

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 12 Sayı:1

YALOVA ÜNİVERSİTESİ
university of yalova

ISSN 2146-1333 | E-ISSN 2146-1406

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

YALOVA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

CİLT: 12, SAYI: 1, NİSAN 2022

e-ISSN: 2146-1406

EDİTÖR ve YAYIN KURULU

Derginin Sahibi

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Editör

Doç. Dr. Feyyaz ZEREN

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Sinem ATEŞ

Arş. Gör. Kubilay ÇAKICI

Arş. Gör. Ahmet Fethi GÜN

Arş. Gör. Enes ATAY

Arş. Gör. Salih TUNA

Dil Editörü

Doç. Dr. Sinem ATEŞ

Yayın Kurulu

Doç. Dr. Aytuğ SÖZÜER, **Yalova Üniversitesi**

Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi**

Doç. Dr. İsmail ÇELİK, **Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi**

Doç. Dr. Nigar KÜÇÜKKUBAŞ, **Yalova Üniversitesi**

Doç. Dr. Barış KOCAARSLAN, **Yalova Üniversitesi**

Doç. Dr. Uğur Bekir DİLEK, **Yalova Üniversitesi**

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Ersin KAVİ, Yalova Üniversitesi, **Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri**

Prof. Dr. Hamza ATEŞ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi**

Prof. Dr. Mehmet BAHÇEKAPILI, Yalova Üniversitesi, **Din Eğitimi**

Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, **İktisat Politikası**

Prof. Dr. Yüksel BAYRAKTAR, İstanbul Üniversitesi, **Teknoloji ve Sanayi İktisadı**

Doç. Dr. Baki DEMİREL, Yalova Üniversitesi, **İktisat Teorisi**

Doç. Dr. Fatih GEÇTİ, Yalova Üniversitesi, **Pazarlama**

Doç. Dr. Harun CEYLAN, Yalova Üniversitesi, **Sosyal Hizmet**

Doç. Dr. Nurullah Emir EKİNCİ, Yalova Üniversitesi, **Spor Bilimleri**

Doç. Dr. Murat ALAKEL, Yalova Üniversitesi, **Uluslararası İlişkileri**

Doç. Dr. Şuayyip Doğuş DEMİRCİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, **Muhasebe**

Dr. Öğr. Üyesi Kemal DEMİR, Yalova Üniversitesi, **Yönetim ve Organizasyon**

Dr. Öğr. Üyesi Sibel AKOVA, Yalova Üniversitesi, **İletişim Bilimleri**

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman TEKİN, Yalova Üniversitesi, **Hukuk**

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun YILMAZ, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi, **Finans**

Covid-19 Salgın Dönemi G7 Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Performans Sıralaması ve Karşılaştırılması

Osman Nuri TEKİNAY¹

Araştırma Makalesi

Özet

Bu çalışma, G7'ye dahil ülkelerin ve Türkiye'nin seçilen ekonomik göstergelerde ekonomik performanslarının 2019 yılı ikinci çeyrek ve 2020 yılı 2. çeyreğini ayrı ayrı, TOPSIS yöntemiyle sıralanmasını, elde edilen sonuçların karşılaştırılmasını ve COVID 19 salgını açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda kullanılan ekonomik göstergeler, Cari İşlemler Dengesi/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Oranı, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dır. Ekonomik göstergelerin ağırlıkları eşit tutulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, 2019 yılı 2. çeyreğinde en yüksek ekonomik performansı, Japonya göstermiştir. 2020 yılı 2. çeyreğinde ise en yüksek ekonomik performansı, Almanya göstermiştir. Türkiye, her iki çeyrekte de enflasyon ve işsizlik oranlarında en kötü performans gösteren ülke durumundadır.

Anahtar Kelimeler

Ekonomik Performans,
COVID 19,
G7,
TOPSIS,
Türkiye Ekonomisi

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 29.08.2021

Kabul Tarihi: 19.10.2021

Economic Performance Ranking and Comparison of Turkey and G7 Countries During the Covid-19 Outbreak

Abstract

This study aims to rank the economic performances of the G7 countries and Turkey in selected economic indicators in the second quarter of 2019 and the second quarter of 2020 separately, using the TOPSIS method, comparing the results and examining them in terms of the COVID 19 epidemic. The economic indicators used for this purpose are Current Account Balance / GDP Ratio, Inflation Ratio, Unemployment Ratio and GDP. The weights of economic indicators are kept equal. According to the findings, Japan showed the highest economic performance in the second quarter of 2019. Germany showed the highest economic performance in the second quarter of 2020. Turkey, in both quarters is the country with the worst performance in the inflation and unemployment rates.

Keywords

Economic Performance,
COVID 19,
G7,
TOPSIS,
Economy of Turkey

Article Info

Received: 29.08.2021

Accepted: 19.10.2021

¹ İşletme Anabilim Dalı İşletme Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, www.osmannuritekinay@gmail.com, 122127029@ogrenci.yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3668-2336

Bu makale: "İcobs20 Uluslararası İşletme Öğrencileri Kongresinde sunulmuştur."

Giriş

Salgın, kısa zaman periyodu içerisinde geniş alanlara yayılabilen hastalıklara verilen addır. Küresel salgın ise kısa zaman zarfında çok geniş alanlara (ülkelere, kıtalara) yayılan, insanlar arasında bulaşıcı ve tehlikeli sonuçlar meydana getiren salgına verilen addır. Covid-19, 11 Mart 2020’de DSÖ tarafından “küresel salgın” olarak ilan edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Covid-19’un küresel salgın olarak ilanı ile birçok ülkede ekonomik faaliyetler durma noktasına gelmiş ve ülkelerin ekonomik göstergelerinde bozulmalar yaşanmıştır. Ülkelerin ekonomik göstergelerinde küresel salgının etkisiyle oluşan bozulmaların incelenmesi için bu çalışmada, dört ekonomik gösterge seçilmiştir. Bu ekonomik göstergeler, (Cari İşlemler Dengesi/GSYİH), (Enflasyon), (İşsizlik) ve (GSYİH)’dir. Cari işlemler dengesi, ülkedeki yerleşiklerin, diğer ülke yerleşikleriyle yapmış oldukları mal ve hizmet ihracatı ile ithalatının GSYİH cinsinden veyahut Amerikan doları cinsinden ölçülmesiyle bulunmaktadır (Uçak, 2017: 108). Enflasyon, bir ülkedeki fiyatların anormal bir seviyede artması sonucu ülke parasının iç değerinin azalmasıdır. İşsizlik, çalışmak isteyen; fakat, iş bulamayan işgücünün varlığıdır. GSYİH, bir ülkede belirli bir dönemde mal ve hizmet üretimi ile oluşturulan katma değer standart ölçüsüdür (OECD, 2020).

Karar, düşünme eylemi sonucu varılan kişisel yargıdır. Karar verme ise alternatifler arasından kişinin seçim yapmasıdır. Çok kriterli karar verme yöntemi, birden çok kriter arasından sıralı eylemlere dayalı olarak karar almaktır (Pakpour Milani ve Chénier, 2012: 161). Çok amaçlı karar verme yöntemi: “Karar vericinin bir kararı tanımlamasına, kendi değer sistemini tanımlamasına, bağlamı çerçevelemesine ve kararı sistematik bir şekilde değerlendirmesine” olanak tanır (Rudduck, Khurana, Congreve ve Lourens, 2006). Çok nitelikli (ölçütlü) karar verme yöntemi ise seçim yapılmasını içeren problemlerin çözümü için kullanılmaktadır. TOPSIS (technique for order performance by similarity to ideal solution) yöntemi, Çok Nitelikli Karar Verme yöntemlerine tabidir (Gregory, 1988:60). Bu çalışmada ülkelerin sahip olduğu ekonomik gösterge değerlerine göre sıralanması “TOPSIS” yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

İlgili alanyazında bu çalışmada kullanılan ekonomik göstergeler kısmen kullanılmış olsa da bu değişkenleri bir arada ele alıp iki çeyreği ekonomik açıdan karşılaştıran ve TOPSIS yöntemi ile sıralayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma ile tam kapanma dönemini içeren çeyrek ile bir önceki yılın aynı çeyreğini oluşturan dört ekonomik gösterge altında toplanan veriler karşılaştırılarak küresel salgının seçilen ülke ekonomileri üzerindeki etkisi hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmaktadır. Bu amaç, çalışmanın özgün tarafını oluşturmakla beraber alanyazındaki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu araştırma makalesi, giriş bölümü hariç dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, ülkelerin ekonomik performansına ilişkin alanyazında çalışmada ele alınan ekonomik göstergeleri kapsayan ve yakın dönemi içeren çeşitli araştırmalar özetlenmektedir; ayrıca, TOPSIS yönteminin tek kullanıldığı ve diğer karar verme yöntemleri ile birlikte kullanıldığı diğer alanlarda yapılan çalışmalara da yüzeysel olarak yer verilmiştir. İkinci bölümde, çalışmanın veri seti ve çalışmada kullanılan yöntem açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, bulgular paylaşılmaktadır. Son bölümde ise sonuçlar yer almaktadır.

1. Alanyazın Taraması

Alanyazında farklı alanlarda karşılaşılan çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde TOPSIS yönteminin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Öncelikle alanyazındaki çalışmada kullanılan ekonomik göstergelerin, TOPSIS yöntemi ve diğer yöntemlerle birlikte kullanımını içeren çalışmalar aşağıda özetlenmekte olup; ardından diğer alanlarda yapılan çalışmalara kısaca yer verilmiştir.

Oğuz, Çetiner ve Yalçıntaş (2020), Avrupa Birliği’ne aday ve potansiyel aday ülkelerin 2017 yılı ekonomik göstergelerine göre sıralanmasını amaçlamıştır. Bu amaçla, kamu borçları/GSYİH oranı, işsizlik oranı, bütçe açığı/GSYİH oranı, GSYİH/nüfus oranı ve enflasyon oranı göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu veriler, TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ekonomik performansı en yüksek olan ülkenin, Türkiye olduğu görülmüştür.

Kandemir ve Özarı (2019), Avrupa Birliği üyeleri ve Türkiye’nin 2007-2017 yıllarını kapsayan makroekonomik göstergeler ile ekonomik performanslarının değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bu

amaçla, işsizlik oranı, enflasyon oranı, GSYİH, ihracat ve ithalat göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu veriler, TOPSIS ve EDAS yöntemi ile sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, incelenen tüm yıllarda, ekonomik performansı en yüksek olan ülkenin, Almanya olduğu görülmüştür.

Ela ve Kurt (2019), sahra altı Afrika ülkelerinin 2016 yılı makroekonomik göstergelere göre makroekonomik performanslarını karşılaştırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla, GSYİH büyüme oranı, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve cari işlemler açığı'nın GSYH'ye oranı göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu makroekonomik veriler, TOPSIS yöntemiyle analiz edilmiştir. Analiz edilen bu makroekonomik veriler sonucunda, Fildişi Sahilleri ve Tanzanya'nın en iyi makroekonomik performansı, Güney Sudan'ın ise en kötü makroekonomik performansı sergilediği görülmektedir.

Ela, Doğan ve Uçar (2018), AB ülkeleri ve Türkiye'nin makroekonomik performansların 2016 yılı ekonomi göstergeleri ile ölçülmesini amaçlamıştır. Bu amaçla; büyüme oranı, işsizlik oranı, enflasyon oranı ve cari denge/GSYH oranı göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu ekonomik veriler, TOPSIS yöntemiyle sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ekonomik performansı en yüksek olan ülkenin, Romanya; ekonomik performansı en düşük olan ülkenin ise Türkiye olduğu görülmektedir.

Eyüpoğlu (2017), Türk Dünyası'nda yer alan ülkelerin 2004-2013 yılları arasındaki makroekonomik performanslarının ölçülmesini amaçlamıştır. Bu amaçla; büyüme oranı, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve cari işlemler dengesi/GSYH oranı göstergelerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bu ekonomik verilerin, AHP metodu ile kriterleri ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmış kriterler ile alternatifler TOPSIS yöntemiyle sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ekonomik performansı en yüksek olan ülkenin, Azerbaycan olduğu görülmektedir.

Sevgin ve Kundakçı (2017), Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin ve Türkiye'nin Maastricht kriterleri çerçevesinde 2013 yılı ekonomik göstergelerine göre sıralanmasını amaçlamıştır. Bu amaçla, kişi başına düşen milli gelir oranı, enflasyon oranı, işsizlik oranı, ihracat/ithalat, kamu borcu GSYİH oranı, bütçe açığı GSYİH oranı göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu veriler, TOPSIS ve MOORA yöntemi ile analiz edilmiştir. TOPSIS, MOORA/Oran, MOORA/Referans Nokta yöntemleri ile analiz edilen bu ekonomik veriler sonucunda, her üç yöntemde de ilk sırada Lüksemburg'un yer aldığı görülmekte olup; TOPSIS yöntemi ile sıralamada son sırada Türkiye, MOORA/Oran ile sıralamada son sırada Yunanistan, MOORA/Referans Nokta ile sıralamada son sırada ise Türkiye'nin ye aldığı görülmektedir.

Genç, Avcı ve Sevgin (2017), 2010-2016 arası yılları kapsayan makroekonomik verilerinden yararlanarak Karadeniz Ekonomik İş birliği üye ülkelerinin makroekonomik performanslarının karşılaştırılmasını amaçlamıştır. Bu amaçla, İthalat, İşsizlik, Enflasyon, İstihdam, İhracat ve Kişi Başı GSYİH ekonomik göstergelerinden yararlanılmış olup; makroekonomik veriler, TOPSIS, ARAS ve MOORA yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz edilen bu ekonomik veriler sonucunda, her üç yöntemde de ilk sırada Rusya Federasyonunun yer aldığı; son sırada ise Sırbistan'ın yer aldığı görülmektedir.

Eyüpoğlu (2016), gelişmekte olan ülkelerin 2003-2013 yılları arasındaki makroekonomik performanslarının ölçülmesini amaçlamıştır. Bu amaçla; ekonomik büyüme, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve cari işlemler dengesi/GSYİH oranı göstergelerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bu ekonomik verilerin, AHP metodu ile kriterleri ağırlıklandırılmış ve ağırlıklandırılmış kriterler ile alternatifler TOPSIS yöntemiyle sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ekonomik performansı en yüksek olan ülkelerin, Malezya ve Çin olduğu; Türkiye'nin ise 2003 yılında beşinci sırada iken, 2013 yılında onuncu sıraya gerilediği görülmüştür.

Şanlısoy ve Çetin (2016), 1950-2015 arası yılları kapsayan Türkiye'deki hükümetlerin ekonomik performanslarının değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bu amaçla, Büyüme, İşsizlik, Enflasyon, Faiz Oranı, Kamu Dış Borç Stoku, Cari Açık ve Bütçe Açığı göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu ekonomik veriler, TOPSIS yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz edilen bu ekonomik veriler sonucunda, tek parti iktidarlarının koalisyon hükümetlerine göre ekonomik performans açısından daha başarılı olduğu ve dışa açık ekonomiye geçiş döneminin en başarılı dönem olduğu tespit edilmiştir.

Özden (2011), AB'ye üye ve aday ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin 2009 yılı ekonomik göstergelerine göre sıralanmasını amaçlamıştır. Bu amaçla, kamu borçları/GSYİH, işsizlik oranı, bütçe

açığı/GSYİH, ihracat/ithalat, GSYİH/nüfus ve enflasyon oranı göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu veriler, TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ekonomik performansı en yüksek olan ülkenin, Lüksemburg; ekonomik performansı en düşük olan ülkenin, Yunanistan olduğu görülmüştür. Türkiye ise yirmi dokuz ülke arasında yirmi yedinci sırada kendisine yer edinmiştir.

Eleren ve Karagül (2008), Türkiye ekonomisinin 1986–2006 yılları arasındaki ekonomik performansının değerlendirilmesini amaçlamıştır. Bu amaçla; büyüme oranı, bütçe açığı/ GSMH oranı, toplam borç/GSMH oranı, TÜFE oranı, cari işlemler dengesi/GSMH oranı, kamu borç faizi ve işsizlik oranı göstergelerinden yararlanılmış olup; elde edilen bu veriler, TOPSIS yöntemi ile sıralanmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, makroekonomik performans açısından en iyi yılın, 1986 yılı olduğu ve onu sırasıyla, 1990,1987,1993 yıllarının izlediği; makroekonomik performans açısından en kötü yılların ise 1999, 2001, 2006 ve 2000 yılları olduğu görülmüştür.

TOPSIS yönteminin tek ve diğer karar verme yöntemleri ile birlikte; standart treyler seçimine etki eden faktörlerin değerlendirilmesinde (Görçün, 2019: 23-34), Türkiye de faaliyet gösteren bireysel emeklilik şirketlerinin finansal performans değerlemesinde (Şahin ve Başarır, 2019: 211-229), Endüstri 4.0 için uygulamaların değerlendirilmesinde (Uslu, Gür ve Eren, 2019: 13-28), bilgisayar yenileme sürecinde kullanılmak için bir karar destek sisteminin geliştirilmesinde (Yorulmaz, İç ve Seyrek, 2019: 195-202), otomotiv ana sanayiinde yer alan belirlenen işletmeler üzerinden yeşil tedarik zinciri yönetiminin değerlendirilmesinde (Koca ve Behdioğlu, 2019: 675-698), Türkiye’de faaliyet gösteren dijital platformların sürdürülebilirlik ölçütü ile değerlendirilmesinde (Eraslan, Nacer ve Erdebilli, 2019: 18-24), tüketicilerin market tercihinde bulunurken aradıkları kriterlerin ve marketlerin mobil uygulamalarının değerlendirilmesinde (Uyar ve Oralhan, 2019: 28-52), personel seçim sürecinde (Korkmaz, 2019: 1-16), arıza modu ve etki analizinde (Bian, Zheng, Yin ve Deng, 2018; 501-515), güneş enerji santrali kurulumu için yer seçiminde (Nazari, Aslani ve Ghasempour, 2018: 12-25), AB ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin değerlendirilmesinde (Mateusz, Danuta, Małgorzata, Mariusz ve Kesra, 2018: 1683-1692) kullanıldığı diğer alanları kapsayan çalışmalara birer örnektir.

2. Veri ve Yöntem

2.1. Veriler

Alanyazında, ülkelerin ekonomik göstergeler ile analizlerinde, birden çok ekonomik göstergenin kullanıldığı; enflasyon oranı ile işsizlik oranının, çalışmaların büyük çoğunluğunda kullanıldığı görülmektedir. Diğer ekonomik göstergeler ile birlikte, enflasyon oranı ve işsizlik oranının birlikte kullanıldığı çalışmalara (Ela ve Soysal, 2019; Ela, Doğan ve Uçar, 2018; Eyüpoğlu, 2016; Genç, Avcı ve Sevgin 2017; Kandemir ve Özarı, 2019; Oğuz, Çetiner ve Yalçıntaş, 2020; Özden, 2011; Sevgin ve Kundakçı, 2017; Şanlısoy ve Çetin, 2016)’in çalışmaları birer örnektir. Bu çalışmada da diğer ekonomik göstergelerle birlikte, alanyazına paralel olarak, enflasyon oranı ve işsizlik oranı da kullanılmaktadır.

Bu çalışmada çeyrekleri oluşturan ekonomik göstergeler ile çeyrekler ekonomik performans açısından kıyaslanmaktadır. Ekonomik göstergeler ile kıyaslanan bu çeyrekler, üçer aydan oluşmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada, OECD veri tabanından 2020 yılında elde edilen, Cari İşlemler Dengesi/GSYİH Oranı, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı ve GSYİH göstergesinin kullanılmasındaki temel amaç, göstergelerin üçer aylık veri değerlerine ulaşılmasıdır. Alanyazında kullanılan diğer ekonomik göstergelerin üçer aylık verilerine erişim sağlanamadığından çalışmaya dahil edilememiştir. Türkiye’nin ekonomi göstergelerini oluşturan veriler de OECD’den alınmıştır. Buradaki amaç, TÜİK ile OECD’nin açıkladığı aynı ekonomik göstergelerdeki hesaplama farklılıklarından dolayı verilerin farklı çıkmasının oluşturacağı tutarsızlığa engel olarak veri tutarlığını sağlamaktır. OECD veri tabanından alınan ekonomik göstergelerin hesaplanma yöntemlerine ulaşamadığından göstergelerin hesaplanma bilgileri paylaşılamamaktadır.

2.2. Yöntem

İnsanoğlu, yaşamı boyunca sürekli karar vermek durumundadır. Kimi kararların sonucu önemsiz iken kimi kararların sonucu hayati önem teşkil etmektedir. Bu bilgi doğrultusunda, insanoğlunun vereceği kararların maksimum fayda minimum zarar ile sonuçlanması için karar verme

teknikleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada, bu amaç doğrultusunda geliştirilen Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden bir olan, TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Bu yönteminin diğer karar verme teknikleri arasından seçimindeki amaç, alanyazında kullanımın yaygın olması, TOPSIS yönteminin Excel programı üzerinden kullanımın ve sonuçlarının anlaşılabilir yorumlanmasının basit aynı zamanda kısa sürede sonuç veriyor olmasıdır.

TOPSIS yöntemi, ilk olarak 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından (Hwang ve Yoon, 1981: 128-132), 1987 yılında Yoon (Yoon, 1987: 277-286) ve 1993 yılında Hwang, Lai ve Liu tarafından geliştirilen çok kriterli bir karar verme yöntemidir (Hwang, Lai ve Liu, 1993: 889-899). TOPSIS yöntemi, belirlenen alternatifleri en iyiden başlayarak sıralamak suretiyle karar vericiye yol göstermektedir.

- Bu yöntemde, Öklid uzaklığı yardımı ile tüm alternatiflerin ideal ve negatif ideal çözümden olan uzaklıkları hesaplanarak uzlaşık (ideal çözüme yakın) bir çözüm bulunmaktadır.
- TOPSIS yönteminde, seçilen alternatifin negatif ideal çözüme en uzak mesafede; ideal çözüme ise en yakın mesafede olması istenmektedir.
- TOPSIS yöntemi, en iyi alternatif olarak, ideal çözüme en yakın olan alternatifi kabul etmektedir.
- TOPSIS yönteminde, ideal ya da pozitif ideal çözüm olarak ifade edilen çözüm, fayda kriterini maksimize eden, maliyet kriterini ise minimize etmekte olan çözümdür.
- TOPSIS yönteminde negatif çözüm ise maliyet kriterini maksimize eden, fayda kriterini minimize etmekte olan çözümdür.

TOPSIS yöntemi altı adımdan oluşan bir çözüm sürecini içermektedir. Bu adımlar aşağıda başlıklar halinde paylaşılmaktadır.

2.2.1. Adım 1, Karar Matrisinin (A) Oluşturulması

Karar matrisi, Tablo 1'deki gibi oluşturulur ve Eşitlik (1.1)'deki gibi gösterilir.

Tablo 1. Karar Matrisi

Alternatifler	Kriterler			
	K ₁	K ₂	...	K _n
A ₁	X ₁₁	X ₁₂	...	X _{1n}
A ₂	X ₂₁	X ₂₂	...	X _{2n}
:	:	:	...	:
:	:	:	...	:
A _m	X _{m1}	X _{m2}	...	X _{mn}
Fayda/Maliyet	F/M	F/M	...	F/M

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1.1)$$

2.2.2. Adım 2, Standart (Normalize Edilmiş) Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

Standart Karar Matrisi, "A" matrisinin elemanlarından yararlanılarak ve aşağıdaki Eşitlik (1.2) kullanılarak, Eşitlik (1.3) deki gibi "R" matrisi elde edilir

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}} \quad i=1, \dots, m \quad j=1, \dots, n \quad (1.2)$$

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix} \quad (1.3)$$

2.2.3. Adım 3, Ağırlıklı Standart Karar Matrisinin (R) Oluşturulması

Ağırlık değerleri (w_i) Eşitlik (1.4) kullanılarak belirlenir. Daha sonra “R” matrisinin her bir sütunundaki elemanlar ilgili (w_i) değeri ile çarpılması sonucu, Eşitlik (1.5) te görülen “V” matrisi oluşur.

$$\sum_{i=1}^n w_i = 1 \quad (1.4)$$

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix} \quad (1.5)$$

2.2.4. Adım 4, İdeal (A^*) ve Negatif İdeal (A^-) Çözümlerin Oluşturulması

2.2.4.1. İdeal (A^*) Çözümlerinin Oluşturulması

İdeal çözüm setinin bulunması Eşitlik (1.6) ile sağlanmaktadır.

$$A^* = \left\{ (\max_i v_{ij} \mid j \in J), (\min_i v_{ij} \mid j \in J') \right\} \quad (1.6)$$

Eşitlik (1.6) ile hesaplanan set, $A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$ şeklinde gösterilebilir. “J” fayda (maksimizasyon) değerini; “J’” kayıp (minimizasyon) değerini göstermektedir.

2.2.4.2. Negatif İdeal (A^-) Çözümlerinin Oluşturulması

İdeal çözüm setinin bulunması Eşitlik (1.7) ile sağlanmaktadır.

$$A^- = \left\{ (\min_i v_{ij} \mid j \in J), (\max_i v_{ij} \mid j \in J') \right\} \quad (1.7)$$

Eşitlik (1.7) ile hesaplanan set, $A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$ şeklinde gösterilebilir. “J” fayda (maksimizasyon) değerini; “J’” kayıp (minimizasyon) değerini göstermektedir.

2.2.5. Adım 5, Ayırım Ölçülerinin Hesaplanması

İdeal ayırım (S_i^*) ölçüsünün hesaplanması Eşitlik (1.8)’de, negatif ideal ayırım (S_i^-) ölçüsünün hesaplanması ise Eşitlik (1.9) ile sağlanmaktadır.

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad i=1,2,\dots,m \quad (1.8)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2} \quad i=1,2,\dots,m \quad (1.9)$$

2.2.6. Adım 6, İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

İdeal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanması aşağıdaki Eşitlik (1.10)’da gösterilmiştir.

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad i=1,2,\dots,m \quad (1.10)$$

Burada (C_i^*) değeri, $0 \leq C_i^* \leq 1$ aralığında değer alır. $C_i^*=1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i^*=0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını göstermektedir.

3. Bulgular

Bu bölümde, OECD veri tabanından elde edilen ülkelerin sahip olduğu ekonomik göstergelerinin; TOPSIS yöntemi ile analiz edilme süreci ve analiz sonucunda elde edilen bulgular paylaşılmaktadır.

3.1. 2019 Yılı 2. Çeyrek – 2020 Yılı 2. Çeyrek TOPSIS Ekonomik Bulgular

Bu başlık altında, seçilen ekonomik göstergeler ile ülkelerin sahip olduğu ekonomik verilerin TOPSIS yöntemi ile analiz adımları paylaşılmaktadır.

Tablo 2. Karar Matrisinin Oluşturulması 2019 Yılı 2.Çeyrek

Kriterler / Ülkeler	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH %	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %
Kanada	-1,55	2,15	5,57	0,8
Fransa	0,89	1,12	8,5	0,3
Almanya	6,4	1,7	3,07	-0,5
İtalya	3,22	0,85	10,03	0,1
Japonya	3,49	0,79	2,37	0,4
İngiltere	-4,07	2	3,77	0
ABD	-2,39	1,81	3,63	0,4
Türkiye	3,9	17,95	13,87	2,1
Karar kriteri	max	min	min	max

Kaynak: OECD, (2020).

Tablo 3. Karar Matrisinin Oluşturulması 2020 Yılı 2.Çeyrek

Kriterler / Ülkeler	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH %	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %
Kanada	-1,73	0,02	13	-11,5
Fransa	-0,93	0,3	7,1	-13,7
Almanya	4,58	0,76	4,2	-9,8
İtalya	1,72	-0,13	8,47	-13
Japonya	1,68	0,07	2,77	-7,9
İngiltere	-0,58	0,8	3,77	-19,8
ABD	-3,49	0,36	13,03	-9
Türkiye	-5,09	11,65	13,97	-11
Karar kriteri	max	min	min	max

Kaynak: OECD, (2020).

Tablo 4. Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması 2019 Yılı 2. Çeyrek

Kriterler / Ülkeler	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH %	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %
Kanada	-0,1519	0,1167	0,2659	0,3345
Fransa	0,0872	0,0608	0,4058	0,1254
Almanya	0,6270	0,0923	0,1466	-0,2091
İtalya	0,3155	0,0461	0,4789	0,0418
Japonya	0,3419	0,0429	0,1132	0,1672
İngiltere	-0,3987	0,1085	0,1800	0,0000
ABD	-0,2341	0,0982	0,1733	0,1672
Türkiye	0,3821	0,9741	0,6622	0,8781

Tablo 5. Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması 2020 Yılı 2. Çeyrek

Kriterler / Ülkeler	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH %	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %
Kanada	-0,2082	0,0017	0,4929	-0,3264
Fransa	-0,1119	0,0256	0,2692	-0,3888
Almanya	0,5512	0,0649	0,1592	-0,2781
İtalya	0,2070	-0,0111	0,3211	-0,3690
Japonya	0,2022	0,0060	0,1050	-0,2242
İngiltere	-0,0698	0,0683	0,1429	-0,5620
ABD	-0,4200	0,0307	0,4940	-0,2554
Türkiye	-0,6126	0,9947	0,5297	-0,3122

Tablo 6. Ağırlıklı Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması 2019 Yılı 2. Çeyrek

Kriterler	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH %	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %
Ağırlık / Ülkeler	w ₁ =0,25	w ₂ =0,25	w ₃ =0,25	w ₄ =0,25
Kanada	-0,0380	0,0292	0,0665	0,0836
Fransa	0,0218	0,0152	0,1015	0,0314
Almanya	0,1567	0,0231	0,0366	-0,0523
İtalya	0,0789	0,0115	0,1197	0,0105
Japonya	0,0855	0,0107	0,0283	0,0418
İngiltere	-0,0997	0,0271	0,0450	0,0000
ABD	-0,0585	0,0246	0,0433	0,0418
Türkiye	0,0955	0,2435	0,1656	0,2195

Tablo 7. Ağırlıklı Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması 2020 Yılı 2. Çeyrek

Kriterler	Cari İşlemler Dengesi/GSYİH %	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %
Ağırlık / Ülkeler	$w_1=0,25$	$w_2=0,25$	$w_3=0,25$	$w_4=0,25$
Kanada	-0,0521	0,0004	0,1232	-0,0816
Fransa	-0,0280	0,0064	0,0673	-0,0972
Almanya	0,1378	0,0162	0,0398	-0,0695
İtalya	0,0518	-0,0028	0,0803	-0,0922
Japonya	0,0505	0,0015	0,0263	-0,0561
İngiltere	-0,0175	0,0171	0,0357	-0,1405
ABD	-0,1050	0,0077	0,1235	-0,0639
Türkiye	-0,1531	0,2487	0,1324	-0,0780

Tablo 8. İdeal ve Negatif İdeal Çözümlerin Belirlenmesi 2019 Yılı 2. Çeyrek

$A^+=$	0,1567	0,0107	0,0283	0,2195
$A^- =$	-0,0997	0,2435	0,1656	-0,0523

Tablo 9. İdeal ve Negatif İdeal Çözümlerin Belirlenmesi 2020 Yılı 2. Çeyrek

$A^+=$	0,1378	-0,0028	0,0263	-0,0561
$A^- =$	-0,1531	0,2487	0,1324	-0,1405

Tablo 10. Ayırım Ölçülerinin Bulunması 2019 Yılı 2. Çeyrek

Ülkeler	S_i^+	S_i^-
Kanada	0,2412	0,2793
Fransa	0,2429	0,2793
Almanya	0,2722	0,3619
İtalya	0,2411	0,3029
Japonya	0,1915	0,3408
İngiltere	0,3384	0,2532
ABD	0,2799	0,2710
Türkiye	0,2771	0,3346

Tablo 11. Ayırım Ölçülerinin Bulunması 2020 Yılı 2. Çeyrek

Ülkeler	S_i^+	S_i^-
Kanada	0,2147	0,2746
Fransa	0,1759	0,2837
Almanya	0,0270	0,3902
İtalya	0,1079	0,3320
Japonya	0,0874	0,3478
İngiltere	0,1781	0,2853
ABD	0,2619	0,2576
Türkiye	0,3995	0,0624

Tablo 12. İdeal Çözüme Göreli Yakınlık 2019 Yılı 2. Çeyrek

Ülkeler	C_i^+
Japonya	0,6403
Almanya	0,5707
İtalya	0,5568
Türkiye	0,5470
Kanada	0,5366
Fransa	0,5348
ABD	0,4919
İngiltere	0,4280

Tablo 13. İdeal Çözüme Göreli Yakınlık 2020 Yılı 2. Çeyrek

Ülkeler	C_i^+
Almanya	0,9354
Japonya	0,7993
İtalya	0,7548
Fransa	0,6172
İngiltere	0,6157
Kanada	0,5612
ABD	0,4958
Türkiye	0,1352

3.2. 2019 Yılı 2. Çeyrek ve 2020 Yılı 2. Çeyrek Ekonomik Veriler ve TOPSIS Bulgu Sıralama

Tablo 14’de TOPSIS yöntemi ile G7’yi oluşturan ülkelerin ve Türkiye’nin 2019 yılı 2.çeyrek ve 2020 yılı 2.çeyreği kendi içerisinde ekonomik göstergeler yardımıyla ölçülmesi sonucunda elde edilen sonuçlara göre ülkeler sıralanmıştır.

Tablo 14. 2019 Yılı 2. Çeyrek ve 2020 Yılı 2. Çeyrek Ülkelerin Makroekonomik Verileri

2019 Yılı 2.Çeyrek						2020 Yılı 2.Çeyrek							
Alter natifler /Ülkeler	Kriterler (Makroekonomik Göstergeler)				TOPSIS Yöntemi		Alter natifler /Ülkeler	Kriterler (Makroekonomik Göstergeler)				TOPSIS Yöntemi	
	Cari İşlemler	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %	C _i ⁺	C _i ⁺ ye		Cari İşlemler	Enflasyon %	İşsizlik %	GSYİH %	C _i ⁺	C _i ⁺ ye Göre
Japonya	3,49	0,79	2,37	0,4	0,6403	1	Almanya	4,58	0,76	4,2	-9,8 "g"	0,9354	1
Almanya	6,4	1,7	3,07	-0,5	0,5707	2	Japonya	1,68	0,07	2,77	-7,9	0,7993	2
İtalya	3,22	0,85	10,03	0,1	0,5568	3	İtalya	1,72	-0,13	8,47	-13	0,7548	3
Türkiye	3,9	17,95	13,87	2,1	0,5470	4	Fransa	-0,93	0,3	7,1	-13,7	0,6172	4
Kanada	-1,55	2,15	5,57	0,8	0,5366	5	İngiltere	-0,58	0,8	3,77	-19,8	0,6157	5
Fransa	0,89	1,12	8,5	0,3	0,5348	6	Kanada	-1,73	0,02	13	-11,5	0,5612	6
ABD	-2,39	1,81	3,63	0,4	0,4919	7	ABD	-3,49	0,36	13,03	-9	0,4958	7
İngiltere	-4,07	2	3,77	0	0,4280	8	Türkiye	-5,09	11,65	7	-11	0,1352	8

“g” harfi geçici veri anlamını taşımaktadır. -9,8* geçici veridir.

Kaynak: OECD, (2020).

Elde edilen bulgulara göre, 2019 yılı 2. çeyreğinde en yüksek ekonomik performansı, Japonya göstermiştir. Japonya’yı sırasıyla, Almanya, İtalya, Türkiye, Kanada, Fransa, ABD ve İngiltere izlemiştir. 2020 yılı 2. çeyreğinde ise en yüksek ekonomik performansı, Almanya göstermiştir. Almanya’yı sırasıyla, Japonya, İtalya, Fransa, İngiltere, Kanada, ABD ve Türkiye izlemiştir. Türkiye, her iki çeyrekte de enflasyon ve işsizlik oranlarında en kötü performansa sahip olan ülke konumundadır. Elde edilen bulgular, sonuç bölümünde detaylı olarak ele alınmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS yöntemi ile G7 ülkeleri ve Türkiye’nin 2019 yılı 2. çeyrek ve 2020 yılı 2. çeyreği kendi içerisinde ekonomik göstergeler yardımıyla ölçülmüş, elde edilen sonuçlara göre ülkeler sıralanmış ve ülkelerin iki çeyrekteki ekonomik performansları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, 2020 yılı 2. çeyreğinde en yüksek ekonomik performansa sahip olan ülkenin, Almanya olduğu; en düşük ekonomik performansa sahip olan ülkenin ise Türkiye olduğu görülmüştür. Kandemir ve Özarı (2019), yapmış olduğu çalışmasında da Almanya en yüksek ekonomik performans gösteren ülke iken; Ela, Doğan ve Uçar (2018), yapmış olduğu çalışmasında da en düşük ekonomik performansa sahip olan ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, kullanılan ekonomik göstergeler ile Ela, Doğan ve Uçar (2018)/Kandemir ve Özarı (2019)’nın çalışmalarında kullandıkları ekonomik göstergeler arasında ortak olan göstergeler olduğu gibi ortak olmayan göstergeler de mevcuttur. Bu çalışma ile yukarıda paylaşılan çalışmaların sonuçları ile karşılaştırma yapılırken, bu çalışmalarda yer alan ülkelerin ve ekonomik göstergelerin kapsadıkları zaman aralığının da farklı olduğu göz ardı edilmemelidir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, aşağıda çıkarımlar paylaşılmaktadır.

Japonya, uzun yıllardır deflasyonla mücadele etmektedir. Enflasyonun negatif çıkması sonucu fiyatlar düşmektedir. Bu fiyat düşüşünü gören Japon halkı, fiyatların daha da düşeceğini öngördüğünden tüketimlerini ertelemektedir. Ertelenen tüketimler; harcamaları azaltmakta, büyümeyi yavaşlatmakta ve devletin topladığı vergi gelirlerinde azalışa sebep olmaktadır. Bu durum sonucunda da işletmelerin karı düşmekte, kârı düşen işletme maaşlardan kesinti yapmakta, maaş geliri azalan tüketici harcamalarını azaltmakta ve işsizlik de artmaktadır. İşçinin maaş gelirinin azalması, kayıt dışı ekonomiyi arttırmaktadır; ayrıca, devlet ekonomiyi canlandırmak için ekonomik teşvikler vermekte bu verilen teşvikler de kamu borcunu arttırmaktadır. Bu bilgiler ışığında ve elde edilen bulgular doğrultusunda Japonya ekonomisi üzerinde var olan olumsuz etmenlerin küresel salgın ile daha da olumsuz hale geldiği görülmektedir. İşsizlik ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele için kamu bütçesine gereken ehemmiyet gösterilmeli ve mali disiplinin sağlanarak korunması gerekmektedir.

Almanya ekonomisi, dünyanın gelişmiş ekonomileri arasında önemli bir yere sahiptir. Dünyadaki en büyük ihracatçı ülkeler arasında yer almaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda küresel salgının, Almanya ekonomisini de olumsuz etkilediği görülmektedir. Özellikle küresel çapta kapanmalardan dolayı ihracat olumsuz yönde etkilenmiştir. Devlet küresel salgının Almanya ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için finansal teşvikler vermiştir. Verilen bu finansal teşvikler yüksek bütçe açığının verilmesine sebep olmuştur. Tüketim harcamalarının artması için devlet tarafından belirli tüketim mallarının KDV oranlarında indirimlere gidilmiştir. KDV oranlarında indirime gidilmesi ve enerji fiyatlarındaki düşüş, enflasyon oranının düşüşünde pozitif doğrusal bir etki göstermiştir. Almanya ekonomisinin güçlü temeller üzerine inşa edilmiş olması krizin minimum zararlarla atlatılıp kayıpların en kısa sürede telafi edilmesine olanak sağlamaktadır; ancak, bu ekonomik güce güvenerek mali disiplinden taviz verilmemelidir; çünkü, mali disiplinden verilen küçük bir taviz istenmeyen sonuçlar oluşturabilmekte ve bozulan ekonomik göstergelerde toparlanma uzun sürebilmektedir.

Dünya Bankası tarafından İtalya ekonomisinin yıllardır büyüme performansının istenen düzeyde olamamasında etkili faktörlerden biri olan, ağır ve karmaşık bürokratik mekanizmalara vurgu yapılmaktadır (BBC News, 2020). IMF kuruluşu tarafından yapılan bir açıklamada ise kapsamlı bir vergi reformu ile İtalya ekonomisinin büyüme oranının pozitif yönde etkileneceği öngörülmektedir (AA, 2020). İtalyan hükümeti de ekonomiyi canlandırmak adına bürokratik engelleri ortadan kaldırmak için reform paketini kabul etmesi IMF'nin görüşünün sağlam temellere dayandığının bir göstergesi, aynı zamanda hükümetinde çözüm odaklı bir yaklaşım gösterdiğinin bir işaretidir. Tabi ki küresel salgın öncesi ekonomik sıkıntıları olan İtalya ekonomisinin küresel salgın ile daha da sıkıntılı bir sürece girmiş olması beklenen bir sonuçtur. İtalyan hükümetinin mali disiplinden ayrılmadan gerekli adımları ivedilikle atmasının İtalya ekonomisi için faydalı sonuçlar oluşturacağı düşünülmektedir.

Fransa ekonomisinde turizm ve havacılık sektörü yüksek bir paya sahiptir. Küresel salgın ile küresel çapta kapanmalar sonucu turist sayısı azalmış, bu durumda Fransa ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Elde edilen bulgular ekonomik göstergelerdeki bozulmaları net bir şekilde ifade etmektedir. Hükümet, ekonomik sıkıntıları aşmak adına turizm ve havacılık sektörüne; sermaye artırımını, kredi desteği, kamulaştırma vb. yöntemlerle destek verilmesini öngörmektedir. Hükümet bazı alt sektörlerin faaliyetlerinin son bulmasının önüne geçebilmek adına da tüm sektörlerle; kredi garantisi, dayanışma fonundan pay ve vergi muafiyeti desteği vermiştir. Verilen bu teşvikler kamu borcunun artmasında büyük bir etken olmuştur. Fransa hükümetinin zamana ve şartlara uygun bir şekilde yatırımlara öncelik vermesi, sektörlerin önem derecesine göre teşviklerin verilmesinin ekonomik kalkınma açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

İngiltere ekonomisinde yüksek paya sahip olan hizmet sektörünün küresel salgın nedeniyle durma noktasına gelmesi ve BREXIT süreci İngiltere ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Azalan tüketim harcamaları ile uzun yıllardır verilen dış ticaret açığındaki düşüşün cari işlemler açığına (2019 yılı 2.çeyrek GSYİH oranı -4,07; 2020 yılı 2.çeyrek GSYİH oranı -0,58) olumlu etki yaptığı görülmektedir. İngiltere'nin, kamu bankaları hariç toplam kamu borcunun 2019 yılı ikinci çeyreğinde 1 trilyon 779 milyar sterlin iken; 2020 yılı ikinci çeyreğinde 1 trilyon 976 milyar sterlin'e yükseldiği görülmektedir (Office for National Statistics, 2020). Kamu borcunun ve işsizliğin artmasında, altı milyona yakın işçinin geçici olarak işten çıkartılması ve bu işçilerin maaşlarının belirli bir kısmının devlet tarafından karşılanması etkili olmuştur. İngiltere ekonomisinde yüksek paya sahip olan hizmet sektörünün yanında

diğer sektörlerin yüksek katma değerli ürünler üretiminin artırılmasının sağlanması ile küresel çaplı ekonomik krizlere karşı daha dirençli bir ekonomik yapının oluşmasına zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Kanada ekonomisinde de İngiltere ekonomisinde olduğu gibi hizmet sektörü yüksek paya sahiptir. Küresel kapanma hizmet sektörü yoğun ülkeleri göreceli olarak diğer ülke ekonomilerine göre daha çok etkilemiştir. Kanada ekonomik göstergelerine bakıldığında artan işsizlik oranı bu düşünceyi desteklemektedir. Kanada hükümeti zorunlu olmayan hizmetleri askıya almış, askıya alınan bu hizmetler bazı işletmelerin kapanmasına sebep olmuştur. İşletmelerin kapanması da işsizlik oranlarının artmasında diğer etmenlere göreceli olarak yüksek bir etki yapmıştır. Hükümet işsiz kalanlara ve vatandaşlarına verdiği yardımlar sonucunda kamu borcunda artışlar meydana gelmiştir. Kanada ekonomisine de İngiltere ekonomisine önerilen yüksek katma değerli ürünlerin üretiminin artırılmasının, Kanada ekonomisinin küresel krizlere daha dirençli hale gelmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

ABD ekonomisi, nominal olarak dünyanın en büyük ekonomisidir. ABD ekonomisinin sahip olduğu bu büyüklük, ülkenin sahip olduğu; gelişmiş teknolojisi ve doğal kaynaklarından kaynaklanmaktadır; ayrıca, doların rezerv para olması da diğer etkenlere karşı göreceli olarak büyük katkı sağlamaktadır. Küresel salgın, ABD ekonomisini de olumsuz etkilenmiştir; fakat, elinde bulundurduğu ekonomik güç diğer ülkelerin yapamayacağı ekonomik manevralar yapmasına olanak sağlamıştır. Örneğin, ABD merkez Bankası (FED) faiz oranını sıfıra yakın tutarak ve kapsamlı teşvikler vererek finansal bozulmanın önüne geçilmesini, hazine bonosu ve büyük ölçekli varlık alımları ile finansal piyasa faaliyetlerinin devamlılığının sağlanmasını, bazı merkez bankaları ile para takası (swap) anlaşmaları ile ABD dışında ABD doları cinsinden fon ihtiyacının karşılanmasını amaçlamıştır. ABD ekonomisinde eğlence sektörü ve yolcu taşımacılık sektöründeki istihdam azalışı işsizlik oranlarında olumsuz etki oluşturmuştur. Devlet tüm olumsuzlukları minimize edebilmek için sağlık sektörüne, küçük işletmelere, bireylere yardımlar yapmıştır. Yapılan bu yardımlar kamu borcunda artışa sebep olmuştur. FED küresel salgın sonucu ekonomide oluşan işsizlik, tüketim harcamalarındaki azalmaların önüne geçebilmek için para basmaktadır. Basılan bu paralar kısa vadede enflasyonu arttırmamaktadır; ancak, bütçe kurallarına uygun ve kamu harcamalarında tasarrufa gidilerek harcanmaz ise bu paralar yüksek enflasyon oranı olarak geri dönecektir.

Türkiye ekonomisi uzun yıllardır cari işlemler açığı, dolarizasyon ve enflasyon sorunlarını ile karşılaşmaktadır. Cari işlemler dengesinin sürekli dalgalı bir seyir izlemesindeki en önemli etken, üretimde kullanılan ara malların ithal ediliyor olmasıdır. Ham petrol fiyatlarının yükselmesi ithal edilen ara malların fiyatlarını arttırmakta bu da dış ticaret açığına dolayısıyla cari açığın olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Düşük cari açık, bazı ülkelerde ekonomik krize neden olurken; yüksek cari açık, bazı ülkelerde ekonomik krize neden olmamıştır. Buradaki önemli olan husus, cari açığın sürdürülebilirlik kavramı ile değerlendirilmesinin önemini göstermektedir. Türkiye ekonomisi döviz kuru ve faiz oranlarındaki sürekli değişimler sebebiyle sürdürülebilir bir cari açığı henüz yakalayamamıştır.

Cari işlemler açığının sermaye girişleri veyahut rezerv azalışı ile süspansede edildiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinin büyüme oranlarını arttırdığında cari açığının da arttığı görülmektedir. Bunun sebebi üretim artışı ile üretimde kullanımı artan ara malların ithal oranının yüksek olmasıdır.

Türkiye ekonomisinin net tasarruf oranlarının yeterli düzeylerde olmaması cari işlem açıklarının oluşmasına yol açmaktadır. Türk ekonomisinin dış borç stoku yüksek değerlere sahiptir. Bu dış borç stokunun döviz ile ödenmesi gerektiğinden ihracatın (İhracat döviz getirici bir etmendir.) bu borç stokunun çevirecek seviyede olması gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin ihracat değerlerinin borç stokunu karşılayacak düzeyde olmaması borcun borçla kapatılmasına yol açmakta; bu durumda, cari açığı olumsuz etkilemektedir.

Ekonominin canlanması için izlenen genişlemeci politika veyahut maliye politikaları iç talebi arttırırken ithalatı da arttırmaktadır. Bu durum ülke içinde oluşan talep sonucu yükselen fiyatların ihracatçıları dış piyasaya göre daha yüksek fiyata ürün satabilme olanağı veren iç piyasaya yönelmesi sonucu ile meydana gelmektedir. Kısa vadede yüksek faiz oranından yararlanmak için ülke ekonomisine giren sıcak para kısa bir zaman diliminde cari açığa olumlu etki yapmaktadır. Mal ve hizmet üretimine doğrudan yatırım yapacak yabancı sermayeye önem verilmelidir; çünkü, kısa vadede gelen sıcak para

en küçük bir olumsuz gelişmede ülke ekonomisini terk edebilmektedir. Bu durumda cari işlemler açığına neden olmaktadır.

Cari açık sorununun özetlemek gerekir ise Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının uzun dönemlerce verilmesinin en temel nedeni, 2001 yılından itibaren düşük döviz kuru ile ucuz ara malı ithal edilip ihracat yapılmasıdır. Bu yöntem sonucunda ihracat ithalata bağımlı hale gelmiştir. İthalat bir dönem sıcak para ile karşılanmış ardından özelleştirme gelirleri ile finanse edilmiştir.

Türkiye ekonomisi uzun yıllardır yüksek enflasyon ile de mücadele etmektedir. Enflasyon oranının yüksek çıkmasında ithalata dayalı üretimde kullanılan ara mallarda; döviz kurları, petrol fiyatları ve enerji fiyatlarındaki artışların etkisi ile oluşan girdi maliyetlerindeki artış arz yönlü enflasyonist baskıyı arttırmaktadır.

Küresel salgının, elde edilen bulgular doğrultusunda, Türkiye ekonomisindeki işsizlik göstergesine diğer ülkelere göreceli olarak düşük etki yaptığı görülmektedir. Bunun nedeni, iş kanununda yapılan düzenleme ile işçilerin üç ay boyunca (belirli haller dışında) işten çıkarılmalarının yasaklanmasıdır. Bu durum küresel salgın boyunca Türk ekonomisindeki işsizliği minimal düzeyde olumsuz etkilese de ülkede yaşanan yüksek işsizlik sorunu çözülmeyi beklemektedir. Diğer ekonomik göstergelerdeki bozulmalar da yıllardan beri gelen kronikleşmiş ekonomik sorunların payı yüksektir. Küresel salgının da bu ekonomik göstergelere (işsizlik hariç) beklendiği üzere olumsuz etki yaptığı görülmüştür.

Türkiye'nin, gelişmekte olan bir ülke olmasının, çalışmada yer alan gelişmiş ülkelere göreceli olarak makroekonomik açıdan daha kırılabilir bir konumda olması olağan bir durumdur; ancak, küresel salgının Türkiye ekonomisini çalışmada yer alan diğer ülke ekonomilerine göreceli olarak daha fazla olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu sonucun en temel sebebi, Türk ekonomisinin sahip olduğu yüksek makroekonomik kırılabilirlik düzeyidir. (Akın 2017: 88-96; Balıkçioğlu, 2020:1573-1588; Bayraktar ve Elüstü, 2016: 8-29; Karakurt, Şentürk ve Mehmet, 2015: 283-307)'in ülkelerin makroekonomik kırılabilirlikleri üzerine yapmış oldukları çalışmalarında, Türkiye'nin birden çok makroekonomik kırılabilirlik göstergesinde ilk sırada yer alması tespitimizi desteklemektedir. Türk ekonomisinin yüksek makroekonomik kırılabilirlik düzeyine sahip olmasında, cari açığının yüksek olması, döviz kurlarındaki oynaklıklar, yüksek enflasyon, iç tasarrufların olması gereken düzeyde olmaması, ara mallarda ithalata bağımlılık, siyasi konjonktür, yurtdışı kredi hacminde artışlar vb. etmenlerin etkili olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin 2020 yılı, nisan, mayıs ve haziran aylarında AB ülkelerine yapmış olduğu ihracat bir önceki yılın aynı ayına göre sırasıyla; %49 azalış, %43,46 azalış ve %7,85 oranında artış göstermiştir. 2020 yılı, nisan, mayıs ve haziran aylarında, AB ülkelerine yapılan ihracatın toplam yapılan ihracat içindeki paylarının sırasıyla; %41,9, %45,4 ve %48,5 oranında olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2020 yılı nisan ayı ihracatının bir önceki yılın aynı ayına göre; Fransa'ya %66, İspanya'ya %59, İngiltere'ye %57,7, İtalya'ya %51, Almanya'ya %35,9 ve ABD'ye %25,1 oranında azalışla gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin 2020 yılı mayıs ayı ihracatının bir önceki aya göre; Fransa'ya %71,5, İngiltere'ye %54,7, ABD'ye %45,6 ve Kanada'ya %55,3 oranında artışla gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin 2020 yılı haziran ayı ihracatının bir önceki aya göre; İngiltere'ye %80,82, Almanya'ya %40,6 ve İtalya'ya %55,3 oranında artışla gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye'nin 2020 yılı, nisan, mayıs ve haziran ayı toplam ihracatı bir önceki yılın aynı ayına göre sırasıyla; %41,38 azalış, %40,88 azalış ve %15,77 oranında artış göstermiştir. Türkiye'nin ihracatında, AB'nin yüksek bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, AB ekonomisindeki değişimler Türk ihracatı üzerinde yüksek oranda etki gösterebilmektedir. Küresel salgın dolayısıyla da mart ve nisan aylarında sertleşen karantina önlemlerinin, Türkiye'nin, AB ve yukarıda paylaşılan ülkelerle olan ihracat rakamlarına olumsuz olarak yansdığı görülmektedir. Mayıs ayı itibarı ile sıkı tedbirlerin bir kademe gevşetilmesi ile ihracat artış eğilimi göstermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020a; Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020b; Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı 2020c).

Küresel salgının ekonomik etkilerini azaltmak için Türkiye, KDV indirimi, vergi erteleme vb. önlemleri uygulamaya geçirmiştir. Alınan bu önlemler nedeniyle oluşabilecek vergi kaybının önüne geçilebilmesi amacıyla bazı ürünlerde özel tüketim vergileri arttırılmıştır. Örneğin, kolalı gazozlarda %25 olan ÖTV %35'e, purolarda %40 olan ÖTV ise %80'e yükseltilmiştir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2020). Türkiye'nin ilgili kesimlere vermiş olduğu, kredi destekleri, maaş yardımları vb. yardımların da

kamu borcunu arttırmıştır. Tarım işçilerinin kapanmadan muaf tutulması ise gıda tedarik zincirinde olumsuz gelişmeleri minimize eden bir karar olmuştur.

Türkiye ekonomisinin sağlıklı ve uzun soluklu bir büyüme elde edebilmesi için; gelir dağılımındaki adaletsizliği minimize etmeli, yüksek katma değerli ürün üretimine ağırlık vermeli, endüstri 4.0, dijitalleşme, toplam kalite yönetimi vb. başlıklarda ivedilikle harekete geçmeli, gerekli dönüşümleri gerçekleştirmeli, sıkı mali politikalarından taviz verilmeden gerekli reform adımlarının atılması önerilmektedir.

Küresel salgının, çalışmada yer alan, G7 ülkeleri ve Türkiye'nin birbirleriyle olan (2020 yılı verileri 2019 yılı verileri ile karşılaştırılmıştır.) ihracat/ithalat değerlerinin büyük bir kısmına, olumsuz olarak yansıdığı görülmüştür. Bu olumsuz yansımanın nedenleri arasında, küresel tedarik zincirindeki aksaklıklar ile navlun ve boş konteyner fiyatlarının yüksek oranda artması önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dönemde, sadece; Japonya'nın Türkiye ve ABD'ye, Almanya'nın Türkiye'ye, Türkiye'nin Kanada, Fransa ve ABD'ye, Kanada'nın İtalya ve Fransa'ya, Fransa'nın Türkiye'ye, İngiltere'nin de Kanada'ya ihracatını arttırdığı tespit edilmiştir. İthalat oranlarına bakıldığında ise İtalya'nın Kanada'dan, Türkiye'nin Japonya ve Almanya'dan, Fransa'nın Almanya ve İtalya'dan, ABD'nin de Türkiye'den ithalatının arttığı tespit edilmiştir. Burada yer alan tespitlerin verileri, ekler bölümünde, Ek-A, B, C, D, E, F, G ve H başlıkları altında paylaşılmaktadır.

Son olarak, küresel salgının, küresel çapta etkisi göz önüne alındığında ise hizmet sektörünün (turizm, ulaştırma vb.) diğer sektörlerle göreceli olarak daha çok olumsuz etkilendiği görülmektedir. Hizmet Sektörünün tam kapanma ile durma noktasına gelmesi ülke ekonomileri üzerinde çok olumsuz etkiler göstermiştir. Küresel salgın sonucu etkilenen sektörler; enflasyon oranı, işsizlik oranı ve kamu borcu artmış; büyüme oranı düşmüş, sosyal güvenlik kuruluşlarının mali dengelerinde ve cari dengede dengesizlikler yaşanmasına sebep olmuştur. Ülkeler bozulan ekonomik göstergelerinin olması gereken seviyelere gelmesi için aldığı ortak tedbirler olarak; bireylere ve işletmelere kredi desteği sağlanması, vatandaşlara nakit yardımı yapılması, kısa çalışma ödeneği, vergi indirim muafiyet veyahut ötelemesi olduğu görülmektedir.

Çalışmanın tespit edilen kısıtları mevcuttur. Her bir kısıt gelecek araştırmaların konusu olma özelliği taşıdığından bir fırsat olarak görülmektedir. İlk kısıt, araştırma G7 ülkeleri ve Türkiye ile dört ekonomik göstergelerle sınırlandırılmıştır. Ülke ve ekonomik gösterge sayısının artırılmasının veri artışına ve analizlerin zenginleşmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İkinci kısıt, karar verme tekniklerinden sadece bir yöntemin kullanılması ve kriterlerin ağırlık değerlerinin eşit seçilmesidir. Diğer karar verme yöntemlerinin de aynı veri seti üzerinde kullanılması ile yapılacak analizlerin farklılıkları ortaya koyması açısından önem arz edeceği düşünülmektedir. Ağırlık değerlerinin eşit seçilmesindeki amaç, karar verme yöntemi ile yalın sonuca ulaşmaktır. Ağırlık değerlerinin farklı değerlerde seçilerek yapılacak yeni çalışmalar, hem bu çalışmaya hem de alanyazına katkı sağlayacaktır. Üçüncü olarak, çalışma sadece iki farklı yılın çeyrekleri baz alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu iki farklı yılın yıl bazlı bir analizi ile genel bir ekonomik çıkarım yapılmasına olanak sağlanacağı düşünülmektedir. Çalışmaya farklı ekonomik göstergelerin ve karar verme tekniklerinin dahil edilmesi ile yapılacak çalışmaların bu çalışmanın ileri taşınmasına, alanyazına verdiği katkısının artmasına ve elde edilen sonuçların genellenmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- AA. (2020, Mart). IMF'den İtalya ekonomisi için daralma beklentisi [Basın Bülteni]. Erişim Adresi <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/imfden-italya-ekonomisi-icin-daralma-beklentisi-/1773301>
- Akın, F. (2017). Türkiye ve Seçilmiş Balkan Ülkelerinde Makroekonomik Kırılganlık: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(4), 88-96. Erişim Adresi http://ibaness.org/bnejss/2017_03_04/09_Akin.pdf
- Balıkçioğlu, N. (2020). Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Balkan Ülkeleri ve Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (3), 1573-1588. DOI: 10.33206/mjss.589320
- Bayraktar, Y. ve Elüstü, S. (2016). Makroekonomik Kırılganlığın Ölçülmesi: Yükselen Piyasalar ve Türkiye İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5 (12), 8-29. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/en/pub/hakisderg/issue/26740/281592>
- BBC News. (2020, Temmuz). Koronavirüs: İtalya'da şirketlerin üçte birinden fazlası kapanabilir [Basın Bülteni]. Erişim Adresi <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53331598>
- Bian, T., Zheng, H., Yin, L., & Deng, Y. (2018). Failure Mode and Effects Analysis Based on D Numbers and TOPSIS. *Quality and Reliability Engineering International*, 34(4), 501-515. <https://doi.org/10.1002/qre.2268>
- Comtrade. (2020). UN Comtrade Database-Trade Statistics. Erişim Adresi <https://comtrade.un.org/data>
- Ela, M. ve Kurt, H. S. (2019). Comparison of Macroeconomic Performances of Sub-Saharan African Countries with TOPSIS Method. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(3), 547-555. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumus/issue/49667/475131>
- Ela, M., A. Doğan ve O. Uçar (2018). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Makroekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Karşılaştırılması. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 129-143. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oskaiibfd/issue/42203/422970>
- Eleren, A. ve Karagül, M. (2008). "1986-2006 Türkiye Ekonomisinin Performans Değerlendirmesi". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15 (1), 1-14. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13688/165655>
- Eraslan, E., Nacer, E., ve Erdebilli (b.d.rouyendegh), B. (2019). Türkiye'deki Dijital Platformların Kullanılabilirlik Ölçütüne Göre İncelenmesi. *Ergonomi*, 2 (1), 18-24. DOI: 10.33439/ergonomi.480875
- Eyüboğlu, K. (2016). Comparison of Developing Countries Macro Performances with AHP and TOPSIS Methods. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 131-146. DOI: 10.18074/cnuibf.278
- Eyüboğlu, K. (2017). Türk Dünyasında Yer Alan Ülkelerin Makro Performanslarının Karşılaştırılması. *Bilig, Avrasya'nın Siyasal İktisadi Özel Sayısı*, 331-350. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/42612/519426>
- Genç, A., Avcı, T. ve Sevgin, H. (2017). Karadeniz Ekonomik İş birliği Üye Ülkelerine İlişkin Etkinlik Analizi: TOPSIS, ARAS ve MOORA Yöntemleriyle Bir Uygulama. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 4(2), 15-40. DOI: 10.5505/pjess.2017.07269
- Görçün, Ö. (2019). Karayolu Yük Taşımacılığında Kullanılan Standart Treyler Seçimine Etki Eden Faktörlerin Analitik Hiyerarşi Prosesi ve TOPSIS Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4), 23-34. DOI: 10.18506/anemon.455236
- Gregory, G. (1988). *Decision Analysis*. New York: Plenum Pres.
- Hwang, C. L., Lai, Y. J., & Liu, T. Y. (1993). A new approach for multiple objective decision making. *Computers & Operations Research*, 20(8), 889-899. [https://doi.org/10.1016/0305-0548\(93\)90109-y](https://doi.org/10.1016/0305-0548(93)90109-y)
- Hwang, C., & Yoon, K. (1981). *Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications A State-of-the-Art Survey (Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems, 186) (1st ed.)*. Berlin: Springer.

- Kandemir, A. ve Özarı, Ç. (2019). Türkiye Avrupa Birliği Ekonomik Performans Karşılaştırması (2007-2017): TOPSIS-EDAS Uygulaması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(38), 456-479. <https://doi.org/0.16990/sobider.5100>
- Karakurt, B., Şentürk, S. H., & Mehmet, E. (2015). Makroekonomik Kırılganlık: Türkiye ve Şangay Beşlisi Karşılaştırması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 283-307. <https://doi.org/10.11611/jmer563>
- Koca, G, Behdioğlu, S. (2019). Yeşil Tedarik Zinciri Yönetiminde Çok Kriterli Karar Verme: Otomotiv Ana Sanayi Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (3), 675-698. DOI: 10.17153/oguiibf.491356
- Korkmaz, O. (2019). Personnel Selection Method Based On TOPSIS Multi-Criteria Decision Making Method. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (23), 1-16. DOI: 10.18092/ulikidince.468486
- Mateusz, P., Danuta, M., Małgorzata, Ł., Mariusz, B., & Kesra, N. (2018). TOPSIS and VIKOR Methods in Study of Sustainable Development in the EU Countries. *Procedia Computer Science*, 126, 1683-1692. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.08.109>
- Nazari, M. A., Aslani, A., & Ghasempour, R. (2018). Analysis of Solar Farm Site Selection Based on TOPSIS Approach. *International Journal of Social Ecology and Sustainable Development (IJSESD)*, 9(1), 12-25. DOI: 10.4018/IJSESD.20180110102
- OECD (2020), Current account balance indicator, <https://data.oecd.org/trade/current-account-balance.htm>, DOI: 10.1787/b2f74f3a-en, Erişim 13.11.2020.
- OECD (2020), Gross domestic product GDP indicator. doi: 10.1787/dc2f7aec-en Erişim:16.11.2020
- OECD (2020), Inflation CPI indicator, <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>, DOI: 10.1787/eee82e6e-en, Erişim 13.11.2020.
- OECD (2020), Main Economic Indicators, Volume 2020 Issue 11, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/f251efcc-en>, 1-256.
- OECD (2020), Unemployment rate indicator, DOI: 10.1787/52570002-en, Erişim 13.11.2020.
- Office for National Statistics. (2020). Net Debt (excluding public sector banks). Erişim Adresi <https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/publicsectorfinance/timeseries/hf6w/pusf>
- Oğuz, S. Çetiner, Ö. & Yalçıntaş, D. (2020). Avrupa Birliği'ne Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelerinin TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 17-28. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cagsbd/issue/58680/816707>
- Özden, Ü. H. (2011). Topsis Yöntemi ile Avrupa Birliğine Üye ve Aday Ülkelerin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 215-236. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/trakyasobed/issue/30220/326263>
- Pakpour, S., Milani, A., & Chénier, M. (2012) A multi-criteria decision-making approach for comparing sample preservation and DNA extraction methods from swine feces. *American Journal of Molecular Biology*, 2, 159-169. DOI: 10.4236/ajmb.2012.22018.
- Rudduck, N. P., Khurana, A. K., Congreve, M., & Lourens, J. (2006, January 1). Multi-Objective Decision Making: A Critical Analysis of The Applicability of Renewable Energy Technologies. *Society of Petroleum Engineers*. DOI:10.2118/101770-MS
- Sevgin, H, Kundakcı, Y. (2017). TOPSIS ve MOORA Yöntemleri ile Avrupa Birliği'ne Üye Olan Ülkelerin ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelere Göre Sıralanması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (3), 87-108. DOI: 10.18037/ausbd.417281
- Şahin, O., Başarır, Ç. (2019). Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 17 (33), 211-229. DOI: 10.35408/comuybd.479504
- Şanlısoy, S, Çetin, M. (2016). Türkiye Ekonomisinde Hükümetlerin Ekonomik Performanslarının TOPSIS Yöntemi ile Ölçülmesi. *Sosyoekonomi*, 24 (28), 65-84. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/en/pub/sosyoekonomi/issue/21088/227090>

- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). Pandemi. <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020/a). 2020 Yılı Haziran Ayı Dış Ticaret, Ticaret, Esnaf ve Kooperatif Verileri. Erişim Adresi <https://risk.ticaret.gov.tr/haberler/2020-yili-haziran-ayi-dis-ticaret-ticaret-esnaf-ve-kooperatif-verileri>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020/b). 2020 Yılı Mayıs Ayı Dış Ticaret, Ticaret, Esnaf ve Kooperatif Verileri. Erişim Adresi <https://risk.ticaret.gov.tr/haberler/2020-yili-mayis-ayi-dis-ticaret-ticaret-esnaf-ve-kooperatif-verileri>
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020/c). 2020 Yılı Nisan Ayı Dış Ticaret, Ticaret, Esnaf ve Kooperatif Verileri. Erişim Adresi <https://risk.ticaret.gov.tr/haberler/2020-yili-nisan-ayi-dis-ticaret-ticaret-esnaf-ve-kooperatif-verileri>
- Türkiye İhracatçıları Meclisi. (2020). 14 Nisan 2020 İtibariyle COVID-19 ile Mücadele İçin Ülkemizde Alınan Tedbirler. Erişim Adresi https://www.tim.org.tr/files/downloads/Koronavirus_Dosyasi/TIM_Ekonomik_Istikrar_Kalkan%C4%B1_Tedbirleri_14.04.2020.pdf
- Uçak, S. (2017). Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (2), 107-140. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/30001/323995>
- Uslu, B., Gür, Ş., ve Eren, T. (2019). Endüstri 4.0 Uygulaması İçin En İyi Strateji Seçiminin AAS ve TOPSIS Yöntemleri ile Seçilmesi. Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B-Teorik Bilimler, 7 (1), 13-28. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/estubtdb/issue/45057/562391>
- Uyar, K., ve Oralhan, B. (2019). Tüketicilerin Süpermarket Tercih Kriterlerinin ve Mobil Uygulama Davranışlarının İncelenmesi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (2), 27-52. DOI: 10.18026/cbayarsos.584319
- Yoon, K. (1987). A Reconciliation Among Discrete Compromise Solutions. Journal of the Operational Research Society, 38(3), 277–286. <https://doi.org/10.1057/jors.1987.44>
- Yorulmaz, M., İç, Y., ve Seyrek, A. (2019). Bilgisayar Değişirme Kararları için Bir Karar Destek Sisteminin Geliştirilmesi. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 12 (3), 195-202. DOI: 10.17671/gazibtd.510657

EKLER**EK A. 2019-2020 Japonya İthalat İhracat Verileri**

Yıl	Ticaret Yönü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	Japonya	Kanada	11.801.722.743	
2020	İthalat	Japonya	Kanada	10.802.412.574	-999.310.169
2019	İhracat	Japonya	Kanada	8.876.492.878	
2020	İhracat	Japonya	Kanada	7.244.489.421	-1.632.003.457
2019	İthalat	Japonya	Fransa	12.046.905.544	
2020	İthalat	Japonya	Fransa	9.245.689.915	-2.801.215.629
2019	İhracat	Japonya	Fransa	6.843.229.286	
2020	İhracat	Japonya	Fransa	5.665.719.776	-1.177.509.510
2019	İthalat	Japonya	Almanya	24.977.487.739	
2020	İthalat	Japonya	Almanya	21.224.596.567	-3.752.891.172
2019	İhracat	Japonya	Almanya	20.226.924.569	
2020	İhracat	Japonya	Almanya	17.581.160.799	-2.645.763.770
2019	İthalat	Japonya	İtalya	11.603.303.196	
2020	İthalat	Japonya	İtalya	10.470.394.384	-1.132.908.812
2019	İhracat	Japonya	İtalya	4.598.800.573	
2020	İhracat	Japonya	İtalya	3.780.565.988	-818.234.585
2019	İthalat	Japonya	Türkiye	768.191.265	
2020	İthalat	Japonya	Türkiye	691.523.575	-76.667.690
2019	İhracat	Japonya	Türkiye	2.513.766.767	
2020	İhracat	Japonya	Türkiye	2.665.811.692	152.044.925
2019	İthalat	Japonya	ABD	81.420.707.429	
2020	İthalat	Japonya	ABD	71.767.264.658	-9.653.442.771
2019	İhracat	Japonya	ABD	81.420.707.429	
2020	İhracat	Japonya	ABD	118.793.150.938	37.372.443.509
2019	İthalat	Japonya	İngiltere	8.142.666.042	
2020	İthalat	Japonya	İngiltere	6.414.804.316	-1.727.861.726
2019	İhracat	Japonya	İngiltere	13.880.140.106	
2020	İhracat	Japonya	İngiltere	10.737.767.899	-3.142.372.207

Kaynak: (Comtrade,2020)

EK B. 2019-2020 Almanya İthalat İhracat Verileri

Yıl	Ticaret Yönü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	Almanya	Japonya	27.563.278.799	
2020	İthalat	Almanya	Japonya	24.331.546.120	-3.231.732.679
2019	İhracat	Almanya	Japonya	23.241.210.158	
2020	İhracat	Almanya	Japonya	19.987.837.847	-3.253.372.311
2019	İthalat	Almanya	İtalya	63.913.621.238	
2020	İthalat	Almanya	İtalya	61.686.714.340	-2.226.906.898
2019	İhracat	Almanya	İtalya	75.801.862.536	
2020	İhracat	Almanya	İtalya	68.815.618.907	-6.986.243.629
2019	İthalat	Almanya	Türkiye	17.811.094.343	
2020	İthalat	Almanya	Türkiye	17.496.329.738	-314.764.605
2019	İhracat	Almanya	Türkiye	22.023.429.015	
2020	İhracat	Almanya	Türkiye	24.460.083.076	2.436.654.061
2019	İthalat	Almanya	Kanada	5.955.447.616	
2020	İthalat	Almanya	Kanada	5.660.674.859	-294.772.757
2019	İhracat	Almanya	Kanada	12.313.775.297	
2020	İhracat	Almanya	Kanada	10.763.967.138	-1.549.808.159
2019	İthalat	Almanya	Fransa	74.051.222.401	
2020	İthalat	Almanya	Fransa	64.491.990.944	-9.559.231.457
2019	İhracat	Almanya	Fransa	119.249.537.119	
2020	İhracat	Almanya	Fransa	103.060.568.911	-16.188.968.208
2019	İthalat	Almanya	ABD	81.475.274.141	
2020	İthalat	Almanya	ABD	78.392.771.065	-3.082.503.076
2019	İhracat	Almanya	ABD	133.545.758.292	
2020	İhracat	Almanya	ABD	119.593.844.402	-13.951.913.890
2019	İthalat	Almanya	İngiltere	42.431.405.180	
2020	İthalat	Almanya	İngiltere	39.212.415.283	-3.218.989.897
2019	İhracat	Almanya	İngiltere	88.405.572.098	
2020	İhracat	Almanya	İngiltere	76.200.882.645	-12.204.689.453

Kaynak: (Comtrade,2020)**EK C. 2019-2020 İtalya İthalat İhracat Verileri**

Yıl	Ticaret Yönü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	İtalya	Japonya	4.605.404.471	
2020	İthalat	İtalya	Japonya	4.164.903.794	-440.500.677
2019	İhracat	İtalya	Japonya	8.632.719.357	
2020	İhracat	İtalya	Japonya	8.151.178.015	-481.541.342

2019	İthalat	İtalya	Almanya	76.778.931.412	-7.865.554.789
2020	İthalat	İtalya	Almanya	68.913.376.623	
2019	İhracat	İtalya	Almanya	65.509.540.985	-1.806.603.247
2020	İhracat	İtalya	Almanya	63.702.937.738	
2019	İthalat	İtalya	Türkiye	10.588.569.258	-2.069.983.619
2020	İthalat	İtalya	Türkiye	8.518.585.639	
2019	İhracat	İtalya	Türkiye	9.343.500.294	-504.232.018
2020	İhracat	İtalya	Türkiye	8.839.268.276	
2019	İthalat	İtalya	Kanada	1.957.090.618	51.692.446
2020	İthalat	İtalya	Kanada	2.008.783.064	
2019	İhracat	İtalya	Kanada	5.032.274.421	-143.981.937
2020	İhracat	İtalya	Kanada	4.888.292.484	
2019	İthalat	İtalya	Fransa	38.992.513.310	-3.213.599.554
2020	İthalat	İtalya	Fransa	35.778.913.756	
2019	İhracat	İtalya	Fransa	56.604.054.128	-5.512.600.078
2020	İhracat	İtalya	Fransa	51.091.454.050	
2019	İthalat	İtalya	ABD	19.039.823.445	-2.147.802.811
2020	İthalat	İtalya	ABD	16.892.020.634	
2019	İhracat	İtalya	ABD	50.990.414.738	-2.400.219.877
2020	İhracat	İtalya	ABD	48.590.194.861	
2019	İthalat	İtalya	İngiltere	11.630.382.149	-2.013.849.235
2020	İthalat	İtalya	İngiltere	9.616.532.914	
2019	İhracat	İtalya	İngiltere	28.248.708.891	-2.600.273.130
2020	İhracat	İtalya	İngiltere	25.648.435.761	

Kaynak: (Comtrade,2020)

EK D. 2019-2020 Türkiye İthalat İhracat Verileri

Yıl	Ticaret Yönü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	Türkiye	Japonya	3.647.961.645	94.733.662
2020	İthalat	Türkiye	Japonya	3.742.695.307	
2019	İhracat	Türkiye	Japonya	502.850.599	-61.716.230
2020	İhracat	Türkiye	Japonya	441.134.369	
2019	İthalat	Türkiye	Almanya	19.280.398.510	2.452.401.848
2020	İthalat	Türkiye	Almanya	21.732.800.358	
2019	İhracat	Türkiye	Almanya	16.617.244.223	-637.203.950
2020	İhracat	Türkiye	Almanya	15.980.040.273	
2019	İthalat	Türkiye	İtalya	9.349.592.818	-149.922.895
2020	İthalat	Türkiye	İtalya	9.199.669.923	

2019	İhracat	Türkiye	İtalya	9.753.017.856	-1.670.169.220
2020	İhracat	Türkiye	İtalya	8.082.848.636	
2019	İthalat	Türkiye	Kanada	1.631.782.461	-553.386.853
2020	İthalat	Türkiye	Kanada	1.078.395.608	
2019	İhracat	Türkiye	Kanada	985.966.388	19.448.293
2020	İhracat	Türkiye	Kanada	1.005.414.681	
2019	İthalat	Türkiye	Fransa	6.760.064.093	228.027.792
2020	İthalat	Türkiye	Fransa	6.988.091.885	
2019	İhracat	Türkiye	Fransa	7.951.839.544	-747.192.365
2020	İhracat	Türkiye	Fransa	7.204.647.179	
2019	İthalat	Türkiye	ABD	11.847.469.538	-322.099.805
2020	İthalat	Türkiye	ABD	11.525.369.733	
2019	İhracat	Türkiye	ABD	8.978.309.174	1.205.232.993
2020	İhracat	Türkiye	ABD	10.183.542.167	
2019	İthalat	Türkiye	İngiltere	5.638.296.329	-55.905.458
2020	İthalat	Türkiye	İngiltere	5.582.390.871	
2019	İhracat	Türkiye	İngiltere	11.278.615.170	-41.646.044
2020	İhracat	Türkiye	İngiltere	11.236.969.126	

Kaynak: (Comtrade,2020)

EK E. 2019-2020 Kanada İthalat İhracat Verileri

Yıl	Ticaret Yöntü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	Kanada	Japonya	12.421.881.563	-2.296.504.333
2020	İthalat	Kanada	Japonya	10.125.377.230	
2019	İhracat	Kanada	Japonya	9.515.970.981	-251.319.478
2020	İhracat	Kanada	Japonya	9.264.651.503	
2019	İthalat	Kanada	Almanya	14.565.139.143	-1.618.778.653
2020	İthalat	Kanada	Almanya	12.946.360.490	
2019	İhracat	Kanada	Almanya	4.577.869.058	-74.418.345
2020	İhracat	Kanada	Almanya	4.503.450.713	
2019	İthalat	Kanada	İtalya	7.137.567.651	-399.251.084
2020	İthalat	Kanada	İtalya	6.738.316.567	
2019	İhracat	Kanada	İtalya	2.442.903.850	318.607.069
2020	İhracat	Kanada	İtalya	2.761.510.919	
2019	İthalat	Kanada	Türkiye	1.480.359.552	-72.913.592
2020	İthalat	Kanada	Türkiye	1.407.445.960	
2019	İhracat	Kanada	Türkiye	1.219.305.491	-304.736.417
2020	İhracat	Kanada	Türkiye	914.569.074	
2019	İthalat	Kanada	Fransa	6.554.115.250	-1.707.995.196

2020	İthalat	Kanada	Fransa	4.846.120.054	
2019	İhracat	Kanada	Fransa	2.741.157.443	34.782.307
2020	İhracat	Kanada	Fransa	2.775.939.750	
2019	İthalat	Kanada	ABD	229.985.546.059	-31.941.663.385
2020	İthalat	Kanada	ABD	198.043.882.674	
2019	İhracat	Kanada	ABD	336.214.851.377	-50.609.140.336
2020	İhracat	Kanada	ABD	285.605.711.041	
2019	İthalat	Kanada	İngiltere	6.949.685.654	-1.097.457.023
2020	İthalat	Kanada	İngiltere	5.852.228.631	
2019	İhracat	Kanada	İngiltere	14.928.056.269	-29.941.536
2020	İhracat	Kanada	İngiltere	14.898.114.733	

Kaynak: (Comtrade,2020)

EK F. 2019-2020 Fransa İthalat İhracat Verileri

Yıl	Ticaret Yöntü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	Fransa	Japonya	11.655.198.283	-6.011.140.414
2020	İthalat	Fransa	Japonya	5.644.057.869	
2019	İhracat	Fransa	Japonya	8.639.797.412	-2.147.046.187
2020	İhracat	Fransa	Japonya	6.492.751.225	
2019	İthalat	Fransa	Almanya	95.070.342.432	5.953.339.746
2020	İthalat	Fransa	Almanya	101.023.682.178	
2019	İhracat	Fransa	Almanya	78.210.511.114	-8.319.466.386
2020	İhracat	Fransa	Almanya	69.891.044.728	
2019	İthalat	Fransa	İtalya	48.590.645.440	10.680.450
2020	İthalat	Fransa	İtalya	48.601.325.890	
2019	İhracat	Fransa	İtalya	42.046.621.688	-4.907.599.928
2020	İhracat	Fransa	İtalya	37.139.021.760	
2019	İthalat	Fransa	Türkiye	9.813.367.921	-2.190.299.635
2020	İthalat	Fransa	Türkiye	7.623.068.286	
2019	İhracat	Fransa	Türkiye	6.655.072.372	582.347.832
2020	İhracat	Fransa	Türkiye	7.237.420.204	
2019	İthalat	Fransa	Kanada	3.476.192.476	-386.452.878
2020	İthalat	Fransa	Kanada	3.089.739.598	
2019	İhracat	Fransa	Kanada	4.196.426.989	-650.202.604
2020	İhracat	Fransa	Kanada	3.546.224.385	
2019	İthalat	Fransa	ABD	43.771.574.322	-15.860.408.782
2020	İthalat	Fransa	ABD	27.911.165.540	
2019	İhracat	Fransa	ABD	47.114.062.296	-10.031.489.618
2020	İhracat	Fransa	ABD	37.082.572.678	
2019	İthalat	Fransa	İngiltere	24.309.278.129	-2.367.625.351

2020	İthalat	Fransa	İngiltere	21.941.652.778	
2019	İhracat	Fransa	İngiltere	38.469.023.647	
2020	İhracat	Fransa	İngiltere	30.988.367.293	-7.480.656.354

Kaynak: (Comtrade,2020)

EK G. 2019-2020 ABD İthalat İhracat Verileri

Yıl	Ticaret Yöntü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	ABD	Japonya	146.974.311.374	
2020	İthalat	ABD	Japonya	122.483.985.438	-24.490.325.936
2019	İhracat	ABD	Japonya	74.650.662.375	
2020	İhracat	ABD	Japonya	64.090.703.425	-10.559.958.950
2019	İthalat	ABD	Almanya	129.857.182.082	
2020	İthalat	ABD	Almanya	117.393.017.842	-12.464.164.240
2019	İhracat	ABD	Almanya	59.797.035.615	
2020	İhracat	ABD	Almanya	57.163.225.956	-2.633.809.659
2019	İthalat	ABD	İtalya	58.739.583.352	
2020	İthalat	ABD	İtalya	50.996.273.740	-7.743.309.612
2019	İhracat	ABD	İtalya	23.788.415.899	
2020	İhracat	ABD	İtalya	19.920.417.118	-3.867.998.781
2019	İthalat	ABD	Türkiye	11.305.381.266	
2020	İthalat	ABD	Türkiye	11.754.371.122	448.989.856
2019	İhracat	ABD	Türkiye	10.044.692.645	
2020	İhracat	ABD	Türkiye	10.007.520.758	-37.171.887
2019	İthalat	ABD	Kanada	326.628.559.104	
2020	İthalat	ABD	Kanada	276.195.545.882	-50.433.013.222
2019	İhracat	ABD	Kanada	292.338.433.401	
2020	İhracat	ABD	Kanada	255.021.619.206	-37.316.814.195
2019	İthalat	ABD	Fransa	58.491.722.749	
2020	İthalat	ABD	Fransa	43.871.784.332	-14.619.938.417
2019	İhracat	ABD	Fransa	38.751.856.499	
2020	İhracat	ABD	Fransa	28.273.988.243	-10.477.868.256
2019	İthalat	ABD	İngiltere	64.133.144.834	
2020	İthalat	ABD	İngiltere	50.839.851.484	-13.293.293.350
2019	İhracat	ABD	İngiltere	69.100.919.866	
2020	İhracat	ABD	İngiltere	58.975.470.173	-10.125.449.693

Kaynak: (Comtrade,2020)

EK H. 2019-2020 İngiltere İthalat İhracat Verileri

Yıl	Ticaret Yönü	Ülke	Ortak	Ticaret Değeri \$	Fark \$
2019	İthalat	İngiltere	Japonya	13.021.989.433	
2020	İthalat	İngiltere	Japonya	10.197.284.707	-2.824.704.726
2019	İhracat	İngiltere	Japonya	8.340.854.910	
2020	İhracat	İngiltere	Japonya	7.139.831.635	-1.201.023.275
2019	İthalat	İngiltere	Almanya	85.679.090.129	
2020	İthalat	İngiltere	Almanya	74.403.159.908	-11.275.930.221
2019	İhracat	İngiltere	Almanya	46.352.025.713	
2020	İhracat	İngiltere	Almanya	41.631.996.783	-4.720.028.930
2019	İthalat	İngiltere	İtalya	26.244.795.993	
2020	İthalat	İngiltere	İtalya	23.694.721.181	-2.550.074.812
2019	İhracat	İngiltere	İtalya	12.713.795.122	
2020	İhracat	İngiltere	İtalya	11.026.901.924	-1.686.893.198
2019	İthalat	İngiltere	Türkiye	12.121.336.195	
2020	İthalat	İngiltere	Türkiye	11.448.310.736	-673.025.459
2019	İhracat	İngiltere	Türkiye	6.415.542.050	
2020	İhracat	İngiltere	Türkiye	6.297.617.008	-117.925.042
2019	İthalat	İngiltere	Kanada	15.907.964.623	
2020	İthalat	İngiltere	Kanada	15.044.408.324	-863.556.299
2019	İhracat	İngiltere	Kanada	6.726.910.779	
2020	İhracat	İngiltere	Kanada	7.551.850.953	824.940.174
2019	İthalat	İngiltere	Fransa	38.915.835.101	
2020	İthalat	İngiltere	Fransa	30.102.140.488	-8.813.694.613
2019	İhracat	İngiltere	Fransa	31.361.516.169	
2020	İhracat	İngiltere	Fransa	23.871.685.356	-7.489.830.813
2019	İthalat	İngiltere	ABD	67.079.306.633	
2020	İthalat	İngiltere	ABD	58.221.696.936	-8.857.609.697
2019	İhracat	İngiltere	ABD	73.528.704.687	
2020	İhracat	İngiltere	ABD	55.608.216.397	-17.920.488.290

Kaynak: (Comtrade,2020)

Dijitalleşmenin ve Teknolojik Gelişmelerin Muhasebe-Finans Eğitime Etkilerinin Covid-19 Salgın Hastalığı Döneminde İncelenmesi

Başak ŞITAK¹

Mahmut YARDIMCIOĞLU²

Araştırma Makalesi

Öz

Anahtar Kelimeler

Dünyada yaşanan teknolojik, ekonomik, siyasi vb. değişimler bireylerin hayatını da doğrudan etkilemektedir. Özellikle Aralık 2019'dan bu yana dünya gündeminin odak noktasına yerleşen COVID-19 salgın hastalığı birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu zorlu süreçte iş dünyasının başarısı dijitalleşmeyle bağdaştırılmıştır. Sebebi ise elbette COVID-19'un gerektirdiği kısıtlamalardır. Kısıtlamaların yoğun olarak hissedildiği bu süreçte dijital çağın dijital ürünlerinde çare aranmıştır. Bu bağlamda çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının dijitalleşmenin muhasebe-finans eğitimine etkilerine yönelik algıları tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı ise muhasebe-finans eğitimine etkilerine yönelik bu algıların demografik faktörler açısından değişiklik gösterip göstermediğini belirlemektir. Elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiş ve şu bulgulara ulaşılmıştır; muhasebe meslek mensuplarının günümüzde verilen muhasebe-finans eğitimini alandaki teknolojik gelişmelerle uyumlu olduğunu düşündükleri, dijital sistemler ve teknolojik gelişmeler açısından muhasebe-finans eğitiminin uluslararası standartları taşıdığını, dijitalleşme ve yeni teknolojik gelişmeler dikkate alındığında muhasebe-finans müfredatının yeterli olduğunu ancak dijitalleşme ışığında yeni bir eğitim modeli inşa edilmesi durumunda da bu yeni modeli destekleyebilecekleridir. Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise dijitalleşme ışığında muhasebe-finans eğitimine yönelik algılar cinsiyet, unvan ve aylık gelir durumu açısından benzerlik taşımaktadır. Çalışmanın ele alınan perspektiften daha önce araştırılmamış olması önem ve değerini artırmaktadır. Elde edilen bulguların ilgili yazına katkı sağladığı düşünülmektedir.

Dijitalleşme,
Muhasebe,
Salgın Hastalık
(COVID-19)

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
29.07.2021

Kabul Tarihi:
10.11.2021

Investigation of the Effects of Digitalization on Accounting-Finance Education During The Covid-19 Pandemic Disease

Abstract

Keywords

Technological, economic, political, etc., changes experienced in the World directly affect the lives of individuals. Especially since December 2019, the COVID-19 epidemic, which has become the central point of the world agenda, has brought many changes. In this challenging process, the success of the business world has been associated with digitalization. The reason is, of course, the restrictions required by COVID-19. In this process, where restrictions were felt intensely, a solution was sought in digital products of the digital age. Within this context, this study aimed to determine the perceptions of professional accountants about the effects of digitalization on accounting-finance education. Another aim of the study is to determine whether these perceptions about the effects of accounting-finance education vary in terms of demographic factors. The data obtained were analyzed in the SPSS program and the following findings were identified; Accounting professionals think that the accounting-finance education given today is compatible with the technological developments in the field, that accounting-finance education has international standards in terms of digital systems and technological developments, that the accounting-finance curriculum is sufficient when digitalization and new technological developments are taken into account, but a new education model in the light of digitalization. If it is built, they will be able to support this new model. Another result obtained from the study is that in the light of digitalization, perceptions of accounting professional regarding accounting-finance education are similar in terms of gender, title and monthly income. The fact that the study has not been researched from the perspective taken before increases its importance and value. It is thought that the findings obtained contribute to the related literature.

Digitization,
Accounting,
Epidemic
(COVID-19)

Article Info

Received:
29.07.2021
Accepted:
10.11.2021

¹Yüksek lisans, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, basaksitak@outlook.com, ORCID: 0000-0001-7689-036X

²Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, mahmutyardimcioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1335-8357

*Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Tez çalışması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi (BAP) tarafından desteklenmiştir.

Giriş

Günümüzde dijitalleşme yaşamın her alanında etkin bir rol oynamaktadır. Bu durum insanların geleneksel iş yapış biçimlerini de değiştirmiştir. Özellikle Endüstri 4.0 gibi kavramların ortaya çıkmış olması bu değişimi bir gereklilik haline getirmiştir. Artık birçok iş insan yerine makineler tarafından yapılmaktadır. Tüm sektör ve meslek dallarının bu durumdan etkilendiği gibi muhasebe de bu dijital dönüşümden payını almaktadır. (Gacar, 2019: 389). Koronavirüs hastalığının tüm dünyayı etkisi altına alması ile birlikte insanlar dijitalleşmeden ve dijital çağın ürünlerinden daha çok yararlanır hale gelmiştir. Sebebi ise bu sürecin gerektirdiği değişiklikler olarak ifade edilebilecektir. Uzaktan çalışmak ve uzaktan eğitime erişebilmek için dijital çağın dijital ürünlerinde çare aranmıştır. Evden çalışmak durumunda kalan iş görenler dijitalleşmenin beraberinde getirdiği laptop, tablet, telefon gibi dijital ürünlerden yararlanarak işlerini yürütmeye devam etmiştir. Öğrenciler ise televizyon, laptop, tablet ve telefon gibi yine aynı ürünlerden yararlanarak eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Tüm bunlardan yola çıkıldığında dijital ürünlere önem vermenin ve uyum sağlamanın hayati önem taşıdığı görülmektedir. Çünkü hayatın genel akışında hem olağan hem de olağanüstü durumlar ile karşı karşıya gelinebilmektedir. Bu tür durumlarda tüm faaliyetlerin devam edebilmesi kavramın getirdiği teknolojik ürünlere uyum sağlayabilmek ile doğrudan doğruya bağlantılıdır.

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde bu konu üzerine yapılan çeşitli çalışmalara rastlamak mümkündür. Örneğin; Albrecht ve Sack (2000) çalışmalarında muhasebe eğitiminde yapılacak olan bir iyileştirmenin birçok zorluğu beraberinde getireceğini savunmuşlardır. Cook ve Hazelwood (2002) aktif öğrenme yollarının muhasebe eğitimi üzerindeki etkilerini araştırmak üzere “Kim Kazanmak İster?” oyunu kurmuş ve öğrenciler üzerindeki etkilerini incelemiştir. Karaca (2003) meslek yüksekokullarında verilen muhasebe eğitiminde yaşanan sorunları ele almıştır. Heuer ve King (2004) Amerika Birleşik Devletlerindeki öğretmenlerin çevrimiçi eğitimdeki deneyimlerinden yararlanarak bu süreçteki rollerini ve sorumluluklarını araştırmışlardır. Lee ve Busch (2005) çalışmada öğretim elemanlarının deneyim ve görüşlerini alarak uzaktan eğitim yöntemlerini geleneksel yüz yüze öğretimden ayıran unsurları belirlemeyi amaçlamışlardır. Bekçi vd., (2006) öğrencilerin bilgisayarlı muhasebe derslerine karşı tutumlarını ele almışlardır. Wilson vd., (2007) çalışmalarında öğretmenlerin disiplinler arası yeni bir yüksek lisans programında çevrimiçi öğretime adapte olup olmadıklarını ve bu süreçteki deneyimlerini araştırmıştır. Kavanagh ve Drennan (2008) muhasebe mezunu öğrencilerin hangi becerilere ve niteliklere sahip olması gerektiği ve işveren de hangi beklentilere sahip olduğu ele almıştır. Güvemli (2009) muhasebe uygulamalarını ve eğitimini etkileyen çağımızdaki gelişimleri incelemiştir. Çelenk vd., (2010) muhasebe eğitimi gören öğrencilerin muhasebeye karşı tutumlarını ele almıştır. Todorovic vd., (2012) Sırbistan’da yürüttükleri çalışmada, profesyonel muhasebecilerin aldıkları eğitimi küresel boyutta değerlendirmek ve sonuçlardan yola çıkarak önerilerde bulunmak amaçlanmıştır. Tuğay (2014) çalışmada öğrencilerin muhasebe dersleri hakkında ne düşündüklerini ve muhasebe öğretmenlerinden ne beklediklerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Fidan vd., (2015) muhasebe derslerinde teknolojik ürünlerin kullanılmasının öğrenci tutumlarına yansımaları ele almıştır. Pan ve Seow (2016) muhasebe mezunlarının bilgi teknolojisi konusundaki yetkinliklerini konu edinmiştir. Kutlu vd., (2017) yürüttükleri alan çalışmasında öğrencilerin muhasebe derslerinin işleniş şekli hakkındaki düşünceleri ve muhasebe eğitiminde yaygın olarak kullanılan değerlendirme yöntemleri ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi amaçlamıştır. Evans ve Paisey (2018) muhasebe eğitiminin tarihini derinlemesine incelediği çalışmasında muhasebe eğitime de değinmiştir. Lestari ve Santoso (2019) muhasebe eğitimi alan öğrencilerinin iş yaşamına hazırlıklarını ölçmek için dijital okuryazarlık çerçevesinde değerlendirmeleri ele almıştır. Yardımcıoğlu ve Şitak (2020) çalışmalarında dijitalleşmenin beraberinde getirdiği yapay zekâ kavramına, yapay zekânın üstün yönlerine, yapay zekâ türlerine, yapay zekânın günümüzdeki uygulama alanlarına ve muhasebe alanındaki yansımalarına dikkat çekmişlerdir. Şitak ve Şitak (2021) COVID-19 salgın hastalığı döneminde muhasebe dersi alan öğrencilerin adli muhasebe kavramına yönelik farkındalık düzeylerini incelemişlerdir. Yardımcıoğlu vd., (2021) meslek yüksekokulunda muhasebe dersi alan öğrencilerin muhasebe eğitime karşı tutumlarını COVID-19 salgın hastalığı döneminde incelemişlerdir. Yardımcıoğlu vd., (2021) Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde yaptıkları çalışmalarında muhasebe dersi alan öğrencilerin muhasebe eğitime karşı tutumlarını COVID-19 salgın hastalığı döneminde incelemişlerdir. Literatür incelendiğinde; dijitalleşmenin ile

muhasebe alanının birlikte ele alındığı çalışmaların 2000 yılından sonra ivme kazandığı görülmektedir. Şitak ve Şitak (2021) ise bu durumu tüm dünyayı etkileyen Enron skandalları ile bağdaştırmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; dijitalleşmenin muhasebe-finance eğitime etkilerine yönelik algıları COVID-19 salgın hastalık döneminde incelemektir. Çalışmanın bir diğer amacı ise dijitalleşmenin muhasebe-finance eğitime etkilerine yönelik algıların demografik değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir. Bu kapsamda çalışma, Adana ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde yürütülmüştür. Alan çalışması anket yöntemi ile desteklenmiştir. Çalışmadan elde edilen verilerin analizleri SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programında yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak frekans, T testi, Anova ve Tukey Post Hoc kullanılmıştır. Bulgular özetlenerek yorumlanmış, sonuçlar değerlendirilmiş ve ilerideki çalışmalara ışık tutabilmek açısından önerilere yer verilmiştir.

1. Dijitalleşme

Dijitalleşme kavramı literatürde birçok farklı şekilde birçok farklı bilim insanı tarafından tanımlanmıştır. 2004 yılında yapılan bir tanımlamaya göre dijitalleşme yani sayısallaştırma terimi, analog verilerin özellikle de daha sonra kullanılacak görüntüler, videolar ve metinlerin dijital forma dönüştürülmesidir (Stolterman ve Fors, 2004: 689). Bir başka tanıma göre ise dijital veya bilgisayar teknolojisinin bir kuruluş, endüstri, ülke vb. tarafından benimsenmesi veya kullanımının artması şeklinde ifade edilebilmektedir (Brennen ve Kreiss, 2014: 1). Dijitalleşmenin yakın ve uzun vadede toplumu ve işletmeyi değiştiren en önemli trendlerden biri olacağı öngörülmektedir (Tihinen ve Kääriäinen 2016: 63). Çünkü dijitalleşme aynı zamanda mevcut ürünleri veya hizmetleri dijital varyantlara dönüştürme yeteneği ve avantajı sunmaktadır (Gassmann vd., 2014: 2).

Dijitalleşme, bilginin depolanmış bir dijital forma dönüştürülmesidir. Bu, gerçek zamanlı olarak bilgiye daha kolay erişim sağlamaktadır. Böylelikle insanlar ve dijital cihazlar arasında küresel bir alışverişe olanak tanınmaktadır. Tamamen dijitalleşmiş işletmeler ile tamamen dijitalleşmemiş veya kendini dijitalleşmeye entegre edememiş işletmeler arasındaki fark; dijitalleşmiş şirketlerin bulut, analitik araçlar, sosyal araçlar ve mobil gibi dijital araçları hem şirket içinde hem de dışında kullanabilmeleridir. Tam olarak dijitalleşmemiş, dijitalleşmeye adapte olamamış şirketler ise standartlaştırılmamış teknolojik ürünler ile birçok iş sorunlarına çözüm bulmakta zorluk yaşamakta ve birbirleriyle entegre olmayan birçok ayrı dijital sistemle vakit kaybetmektedir (Kane vd., 2015: 10).

Dijitalleşme, herkesin hayatı için artık önemli bir yer tutmaktadır. 1712 senesinde buharlı trenin icadıyla başlayan sanayi devriminden bu yana köklü bir değişim dönemine girilmiştir. Ancak bu değişim dönemi insanlara bir noktadan sonra 20 sene öncesine kadar hayal bile edilemeyen bir yaşam sunmaya başlamıştır. Bu dönem, “Nesnelerin İnterneti”, “Endüstri 4.0”, “Yapay Zekâ”, “Sanal Gerçeklik” ve daha birçok yeni kavramı beraberinde getirmiştir. Tüm bu kavramlar yaşamımızda köklü değişikliklere yol açmaya başlamıştır (Bağlıkaya, 2019: 2).

Mcrae 1994 senesinde 2020 yılları hakkında paylaştığı öngörüsünde teknolojinin getirdiği değişikliklerin elbette sosyal sonuçları olacağını, işyerlerinin birçok kişi için çalışma ortamı olmaktan çıkacağını, çalışanların işverenin bulunduğu ülkede olmasına bile gerek duyulmayacağını ve çalışanın dış çevresinde büyük değişiklikler olacağını belirtmiştir (Mercan, 2010: 6).

2. Muhasebe ve Finance Eğitimi

Finance kavramı Fransızcadan dilimize giren bir kelimedir. Finance’ın kelime anlamı, para veya mali işler olarak açıklanabilmektedir. Ancak günlük hayatın içerisine dahil edildiğinde herhangi bir işletmede ihtiyaç duyulan fon veya fonların en uygun şekilde temin elde edilerek bunun en etkin şekilde kullanılması olarak da tanımlanabilmektedir (Koçiyit, 2014: 5).

Finance eğitimi ise bireylere yalnızca mali piyasalar ve yatırım araçları ile ilgili bilgileri veren bir süreç değildir. Aynı zamanda mali piyasalar ve yatırım araçları hakkında tüm detayların kavranmasını sağlayarak değerlendirme imkanı da sunmaktadır. Böylelikle bahsedilen bilgileri kullanma yeteneklerinin de gelişmesi sağlanabilecektir (Özçam, 2006: 2).

Muhasebeye gelindiğinde ise muhasebe ve işletmenin diğer fonksiyonları arasındaki yakın ilişki, muhasebenin bilim dalı olarak görülmesine izin vermiştir. Bu sayede muhasebe alanı hızlı bir şekilde gelişimine devam etmiştir. Bu bağlamda muhasebe, önceden yalnızca kayıt işlevini yerine getirirken artık bilimsel araştırma yapan ve karar vericilere fayda sağlayan bir yapıya dönüşmüştür.

19. yüzyılda muhasebeye verilen değerin artması ile beraber pek çok ülke muhasebe mesleği için gerekli düzenlemeleri yaparak yasalar çıkartmıştır. (Gökten ve Gökten, 2016: 51).

Bu doğrultuda 20. yüzyıla gelindiğinde Türkiye’de de çeşitli dernek ve cemiyetler kurulmuştur. 1992 senesinde meslek yasası düzenlenmiş, meslek mensubu olabilmenin şartları bu yasada belirlenmiştir. Aynı zamanda muhasebe sisteminin uygulanma esasları da bu yasa da açıkça belirtilmiştir. Hemen bir sene sonra 1993’te Türkiye Serbest Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği tarafından Temel Eğitim Staj Merkezi (TESMER) faaliyetlerine başlamıştır. (Özbirecikli ve Pastacıgil, 2009: 83).

Türkiye’de muhasebe eğitimi ve öğretimi ortaöğretim kurumlarında lise düzeyinde, yükseköğretim kurumlarında ise önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verilmektedir. Bu kurumlarda muhasebe alanında çalışması öngörülen nitelikli insan gücü yetiştirilmektedir. Ancak gerekli olan eğitimin bu kurumlar haricinde başka kurumlar tarafından da alınması, bilgi birikimlerinin çoğaltılarak geliştirilmesi gerekmektedir. Tüm bunlar doğrultusunda Türkiye’de kendini muhasebe alanında geliştirmek isteyenler için pek çok seçenek sunulmaktadır. Bu seçenekler arasında dernek, kamu kurumları, mesleki kuruluşlar ve akademisyenler tarafından düzenlenen sempozyumlar bulunmaktadır. İlgililere fayda sağlayabilmek adına ortaya konulan bu seçenekler muhasebe eğitimindeki kaliteyi üst noktaya çekmektedir. Yani tüm bu seçenekler muhasebe eğitiminin etkin ve kaliteli olmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda düzenlenen tüm muhasebe sempozyumları muhasebe eğitimine büyük katkılar sağlamaktadır (Şengel, 2010: 83).

3. Salgın Hastalık (COVID-19)

Yeni tip Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), ilk olarak Çin’in Vuhan Eyaletinde Aralık ayının sonlarına doğru görülmüştür. Hastalığın belirtileri olan yüksek ateş, öksürük ve nefes darlığı şikayeti ile hastaneye başvuran bireylerde incelemeler yapılmıştır. İncelemeler sonucunda 13 Ocak 2020’de tanımlanan bir virüs çeşididir. Salgının insandan insana buluşma durumu ile başka Vuhan, sonrasında Çin Halk Cumhuriyetinin tüm eyaletlerine yayılmıştır. Ancak sonrasında sadece Çin Halk Cumhuriyeti ile kalmamış yüksek yayılım hızı ile birlikte kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu hastalığa SAR-CoV-2 virüsü neden olmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020: 7).

Salgın hastalık, yüksek yayılım hızı ile beraber bugün itibarıyla dünya genelinde toplam vaka sayısı 17 aylık bir zaman diliminde 182.711.049’a, toplam vefat eden kişi sayısı ise 3.951.535’e ulaşmıştır. Türkiye’de ise, toplam vaka sayısı 5.425.652 iken, toplam vefat eden kişi sayısı 49.732’dir (30.06.2021). Bu hızlı yükselişin ve yükseliş ile beraber etkilerinin yadsınamayacak düzeyde olduğunu sayısal veriler ortaya koymaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

4. Yöntem

Bu bölümde, çalışmanın amacına yer verilmiş, daha sonra ise çalışmanın yöntemi ve örnekleme, kullanılan veri analizleri son olarak da hipotezleri açıklanmıştır.

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu bağlamda çalışmanın amacı; dijitalleşmenin muhasebe-finans eğitimine etkilerine yönelik algıları COVID-19 salgın hastalık döneminde incelemektir. Çalışmanın bir diğer amacı ise dijitalleşmenin muhasebe-finans eğitimine etkilerine yönelik algıların demografik değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektedir. Bu kapsamda çalışma, Adana ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerinde yürütülmüştür.

4.2. Çalışmanın Yöntemi ve Örnekleme

Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amaçlarına ulaşmak amacıyla veri toplama yöntemi olan anket formundan yararlanılmıştır. Araştırmanın evrenini Adana ilinde faaliyet gösteren 2355 muhasebe meslek mensubu oluşturmaktadır. Evren büyüklüğü dikkate alındığında minimum 322 kişiye ulaşılması gerektiği belirlenmiştir. Örneklem sayısının tespit edilmesinde Cohen vd., (2017) tablosundan yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında 330 muhasebe meslek mensubuna anket uygulaması yapılmıştır. Araştırmada Kurnaz vd., (2019)’un anket formundan yararlanılmıştır. Anketler Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) biriminin desteği ile muhasebe meslek mensuplarına COVID-19 pandemisinin yaygın olarak görüldüğü 01.12.2020 ile 01.02.2021 tarihleri

arasında elden teslim edilmiş ve gönüllülük esasına göre anketör firma tarafından dağıtılmış ve toplanmıştır.

4.3. Çalışmanın Hipotezleri

Çalışmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-finance eğitime yönelik önermelere ilişkin algılar cinsiyet faktörü açısından farklılık gösterir.

H2: Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-finance eğitime yönelik önermelere ilişkin algılar unvan faktörü açısından farklılık gösterir.

H3: Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-finance eğitime yönelik önermelere ilişkin algılar eğitim durumu faktörü açısından farklılık gösterir.

H4: Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-finance eğitime yönelik önermelere ilişkin algılar aylık gelir durumu faktörü açısından farklılık gösterir.

5. Bulgular

Bu bölümde çalışmanın verilerinin analizi neticesinde elde edilen sonuçlar sunulmaktadır.

5.1. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Anket formunda tüm önermelerin genel olarak güvenilirlik analizi yapılmıştır. Önermelerin güvenilirlik analizi sonucu aşağıda yer alan Tablo 1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ölçeğin Cronbach's Alpha Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Soru Sayısı	Alpha Katsayısı
Dijitalleşmenin ve Tekn. Muhasebe-Finance Eğitime Etkilerine Yönelik Algı Ölçeği	28	.779

Uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .779 olarak bulunmuştur ve bu değer güvenilirliği kabul edilmiştir.

5.2. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırma örnekleminin demografik değişkenlere göre dağılımları aşağıda yer alan tablolarda sunulmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımı Tablosu

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	117	35,5
Erkek	213	64,5
Toplam	330	100

Tablo 2. incelendiğinde, katılımcıların 117'sinin (%35,5) kadın, 213'ünün (%64,5) ise erkek bireyden oluştuğu gözlemlenmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunluğunun erkek bireylerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Ankete katılanların unvanları Tablo 3.'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Unvan Değişkenine Göre Dağılımı Tablosu

Unvan	Frekans	Yüzde
SM	25	7,6
SMMM	270	81,8
YMM	35	10,6
Toplam	330	100

Tablo incelendiğinde, katılımcıların 25'inin (%7,6) SM, 270'inin (%81,8) SMMM, 35'inin (%10,6) ise YMM olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre, katılımcıların çoğunluğunu SMMM'lerin oluşturduğunu söyleyilebilmektedir. Ankete katılanların eğitim durumları Tablo 4.'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Eğitim Durumu Değişkenine Göre Dağılımı Tablosu

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
Ön Lisans	25	7,6
Lisans	255	77,3
Lisansüstü	50	15,2
Toplam	330	100

Tablo incelendiğinde, katılımcıların 25'inin (%7,6) Ön Lisans, 255'inin (%77,3) Lisans, 50'sinin (%15,2) ise Lisansüstü olduğu gözlemlenmiştir. Tabloya incelendiğinde katılımcıların

çoğunluklu olarak lisans mezunu olduğu görülmektedir. Ankete katılanların aylık gelir durumu Tablo 5.'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Aylık Gelir Durumu Değişkenine Göre Dağılımı Tablosu

Aylık Gelir Durumu	Frekans	Yüzde
2.324-3.000 TL	90	27,3
3.001-3.500 TL	69	20,9
3.501-4.000 TL	68	20,6
4.001-5.000 TL	75	22,7
5.001 TL ve üzeri	28	8,5
Toplam	330	100

Tablo incelendiğinde, katılımcıların 90'ının (%27,3) 2.324-3.000 TL, 69'unun (%20,9) 3.001-3.500 TL, 68'inin (%20,6) 3.501-4.000 TL, 75'inin (%22,7) 4.001-5.000 TL, 28'inin (%8,5) ise 5.001 TL ve üzeri olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunluğunun 2.324-3.000 TL arası aylık kazanç sağladıkları söylenelebilmektedir.

5.3. Dijitalleşmenin Muhasebe ve Finans Eğitimine Etkilerine Yönelik Algılara İlişkin Elde Edilen Bulgular

Katılımcıların dijitalleşmenin muhasebe-finance eğitime etkilerine yönelik algılarını belirlemek amacıyla yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar aşağıda yer alan Tablo 6.'da sunulmuştur.

Tablo 6: Dijitalleşmenin Muhasebe-Finance Eğitimine Etkilerine Yönelik Algılardan Elde Edilen Bulgular

	Önermeler	\bar{x}	SS
B1	Muhasebe-Finance eğitimi muhasebe-finance alanındaki teknolojik gelişmelerle uyumludur.	4,4424	,71333
B2	Muhasebe-Finance eğitimi, muhasebe meslek mensuplarının kullandıkları dijital sistemlerle ilgili yazdıkları sorunları çözmek için yeterlidir.	4,4030	,69167
B3	Muhasebe-Finance eğitimi, dijital sistemler ve teknolojik gelişmeler açısından uluslararası standartları taşımaktadır.	4,3848	,64794
B4	Aldığım muhasebe-finance eğitimi ile çalışma hayatında meslek mensuplarının kullandığı dijital sistemlere ait soruları rahatlıkla cevaplayabilirim.	4,4727	,71087
B5	Aldığım muhasebe-finance eğitimi ile mezuniyet sonrasında dijital sistemlerdeki verileri kullanabilme, sorgulama, yönetebilme ve eleştirel bir biçimde değerlendirme yetkinliğine sahibim.	4,5394	,61389
B6	Dijitalleşme ve yeni teknolojik gelişmeler dikkate alındığında, muhasebe-finance müfredatının yeterli olduğunu düşünüyorum.	4,2758	,76374
B7	Muhasebe-Finance alanında çalışan akademisyenler dijital sistemler konusunda yeterli teknik bilgiye sahiptirler ve günceli yakından izlemektedirler.	4,2121	,78966
B8	Uygulamaya yönelik tecrübe kazanabilmek adına yapılan stajlar muhasebe programlarını öğrenmek ve aktif olarak kullanabilmek için yeterlidir.	4,5061	,61017
B9	Teknolojik bilgi birikimi ve becerilerin artırılması amacıyla muhasebe-finance eğitimi sırasında dijitalleşmeye yönelik yetkinliğin artırılması için ek kurs ve eğitim alınmasının faydalı olacağını düşünüyorum.	4,3667	,67665
B10	Muhasebe-Finance eğitimi iş dünyasının dijital sistemlerle ilgili ihtiyaç duyduğu yetenek setlerini karşılayamamaktadır.	1,6545	,76912
B11	Endüstri 4.0 çağında muhasebe-finance eğitiminin değişime ve dönüşüme ihtiyacı vardır.	3,2333	1,28237
B12	Dijitalleşme ışığında verilen muhasebe-finance eğitimlerini düşünce, kültür ve teknoloji gibi alanlarda A'dan Z'ye yeniden inşa ederek geleceğe hazırlayacak yeni bir eğitim modelini desteklerim.	3,5303	1,08063
B13	Muhasebe-Finance eğitiminde bilgi teknolojilerine ilişkin uygulamaların yeterli olarak yapılması, mezuniyet sonrası iş bulmayı olumsuz yönde etkilemektedir.	2,3667	1,08965
B14	Yeni teknolojik gelişmeler dikkate alındığında, muhasebe-finance müfredatının köklü bir reforma ihtiyacı olduğunu düşünüyorum.	3,9576	1,01868
B15	Hali hazırda verilen muhasebe-finance eğitimi gelecekte yaşanacak teknolojik gelişmelere uyum sağlayacak yetkinlikleri kazandıracak bir yapıda değildir.	2,3879	,95547
B16	Dijitalleşme ile birlikte, işe alım süreçlerinde, mevzuat ve kayıtla bilgisinden daha çok dijital sistemleri iyi kullanabilen ve bu becerilere sahip olan kişiler tercih edilecektir.	4,2667	,88988
B17	Yeni teknolojik gelişmeler neticesinde, muhasebe-finance eğitimi kayıtla, beyan ve mevzuat konularından daha ziyade; dijital verileri doğru okuyabilme, yorumlama ve analiz etme süreçlerini kapsamalıdır.	4,3030	,80594
B18	Muhasebe-Finance eğitiminde ileri düzeyde bilgisayar, kodlama dilleri, muhasebe yazılımları ve siber güvenlik gibi becerilerin öğrencilere kazandırılmasının önemli olduğunu düşünüyorum.	4,2818	,78510
B19	Teknolojik gelişmeler dikkate alındığında, muhasebe-finance müfredatları farklı disiplinlere yönelik konuları da içermelidir.	4,3455	,76117
B20	Muhasebe-Finance eğitimi sadece teknik boyutta değil, dijital verileri gerçeklik ve kurgusallık açısından ölçebilecek, değerlendirebilecek ve analiz edebilecek yetenekleri kazandırmalıdır.	4,3424	,76055
B21	Muhasebe-Finance derslerinin müfredatları teknolojik yeniliklerden uzak defter kayıt, Tek Düzen Hesap Planı (TDHP) ve mevzuat bilgisinden oluşmaktadır.	1,7515	,93175
B22	Muhasebe-Finance eğitimi dijital sistemleri doğru, etkin ve verimli kullanabilmek için yeterli değildir.	1,6515	,76179

B23	Uygulamaya yönelik iyi bir muhasebe-fınans eğitimi için meslek kuruluşları ile yüksek eğitim kurumlarının işbirliği önemlidir.	3,9576	,99452
B24	Kamu kurumlarının kullandığı (e-fatura, e-defter ve defter beyan gibi) dijital sistemlerin test modülleri, muhasebe-fınans eğitimi alan öğrencilerin kullanımına açılmalıdır.	4,2909	,86131
B25	Dijitalleşme muhasebe mesleği için bir tehdit unsurudur.	1,8061	,89848
B26	Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-fınans eğitimlerinde önemli olmadığını düşünüyorum.	1,8364	,93751
B27	Aldığım muhasebe-fınans eğitimi ile çalışma hayatımda dijital sistemleri kullanmada sorun yaşamadım.	4,2273	,75985
B28	Yükseköğretim kurumlarının mevcut ve gelişmekte olan bilgi teknolojilerinin muhasebe-fınans eğitimine dahil etmeden ve bilgi teknolojileri tabanlı muhasebe uygulamalarını eklemekten, iş dünyası tarafından talep edilen becerilere sahip mezunlar yetiştiremeyeceklerini düşünüyorum.	4,3061	,78374

1*Kesinlikle katılmıyorum, 2*Katılmıyorum, 3*Kararsızım, 4*Katılıyorum 5*Kesinlikle katılıyorum

Bütün bu önermelerden elde edilen bulgular incelendiğinde dijitalleşmenin muhasebe-fınans eğitimine etkileri hususunda örneklemin olumlu bir algısının olduğu tespit edilmiştir.

5.4. Araştırmanın Hipotezlerini Test Etmeye Yönelik Yapılan Analiz Sonuçları

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci hipotezi, **H1**: “Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-fınans eğitimine yönelik önermelere ilişkin algılar cinsiyet faktörü açısından farklılık gösterir” şeklindedir. Bu hipotezi test etmek amacıyla T testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 7.’de sunulmuştur.

Tablo 7: Cinsiyet Açısından Önermelerin Farklılaşması (T Testi Analizi)

Önermeler	Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	t	p
B1	Erkek	213	4,4460	,72888	,348	,556
	Kadın	117	4,4359	,68713		
B2	Erkek	213	4,3991	,71731	1,060	,304
	Kadın	117	4,4103	,64533		
B3	Erkek	213	4,3850	,68140	4,768	,030
	Kadın	117	4,3846	,58496		
B4	Erkek	213	4,4131	,74493	4,525	,034
	Kadın	117	4,5812	,63299		
B5	Erkek	213	4,4883	,64873	6,256	,013
	Kadın	117	4,6325	,53496		
B6	Erkek	213	4,3005	,73578	,733	,393
	Kadın	117	4,2308	,81351		
B7	Erkek	213	4,2441	,79297	1,085	,298
	Kadın	117	4,1538	,78362		
B8	Erkek	213	4,5023	,61907	,151	,698
	Kadın	117	4,5128	,59619		
B9	Erkek	213	4,3239	,68902	,160	,690
	Kadın	117	4,4444	,64920		
B10	Erkek	213	4,3474	,79589	1,602	,207
	Kadın	117	4,3419	,72114		
B11	Erkek	213	3,1315	1,31450	2,449	,119
	Kadın	117	3,4188	1,20516		
B12	Erkek	213	3,4789	1,03513	1,313	,253
	Kadın	117	3,6239	1,15763		
B13	Erkek	213	3,6150	1,09551	,800	,372
	Kadın	117	3,6667	1,08278		
B14	Erkek	213	3,8779	,99249	,382	,537
	Kadın	117	4,1026	1,05360		
B15	Erkek	213	3,5399	,92377	,055	,815
	Kadın	117	3,7436	1,00133		
B16	Erkek	213	4,2394	,88165	,019	,890
	Kadın	117	4,3162	,90639		
B17	Erkek	213	4,2629	,82209	1,237	,267
	Kadın	117	4,3761	,77378		
B18	Erkek	213	4,2582	,78548	,018	,894
	Kadın	117	4,3248	,78597		
B19	Erkek	213	4,3192	,76569	,243	,622
	Kadın	117	4,3932	,75381		
B20	Erkek	213	4,3146	,76456	,202	,653
	Kadın	117	4,3932	,75381		
B21	Erkek	213	4,2254	,93461	,203	,652
	Kadın	117	4,2906	,92903		

B22	Erkek	213	4,3333	,76273	,087	,768
	Kadın	117	4,3761	,76256		
B23	Erkek	213	4,0235	,95385	1,374	,242
	Kadın	117	3,8376	1,05828		
B24	Erkek	213	4,3380	,83458	,128	,720
	Kadın	117	4,2051	,90533		
B25	Erkek	213	4,2535	,87499	,032	,858
	Kadın	117	4,0855	,93378		
B26	Erkek	213	4,2394	,91834	,044	,834
	Kadın	117	4,0256	,96008		
B27	Erkek	213	4,2911	,71359	,279	,597
	Kadın	117	4,1111	,82814		
B28	Erkek	213	4,3052	,79255	,392	,531
	Kadın	117	4,3077	,77082		

Tablo incelendiğinde; **B3, B4 ve B5** önermelerinin cinsiyet değişkeni açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0.05$). Diğer önermeler ile cinsiyet değişkeni arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Bu bağlamda; **H1** hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Araştırmanın ikinci hipotezi, **H2**: “*Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-finans eğitimine yönelik önermelere ilişkin algılar unvan faktörü açısından farklılık gösterir*” şeklindedir. Bu hipotezi test etmek amacıyla Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8.’de sunulmuştur.

Tablo 8: Unvan Açısından Önermelerin Farklılaşması (ANOVA Analizi)

Önermeler	Unvan	n	\bar{x}	ss	f	p
B1	SM	25	4,5036	,71601	4,154	,017
	SMMM	270	4,4586	,65526		
	YMM	35	4,1176	,87956		
B2	SM	25	4,4029	,68862	1,048	,352
	SMMM	270	4,3694	,70061		
	YMM	35	4,5588	,66017		
B3	SM	25	4,4101	,62337	,190	,827
	SMMM	270	4,3694	,66300		
	YMM	35	4,3529	,69117		
B4	SM	25	4,5108	,72599	,466	,628
	SMMM	270	4,4331	,69128		
	YMM	35	4,5000	,74874		
B5	SM	25	4,5683	,63759	,356	,701
	SMMM	270	4,5096	,58417		
	YMM	35	4,5588	,66017		
B6	SM	25	4,3309	,81105	1,116	,329
	SMMM	270	4,2102	,71640		
	YMM	35	4,3529	,77391		
B7	SM	25	4,2950	,78439	1,325	,267
	SMMM	270	4,1529	,81780		
	YMM	35	4,1471	,65747		
B8	SM	25	4,5827	,57608	2,046	,131
	SMMM	270	4,4395	,63385		
	YMM	35	4,5000	,61546		
B9	SM	25	4,3813	,65271	3,190	,042
	SMMM	270	4,2994	,72026		
	YMM	35	4,6176	,49327		
B10	SM	25	4,3525	,78817	,602	,548
	SMMM	270	4,3121	,77504		
	YMM	35	4,4706	,66220		
B11	SM	25	2,9784	1,41661	4,892	,008
	SMMM	270	3,4076	1,14329		
	YMM	35	3,4706	1,16086		
B12	SM	25	3,4101	1,15353	1,506	,223
	SMMM	270	3,6115	1,01684		
	YMM	35	3,6471	1,04105		
B13	SM	25	3,5540	1,12400	,821	,441
	SMMM	270	3,7134	1,09223		
	YMM	35	3,5882	,92499		
B14	SM	25	3,8849	1,10387	,706	,494
	SMMM	270	4,0255	,96043		
	YMM	35	3,9412	,91920		
B15	SM	25	3,3741	1,00198	8,610	,000

	SMMM	270	3,7452	,91220		
	YMM	35	3,9706	,71712		
	SM	25	4,2302	,95793	,567	,568
B16	SMMM	270	4,2675	,81949		
	YMM	35	4,4118	,92499		
B17	SM	25	4,3597	,77091	1,313	,271
	SMMM	270	4,2293	,82332		
	YMM	35	4,4118	,85697		
B18	SM	25	4,2806	,79881	,165	,848
	SMMM	270	4,2675	,75432		
	YMM	35	4,3529	,88360		
B19	SM	25	4,3669	,76276	,802	,450
	SMMM	270	4,2994	,74649		
	YMM	35	4,4706	,82518		
B20	SM	25	4,3669	,76276	,609	,545
	SMMM	270	4,2994	,74649		
	YMM	35	4,4412	,82356		
B21	SM	25	4,1727	1,03509	,942	,391
	SMMM	270	4,2866	,82471		
	YMM	35	4,3824	,95393		
B22	SM	25	4,3525	,76956	,159	,853
	SMMM	270	4,3312	,73719		
	YMM	35	4,4118	,85697		
B23	SM	25	4,0216	,92052	5,245	,006
	SMMM	270	4,0127	,99349		
	YMM	35	3,4412	1,15971		
B24	SM	25	4,3957	,75775	7,724	,001
	SMMM	270	4,3121	,84621		
	YMM	35	3,7647	1,12973		
B25	SM	25	4,2950	,85511	1,900	,151
	SMMM	270	4,1465	,91157		
	YMM	35	4,0000	,98473		
B26	SM	25	4,2878	,74449	4,011	,019
	SMMM	270	4,1338	1,02592		
	YMM	35	3,7941	1,12221		
B27	SM	25	4,2230	,65985	1,454	,235
	SMMM	270	4,2739	,82905		
	YMM	35	4,0294	,79717		
B28	SM	25	4,3885	,66497	2,943	,044
	SMMM	270	4,2930	,85681		

Tablo incelendiğinde, **B1, B9, B11, B15, B23, B24, B26, B28** önermelerinin unvan değişkeni açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p<0.05$). Diğer önermeler ile unvan değişkeni arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir ($p>0.05$). Bu bağlamda; **H2** hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey Post Hoc testi yapılmıştır. Ve sonuçlar Tablo 9.'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Unvan Açısından Tukey Post Hoc Testi Tablosu

Önermeler	Unvan (İ)	Unvan (J)	\bar{x}	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Sig
B1	SM	SMMM	4,5036	,04500	,08229	,848
		YMM		,38595*	,13519	,013
	SMMM	SM	4,4586	-,04500	,08229	,848
		YMM		,34095*	,13366	,030
	YMM	SM	4,1176	-,38595*	,13519	,013
		SMMM		-,34095*	,13366	,030
B2	SM	SMMM	4,4029	,03345	,08054	,909
		YMM		-,15595	,13232	,467
	SMMM	SM	4,3694	-,03345	,08054	,909
		YMM		-,18940	,13082	,318
	YMM	SM	4,5588	,15595	,13232	,467
		SMMM		,18940	,13082	,318
B3	SM	SMMM	4,4101	,04065	,07565	,853
		YMM		,05713	,12428	,890
	SMMM	SM	4,3694	-,04065	,07565	,853
		YMM		,01649	,12287	,990
	YMM	SM	4,3529	-,05713	,12428	,890
		SMMM		-,01649	,12287	,990
B4	SM	SMMM	4,5108	,07767	,08292	,618
		YMM		,01079	,13623	,997

	SMMM	SM	4,4331	-,07767	,08292	,618
		YMM		-,06688	,13469	,873
	YMM	SM	4,5000	-,01079	,13623	,997
		SMMM		,06688	,13469	,873
	SM	SMMM	4,5683	,05879	,07164	,690
		YMM		,00952	,11768	,996
B5	SMMM	SM	4,5096	-,05879	,07164	,690
		YMM		-,04927	,11635	,906
	YMM	SM	4,5588	-,00952	,11768	,996
		SMMM		,04927	,11635	,906
	SM	SMMM	4,3309	,12074	,08892	,364
		YMM		-,02201	,14607	,988
B6	SMMM	SM	4,2102	-,12074	,08892	,364
		YMM		-,14275	,14442	,585
	YMM	SM	4,3529	,02201	,14607	,988
		SMMM		,14275	,14442	,585
	SM	SMMM	4,2950	,14210	,09188	,271
		YMM		,14791	,15093	,590
B7	SMMM	SM	4,1529	-,14210	,09188	,271
		YMM		,00581	,14922	,999
	YMM	SM	4,1471	-,14791	,15093	,590
		SMMM		-,00581	,14922	,999
	SM	SMMM	4,5827	,14324	,07084	,109
		YMM		,08273	,11637	,757
B8	SMMM	SM	4,4395	-,14324	,07084	,109
		YMM		-,06051	,11505	,859
	YMM	SM	4,5000	-,08273	,11637	,757
		SMMM		,06051	,11505	,859
	SM	SMMM	4,3813	,08193	,07829	,548
		YMM		-,23635	,12861	,159
B9	SMMM	SM	4,2994	-,08193	,07829	,548
		YMM		-,31828*	,12715	,034
	YMM	SM	4,6176	,23635	,12861	,159
		SMMM		,31828*	,12715	,034
	SM	SMMM	1,6475	,04042	,08968	,894
		YMM		-,11807	,14733	,702
B10	SMMM	SM	1,6879	-,04042	,08968	,894
		YMM		-,15849	,14566	,522
	YMM	SM	1,5294	,11807	,14733	,702
		SMMM		,15849	,14566	,522
	SM	SMMM	2,9784	-,42923*	,14761	,011
		YMM		-,49217	,24250	,107
B11	SMMM	SM	3,4076	,42923*	,14761	,011
		YMM		-,06294	,23975	,963
	YMM	SM	3,4706	,49217	,24250	,107
		SMMM		,06294	,23975	,963
	SM	SMMM	3,4101	-,20139	,12566	,246
		YMM		-,23699	,20644	,485
B12	SMMM	SM	3,6115	,20139	,12566	,246
		YMM		-,03559	,20410	,983
	YMM	SM	3,6471	,23699	,20644	,485
		SMMM		,03559	,20410	,983
	SM	SMMM	2,4460	-,15942	,12697	,421
		YMM		-,03428	,20859	,985
B13	SMMM	SM	2,2866	,15942	,12697	,421
		YMM		,12514	,20623	,817
	YMM	SM	2,4118	,03428	,20859	,985
		SMMM		-,12514	,20623	,817
	SM	SMMM	3,8849	-,14059	,11874	,464
		YMM		-,05628	,19508	,955
B14	SMMM	SM	4,0255	,14059	,11874	,464
		YMM		,08430	,19287	,900
	YMM	SM	3,9412	,05628	,19508	,955
		SMMM		-,08430	,19287	,900
	SM	SMMM	2,6259	-,37112*	,10879	,002
		YMM		-,59649*	,17872	,003
B15	SMMM	SM	2,2548	,37112*	,10879	,002
		YMM		-,22537	,17670	,410
	YMM	SM	2,0294	,59649*	,17872	,003
		SMMM		,22537	,17670	,410

B16	SM	SMMM	4,2302	-,03730	,10378	,931
		YMM		-,18155	,17048	,537
	SMMM	SM	4,2675	,03730	,10378	,931
		YMM		-,14425	,16855	,669
B17	SM	SMMM	4,3597	,13041	,09377	,347
		YMM		-,05205	,15405	,939
	SMMM	SM	4,2293	-,13041	,09377	,347
		YMM		-,18247	,15231	,455
B18	SM	SMMM	4,2806	,01306	,09167	,989
		YMM		-,07237	,15059	,881
	SMMM	SM	4,2675	-,01306	,09167	,989
		YMM		-,08543	,14889	,834
B19	SM	SMMM	4,3669	,06754	,08870	,727
		YMM		-,10368	,14572	,757
	SMMM	SM	4,2994	-,06754	,08870	,727
		YMM		-,17123	,14407	,461
B20	SM	SMMM	4,3669	,06754	,08868	,727
		YMM		-,07427	,14569	,867
	SMMM	SM	4,2675	-,06754	,08868	,727
		YMM		-,14181	,14404	,587
B21	SM	SMMM	4,4412	-,11396	,10853	,546
		YMM		-,20969	,17830	,468
	SMMM	SM	1,8273	,11396	,10853	,546
		YMM		-,09573	,17628	,850
B22	SM	SMMM	1,6176	,02131	,08895	,969
		YMM		-,05925	,14612	,913
	SMMM	SM	1,6475	-,02131	,08895	,969
		YMM		-,08055	,14447	,843
B23	SM	SMMM	1,5882	,00884	,11436	,997
		YMM		,58041*	,18787	,006
	SMMM	SM	4,0216	-,00884	,11436	,997
		YMM		,57156*	,18574	,006
B24	SM	SMMM	3,4412	,08358	,09832	,672
		YMM		,63098*	,16152	,000
	SMMM	SM	4,3957	-,08358	,09832	,672
		YMM		,54740*	,15969	,002
B25	SM	SMMM	3,7647	,14847	,10435	,330
		YMM		,29496	,17143	,199
	SMMM	SM	1,7050	-,14847	,10435	,330
		YMM		,14650	,16949	,663
B26	SM	SMMM	1,8535	,15401	,10820	,330
		YMM		,49365*	,17775	,016
	SMMM	SM	2,0000	-,15401	,10820	,330
		YMM		,33964	,17574	,131
B27	SM	SMMM	1,8662	-,05086	,08837	,833
		YMM		,19361	,14518	,378
	SMMM	SM	2,2059	,05086	,08837	,833

B28	YMM	YMM	4,2230	,24447	,14353	,205
		SM		-,19361	,14518	,378
		SMMM		-,24447	,14353	,205
	SM	SMMM	4,2739	,09550	,09074	,544
		YMM		,35908*	,14907	,044
		SMMM	4,0294	-,09550	,09074	,544
	SMMM	SM	4,0294	-,09550	,09074	,544
		YMM		,26358	,14738	,175
		SMMM	4,3885	-,35908*	,14907	,044
	YMM	SM	4,3885	-,35908*	,14907	,044
		SMMM		-,26358	,14738	,175
		SMMM		-,26358	,14738	,175

Tablo incelendiğinde; **B1** önermesinde SM ile YMM grupları arasında ve SMMM ile YMM grupları arasında; **B9** önermesinde SMMM ile YMM grupları arasında; **B11** önermesinde SM ile SMMM grupları arasında; **B15** önermesinde SM ile SMMM ve YMM grupları arasında; **B23** önermesinde SM ile SMMM ve YMM grupları arasında; **B24** önermesinde SM ile SMMM ve YMM grupları arasında; **B26** önermesinde SM ile YMM grupları arasında; **B28** önermesinde SM ile YMM grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. İncelemeler yapıldığında; **B1** önermesi için en yüksek katılımın SM; **B9** önermesi için en yüksek katılımın YMM; **B15** önermesi için en yüksek katılımın SM; **B23** önermesi için en yüksek katılımın YMM; **B24** önermesi için en yüksek katılımın SMMM; **B26** önermesi için en yüksek katılımın SMMM; **B28** önermesi için en yüksek katılımın YMM olduğu görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü hipotezi, **H3**: “*Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-finans eğitimine yönelik önermelere ilişkin algılar eğitim durumu faktörü açısından farklılık gösterir*” şeklindedir. Bu hipotezi test etmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 10.’da sunulmuştur.

Tablo 10: Eğitim Durumu Açısından Önermelerin Farklılaşması (ANOVA Analizi)

Önermeler	Eğitim Durumu	n	\bar{x}	ss	f	p
B1	Ön Lisans	25	4,3593	,64242	1,011	,315
	Lisans	255	4,4286	,74183		
	Lisansüstü	50	4,4747	,64434		
B2	Ön Lisans	25	4,5051	,74183	,937	,334
	Lisans	255	4,3853	,71234		
	Lisansüstü	50	4,4444	,64242		
B3	Ön Lisans	25	4,3030	,65183	,001	,977
	Lisans	255	4,3593	,65666		
	Lisansüstü	50	4,4444	,62633		
B4	Ön Lisans	25	4,4589	,65183	,100	,752
	Lisans	255	4,4589	,72038		
	Lisansüstü	50	4,5051	,69066		
B5	Ön Lisans	25	4,1717	,72588	4,424	,736
	Lisans	255	4,5108	,65183		
	Lisansüstü	50	4,6061	,51146		
B6	Ön Lisans	25	4,4747	,86944	,844	,359
	Lisans	255	4,2641	,76013		
	Lisansüstü	50	4,3030	,77531		
B7	Ön Lisans	25	4,4069	,72588	2,744	,099
	Lisans	255	4,2294	,75423		
	Lisansüstü	50	4,1717	,86944		
B8	Ön Lisans	25	4,4069	,65183	,092	,762
	Lisans	255	4,5195	,61028		
	Lisansüstü	50	4,4747	,61185		
B9	Ön Lisans	25	4,4589	,72588	1,593	,208
	Lisans	255	4,4069	,65192		
	Lisansüstü	50	4,2727	,72588		
B10	Ön Lisans	25	4,2222	,62633	5,307	,722
	Lisans	255	4,3983	,69582		
	Lisansüstü	50	4,2222	,90976		
B11	Ön Lisans	25	3,9870	,65192	1,369	,243
	Lisans	255	3,2294	1,30690		
	Lisansüstü	50	3,2424	1,22966		
B12	Ön Lisans	25	3,5758	1,10740	,040	,841
	Lisans	255	3,5584	1,09338		
	Lisansüstü	50	3,4646	1,05282		
B13	Ön Lisans	25	3,2294	1,09338	,016	,898
	Lisans	255	3,6580	1,08344		
	Lisansüstü	50	3,5758	1,10740		
B14	Ön Lisans	25	3,4545	,78792	3,599	,059

	Lisans	255	3,9870	,97571		
	Lisansüstü	50	3,8889	1,11473		
B15	Ön Lisans	25	3,2294	,92882	1,860	,174
	Lisans	255	3,6797	,93784		
B16	Lisansüstü	50	3,4545	,98222		
	Ön Lisans	25	4,1212	,81373	,002	,963
B17	Lisans	255	4,2900	,87369		
	Lisansüstü	50	4,2121	,92882		
B18	Ön Lisans	25	4,2929	,87369	,541	,462
	Lisans	255	4,3203	,81373		
B19	Lisansüstü	50	4,2626	,79006		
	Ön Lisans	25	4,3838	88180	,399	,528
B20	Lisans	255	4,3030	,78792		
	Lisansüstü	50	4,2323	,78022		
B21	Ön Lisans	25	4,1212	,76395	,177	,674
	Lisans	255	4,3680	,76250		
B22	Lisansüstü	50	4,2929	,75933		
	Ön Lisans	25	4,2929	,81373	,159	,690
B23	Lisans	255	4,3636	,76173		
	Lisansüstü	50	4,2929	,75933		
B24	Ön Lisans	25	4,1212	,78792	,575	,449
	Lisans	255	4,2684	,94030		
B25	Lisansüstü	50	4,2020	,91451		
	Ön Lisans	25	4,1212	88180	,327	,568
B26	Lisans	255	4,3766	,76395		
	Lisansüstü	50	4,2828	,75647		
B27	Ön Lisans	25	4,1212	,81373	1,520	,219
	Lisans	255	3,8874	1,03225		
B28	Lisansüstü	50	4,1212	,88379		
	Ön Lisans	25	4,3232	,78792	2,742	,099
B29	Lisans	255	4,2511	,92181		
	Lisansüstü	50	4,3838	,69557		
B30	Ön Lisans	25	4,1991	,78792	,319	,573
	Lisans	255	4,1991	,88180		
B31	Lisansüstü	50	4,1818	,94073		
	Ön Lisans	25	4,2222	,76395	1,892	,170
B32	Lisans	255	4,1385	,92682		
	Lisansüstü	50	4,2222	,96421		
B33	Ön Lisans	25	4,3232	,81373	,180	,672
	Lisans	255	4,2121	,75356		
B34	Lisansüstü	50	4,2626	,77704		
	Ön Lisans	25	4,2222	,92181	,374	,541
B35	Lisans	255	4,2987	,77006		
	Lisansüstü	50	4,3232	,81851		

Tablo incelendiğinde, tüm önermelerin eğitim durumu değişkeni açısından farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu bağlamda; **H3** hipotezi reddedilmiştir ($p>0.05$).

Araştırmanın onuncu hipotezi **H4**: “*Dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin muhasebe-finans eğitimine yönelik önermelere ilişkin algılar aylık gelir durumu faktörü açısından farklılık gösterir*” şeklindedir. Bu hipotezi test etmek amacıyla Anova analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 11.’de sunulmuştur.

Tablo 11: Aylık Gelir Durumu Açısından Önermelerin Farklılaşması (ANOVA Analizi)

Önermeler	Aylık Gelir Durumu	N	\bar{x}	ss	f	p
B1	2.324-3.000 TL arası	90	4,4000	,73132	,858	,490
	3.001-3.500 TL arası	69	4,4058	,73402		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,5147	,58572		
	4.001-5.000 TL arası	75	4,5200	,74180		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,2857	,80999		
B2	2.324-3.000 TL arası	90	4,3889	,74494	,558	,693
	3.001-3.500 TL arası	69	4,4348	,67472		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,4706	,65724		
	4.001-5.000 TL arası	75	4,3867	,67570		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,2500	,70053		
B3	2.324-3.000 TL arası	90	4,4111	,61616	2,196	,049
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3478	,70348		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,4118	,60434		
	4.001-5.000 TL arası	75	4,4800	,62298		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,0714	,71640		
B4	2.324-3.000 TL arası	90	4,3889	,69822		

	3.001-3.500 TL arası	69	4,4783	,71965		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,5735	,58120	,696	,595
	4.001-5.000 TL arası	75	4,4933	,81163		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,4286	,74180		
B5	2.324-3.000 TL arası	90	4,4556	,60264		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,5797	,57919		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,6176	,48958	,895	,467
	4.001-5.000 TL arası	75	4,5600	,72111		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,4643	,69293		
B6	2.324-3.000 TL arası	90	4,2333	,77966		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2609	,79802		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,4118	,69616	,742	,564
	4.001-5.000 TL arası	75	4,2533	,75504		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,1786	,81892		
B7	2.324-3.000 TL arası	90	4,3111	,74418		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,1449	,80942		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,1765	,80930	,756	,554
	4.001-5.000 TL arası	75	4,2400	,76829		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,0714	,89974		
B8	2.324-3.000 TL arası	90	4,4778	,64001		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,4493	,67598		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,5588	,58290	,501	,735
	4.001-5.000 TL arası	75	4,5600	,55117		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,4643	,57620		
B9	2.324-3.000 TL arası	90	4,4333	,70392		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2899	,68817		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,3088	,67487	,618	,650
	4.001-5.000 TL arası	75	4,4000	,67783		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,3929	,56695		
B10	2.324-3.000 TL arası	90	4,2667	,71579		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3333	,86885		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,4412	,76064	1,043	,385
	4.001-5.000 TL arası	75	4,4267	,66115		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,1786	,94491		
B11	2.324-3.000 TL arası	90	3,1000	1,40665		
	3.001-3.500 TL arası	69	3,2899	1,21391		
	3.501-4.000 TL arası	68	3,3235	1,28645	,343	,849
	4.001-5.000 TL arası	75	3,2133	1,21136		
	5.001 TL ve üzeri	28	3,3571	1,25357		
B12	2.324-3.000 TL arası	90	3,5667	1,11224		
	3.001-3.500 TL arası	69	3,5362	,97889		
	3.501-4.000 TL arası	68	3,5882	1,12283	,343	,849
	4.001-5.000 TL arası	75	3,5067	1,00503		
	5.001 TL ve üzeri	28	3,3214	1,33482		
B13	2.324-3.000 TL arası	90	3,8667	1,01892		
	3.001-3.500 TL arası	69	3,4928	1,02359		
	3.501-4.000 TL arası	68	3,7647	1,03833	2,499	,063
	4.001-5.000 TL arası	75	3,4667	1,16634		
	5.001 TL ve üzeri	28	3,3571	1,25357		
B14	2.324-3.000 TL arası	90	3,9333	1,02552		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,0870	,88682		
	3.501-4.000 TL arası	68	3,9559	1,02846	,819	,514
	4.001-5.000 TL arası	75	3,9733	,99964		
	5.001 TL ve üzeri	28	3,6786	1,30678		
B15	2.324-3.000 TL arası	90	3,6444	1,04194		
	3.001-3.500 TL arası	69	3,6667	,91823		
	3.501-4.000 TL arası	68	3,6176	,88147	,213	,931
	4.001-5.000 TL arası	75	3,5467	,96273		
	5.001 TL ve üzeri	28	3,5357	,96156		
B16	2.324-3.000 TL arası	90	4,2667	,94572		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2319	,89352		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2206	,84369	,180	,948
	4.001-5.000 TL arası	75	4,3067	,94402		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,3571	,67847		
B17	2.324-3.000 TL arası	90	4,3000	,86700		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2754	,78373		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2500	,76050	,217	,929
	4.001-5.000 TL arası	75	4,3600	,84853		
	5.001 TL ve üzeri	28	4,3571	,67847		
B18	2.324-3.000 TL arası	90	4,3667	,77096		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3043	,75351		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,0441	,78100	2,054	,087

B19	4.001-5.000 TL arası	75	4,3467	,84619	,247	,911
	5.001 TL ve üzeri	28	4,3571	,67847		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,3889	,75987		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3188	,75718		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2794	,72987		
B20	4.001-5.000 TL arası	75	4,3733	,83461	,213	,931
	5.001 TL ve üzeri	28	4,3571	,67847		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,3778	,77282		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3188	,73750		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2794	,72987		
B21	4.001-5.000 TL arası	75	4,2800	,99404	,168	,954
	5.001 TL ve üzeri	28	4,3571	,67847		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,2222	1,03617		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2464	,88127		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2059	,87347		
B22	4.001-5.000 TL arası	75	4,3733	,83461	,229	,922
	5.001 TL ve üzeri	28	4,3571	,67847		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,3889	,77452		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3333	,74096		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2794	,72987		
B23	4.001-5.000 TL arası	75	3,9067	,98877	,325	,861
	5.001 TL ve üzeri	28	4,0000	1,01835		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,0444	1,01573		
	3.001-3.500 TL arası	69	3,8841	1,09190		
	3.501-4.000 TL arası	68	3,9559	,87133		
B24	4.001-5.000 TL arası	75	4,3467	,89281	,271	,897
	5.001 TL ve üzeri	28	4,1786	,77237		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,2667	,90938		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3333	,90207		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2647	,76525		
B25	4.001-5.000 TL arası	75	4,1200	,94383	,283	,049
	5.001 TL ve üzeri	28	4,2500	,75154		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,1111	1,02161		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2609	,88537		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2206	,84369		
B26	4.001-5.000 TL arası	75	4,2800	,84725	,608	,657
	5.001 TL ve üzeri	28	4,1071	1,06595		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,0725	,97496		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2206	,82581		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2206	,82581		
B27	4.001-5.000 TL arası	75	4,2800	,74544	,510	,728
	5.001 TL ve üzeri	28	4,2500	,88715		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,1444	,75790		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,2029	,79668		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2941	,69236		
B28	4.001-5.000 TL arası	75	4,4133	,73693	,618	,650
	5.001 TL ve üzeri	28	4,2500	,84437		
	2.324-3.000 TL arası	90	4,2333	,80797		
	3.001-3.500 TL arası	69	4,3333	,85176		
	3.501-4.000 TL arası	68	4,2794	,70912		

Tablo incelendiğinde; yalnızca **B3** ve **B25** önermesinin aylık gelir durumu açısından farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($p < 0.05$). Diğer tüm önermeler ile aylık gelir durumu arasında herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0.05$). Bu bağlamda; **H9** hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey Post Hoc testi yapılmıştır. Ve sonuçlar Tablo 12.'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Aylık Gelir Durumu Tukey Post Hoc Testi Tablosu

Önermeler	Unvan (I)	Unvan (J)	\bar{x}	Ortalama Fark (I-J)	Standart Hata	Sig
B1	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4000	-,00580	,11424	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,4058	-,11471	,11471	,855
		3.501-4.000 TL arası	4,5147	-,12000	,11162	,819
		4.001-5.000 TL arası	4,5200	,11429	,15449	,947
		5.001 TL ve üzeri	4,2857	,00580	,11424	1,000
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,10891	,12200	,899
		3.001-3.500 TL arası	4,4348	-,11420	,11909	,873
		3.501-4.000 TL arası	4,4706	,12008	,15997	,944

		4.001-5.000 TL arası	4,3867	,11471	,11471	,855
		5.001 TL ve üzeri	4,2500	,10891	,12200	,899
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4111	-,00529	,11955	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,3478	,22899	,16031	,610
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	,12000	,11162	,819
		4.001-5.000 TL arası	4,4800	,11420	,11909	,873
		5.001 TL ve üzeri	4,0714	,00529	,11955	1,000
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3889	,23429	,15811	,575
		3.001-3.500 TL arası	4,4783	-,11429	,15449	,947
		3.501-4.000 TL arası	4,5735	-,12008	,15997	,944
		4.001-5.000 TL arası	4,4933	-,22899	,16031	,610
		5.001 TL ve üzeri	4,4286	-,23429	,15811	,575
	5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,4556	-,04589	,11097	,994
		3.001-3.500 TL arası	4,5797	-,08170	,11144	,949
		3.501-4.000 TL arası	4,6176	,00222	,10843	1,000
		4.001-5.000 TL arası	4,5600	,13889	,15008	,887
		5.001 TL ve üzeri	4,4643	,04589	,11097	,994
	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2333	-,03581	,11851	,998
		3.001-3.500 TL arası	4,2609	,04812	,11569	,994
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	,18478	,15540	,758
		4.001-5.000 TL arası	4,2533	,08170	,11144	,949
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	,03581	,11851	,998
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3111	,08392	,11613	,951
		3.001-3.500 TL arası	4,1449	,22059	,15573	,617
		3.501-4.000 TL arası	4,1765	-,00222	,10843	1,000
		4.001-5.000 TL arası	4,2400	-,04812	,11569	,994
		5.001 TL ve üzeri	4,0714	-,08392	,11613	,951
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4778	,13667	,15360	,901
		3.001-3.500 TL arası	4,4493	-,13889	,15008	,887
		3.501-4.000 TL arası	4,5588	-,18478	,15540	,758
		4.001-5.000 TL arası	4,5600	-,22059	,15573	,617
		5.001 TL ve üzeri	4,4643	-,13667	,15360	,901
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4333	,06329	,10293	,973
		3.001-3.500 TL arası	4,2899	-,00065	,10336	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,3088	-,06889	,10058	,960
		4.001-5.000 TL arası	4,4000	,33968	,13920	,107
		5.001 TL ve üzeri	4,3929	-,06329	,10293	,973
	5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,2667	-,06394	,10992	,978
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,13217	,10731	,733
		3.501-4.000 TL arası	4,4412	,27640	,14414	,310
		4.001-5.000 TL arası	4,4267	,00065	,10336	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	,06394	,10992	,978
	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,1000	-,06824	,10772	,970
		3.001-3.500 TL arası	3,2899	,34034	,14445	,130
		3.501-4.000 TL arası	3,3235	,06889	,10058	,960
		4.001-5.000 TL arası	3,2133	,13217	,10731	,733
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	,06824	,10772	,970
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,5667	,40857*	,14247	,035
		3.001-3.500 TL arası	3,5362	-,33968	,13920	,107
		3.501-4.000 TL arası	3,5882	-,27640	,14414	,310
		4.001-5.000 TL arası	3,5067	-,34034	,14445	,130
		5.001 TL ve üzeri	3,3214	-,40857*	,14247	,035
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,8667	-,08937	,11396	,935
		3.001-3.500 TL arası	3,4928	-,18464	,11443	,490
		3.501-4.000 TL arası	3,7647	-,10444	,11135	,882
		4.001-5.000 TL arası	3,4667	-,03968	,15411	,999
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	,08937	,11396	,935
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,9333	-,09527	,12170	,935
		3.001-3.500 TL arası	4,0870	-,01507	,11880	1,000
		3.501-4.000 TL arası	3,9559	,04969	,15958	,998
		4.001-5.000 TL arası	3,9733	,18464	,11443	,490
		5.001 TL ve üzeri	3,6786	,09527	,12170	,935
	5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	3,6444	,08020	,11925	,962
		3.001-3.500 TL arası	3,6667	,14496	,15992	,894
		3.501-4.000 TL arası	3,6176	,10444	,11135	,882
		4.001-5.000 TL arası	3,5467	,01507	,11880	1,000
		5.001 TL ve üzeri	3,5357	-,08020	,11925	,962
	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2667	,06476	,15773	,994
		3.001-3.500 TL arası	4,2319	,03968	,15411	,999
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	-,04969	,15958	,998
		4.001-5.000 TL arası	4,3067	-,14496	,15992	,894
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,06476	,15773	,994

B5	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3000	-,12415	,09829	,714
		3.001-3.500 TL arası	4,2754	-,16209	,09870	,472
		3.501-4.000 TL arası	4,2500	-,10444	,09604	,813
		4.001-5.000 TL arası	4,3600	-,00873	,13293	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,12415	,09829	,714
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3667	-,03794	,10497	,996
		3.001-3.500 TL arası	4,3043	,01971	,10247	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,0441	,11542	,13764	,918
		4.001-5.000 TL arası	4,3467	,16209	,09870	,472
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,03794	,10497	,996
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3889	,05765	,10286	,981
		3.001-3.500 TL arası	4,3188	,15336	,13793	,800
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	,10444	,09604	,813
		4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,01971	,10247	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,05765	,10286	,981
	5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,3778	,09571	,13604	,956
		3.001-3.500 TL arası	4,3188	,00873	,13293	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,11542	,13764	,918
		4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,15336	,13793	,800
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,09571	,13604	,956
B6	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2222	-,02754	,12240	,999
		3.001-3.500 TL arası	4,2464	-,17843	,12291	,595
		3.501-4.000 TL arası	4,2059	-,02000	,11960	1,000
		4.001-5.000 TL arası	4,2800	,05476	,16553	,997
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,02754	,12240	,999
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,15090	,13071	,777
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	,00754	,12760	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	,08230	,17140	,989
		4.001-5.000 TL arası	4,3733	,17843	,12291	,595
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,15090	,13071	,777
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,0444	,15843	,12809	,730
		3.001-3.500 TL arası	3,8841	,23319	,17176	,655
		3.501-4.000 TL arası	3,9559	,02000	,11960	1,000
		4.001-5.000 TL arası	3,9067	-,00754	,12760	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,0000	-,15843	,12809	,730
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2667	,07476	,16941	,992
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,05476	,16553	,997
		3.501-4.000 TL arası	4,2647	-,08230	,17140	,989
		4.001-5.000 TL arası	4,3467	-,23319	,17176	,655
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,07476	,16941	,992
5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,1667	,16618	,12654	,683	
	3.001-3.500 TL arası	4,2609	,13464	,12707	,827	
	3.501-4.000 TL arası	4,2206	,07111	,12364	,979	
	4.001-5.000 TL arası	4,1200	,23968	,17113	,628	
	5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,16618	,12654	,683	
B7	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,1111	-,03154	,13513	,999
		3.001-3.500 TL arası	4,0725	-,09507	,13192	,952
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	,07350	,17720	,994
		4.001-5.000 TL arası	4,2800	-,13464	,12707	,827
		5.001 TL ve üzeri	4,1071	,03154	,13513	,999
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,1444	-,06353	,13242	,989
		3.001-3.500 TL arası	4,2029	,10504	,17758	,976
		3.501-4.000 TL arası	4,2941	-,07111	,12364	,979
		4.001-5.000 TL arası	4,2800	,09507	,13192	,952
		5.001 TL ve üzeri	4,2500	,06353	,13242	,989
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2333	,16857	,17514	,872
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,23968	,17113	,628
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,07350	,17720	,994
		4.001-5.000 TL arası	4,4133	-,10504	,17758	,976
		5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,16857	,17514	,872
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4000	,02850	,09793	,998
		3.001-3.500 TL arası	4,4058	-,08105	,09834	,923
		3.501-4.000 TL arası	4,5147	-,08222	,09569	,911
		4.001-5.000 TL arası	4,5200	,01349	,13244	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,2857	-,02850	,09793	,998
5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,10955	,10458	,833	
	3.001-3.500 TL arası	4,4348	-,11072	,10209	,814	
	3.501-4.000 TL arası	4,4706	-,01501	,13714	1,000	
	4.001-5.000 TL arası	4,3867	,08105	,09834	,923	
	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,10955	,10458	,833	
B7	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4111	-,00118	,10248	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,3478	,09454	,13743	,959

		3.501-4.000 TL arası	4,4118	,08222	,09569	,911
		4.001-5.000 TL arası	4,4800	,11072	,10209	,814
		5.001 TL ve üzeri	4,0714	,00118	,10248	1,000
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3889	,09571	,13554	,955
		3.001-3.500 TL arası	4,4783	-,01349	,13244	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,5735	,01501	,13714	1,000
		4.001-5.000 TL arası	4,4933	-,09454	,13743	,959
		5.001 TL ve üzeri	4,4286	-,09571	,13554	,955
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4556	,14348	,10852	,678
		3.001-3.500 TL arası	4,5797	,12451	,10897	,784
		3.501-4.000 TL arası	4,6176	,03333	,10604	,998
		4.001-5.000 TL arası	4,5600	,04048	,14676	,999
		5.001 TL ve üzeri	4,4643	-,14348	,10852	,678
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2333	-,01897	,11589	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,2609	-,11014	,11314	,867
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	-,10300	,15197	,961
		4.001-5.000 TL arası	4,2533	-,12451	,10897	,784
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	,01897	,11589	1,000
	5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,3111	-,09118	,11357	,930
		3.001-3.500 TL arası	4,1449	-,08403	,15229	,982
		3.501-4.000 TL arası	4,1765	-,03333	,10604	,998
		4.001-5.000 TL arası	4,2400	,11014	,11314	,867
		5.001 TL ve üzeri	4,0714	,09118	,11357	,930
	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4778	,00714	,15020	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,4493	-,04048	,14676	,999
		3.501-4.000 TL arası	4,5588	,10300	,15197	,961
		4.001-5.000 TL arası	4,5600	,08403	,15229	,982
		5.001 TL ve üzeri	4,4643	-,00714	,15020	1,000
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4333	-,06667	,12304	,983
		3.001-3.500 TL arası	4,2899	-,17451	,12355	,620
		3.501-4.000 TL arası	4,3088	-,16000	,12022	,672
		4.001-5.000 TL arası	4,4000	,08810	,16639	,984
		5.001 TL ve üzeri	4,3929	,06667	,12304	,983
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2667	-,10784	,13139	,924
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,09333	,12826	,950
		3.501-4.000 TL arası	4,4412	,15476	,17229	,897
		4.001-5.000 TL arası	4,4267	,17451	,12355	,620
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	,10784	,13139	,924
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,1000	,01451	,12875	1,000
		3.001-3.500 TL arası	3,2899	,26261	,17266	,550
		3.501-4.000 TL arası	3,3235	,16000	,12022	,672
		4.001-5.000 TL arası	3,2133	,09333	,12826	,950
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	-,01451	,12875	1,000
	5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	3,5667	,24810	,17029	,591
		3.001-3.500 TL arası	3,5362	-,08810	,16639	,984
		3.501-4.000 TL arası	3,5882	-,15476	,17229	,897
		4.001-5.000 TL arası	3,5067	-,26261	,17266	,550
		5.001 TL ve üzeri	3,3214	-,24810	,17029	,591
	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,8667	-,18986	,20591	,888
		3.001-3.500 TL arası	3,4928	-,22353	,20677	,816
		3.501-4.000 TL arası	3,7647	-,11333	,20120	,980
		4.001-5.000 TL arası	3,4667	-,25714	,27847	,888
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	,18986	,20591	,888
	3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,9333	-,03367	,21989	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,0870	,07652	,21466	,997
		3.501-4.000 TL arası	3,9559	-,06729	,28835	,999
		4.001-5.000 TL arası	3,9733	,22353	,20677	,816
		5.001 TL ve üzeri	3,6786	,03367	,21989	1,000
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,6444	,11020	,21548	,986
		3.001-3.500 TL arası	3,6667	-,03361	,28896	1,000
		3.501-4.000 TL arası	3,6176	,11333	,20120	,980
		4.001-5.000 TL arası	3,5467	-,07652	,21466	,997
		5.001 TL ve üzeri	3,5357	-,11020	,21548	,986
	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2667	-,14381	,28500	,987
		3.001-3.500 TL arası	4,2319	,25714	,27847	,888
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	,06729	,28835	,999
		4.001-5.000 TL arası	4,3067	,03361	,28896	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,14381	,28500	,987
	5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,3000	,03043	,17361	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,2754	-,02157	,17433	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,2500	,06000	,16963	,997
		4.001-5.000 TL arası	4,3600	,24524	,23478	,834

B10	2.324-3.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,03043	,17361	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,3667	-,05200	,18540	,999
		3.001-3.500 TL arası	4,3043	,02957	,18099	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,0441	,21480	,24311	,903
		4.001-5.000 TL arası	4,3467	,02157	,17433	1,000
	3.001-3.500 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	,05200	,18540	,999
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	,08157	,18168	,992
		3.001-3.500 TL arası	4,3188	,26681	,24363	,809
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,06000	,16963	,997
		4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,02957	,18099	1,000
	3.501-4.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,08157	,18168	,992
		2.324-3.000 TL arası	4,3778	,18524	,24029	,939
		3.001-3.500 TL arası	4,3188	-,24524	,23478	,834
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,21480	,24311	,903
		4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,26681	,24363	,809
	4.001-5.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,18524	,24029	,939
		2.324-3.000 TL arası	4,2222	,37391	,17279	,196
		3.001-3.500 TL arası	4,2464	,10196	,17351	,977
		3.501-4.000 TL arası	4,2059	,40000	,16883	,126
		4.001-5.000 TL arası	4,2800	,50952	,23367	,190
5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,37391	,17279	,196	
	2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,27195	,18452	,580	
	3.001-3.500 TL arası	4,3333	,02609	,18013	1,000	
	3.501-4.000 TL arası	4,2794	,13561	,24196	,981	
	4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,10196	,17351	,977	
B11	2.324-3.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	,27195	,18452	,580
		2.324-3.000 TL arası	4,0444	,29804	,18082	,468
		3.001-3.500 TL arası	3,8841	,40756	,24247	,447
		3.501-4.000 TL arası	3,9559	-,40000	,16883	,126
		4.001-5.000 TL arası	3,9067	-,02609	,18013	1,000
	3.001-3.500 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,0000	-,29804	,18082	,468
		2.324-3.000 TL arası	4,2667	,10952	,23915	,991
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,50952	,23367	,190
		3.501-4.000 TL arası	4,2647	-,13561	,24196	,981
		4.001-5.000 TL arası	4,3467	-,40756	,24247	,447
	3.501-4.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,10952	,23915	,991
		2.324-3.000 TL arası	4,1667	-,15362	,16318	,880
		3.001-3.500 TL arası	4,2609	-,02255	,16386	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	-,04000	,15944	,999
		4.001-5.000 TL arası	4,1200	,25476	,22068	,777
	4.001-5.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,15362	,16318	,880
		2.324-3.000 TL arası	4,1111	,13107	,17426	,944
		3.001-3.500 TL arası	4,0725	,11362	,17011	,963
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	,40839	,22851	,383
		4.001-5.000 TL arası	4,2800	,02255	,16386	1,000
5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,1071	-,13107	,17426	,944	
	2.324-3.000 TL arası	4,1444	-,01745	,17077	1,000	
	3.001-3.500 TL arası	4,2029	,27731	,22899	,745	
	3.501-4.000 TL arası	4,2941	,04000	,15944	,999	
	4.001-5.000 TL arası	4,2800	-,11362	,17011	,963	
B12	2.324-3.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,01745	,17077	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,2333	,29476	,22585	,688
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,25476	,22068	,777
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,40839	,22851	,383
		4.001-5.000 TL arası	4,4133	-,27731	,22899	,745
	3.001-3.500 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,29476	,22585	,688
		2.324-3.000 TL arası	4,4000	-,02222	,15362	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,4058	,02680	,15426	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,5147	,09778	,15010	,966
		4.001-5.000 TL arası	4,5200	,10873	,20775	,985
	3.501-4.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,2857	,02222	,15362	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	,04902	,16405	,998
		3.001-3.500 TL arası	4,4348	,12000	,16015	,945
		3.501-4.000 TL arası	4,4706	,13095	,21512	,974
		4.001-5.000 TL arası	4,3867	-,02680	,15426	1,000
	4.001-5.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,04902	,16405	,998
		2.324-3.000 TL arası	4,4111	,07098	,16076	,992
		3.001-3.500 TL arası	4,3478	,08193	,21558	,996
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	-,09778	,15010	,966
		4.001-5.000 TL arası	4,4800	-,12000	,16015	,945
5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,0714	-,07098	,16076	,992	
	2.324-3.000 TL arası	4,3889	,01095	,21262	1,000	

	üzeri	3.001-3.500 TL arası	4,4783	-,10873	,20775	,985
		3.501-4.000 TL arası	4,5735	-,13095	,21512	,974
		4.001-5.000 TL arası	4,4933	-,08193	,21558	,996
	5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,4286	-,01095	,21262	1,000
B13	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4556	,03478	,14311	,999
		3.001-3.500 TL arası	4,5797	,04608	,14370	,998
		3.501-4.000 TL arası	4,6176	-,04000	,13983	,999
		4.001-5.000 TL arası	4,5600	-,09048	,19353	,990
	3.001-3.500 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,4643	-,03478	,14311	,999
		2.324-3.000 TL arası	4,2333	,01130	,15282	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,2609	-,07478	,14919	,987
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	-,12526	,20040	,971
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,2533	-,04608	,14370	,998
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,01130	,15282	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,3111	-,08608	,14976	,979
		3.001-3.500 TL arası	4,1449	-,13655	,20082	,961
4.001-5.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	4,1765	,04000	,13983	,999	
	4.001-5.000 TL arası	4,2400	,07478	,14919	,987	
	5.001 TL ve üzeri	4,0714	,08608	,14976	,979	
	2.324-3.000 TL arası	4,4778	-,05048	,19807	,999	
5.001 TL ve üzeri	3.001-3.500 TL arası	4,4493	,09048	,19353	,990	
	3.501-4.000 TL arası	4,5588	,12526	,20040	,971	
	4.001-5.000 TL arası	4,5600	,13655	,20082	,961	
	5.001 TL ve üzeri	4,4643	,05048	,19807	,999	
B14	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4333	,02464	,12958	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,2899	,05000	,13012	,995
		3.501-4.000 TL arası	4,3088	-,06000	,12661	,990
		4.001-5.000 TL arası	4,4000	-,05714	,17523	,998
	3.001-3.500 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3929	-,02464	,12958	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,2667	,02536	,13838	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,08464	,13508	,971
		3.501-4.000 TL arası	4,4412	-,08178	,18145	,991
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,4267	-,05000	,13012	,995
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,02536	,13838	1,000
		2.324-3.000 TL arası	3,1000	-,11000	,13560	,927
		3.001-3.500 TL arası	3,2899	-,10714	,18184	,977
4.001-5.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	3,3235	,06000	,12661	,990	
	4.001-5.000 TL arası	3,2133	,08464	,13508	,971	
	5.001 TL ve üzeri	3,3571	,11000	,13560	,927	
	2.324-3.000 TL arası	3,5667	,00286	,17934	1,000	
5.001 TL ve üzeri	3.001-3.500 TL arası	3,5362	,05714	,17523	,998	
	3.501-4.000 TL arası	3,5882	,08178	,18145	,991	
	4.001-5.000 TL arası	3,5067	,10714	,18184	,977	
	5.001 TL ve üzeri	3,3214	-,00286	,17934	1,000	
B15	2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	3,8667	,06232	,12483	,987
		3.001-3.500 TL arası	3,4928	,32255	,12535	,078
		3.501-4.000 TL arası	3,7647	,02000	,12197	1,000
		4.001-5.000 TL arası	3,4667	,00952	,16881	1,000
	3.001-3.500 TL arası	5.001 TL ve üzeri	3,3571	-,06232	,12483	,987
		2.324-3.000 TL arası	3,9333	,26023	,13330	,292
		3.001-3.500 TL arası	4,0870	-,04232	,13013	,998
		3.501-4.000 TL arası	3,9559	-,05280	,17480	,998
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	3,9733	-,32255	,12535	,078
		5.001 TL ve üzeri	3,6786	-,26023	,13330	,292
		2.324-3.000 TL arası	3,6444	-,30255	,13063	,142
		3.001-3.500 TL arası	3,6667	-,31303	,17517	,383
4.001-5.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	3,6176	-,02000	,12197	1,000	
	4.001-5.000 TL arası	3,5467	,04232	,13013	,998	
	5.001 TL ve üzeri	3,5357	,30255	,13063	,142	
	2.324-3.000 TL arası	4,2667	-,01048	,17277	1,000	
5.001 TL ve üzeri	3.001-3.500 TL arası	4,2319	-,00952	,16881	1,000	
	3.501-4.000 TL arası	4,2206	,05280	,17480	,998	
	4.001-5.000 TL arası	4,3067	,31303	,17517	,383	
	5.001 TL ve üzeri	4,3571	,01048	,17277	1,000	
3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,3000	,07005	,12236	,979	
	3.001-3.500 TL arası	4,2754	,10948	,12287	,900	
	3.501-4.000 TL arası	4,2500	,01556	,11956	1,000	
	4.001-5.000 TL arası	4,3600	,03175	,16547	1,000	
4.001-5.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,07005	,12236	,979	
	2.324-3.000 TL arası	4,3667	,03943	,13067	,998	
	3.001-3.500 TL arası	4,3043	-,05449	,12756	,993	
	3.501-4.000 TL arası	4,0441	-,03830	,17134	,999	

B16	5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	4,3467	-,10948	,12287	,900
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,03943	,13067	,998
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,09392	,12805	,949
		3.001-3.500 TL arası	4,3188	-,07773	,17171	,991
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,01556	,11956	1,000
	2.324-3.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3733	,05449	,12756	,993
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,09392	,12805	,949
		2.324-3.000 TL arası	4,3778	,01619	,16935	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,3188	-,03175	,16547	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	,03830	,17134	,999
	3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3733	,07773	,17171	,991
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,01619	,16935	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,2222	,05894	,12228	,989
		3.001-3.500 TL arası	4,2464	,09837	,12279	,930
		3.501-4.000 TL arası	4,2059	,00444	,11948	1,000
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,2800	,02063	,16537	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,05894	,12228	,989
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	,03943	,13059	,998
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,05449	,12748	,993
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,03830	,17124	,999
4.001-5.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,09837	,12279	,930	
	5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,03943	,13059	,998	
	2.324-3.000 TL arası	4,0444	-,09392	,12797	,948	
	3.001-3.500 TL arası	3,8841	-,07773	,17160	,991	
	3.501-4.000 TL arası	3,9559	-,00444	,11948	1,000	
5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	3,9067	,05449	,12748	,993	
	5.001 TL ve üzeri	4,0000	,09392	,12797	,948	
	2.324-3.000 TL arası	4,2667	,01619	,16925	1,000	
	3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,02063	,16537	1,000	
	3.501-4.000 TL arası	4,2647	,03830	,17124	,999	
B17	2.324-3.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3467	,07773	,17160	,991
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,01619	,16925	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,1667	-,02415	,14985	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,2609	,01634	,15047	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	-,05778	,14642	,995
	3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,1200	-,13492	,20265	,964
		5.001 TL ve üzeri	4,2500	,02415	,14985	1,000
		2.324-3.000 TL arası	4,1111	,04049	,16002	,999
		3.001-3.500 TL arası	4,0725	-,03362	,15622	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	-,11077	,20984	,984
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,2800	-,01634	,15047	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,1071	-,04049	,16002	,999
		2.324-3.000 TL arası	4,1444	-,07412	,15682	,990
		3.001-3.500 TL arası	4,2029	-,15126	,21029	,952
		3.501-4.000 TL arası	4,2941	,05778	,14642	,995
	4.001-5.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,2800	,03362	,15622	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,2500	,07412	,15682	,990
		2.324-3.000 TL arası	4,2333	-,07714	,20740	,996
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	,13492	,20265	,964
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	,11077	,20984	,984
5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	4,4133	,15126	,21029	,952	
	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,07714	,20740	,996	
	2.324-3.000 TL arası	4,4000	,05556	,12247	,991	
	3.001-3.500 TL arası	4,4058	,10948	,12298	,900	
	3.501-4.000 TL arası	4,5147	,01556	,11967	1,000	
B18	2.324-3.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,5200	,03175	,16562	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,2857	-,05556	,12247	,991
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	,05392	,13079	,994
		3.001-3.500 TL arası	4,4348	-,04000	,12767	,998
		3.501-4.000 TL arası	4,4706	-,02381	,17150	1,000
	3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3867	-,10948	,12298	,900
		5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,05392	,13079	,994
		2.324-3.000 TL arası	4,4111	-,09392	,12816	,949
		3.001-3.500 TL arası	4,3478	-,07773	,17186	,991
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	-,01556	,11967	1,000
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,4800	,04000	,12767	,998
		5.001 TL ve üzeri	4,0714	,09392	,12816	,949
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	,01619	,16951	1,000
		3.001-3.500 TL arası	4,4783	-,03175	,16562	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,5735	,02381	,17150	1,000
	5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	4,4933	,07773	,17186	,991
		5.001 TL ve üzeri	4,4286	-,01619	,16951	1,000

B19	4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4556	,16039	,15979	,854	
		3.001-3.500 TL arası	4,5797	,08856	,16046	,982	
		3.501-4.000 TL arası	4,6176	,13778	,15613	,903	
	5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	4,5600	,04444	,21609	1,000	
		5.001 TL ve üzeri	4,4643	-,16039	,15979	,854	
		2.324-3.000 TL arası	4,2333	-,07182	,17064	,993	
		3.001-3.500 TL arası	4,2609	-,02261	,16658	1,000	
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	-,11594	,22376	,986	
	B20	2.324-3.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,2533	-,08856	,16046	,982
			5.001 TL ve üzeri	4,1786	,07182	,17064	,993
			2.324-3.000 TL arası	4,3111	,04922	,16722	,998
			3.001-3.500 TL arası	4,1449	-,04412	,22424	1,000
3.501-4.000 TL arası			4,1765	-,13778	,15613	,903	
3.001-3.500 TL arası		4.001-5.000 TL arası	4,2400	,02261	,16658	1,000	
		5.001 TL ve üzeri	4,0714	-,04922	,16722	,998	
		2.324-3.000 TL arası	4,4778	-,09333	,22116	,993	
		3.001-3.500 TL arası	4,4493	-,04444	,21609	1,000	
		3.501-4.000 TL arası	4,5588	,11594	,22376	,986	
3.501-4.000 TL arası		4.001-5.000 TL arası	4,5600	,04412	,22424	1,000	
		5.001 TL ve üzeri	4,4643	,09333	,22116	,993	
	2.324-3.000 TL arası	4,4333	-,06667	,13844	,989		
	3.001-3.500 TL arası	4,2899	,00196	,13901	1,000		
	3.501-4.000 TL arası	4,3088	-,08000	,13527	,976		
4.001-5.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,4000	,08810	,18721	,990		
	5.001 TL ve üzeri	4,3929	,06667	,13844	,989		
	2.324-3.000 TL arası	4,2667	,06863	,14783	,990		
	3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,01333	,14432	1,000		
	3.501-4.000 TL arası	4,4412	,15476	,19386	,931		
5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	4,4267	-,00196	,13901	1,000		
	5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,06863	,14783	,990		
	2.324-3.000 TL arası	3,1000	-,08196	,14487	,980		
	3.001-3.500 TL arası	3,2899	,08613	,19427	,992		
	3.501-4.000 TL arası	3,3235	,08000	,13527	,976		
B21	2.324-3.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	3,2133	,01333	,14432	1,000	
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	,08196	,14487	,980	
		2.324-3.000 TL arası	3,5667	,16810	,19160	,905	
		3.001-3.500 TL arası	3,5362	-,08810	,18721	,990	
		3.501-4.000 TL arası	3,5882	-,15476	,19386	,931	
	3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	3,5067	-,08613	,19427	,992	
		5.001 TL ve üzeri	3,3214	-,16810	,19160	,905	
		2.324-3.000 TL arası	3,8667	-,09420	,14440	,966	
		3.001-3.500 TL arası	3,4928	-,05392	,14500	,996	
		3.501-4.000 TL arası	3,7647	,04667	,14109	,997	
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	3,4667	-,08333	,19528	,993	
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	,09420	,14440	,966	
2.324-3.000 TL arası		3,9333	,04028	,15420	,999		
3.001-3.500 TL arası		4,0870	,14087	,15053	,883		
3.501-4.000 TL arası		3,9559	,01087	,20220	1,000		
4.001-5.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	3,9733	,05392	,14500	,996		
	5.001 TL ve üzeri	3,6786	-,04028	,15420	,999		
	2.324-3.000 TL arası	3,6444	,10059	,15111	,964		
	3.001-3.500 TL arası	3,6667	-,02941	,20263	1,000		
	3.501-4.000 TL arası	3,6176	-,04667	,14109	,997		
5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	3,5467	-,14087	,15053	,883		
	5.001 TL ve üzeri	3,5357	-,10059	,15111	,964		
	2.324-3.000 TL arası	4,2667	-,13000	,19986	,966		
	3.001-3.500 TL arası	4,2319	,08333	,19528	,993		
	3.501-4.000 TL arası	4,2206	-,01087	,20220	1,000		
B22	2.324-3.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3067	,02941	,20263	1,000	
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,13000	,19986	,966	
		2.324-3.000 TL arası	4,3000	,03865	,15037	,999	
		3.001-3.500 TL arası	4,2754	-,10948	,15100	,951	
		3.501-4.000 TL arası	4,2500	-,16889	,14693	,780	
	3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3600	,00397	,20335	1,000	
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,03865	,15037	,999	
		2.324-3.000 TL arası	4,3667	-,14812	,16058	,888	
		3.001-3.500 TL arası	4,3043	-,20754	,15676	,677	
		3.501-4.000 TL arası	4,0441	-,03468	,21057	1,000	
	3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3467	,10948	,15100	,951	
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,14812	,16058	,888	
2.324-3.000 TL arası		4,3889	-,05941	,15736	,996		
3.501-4.000 TL arası	4,3188	,11345	,21102	,983			

TL arası	3.501-4.000 TL arası	4,2794	,16889	,14693	,780
	4.001-5.000 TL arası	4,3733	,20754	,15676	,677
4.001-5.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	,05941	,15736	,996
	2.324-3.000 TL arası	4,3778	,17286	,20812	,921
TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,3188	-,00397	,20335	1,000
	3.501-4.000 TL arası	4,2794	,03468	,21057	1,000
5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,11345	,21102	,983
	5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,17286	,20812	,921
2.324-3.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2222	-,05845	,12195	,989
	3.001-3.500 TL arası	4,2464	-,14967	,12246	,738
3.501-4.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	4,2059	-,13556	,11916	,786
	4.001-5.000 TL arası	4,2800	-,10556	,16492	,968
5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,3571	,05845	,12195	,989
	2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,09122	,13023	,956
2.324-3.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,07710	,12713	,974
	3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,04710	,17077	,999
3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3733	,14967	,12246	,738
	5.001 TL ve üzeri	4,3571	,09122	,13023	,956
3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,0444	,01412	,12762	1,000
	3.001-3.500 TL arası	3,8841	,04412	,17113	,999
4.001-5.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	3,9559	,13556	,11916	,786
	4.001-5.000 TL arası	3,9067	,07710	,12713	,974
5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,0000	-,01412	,12762	1,000
	2.324-3.000 TL arası	4,2667	,03000	,16878	1,000
2.324-3.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,3333	,10556	,16492	,968
	3.501-4.000 TL arası	4,2647	,04710	,17077	,999
3.501-4.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3467	-,04412	,17113	,999
	5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,03000	,16878	1,000
4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,1667	-,10000	,12570	,932
	3.001-3.500 TL arası	4,2609	-,04608	,12622	,996
5.001 TL ve üzeri	3.501-4.000 TL arası	4,2206	-,18000	,12282	,586
	4.001-5.000 TL arası	4,1200	-,01667	,16999	1,000
5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,10000	,12570	,932
	2.324-3.000 TL arası	4,1111	,05392	,13423	,994
2.324-3.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,0725	-,08000	,13104	,973
	3.501-4.000 TL arası	4,2206	,08333	,17602	,990
3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,2800	,04608	,12622	,996
	5.001 TL ve üzeri	4,1071	-,05392	,13423	,994
3.001-3.500 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,1444	-,13392	,13154	,847
	3.001-3.500 TL arası	4,2029	,02941	,17639	1,000
3.501-4.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	4,2941	,18000	,12282	,586
	4.001-5.000 TL arası	4,2800	,08000	,13104	,973
4.001-5.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,13392	,13154	,847
	2.324-3.000 TL arası	4,2333	,16333	,17398	,882
5.001 TL ve üzeri	3.001-3.500 TL arası	4,3333	,01667	,16999	1,000
	3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,08333	,17602	,990
2.324-3.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,4133	-,02941	,17639	1,000
	5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,16333	,17398	,882
3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4000	-,00580	,11424	1,000
	3.001-3.500 TL arası	4,4058	-,11471	,11471	,855
4.001-5.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	4,5147	-,12000	,11162	,819
	4.001-5.000 TL arası	4,5200	,11429	,15449	,947
5.001 TL ve üzeri	5.001 TL ve üzeri	4,2857	,00580	,11424	1,000
	2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,10891	,12200	,899
2.324-3.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,4348	-,11420	,11909	,873
	3.501-4.000 TL arası	4,4706	,12008	,15997	,944
3.001-3.500 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,3867	,11471	,11471	,855
	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,10891	,12200	,899
4.001-5.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,4111	-,00529	,11955	1,000
	3.001-3.500 TL arası	4,3478	,22899	,16031	,610
5.001 TL ve üzeri	3.501-4.000 TL arası	4,4118	,12000	,11162	,819
	4.001-5.000 TL arası	4,4800	,11420	,11909	,873
2.324-3.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,0714	,00529	,11955	1,000
	2.324-3.000 TL arası	4,3889	,23429	,15811	,575
3.001-3.500 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,4783	-,11429	,15449	,947
	3.501-4.000 TL arası	4,5735	-,12008	,15997	,944
4.001-5.000 TL arası	4.001-5.000 TL arası	4,4933	-,22899	,16031	,610
	5.001 TL ve üzeri	4,4286	-,23429	,15811	,575
5.001 TL ve üzeri	2.324-3.000 TL arası	4,4556	-,04589	,11097	,994
	3.001-3.500 TL arası	4,5797	-,08170	,11144	,949
2.324-3.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	4,6176	,00222	,10843	1,000
	4.001-5.000 TL arası	4,5600	,13889	,15008	,887

		5.001 TL ve üzeri	4,4643	,04589	,11097	,994
		2.324-3.000 TL arası	4,2333	-,03581	,11851	,998
	3.501-4.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,2609	,04812	,11569	,994
		3.501-4.000 TL arası	4,4118	,18478	,15540	,758
		4.001-5.000 TL arası	4,2533	,08170	,11144	,949
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	,03581	,11851	,998
		2.324-3.000 TL arası	4,3111	,08392	,11613	,951
	4.001-5.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,1449	,22059	,15573	,617
		3.501-4.000 TL arası	4,1765	-,00222	,10843	1,000
		4.001-5.000 TL arası	4,2400	-,04812	,11569	,994
		5.001 TL ve üzeri	4,0714	-,08392	,11613	,951
		2.324-3.000 TL arası	4,4778	,13667	,15360	,901
	5.001 TL ve üzeri	3.001-3.500 TL arası	4,4493	-,13889	,15008	,887
		3.501-4.000 TL arası	4,5588	-,18478	,15540	,758
		4.001-5.000 TL arası	4,5600	-,22059	,15573	,617
		5.001 TL ve üzeri	4,4643	-,13667	,15360	,901
		2.324-3.000 TL arası	4,4333	,06329	,10293	,973
	2.324-3.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,2899	-,00065	,10336	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,3088	-,06889	,10058	,960
		4.001-5.000 TL arası	4,4000	,33968	,13920	,107
		5.001 TL ve üzeri	4,3929	-,06329	,10293	,973
		2.324-3.000 TL arası	4,2667	-,06394	,10992	,978
	3.001-3.500 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,13217	,10731	,733
		3.501-4.000 TL arası	4,4412	,27640	,14414	,310
		4.001-5.000 TL arası	4,4267	,00065	,10336	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	,06394	,10992	,978
		2.324-3.000 TL arası	3,1000	-,06824	,10772	,970
	3.501-4.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	3,2899	,34034	,14445	,130
		3.501-4.000 TL arası	3,3235	,06889	,10058	,960
		4.001-5.000 TL arası	3,2133	,13217	,10731	,733
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	,06824	,10772	,970
		2.324-3.000 TL arası	3,5667	,40857*	,14247	,035
	4.001-5.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	3,5362	-,33968	,13920	,107
		3.501-4.000 TL arası	3,5882	-,27640	,14414	,310
		4.001-5.000 TL arası	3,5067	-,34034	,14445	,130
		5.001 TL ve üzeri	3,3214	-,40857*	,14247	,035
		2.324-3.000 TL arası	3,8667	-,08937	,11396	,935
		3.001-3.500 TL arası	3,4928	-,18464	,11443	,490
	5.001 TL ve üzeri	3.501-4.000 TL arası	3,7647	-,10444	,11135	,882
		4.001-5.000 TL arası	3,4667	-,03968	,15411	,999
		5.001 TL ve üzeri	3,3571	,08937	,11396	,935
		2.324-3.000 TL arası	3,9333	-,09527	,12170	,935
	2.324-3.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,0870	-,01507	,11880	1,000
		3.501-4.000 TL arası	3,9559	,04969	,15958	,998
		4.001-5.000 TL arası	3,9733	,18464	,11443	,490
		5.001 TL ve üzeri	3,6786	,09527	,12170	,935
		2.324-3.000 TL arası	3,6444	,08020	,11925	,962
	3.001-3.500 TL arası	3.001-3.500 TL arası	3,6667	,14496	,15992	,894
		3.501-4.000 TL arası	3,6176	,10444	,11135	,882
		4.001-5.000 TL arası	3,5467	,01507	,11880	1,000
		5.001 TL ve üzeri	3,5357	-,08020	,11925	,962
		2.324-3.000 TL arası	4,2667	,06476	,15773	,994
	3.501-4.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,2319	,03968	,15411	,999
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	-,04969	,15958	,998
		4.001-5.000 TL arası	4,3067	-,14496	,15992	,894
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,06476	,15773	,994
		2.324-3.000 TL arası	4,3000	-,12415	,09829	,714
	4.001-5.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,2754	-,16209	,09870	,472
		3.501-4.000 TL arası	4,2500	-,10444	,09604	,813
		4.001-5.000 TL arası	4,3600	-,00873	,13293	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,12415	,09829	,714
		2.324-3.000 TL arası	4,3667	-,03794	,10497	,996
	5.001 TL ve üzeri	3.001-3.500 TL arası	4,3043	,01971	,10247	1,000
		3.501-4.000 TL arası	4,0441	,11542	,13764	,918
		4.001-5.000 TL arası	4,3467	,16209	,09870	,472
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,03794	,10497	,996
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	,05765	,10286	,981
	2.324-3.000 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,3188	,15336	,13793	,800
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	,10444	,09604	,813
		4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,01971	,10247	1,000
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,05765	,10286	,981
		2.324-3.000 TL arası	4,3778	,09571	,13604	,956

B28	3.001-3.500 TL arası	3.001-3.500 TL arası	4,3188	,00873	,13293	1,000	
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,11542	,13764	,918	
		4.001-5.000 TL arası	4,3733	-,15336	,13793	,800	
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	-,09571	,13604	,956	
	3.501-4.000 TL arası	2.324-3.000 TL arası	4,2222	-,02754	,12240	,999	
		3.001-3.500 TL arası	4,2464	-,17843	,12291	,595	
		3.501-4.000 TL arası	4,2059	-,02000	,11960	1,000	
		4.001-5.000 TL arası	4,2800	,05476	,16553	,997	
	4.001-5.000 TL arası	5.001 TL ve üzeri	4,3571	,02754	,12240	,999	
		2.324-3.000 TL arası	4,3889	-,15090	,13071	,777	
		3.001-3.500 TL arası	4,3333	,00754	,12760	1,000	
		3.501-4.000 TL arası	4,2794	,08230	,17140	,989	
	5.001 TL ve üzeri	4.001-5.000 TL arası	4,3733	,17843	,12291	,595	
		5.001 TL ve üzeri	4,3571	,15090	,13071	,777	
		2.324-3.000 TL arası	4,0444	,15843	,12809	,730	
		3.001-3.500 TL arası	3,8841	,23319	,17176	,655	
	B28	2.324-3.000 TL arası	3.501-4.000 TL arası	3,9559	,02000	,11960	1,000
			4.001-5.000 TL arası	3,9067	-,00754	,12760	1,000
			5.001 TL ve üzeri	4,0000	-,15843	,12809	,730
			2.324-3.000 TL arası	4,2667	,07476	,16941	,992
3.001-3.500 TL arası		3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,05476	,16553	,997	
		3.501-4.000 TL arası	4,2647	-,08230	,17140	,989	
		4.001-5.000 TL arası	4,3467	-,23319	,17176	,655	
		5.001 TL ve üzeri	4,1786	-,07476	,16941	,992	
3.501-4.000 TL arası		2.324-3.000 TL arası	4,1667	,16618	,12654	,683	
		3.001-3.500 TL arası	4,2609	,13464	,12707	,827	
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	,07111	,12364	,979	
		4.001-5.000 TL arası	4,1200	,23968	,17113	,628	
4.001-5.000 TL arası		5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,16618	,12654	,683	
		2.324-3.000 TL arası	4,1111	-,03154	,13513	,999	
		3.001-3.500 TL arası	4,0725	-,09507	,13192	,952	
		3.501-4.000 TL arası	4,2206	,07350	,17720	,994	
5.001 TL ve üzeri		4.001-5.000 TL arası	4,2800	-,13464	,12707	,827	
		5.001 TL ve üzeri	4,1071	,03154	,13513	,999	
		2.324-3.000 TL arası	4,1444	-,06353	,13242	,989	
		3.001-3.500 TL arası	4,2029	,10504	,17758	,976	
5.001 TL ve üzeri	3.501-4.000 TL arası	4,2941	-,07111	,12364	,979		
	4.001-5.000 TL arası	4,2800	,09507	,13192	,952		
	5.001 TL ve üzeri	4,2500	,06353	,13242	,989		
	2.324-3.000 TL arası	4,2333	,16857	,17514	,872		
5.001 TL ve üzeri	3.001-3.500 TL arası	4,3333	-,23968	,17113	,628		
	3.501-4.000 TL arası	4,2794	-,07350	,17720	,994		
	4.001-5.000 TL arası	4,4133	-,10504	,17758	,976		
	5.001 TL ve üzeri	4,2500	-,16857	,17514	,872		

Tablo incelendiğinde; **B3** önermesinde 2.324-3.000 TL ile 5.001 TL ve üzeri grupları arasında ve 3.001-3.500 TL ile 5.001 TL ve üzeri grupları arasında; **B25** önermesinde 4.001-5.000 TL ile 2.324-3.000 TL ve 5.001 TL ve üzeri grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. İncelemeler yapıldığında; **B3** önermesi için en yüksek katılımın 3.501-4.000 TL olmak üzere; **B25** önermesinde ise en yüksek katılımın 2.324-3.000 TL arası olduğu görülmektedir.

Sonuç

Gelişen ve değişen dünyada dijitalleşmenin önemi her geçen gün artmaktadır. Özellikle COVID-19 salgın hastalık sürecinde hayatın olağan akışımın devam edebilmesi için dijitalleşme çağı dijital ürünlerinden ve tüm olanaklarından en üst seviyede yararlanılmıştır. Bu bağlamda çalışmada dijitalleşmenin muhasebe-finance eğitimi üzerindeki etkilerine odaklanılmış, konuya yönelik algılar ele alınmış ve demografik faktörler açısından değişkenlik gösterip göstermediği test edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; Adana ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının günümüzde verilen muhasebe-finance eğitiminin alandaki teknolojik gelişmelerle uyumlu olduğunu düşündükleri, dijital sistemler ve teknolojik gelişmeler açısından muhasebe-finance eğitiminin uluslararası standartları taşıdığı, dijitalleşme ve yeni teknolojik gelişmeler dikkate alındığında muhasebe-finance müfredatının yeterli olduğunu düşündükleri ancak dijitalleşme ışığında yeni bir eğitim modeli inşa edilmesi durumunda da bu yeni modeli destekleyebilecekleri görüşüne ulaşılmıştır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan hipotez testi sonuçlarına göre değerlendirme yapıldığında ise araştırmanın birinci hipotezi ile ilgili olarak muhasebe ve finance eğitiminin, teknolojik

gelişmeler açısından uluslararası standartları taşımadığı, aynı zamanda alınan muhasebe ve finans eğitimleri ile meslek profesyonellerinin kullandığı dijital sistemlerine ait soruları cevaplayabileceği, bunun ile birlikte alınan muhasebe ve finans eğitimi ile mezuniyetleri sonrasında dijital sistemlerdeki verileri kullanabilme yetkinliğine sahip oldukları algılarının cinsiyet açısından farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırmanın ikinci hipotezi ile ilgili ise muhasebe ve finans eğitiminin teknolojik gelişmeler ile uyumlu olduğu, teknolojik ile ilgili bilgilerin arttırılabilmesi amacıyla muhasebe finans eğitimi sırasında dijitalleşmeye dair eğitim alınmasının faydalı olacağı, Endüstri 4.0 çağında muhasebe ve finans eğitiminin değişime ihtiyacı olduğu, şuan verilen muhasebe ve finans eğitiminin gelecekte yaşanabilecek gelişmelere uygun olmadığı, iyi bir muhasebe ve finans eğitimi için meslek kuruluşları ile yüksek eğitim kurumlarının arasında yapılacak olan işbirliğinin önemli olduğu, kamu kurum ve kuruluşlarının kullandığı dijital sistemlerin test modüllerinin muhasebe ve finans eğitimi alan öğrencilerin kullanımına açılması gerektiği, teknolojik altyapıya dayanan bir eğitim sisteminin sunulmamasının öğrencilerin mezun olduktan sonra iş hayatında zorlanacağına yönelik algıların unvan ile arasında farklılık olduğu ancak en çok dikkat çeken algı olan dijitalleşmenin muhasebe ve finans eğitiminde önemli olmadığı düşüncesinin de unvan ile arasında farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın üçüncü hipotezi hususunda ise tüm önermelerin eğitim durumu faktörü açısından bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Araştırmanın son hipotezine bakıldığında ise muhasebe ve finans eğitiminin teknolojik gelişmeler açısından uluslararası standartları taşımadığına, dijitalleşmenin muhasebe mesleği için bir tehdit unsuru olduğuna yönelik algının aylık gelir durumu değişkeni açısından farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışma özellikle dijitalleşme sürecinde muhasebe eğitimine değinmek, muhasebe meslek mensuplarının bu konu üzerindeki algılarını ele almak ve bu tutumların demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediğini tespit edebilme konusunda literatüre katkı sağlamıştır. İleride yapılacak olan araştırmalara daha fazla muhasebe meslek mensubunun katılımının sağlanması, araştırmaya farklı kurumların dahil edilmesi ve anket formuna yeni ifadelerin eklenmesi elde edilen sonuçların genelleştirilebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bundan sonraki çalışmaların, farklı il, farklı sektör ve farklı meslek gruplarına daha geniş kapsamlı, farklı veri toplama teknik ve analiz yöntemleriyle yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Albrecht, S., ve Sack, J., (2000). Accounting Education: Changing The Course Through A Perilous Future, Accounting Education Series, 16.
- Arıkan, Y., ve Güvemli, B., (2013). Türkiye'de Muhasebe Mesleğinin Gelişimi ve İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, Muhasebe Ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, (5) ss. 33-67.
- Bağlıkaya, F., (2019). Turizm Sektörü Dijitalleşme Yol Haritası Seyahat Acentaları Dijital Dönüşüm Raporu, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB), <https://www.Tursab.Org.Tr/Apps//Files/Content/Ad5f3ddb-5a11-410f-9e3c-Fe8b2dc4df8b.Pdf> (20.04.2021).
- Bekçi, İ., Titiz, İ. Ve Ömürbek, N., (2006). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Bilgisayarlı Muhasebe Dersine Bakış Açılarında İlişkin Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (29), ss. 166-175.
- Brennen, S., ve Kreiss, D., (2014). Digitalization And Digitization, <http://Culturedigitally.Org/2014/09/Digitalization-And-Digitization/>
- Cohen, L., Manion, L. Ve Morrison. K. (2017). Research Methods İn Education, 8.Ed., Routledge Falmer, Londra, 945s.
- Cook, D., ve Hazelwood, C., (2002). An Active Learning Stragy For The Classroom Who Wants To Win Some Mini Chips A Hg?, Journal Of Accounting Education, (20), Ss. 297-306.
- Çelenk, H., Atmaca, M., Ve Horasan, E., (2010). Marmara Üniversitesi'nde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Alanına Bakış Açılarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, Öneri Dergisi, 9 (33), ss. 159-171.
- Damerji, H., ve Salımı, A., (2021). Mediating Effect Of Use Perceptions On Technology Readiness And Adoption Of Artificial İntelligence İn Accounting, Accounting Education, 30(2). ss. 107-130.
- Evans, E. ve Parsey, C., (2018). Histories Of Accounting Education-An Introduction, Accounting History, 23(1-2), ss. 3-13.
- Fidan, M., Aslan, Ü. Ve Subaşı, Ş. (2015). Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımı İle İlgili Öğrenci Görüşleri, Journal Of Accounting Finance And Auditing Studies, 1(2), ss. 34-61.
- Gacar, A., (2019). Yapay Zekâ ve Yapay Zekânın Muhasebe Mesleğine Olan Etkileri: Türkiye'ye Yönelik Fırsat Ve Tehditler'', Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 8, ss. 389-394.
- Gassmann, O., Frankenberger, K., ve Csik, M., (2014). The St. Gallen Business Model Navigator, https://Www.Academia.Edu/7479090/The_St_Gallen_Business_Model_Navigator (20.04.2021).
- Gökten, P., ve Gökten, S., (2016). Uluslararası Eğitim Standartlarına Genel Bir Bakış: Geçerliğinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi'', Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), ss. 49-66.
- Güvemli, O., (2009). Muhasebe Eğitim ve Uygulamalarını Etkileyen ve Yeni Yüzyılın Başlarını Biçimlendiren Gelişmeler ve Bu Gelişmelerin Mufad'ın Faaliyetlerini Etkilemesi, Muhasebe Ve Finansman Dergisi. (42), ss. 229-232.
- Heuer, P., ve King, P., (2004). Leading The Band: The Role Of The Instructor İn Online Learning For Educators'', The Journal Of Interactive Online Learning, 3(1), ss. 1-11.
- Kane, C., Palmer, D., Phillips, N., Kiron, D. ve Natasha, B., (2015). Strategy, Not Technology, Drives Digital Transformation, Mit Sloan Management Review And Deloitte University Press, (14), ss. 1-25.

- Karaca, M., (2003). Yüksek Okullarda Muhasebe Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları’’; (Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Zonguldak.
- Karausta, T., (2004). Meslek Öncesi Ve Meslek İçi Muhasebe Eğitiminin Yeniden Yapılandırılması ve Geliştirilmesi; (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Kavanagh, M., ve Drennan, L., (2008). “What Skills And Attributes Does An Accounting Graduate Need? Evidence From Student Perceptions And Employer Expectations”, Accounting And Finance, 48(2), ss. 279-300.
- Koçiyit, S., (2014). Finansman Tarihi ve Gelişimi, York University, USA, 1-30s.
- Kurnaz, E., Tekbaş, İ., Bozdoğan, T., Ve Çetin, O. (2019). Dijitalleşmeyle Birlikte Muhasebe Eğitiminin Muhasebe Meslek Mensupları Açısından Değerlendirilmesi, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, ss. 81-96.
- Lee, A., ve Busch, E., (2005). Factors Related To Instructors Willingness To Participate In Distance Education, The Journal Of Educational Research, 99(2), ss. 109-115.
- Lestari, S., ve Santoso, A., (2019). The Roles Of Digital Literacy, Technology Literacy, And Human Literacy To Encourage Work Readiness Of Accounting Education Students In The Fourth Industrial Revolution Era, 3. Iceeba International Conference On Economics, Education, Business And Accounting.
- Mcrae, H., (1996). 2020 Yılında Dünya, Anadolu Grubu Yayınları, Ankara, 343s.
- Mercan, N., (2010). Dijital Dünyada Zaman, Mekân, İnsan İlişkileri Ve Yabancılaşma, Silahlı Kuvvetler Dergisi, (403), ss. 100-111.
- Özbirecikli, M., ve Pastacıgil, A., (2009). Türkiye’de Muhasebe Eğitiminin Gelişim Süreci: Ifac Standartları İle Mukayeseli Bir İnceleme, Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 41, ss. 82-97.
- Özçam, M., (2006). Yatırımcı Eğitimi: Dünya Uygulamaları Ve Türkiye İçin Öneriler, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu, <https://www.Spk.Gov.Tr/Siteapps/Yayin/Yayingoster/934>, (25.12.2020).
- Pan, G., ve Seow, P., (2016). Preparing Accounting Graduates For Digital Revolution: A Critical Review Of Information Technology Competencies And Skills Development, Journal Of Education For Business, 91(3), ss. 166-175.
- Stolterman, E., Ve Fors, A., (2004). Information Technology And The Good Life. Londra: Kluwer Academic Publishers, <https://www8.İnformatik.Umu.Se/~Acroon/Publikationer%20anna/Stolterman.Pdf> (20.04.2021).
- Şengel, S., (2010). Sürekli Muhasebe Meslek Eğitiminin Önemi ve Bir Değerlendirme, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 47, ss. 81-94.
- Şitak, B., ve Şitak, P., (2021). Öğrencilerin Adli Muhasebesi Kavramına Yönelik Farkındalık Düzeylerinin Salgın Hastalık Döneminde İncelenmesi, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), ss.98-108. Retrieved From: <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Yalovasosbil/İssue/61346/888330>
- Şitak, B. (2021). Dijitalleşmenin Muhasebe Mesleğine, Muhasebe Meslek Mensuplarına ve Muhasebe-Finans Eğitimine Etkilerinin Salgın Hastalık Döneminde İncelenmesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kahramanmaraş.
- T.C. Sağlık Bakanlığı, (2020). COVID-19 (Sars-Cov-2 Enfeksiyonu) Rehberi (Bilim Kurulu Çalışması), Ankara, 95s.
- Temelli, F., (2018). İİBF Öğrencilerinin Muhasebe Derslerinde Teknoloji Kullanımı İle İlgili Görüşleri, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, Özel Sayı.

- Tihinen, M., ve Kääriäinen J., (2016). The Industrial Internet In Finland: On Route To Success?, <https://www.Vttresearch.Com/Sites/Default/Files/Pdf/Technology/2016/T278.Pdf> (20.04.2021).
- Todorović, M., Slobodan, M., ve Janjić, V., (2012). The Globalization Of Professional Accountants Education And The Achieved Level In Serbia, International Scientific Conference Ebm.
- Tuğay, O., 2014. Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin Muhasebe Dersine Yönelik Algıları ve Muhasebe Öğretim Elemanlarından Beklentileri Üzerine Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Bir Araştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi, 9(3), ss. 49-68.
- Wilson, D., Varnhagen, S., Krupa, E., Kasprzak, S., Hunting, V. ve Taylor, A., (2007). Instructors Adaptation to Online Graduate Education in Health Promotion: A Qualitative Study, International Journal of E-Learning ve Distance Education, 18(2), ss. 1-15.
- Yardımcıoğlu, M., Şıtak, B., ve Şıtak, P., (2021). İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Muhasebe Eğitime Karşı Tutumlarının Covid-19 Pandemi Döneminde İncelenmesi, İşletme Bilimi Dergisi (Jobs), 9(1), ss. 25-49, Doi: 10.22139/Jobs.844634
- Yardımcıoğlu, M., Şıtak, B., ve Yörük, A. (2021). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Muhasebe Eğitime Karşı Tutumlarının Covid-19 Pandemi Döneminde İncelenmesi, Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED 3(4), ss. 155-180.
- Yardımcıoğlu, M., ve Şıtak, B., (2020). Yapay Zekâ Teknolojisinin Muhasebe Alanına Yansımaları: Literatür İncelemesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2), ss. 342-353. DOI: 10.33905/Bseusbed.809795

Somut Kültür Mirası Kapsamında Geleneksel Göreme Konutlarının İrdelenmesi

Çiğdem Belgin DİKMEN¹

Ferruh TORUK²

Araştırma Makalesi

Öz

Kapadokya Bölgesi'nin genelinde olduğu gibi Göreme'de de, Göreme Vadisi ile birlikte tuf yataklarından oluşan tepelik ve engebeli bir arazi yapısı izlenmektedir. Bu nedenle Göreme'de tuf yatakların aşınması ile kendiliğinden oluşan doğal ve masalsi arazi yapısı içerisinde, kayalık alanlarda insan eliyle oluşturulmuş kaya oyma mekânlar geçmişten günümüze çeşitli işlevlerle kullanılmıştır. Bundan başka bölgede mimarsız mimarlık olarak adlandırılabilir, geleneksel yapım yöntemleri ve yöresel taş, ahşap gibi çevre dostu, sürdürülebilir yapı malzemeleri ile bölge halkının yaşam biçimine uygun biçimde tasarlanmış ve uygulanmış geleneksel konutlar da yerleşimin fiziki yapısını oluşturmaktadır. Bu çalışma Göreme'de uygulanacak koruma amaçlı imar planları ile kentsel sit alanı içerisinde yer alan, somut kültür mirası kapsamında korunması ve gelecek nesillere aktarılması gereken geleneksel konutların irdelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada Göreme'de geleneksel konutların mimari özellikleri irdelenmiş ve yerleşimin somut kültür mirası kapsamında bütünsel boyutta korunması için öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Göreme,
Somut Kültür Mirası,
Geleneksel Konut,
Koruma,
Koruma Amaçlı İmar
Planı

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
09.09.2021
Kabul Tarihi:
24.01.2022

Examination of Traditional Göreme Houses in the Scope of Tangible Cultural Heritage

Abstract

A hilly and uneven terrain consisting of tuff beds is observed in Göreme as well as in Göreme Valley, as is the case in the whole of the Cappadocia Region. For this reason, the rock-carved spaces created by man in the rocky areas within the natural and fairy-tale land structure formed by the erosion of the tuff beds in Göreme have been used with various functions from the past to the present. In addition, traditional construction methods and environmentally friendly, sustainable building materials such as local stone and wood, which can also be called architecture without an architect in the region, and traditional houses designed and implemented in accordance with the lifestyle of the people of the region also constitute the physical structure of the settlement. This study aims to examine the conservation plans to be implemented in Göreme and the traditional houses located in the urban protected area, which should be preserved within the scope of tangible cultural heritage and transferred to the future generations. In the study, the architectural features of the traditional houses in Göreme were examined and suggestions were developed for the holistic preservation of the settlement within the scope of tangible cultural heritage.

Keywords

Göreme,
Tangible Cultural
Heritage,
Traditional Houses,
Protection,
Conservation Plan

Article Info

Received:
09.09.2021
Accepted:
24.01.2022

¹Doç. Dr. Yozgat Bozok Üniversitesi, Müh. Mim. Fk. Mimarlık Bölümü, cbelgin.dikmen@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5975-1552

²Öğr. Gör. Yozgat Bozok Üniversitesi, Müh. Mim. Fk. Mimarlık Bölümü, ferruhtoruk@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-9851-4269

Giriş

Nevşehir ili sınırları içerisinde, il merkezinin 12 km. kuzeydoğusunda, Nevşehir-Ürgüp-Avanos üçgeni arasında ve etrafı vadilerle çevrili bir bölgede yer alan Göreme; batıda Aksaray ve kuzeybatıda Kırşehir ile sınır oluşturmaktadır. İçeri Dere ve Uzun Dere'nin birleştiği alanda kurulan yerleşimin güneyi ve doğusu; yoğun yerleşme sınırında başlayan kaya kütleleri, kuzeyi ise açık bir çanak biçiminde yer yer yükselmiş, yerleşime uygun tepeler ile çevrilidir. Yerleşime doğu-batı yönünde 150-200 m. yükseklikte ve kısmen bakı terasları oluşturulmuş Nevşehir-Kayseri karayolundan ulaşılmaktadır. Güneyde Hasan, Melendiz ve Kamil dağları ile çevrelenen Göreme; doğuda Damsa Çayı ve Yeşilhisar, batıda Nevşehir Çayı, kuzeyde Kızılırmak (Halys), güneybatıda Melendiz ve güneydoğuda Mavrucan nehir yatakları ve bunların kollarından beslenmektedir (Restle, 1967: 41).

Nevşehir, Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerini de kapsayacak şekilde Kapadokya Bölgesi; İç Anadolu'nun güneydoğusunda volkanik faaliyetlerin oluşturduğu bir kuşak üzerinde yer almaktadır. Bölgede 60 milyon yıl önce üçüncü jeolojik devir başında Erciyes, Hasandağı ve Güllüdağ gibi yanardağların püskürttüğü lavlar ve küllerin volkanik bir örtü olarak yayıldığı (Ramsay, 1960: 343), altta bazalt içeren sağlam bir kabuk ve üzerinde hava ile temas ederek sertleşen volkanik küllerin çok dirençli tuf ve kaya tabakası oluşturduğu bilinmektedir (Alev, 2014: 7). Tuf ve kaya tabakasının bölgedeki bitki örtüsünü ortadan kaldırdığı ve bazalt kabuğu çatlattığı (Ötüken, 1987: 7; Kostof, 1989: 9; Thierry, 2002: 11-13), yanardağlar kadar su kaynakları, gece-gündüz ısı farklılıkları ve yağmur, rüzgâr, don gibi meteorolojik olayların bu oluşumu etkilediği söylenebilir. Yanardağların lavları yükseklerde yaylalar, rakımın 1500 m. altında olduğu alanlarda beyaz ve yumuşak tüfle kaplı alanlar ve vadileri oluşturmuştur. Bu nedenle bölgenin karakteristik arazi yapısı volkanik hareketler ve aşınma nedeniyle oluşan engebeli yüzeyler, irili ufaklı vadiler, mağaralar ile yassı ve sivri kaya tepecikleri olarak tanımlanabilecek peri bacalarından oluşmaktadır (Fotoğraf 1). Göreme; Nevşehir ili gibi güney-kuzeydoğu doğrultusunda uzanan fay hattının dışında ve 2., 3. Derece deprem kuşaklarında kaldığından depremlerden daha az etkilenmektedir. Ancak yerleşimde depremlerde zarar gören peribacaları da bulunmaktadır.

Fotoğraf 1: Göreme A.(Google Görseller, Göreme) B.(Modül Planlama Harita İnş. Tic. Ltd. Şti. Arşivi)

Kapadokya Bölgesi'nin önemli ve markalaşmış turizm bölgelerinden olan ve doğal, tarihi ve arkeolojik değerleri nedeniyle tercih edilen Göreme'de en önemli ekonomik faaliyet olan turizmin pek çok işkolunu desteklediği, konaklamanın yanı sıra, yeme-içme, rekreatif etkinlikler ve hediyelik eşya satışından da önemli gelir elde edildiği söylenebilir. Bunun yanı sıra yerleşimde tarımsal faaliyetler de sürdürülmektedir. Ancak geçmiş yıllarda aile başına düşen ortalama tarım toprağı 8-10 dönüm iken, günümüzde tarım alanlarının parçalı ve sınırlı olması, verimin ve halkın alım gücünün yüksek olmaması nedeniyle bu oran ve tarımsal faaliyetler azalmaktadır. Göreme'de tarımsal üretim içerisinde önemli bir yer tutan üzüm; yaş ve kuru meyve, yöresel adı ile köftür (bir çeşit cevizli sucuk), pekmez, şıra ve şarap imalatı ile yöre ekonomisine katkı sağlamaktadır. Hayvancılık sadece aile gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir. Yörenin sahip olduğu doğal özellikler kırsal ekonomiye çeşitlilik kazandırmaktadır.

Göreme'nin demografik yapısının 1955-2015 yılları arasında önemli değişiklik göstermediği görülmektedir. Yerleşimin -Nevşehir'e yakınlığı nedeniyle olsa gerek- zaman zaman göç verdiği, ancak son yıllarda artan turizm potansiyeline bağlı olarak göçün azaldığı ve durağan bir pozisyona geldiği anlaşılmaktadır. Göreme'de günümüzde nüfusun 0-4 yaş grubunda ülke ortalamasının çok altında ve 40-45 yaş grubu ile 65 ve üzeri yaş grubunun ülke ortalamasının üzerinde olması genç ailelerin göç ettiğini düşündürmektedir.

Kapadokya Bölgesi'nin genelinde olduğu gibi Göreme'de de, Göreme Vadisi ile birlikte tuf yataklarından oluşan tepelik ve engebeli bir arazi yapısı izlenmektedir. Bu nedenle Göreme'de tuf yatakların aşınması ile kendiliğinden oluşan doğal ve masalsı arazi yapısı içerisinde, kayalık alanlarda insan eliyle oluşturulmuş kaya oyma mekânlar geçmişten günümüze konut, depo, güvercinlik, şapel, kilise gibi işlevlerle de kullanılmıştır (Alev, 2014: 8). Bundan başka bölgede mimarsız mimarlık, vernaküler mimarlık olarak da adlandırılabilir, geleneksel yapıım yöntemleri ve yöresel taş, ahşap gibi çevre dostu, sürdürülebilir yapı malzemeleri ile bölge halkının yaşam biçimine uygun biçimde tasarlanmış ve uygulanmış geleneksel konutlar da yerleşimin fiziki yapısını oluşturmaktadır. Bu çalışma Göreme'de uygulanacak koruma amaçlı imar planları ile kentsel sit alanı içerisinde yer alan, somut kültür mirası kapsamında korunması ve gelecek nesillere aktarılması gereken geleneksel konutların irdelenmesini amaçlamaktadır. Çalışmada Göreme'de geleneksel konutların mimari özellikleri irdelenmiş ve yerleşimin somut kültür mirası kapsamında bütünsel boyutta korunması için öneriler geliştirilmiştir.

1. Yöntem

Çalışmanın yöntemi bilgi toplama, analiz, sentez ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. Çalışmada kapsamlı bir literatür araştırması ve gezginlerin notları ile somut kültür mirası kapsamında Göreme'nin mekansal yapısı; tarihsel süreç içerisinde Göreme'nin mekansal gelişimi, Göreme hakkında alınan koruma kararları ve koruma amaçlı imar planı çalışmaları ve yerinde yapılan araştırmalar ile Göreme'nin sahip olduğu somut kültür mirası geleneksel konut özelinde irdelenmiştir. Çalışmanın materyalleri yapılan alan çalışmaları ve fotoğraflar, Göreme Belediyesi ve koruma amaçlı imar plan çalışmalarından elde edilen geleneksel konutlara ilişkin mekansal verilerdir. Göreme geleneksel konutlarına ilişkin veriler; konum ve topografya, parsel oluşumu ve kullanımı, mülkiyet ve yapı-parcel ilişkisi, avlu/bahçe kullanımı, yapıım tekniği ve malzeme, kat adedi, plan şeması, cephe düzeni ve iç mekân başlıkları ile analiz edilmiş, konutların karakteristik özelliklerinin belirlendiği sentezlere ulaşılmıştır. Korunması ve kullanılarak yaşatılması gereken pek çok yerleşim gibi Göreme'de de konutlarının mekansal yapısının değişmesine sebep olan etkenler ile konutların bir doku bütünlüğü içerisinde korunmasında karşılaşılan güçlükler tartışılmıştır. Somut kültür mirası kapsamında Göreme geleneksel konutlarının Kapadokya'ya özgü doku içerisinde bütüncül bir anlayışla korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına yönelik değerlendirmeler yapılmış ve konutların sürdürülebilir koruma yaklaşımı içerisinde korunarak kullanılmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

2. Somut Kültür Mirası Kapsamında Göreme'nin Mekânsal Yapısı

Çalışma kapsamında öncelikle tarihsel süreç içerisinde Göreme'nin mekansal gelişimi, Göreme'nin somut kültür mirasını oluşturan geleneksel konutlar ve anıtsal yapılar ile ilgili kararlar ve planlama çalışmaları ile geleneksel Göreme konutlarının genel karakteristikleri irdelenmiştir.

2.1. Tarihsel Süreç İçerisinde Göreme'nin Mekânsal Gelişimi

Göreme'nin tarihsel süreçte mekansal gelişimini Kapadokya Bölgesi ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. İlk kez Herodotes tarafından kullanılması nedeniyle Yunancadan geldiği düşünülen Kapadokya (*Καππαδοκία*) kelimesinin kökeni ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Kapadokya kelimesinin Persçe karşılığı olan ve Güzel Atlar Ülkesi anlamına gelen Katpatuka kelimesine M.Ö. 516 yılında Pers kralı I. Darius'un yaptırdığı Bistun Anıtı'nda yazılı satraplıklarda rastlanmaktadır (Hild und Restle, 1981: 63; Ötügen, 1987: 8; Kostof, 1989: 5). Coğrafyacı Strabon; doğa tarihçisi Plinius M.Ö. 2300'e ait Hititçe bir metni bölgedeki yerleşimler ile ilgili bilinen en erken yazılı kaynak olarak göstererek, bölgenin adının Galatia sınırlarındaki

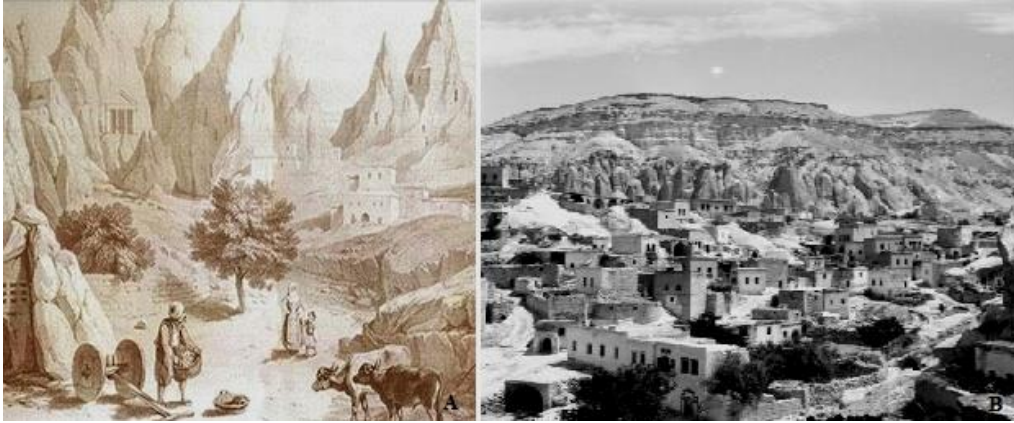
Kızılırmak'ın kollarından biri olan Kappadoks (Delice Irmak) nehrinden geldiğini belirtmektedir (Strabon, 2012: 47). Göreme'nin adının Rumca Matiani (Matiano) kelimesinden geldiği ve yerleşimin yaygın kullanımla Matchan olarak da bilindiği söylenmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde yerleşimin adı önce Avcılar, daha sonra Göreme olarak değiştirilmiştir.

Bölgede yapılan az sayıda prehistorik araştırma ile ortaya çıkarılan M.Ö. 7 binlere tarihlenen yerleşimler ile M.Ö. 3. binlere tarihlenen höyükler, Kapadokya ve Göreme çevresinin Neolitik Dönem'den itibaren kullanıldığını göstermektedir. Gelecekte yapılacak arkeolojik çalışmalar ile günümüzde Kentsel Sit Alanı olarak belirlenen alanın Neolitik Dönem'de kullanımına ilişkin bilgilere ulaşılabileceği düşünülmektedir. M.Ö. 1600'lerde Hitit egemenliğinde olan yerleşimin (Efe, 2019: 1211), Hitit egemenliği sonrasında çeşitli kavimlerin saldırılarına maruz kaldığı (Thierry, 1971: 129; Tekin, 2000: 218; Karaca, 2013: 7), Kimmerler (M.Ö. 700-650), Medler (M.Ö. 585) ve Perslerin (M.Ö. 350) egemenliğine girdiği aktarılmaktadır (Ötügen, 1987: 3, 9; Strabon, 2012: 47). Göreme'de Hitit Dönemi'ne tarihlenen yerleşim alanlarına ilişkin veriler bulunmadığından, bu dönemde yerleşim alanları tespit edilememektedir. M.S. 1. yüzyılda Hıristiyanlık Anadolu'ya yayılırken, havarilerin bölgeye gelip gelmedikleri bilinmemekle birlikte, Havarî Petrus'un bir mektubunda bölgede yaşayan Hıristiyan cemaatin varlığından bahsedildiği (Kostof, 1989: 25; Alev, 2014: 10) ve Havarî Paulus'un da Galatia'ya giderken bölgeden geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Göreme merkeze çok yakın konumda ve günümüzde Orta Mahallesi sınırları içinde ve mimari özelliklerinden (plan şeması, malzeme, malzeme kullanım tekniği, süsleme vb.) bu dönemde inşa edildiğini söyleyebileceğimiz Bezirhane Kilisesi'nin bulunduğu alanın ilk yerleşim alanları içerisinde olabileceği ve Göreme'de yerleşim sürecinin Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde (M.S. 300-400) başladığı söylenebilir (Epstein, 1980: 29; Ostrogorsky, 2011: 90-91;). Yaşadığı yer tespit edilememekle birlikte, Göreme merkezde yaşadığı ifade edilen St Hierion'un varlığı bu görüşü desteklemektedir (Diehl, 1957: 112). Bölgede ilk kiliselerin yapımına ilişkin kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak kilise kurallarını başlatan ve yaşatan Kayseri'li *Büyük Basileos, Nazianz li Gregorios ve Nyssa'lı Gregorios* gibi ünlü rahiplerin etkinlikleri, Göreme Kentsel Sit Alanı'nda günümüzde kullanılmamakla birlikte Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ait çok fazla kilise yapısının varlığı (Hild and Restle, 1981: 112; Rodley, 1985: 5; Ötügen, 1987: 13; Kostof, 1989: 19; Grant, 2000: 83; Thierry, 2002: 63) ve çalışma alanına çok yakın konumda yer alan kaya kiliseleri hakkında ilk yazılı metinlerde M.S. 600'lerde Matiano'da yaşamış olan St. Hieron'un hayatından bahsedilmesi, yerleşimin M.S. 4. yüzyılda bir önemli dinsel merkez olarak kullanıldığını ve ilk kaya kiliselerinin bu dönemde inşa edildiğini göstermektedir. (Akyürek, 1988: 232; Levçenko, 1999: 11; Van Dam, 2002: 15; Temiztürk, 2016: 39-40).

Göreme Roma Dönemi'nde eyalet statüsü kazanmış (Rodley, 1985: 4-5), bir dönem (M.S. 284-305) yapılan düzenleme ile Pontus'a dâhil edilmiş (Tanburoğlu, 2001: 6-7; Karaca, 2013: 7; Alev, 2014: 9), daha sonra (M.S. 330) yapılan düzenleme ile Bizans İmparatorluğu'na bağlanmıştır (Van Dam, 2002: 182; Hild and Restle, 1981: 64-65; Strabon, 2012: 15-19). Bölgede 7. yüzyıldan itibaren Sasani ve Arap akınlarının varlığı bilinmektedir, ancak Göreme'de bu döneme ait herhangi bir yerleşim alanına rastlanmamıştır (Hild and Restle, 1981: 70-84; Thierry, 2002: 72). 12 ve 13. yüzyıllarda Selçuklu egemenliğine giren Göreme'nin yerleşim alanı olmaksızın tampon bölge olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Ostrogorsky, 1981: 318; Rodley, 1985: 4; Levçenko 1999: 197). Bu dönemde Selçukluların din ve yönetim politikaları sayesinde Hıristiyan cemaat ibadetlerini barış içinde sürdürse de; manastır ve kiliselerde dinsel faaliyetlerin azaldığı bilinmektedir (Haldon, 2003: 34; Coşkun, 2009: 35; Alev, 2014: 14, 15). M.S. 13. yüzyılda başta Göreme, Avanos ve Çavuşin olmak üzere Kapadokya Bölgesi'nin tamamı Haçlı savaşları ve Türklerin kendi aralarındaki savaşlarla yeniden karışmıştır. 16. yüzyıla kadar Göreme'de çok sayıda kilisenin varlığı; nüfusun büyük bir bölümünün Hıristiyan olabileceğini göstermektedir (Restle, 1967: 5-20; Ostrogorsky, 1981: 264; Ötügen, 1984: 4; Rodley, 1985: 4-5; 1987: 9; Levçenko, 1999: 143, 166, 169). 19. yüzyıl sonunda ise Göreme merkezde nüfusun çoğunluğunun Müslümanlardan oluştuğu aktarılmaktadır. Bu dönemde, daha önce şapel ve kilise olarak kullanılan yapıların çoğu camiye dönüştürülmüştür. Göreme'de Aydınlı Cami (1885 yılında), Orta Mahalle'de Halil Ağa Cami (1868 yılında), Gaferli Mahallesi'nde Gaferli Cami (19. yüzyıl sonunda) ve Bahçeli Cami (1907 yılında) camiye dönüştürülmüş örneklerdir. Günümüzde, Kentsel Sit Alanı içerisindeki fresk kalıntılarından geçmişte

kilise olarak kullanıldığı anlaşılan bazı peri bacalarının da günümüzde konut olarak kullanıldığı görülmektedir. Gaferli Cami'nin yakınında Hacı İsmail Efendi Sokak'ta Gaferli Cami Çeşmesi ile aynı mahallede Cevizler Sokak'ta yer alan bir başka çeşmenin (Anonim Çeşme) mimari özelliklerine bakılarak Gaferli Mahallesi'nin 19. yüzyılda yerleşime açıldığı görülmektedir.

Milli Mücadele yıllarında karargâhı Niğde'de bulunan tümenin önemli cephane depolarının Nevşehir ve Göreme de yer aldığı, ancak Göreme de dâhil olmak üzere Kapadokya Bölgesi'nin önemli bir olaya sahne olmadığı bilinmektedir. 1922 yılındaki Lozan Mübadelesi'ne kadar Türk egemenliğinde olan Göreme'de Hıristiyan toplulukların yaşadığı, ancak fazla aktif olamadıkları söylenebilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Göreme Nevşehir'in Niğde Sancağı'na bağlı bir kazadır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924'te Niğde'nin il olması ile Nevşehir de Niğde'nin ilçelerinden biri olmuş, 1954 yılında il statüsü kazanmıştır. Bu dönemde Kırşehir'e bağlı *Avanos* ve *Hacıbektaş* (1945'te ilçe olmuştur), Kayseri'ye bağlı *Ürgüp* (1935'te ilçe olmuştur) ve Niğde'ye bağlı *Arapsun* (1948'de *Gülşehir* adını almıştır) Nevşehir'in ilçeleri haline getirilmiş ve Göreme de belde olmuştur. Yerleşimde 19. yüzyılın başında yığma yapıların çok az olduğu ve genellikle peri bacası ve kaya oyma konutların bulunduğu ve günümüzdeki geleneksel konutların 19. yüzyıl sonundan 1950'lere kadar yapıldığı söylenebilir (Fotoğraf 2). Göreme'de 19. yüzyılda yerleşime açılmış Gaferli, Aydınlı, Orta ve İsalı mahalleleri dışında güneydeki eğimli alana yerleşen bölge halkı; kaya düşmesi ve erozyon sorunlarının artması ile kuzeydeki düz alanlarda konumlanan Avcılar, Afet Evleri Mahallesi ve Beşinci Mahalle'ye yerleşmeye başlamıştır. 19. yüzyıl sonunda İçeri Dere ve Uzun Dere'nin kesiştiği noktada oluşmaya başlayan yerleşim 1950'lerden itibaren İçeri Dere yönünde güneye, Nevşehir Yolu üzerinde kuzeybatıya ve Avanos Yolu üzerinde kuzeye doğru yol boyu gelişme göstermektedir. 1980'lerden sonra belediye çevresinde odaklanan merkez, son yıllarda yapılan Belediye El Sanatları Çarşısı ve turizm konaklama tesisleri ile gelişmiştir. Yeni yapılan turizm konaklama tesisleri ise düz alanlar üzerinde yol boyunca, tepe ve kayalık alanlarda ise bu alanların çevresinde gelişmiştir.

Fotoğraf 2: A.19. Yüzyıl Sonunda Göreme (Texier, 1876), B.1919 Yılında Göreme (Google Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi)

2.2. Göreme Koruma Kararları ve Koruma Amaçlı İmar Planı Çalışmaları

Göreme için bilinen ilk imar planı 1965 yılında yapılmış, plan notlarında bölgenin olduğu gibi korunması, geleneksel konut dokusunun sürdürülmesi, günümüzde olduğu gibi yerleşimin kuzeyinde kalan gelişme alanlarının mevcut doku ile uyumlu olması önerilmiştir. Göreme ayrıca ilk kez Anıtlar Yüksek Kurulu'nun (AYK) 17.10.1976 tarih, A.69 sayılı kararı ile onaylanan 1/25.000 ölçekli Kapadokya Çevre Düzeni Planı içerisinde yer almaktadır. Yerleşim merkezinin büyük bölümünün kentsel, çevresinin ise doğal sit alanları ile çevrili olduğu bu plan ile sit alanlarında kamu yararı dışında tesis yapılması yasaklanmıştır. 1965 yılında yapılan imar planının uygulanamaması nedeniyle İller Bankası tarafından Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) işi 1984 yılında ihale edilmiş, hazırlanan KAİP Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun (TKTVYK) 17.04.1987 tarih ve 3131 sayılı kararı ile onaylanmış ve öngörülen Kentsel Sit Alanı için de ayrıntılı koruma planı yapılması

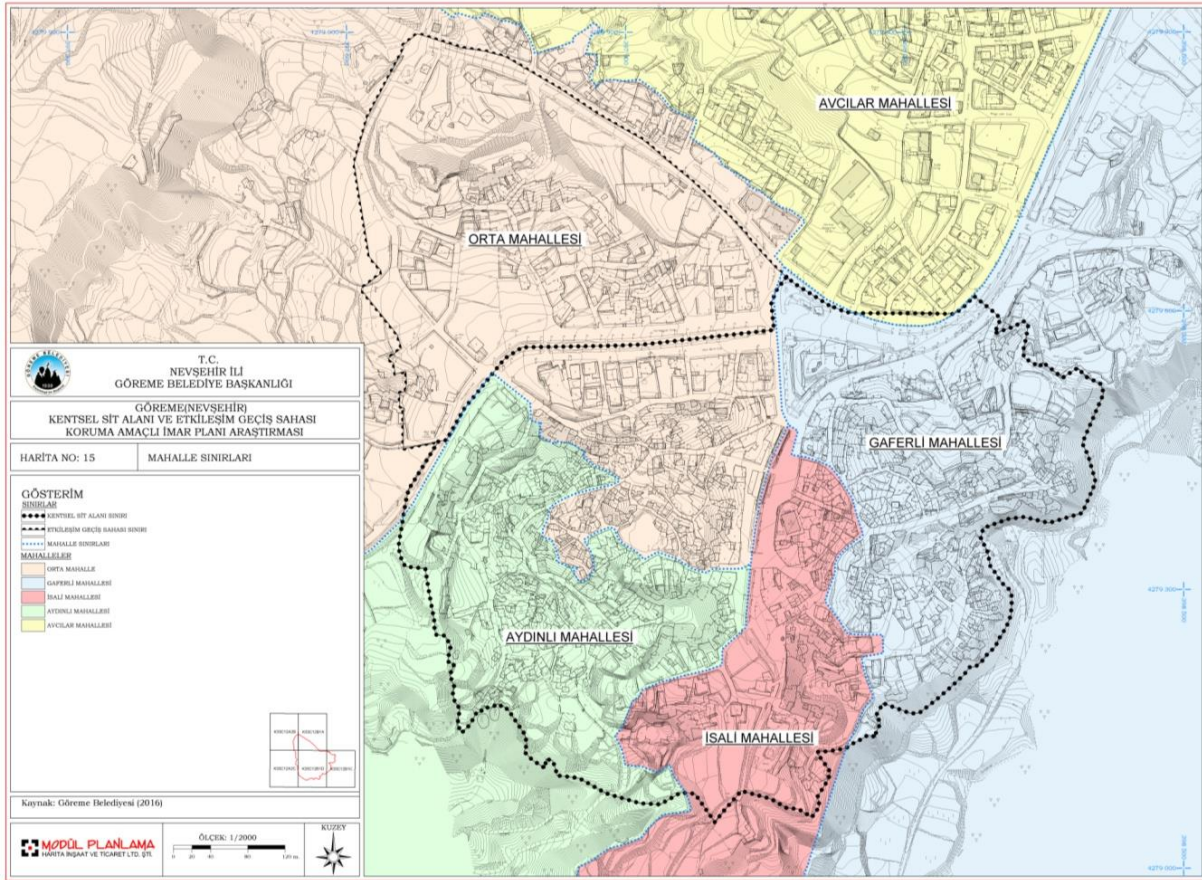
vurgulanmıştır. Plan ile tarımsal faaliyetlerin giderek azalacağı, turizm sektörünün önem kazanacağı varsayımı ile Göreme 2500-5000 kişilik bir yerleşim olarak planlanmıştır (Göreme Belediyesi Arşivi KAİP Raporu, 1992). Plan kararları ile mevcut konut alanlarına ek gelişme konut alanları ve kültür ve turizm alanları ile yerleşimde mekânsal dokuyu ve doğal değerleri kapatan yapılaşma kararlarından sakınılması, turizmin geliştirilmesi ve tarım topraklarının korunması önerilmiştir. Yerleşimin çevresi ve gelişme alanları için ayrıntılı koruma ve kullanma koşulları getirilen planda; genel yaklaşımlar dışında kentsel sit alanları hakkında karar üretilenmeyerek, bu alanların olduğu gibi korunması düşünülmüştür. Bu planda içerisinde bölge halkının yaşadığı alanlar afet nedeniyle yeşil alan olarak planlanmış, tarihi ve kültürel özellikleri nedeniyle değerli bir yapı stoğunu oluşturan bu alanın yeniden yerleşime açılması uzun zaman almıştır. Plana ilişkin gerçekleştirilen arazi tespit çalışmalarında Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun (KTVKK) 05.03.1988/152, 30.09.1989/540, 10.11.1989/589, 31.05.1991/1037 ve Nevşehir KTVKK'nın 13.10.2011/008-009 ve 19.01.2015/1423 sayılı kararları ile Göreme merkez Kentsel Sit Alanı içerisinde toplam 38 geleneksel konut; Kayseri KTVKK'nın 01.03.1989/372 sayılı kararı ile Kentsel Sit Alanı içerisinde 4 cami, 1 çeşme ile Kentsel Sit Alanı dışında 2 kilise ve 1 şapelden oluşan toplam 7 anıtsal yapı ve Gayrimenkul Eski Eserler Yüksek Kurulu'nun (GEEYK) tarafından 10.09.1976/A-9 sayılı kararı ile 40, aynı kurulun 01.03.1989/372 sayılı kararı ile 1 ve daha sonra Nevşehir KTVKK'nın 02.08 2012/371 sayılı kararı ile 1 olmak üzere toplam 42 peri bacası tescillenmiştir. Bu kararlar doğrultusunda tarihi, doğal ve kentsel sit alanlarının sınırları belirlenmiş, kararın ve karar ekinde yer alan koruma ilkeleri ve yapılanma koşullarının AYK'nın 17.10.1976 tarih, A.69 sayılı kararının uygulanmasına ve KTVKYK'nın kararı ile Göreme merkezinde 42.25 hektar olarak ilan edilen Kentsel Sit Alanı dışındaki alanlarda KAİP gelişme alanlarının daraltılmasına karar verilmiştir. Ankara'da özel bir planlama firması tarafından hazırlanan Göreme Merkez Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planı kapsamında, AYK'nın 17.10.1976 tarih, A.69 sayılı kararında belirtilen 42.25 hektarlık Kentsel Sit Alanı'nın daraltılması istemi dikkate alınarak 24.50 hektara düşürülen Öneri Kentsel Sit Alanı hazırlanmıştır. Hazırlanan önerinin; eski Kentsel Sit Alanı'nda tescilli önerilen bir konut (Orta Mh. Karşibucak Cd. No: 24'te yer alan 26 Parsel) ile tescilli bir kaya kilisesi (Bezirhane Kilisesi-parseli bilinmiyor) dışında herhangi tescile değer taşınmaz kültür varlığının bulunmaması ve alan sınırının kısmen mülkiyet sorunu oluşturacak şekilde parselleri bölmesi dikkate alınarak daraltıldığı düşünülmektedir. Öneri Kentsel Sit Alanı'nın Nevşehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun (KVKBK) 10.07.2014/1174 sayılı kararı ile onaylanmış, kentsel sit alanından düşürülen kısımda kalan alanda tescilli önerilen 1 konut ile tescilli Bezirhane Kilisesi'nin koruma sınırlarının belirlenerek; hazırlanacak rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri ile korunmaları önerilmiştir (Şekil 1).

insan eliyle doğaya uygun ve çevre dostu yapı malzemesi ile oluşturulmuş geleneksel konutlar birlikte uyumlu görüntü sunmaktadır. Bu boyutu ile geleneksel Göreme konutları; mimarsız mimarlık, yöresel mimarlık diyebileceğimiz toplumun yaşam biçimi, geçmişi, sosyal ve ekonomik yapısı, kültürü ve mimarlığı hakkında ipuçları barındırmaktadır (Yıldırım, 2003: 13).

Şekil 2: A. Göreme Kaya Oyma Konutları, B. Kaya Oyma ve Geleneksel Konutlar Silüet (Göreme Belediyesi Arşivi, 1992)

Göreme Kentsel Sit Alanı'nda arazi kullanımının en önemli parçasını genellikle dengeli bir dağılım gösteren konut yerleşim alanları oluşturmaktadır. Genellikle ayırık ve az sayıda bitişik nizamda, avlu/bahçeli, iç sofalı, dış sofalı ve karma plan şemasına sahip konutlar, mimari karakterlerine ve yapılaş dönemlerine göre; 19. yüzyıl sonu-20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen, geleneksel konutlar ile 1960 yılından sonra inşa edilen, kentsel ölçeğe ve geleneksel mimariye aykırı betonarme konutlar olarak iki grupta sınıflandırılabilir. 19. yüzyıl sonu-20. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen konutların inşa tarihini verecek kitabe, belge vb. bulguya birkaç örnek dışında rastlanmamıştır. Göreme'de günümüzde yaklaşık 150 yıllık geleneksel konutların bir kısmı metruk, bir kısmı işlev değiştirerek pansiyon, butik otel, otel vb. turizm işlevlerine dönüşmüşken, özgün işlevlerini sürdüren geleneksel konutlar da bulunmaktadır. Göreme'de Kentsel Sit Alanı içerisinde mahalle sınırları Şekil 3'te ifade edilmektedir. Bu çalışmada somut kültür mirasının korunması kapsamında değerlendirilen geleneksel konutlar ağırlıklı olarak eski yerleşim alanları olan Gaferli, Aydınli ve Orta mahallelerindeki ve görece az sayıda olmakla birlikte, karakteristik özelliklere sahip İsali mahallesindeki tescilli ve tescili önerilen geleneksel konut örnekleri çalışma kapsamına alınmıştır.

Şekil 3: Göreme Kentsel Sit Alanı İçerisinde Mahalle Sınırları (Modül Planlama Harita İnş. Tic. Ltd. Şti. Arşivi)

Geleneksel Göreme konutlarının genel karakteristikleri konum ve topografya, parsel oluşumu ve kullanımı, mülkiyet ve yapı-parcel ilişkisi, avlu/bahçe kullanımı, yapıım tekniği ve malzeme, kat adedi, plan şeması, cephe düzeni ve iç mekân başlıkları ile irdelenmiştir.

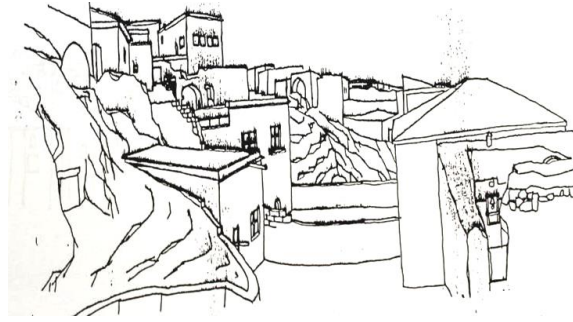
Konum ve Topografya: Göreme Kentsel Sit Alanı içerisinde konumlanan konutların biçimlenmesinde ve mimari karakterinin oluşmasında, topografya etkili olmuştur (Bkz. Fotoğraf 1A). Yerleşimin güneyinde düzlük alanlarda ortalama olarak %5-10 arasında değişen eğim, kuzeybatı ve kuzeydoğu yönünde yamaçlarda ortalama %15-25 ve bazı kesimlerde %35'e çıkmaktadır. Bu nedenle yerleşimin her noktasında birbirinden değişik görünümün sunan bir yapılaşma görülmektedir. Arazi eğiminin değiştiği noktalarda, genellikle eğimden yararlanılarak konumlandırılmış konutların kullanıldığı görülmektedir. Eğimin az veya çok olduğu durumlara göre, konut içerisinde birbirlerinden farklı kotlarda konumlanmış mekânlar, araziye uygun biçimde bir araya gelmektedir. Göreme'de geleneksel konut örneklerinin yanı sıra, kaya oyma mekânlar ile iç içe konumlanan, genellikle eğimli bir araziye yerleştirilmiş, yan ve arka cephelerinde bazı bölümlerin kayaya yaslanmış veya oyulmuş, bodrum kat kullanımlarında kimi zaman parsel dışına da taşmış oyma mekânlar içeren örnekler de görülebilmektedir. Doğal arazinin üzerinde veya doğal arazinin setlendirilmesi ile biçimlenen konutların kısmen doğal zemine, kısmen de merdivenlerle düşürülmüş veya yükseltilmiş avlu/bahçeye konumlandırıldığı görülmektedir. Yerleşimin kayalık kuzeybatı ve kuzeydoğu yamaçlarında konutların oturduğu parselde, konutların arka cepheleri baca eteği olarak da bilinen kayalıklara yaslanmış veya bu kayalık alan yapının dış duvarı gibi değerlendirilerek kayanın içerisi oyularak konuta katılmıştır. Eğimin %35'e yaklaştığı yamaçlarda konutun ön bahçe (giriş) seviyesi ile parselin en üst noktasındaki yamaç/sokak seviyesi arasında 1-1,5 veya 2 kat oluşmasını sağlayacak kadar kot farkı bulunabilmektedir. Konutların konumunda topografya ve manzaranın neden olduğu bu çok seçenekli ve karmaşık yapılanma Göreme konutlarında katların adlandırılmasını güçleştirmektedir.

Esas yaşam katı olan üst kat, eğim nedeniyle zemine oturuyorsa zemin kat veya arka cadde veya sokaktan girişi varsa giriş katı olarak adlandırılabilir gibi, aynı zamanda avlu/bahçe düzlemindeki kat da kotun durumuna göre zemin kat/giriş katı veya bodrum kat olarak da nitelendirilebilmektedir. Bu karmaşayı önlemek amacıyla avlu/bahçenin ve konuta girişin olduğu kat giriş katı, arada kalan kotlar ara kat ve konutun ana mekânlarının olduğu kat ise esas yaşam katı olarak tanımlanmıştır. Parseller topografyanın etkisiyle biçimlenen konutlarla ve bahçe duvarlarının arasındaki dar sokaklar da, arazinin doğal eğimine uyarak kimi zaman dik ve kıvrımlı, kimi zaman da basamaklı olarak biçimlenmektedir. Bu tür sokaklarda her iki sokak cephesinde de geleneksel dokuyla bütünleşen örnekler de görülmektedir (Şekil 4).

Şekil 4: Göreme Geleneksel Konutlar Topografyaya Göre Konum (Göreme Belediyesi Arşivi 1992)

Parsel Oluşumu ve Kullanımı: Göreme konutları genellikle ayrıık nizamda düzenlenmiş olmakla birlikte, az sayıda bitişik nizamda, konut altı ticaret işlevli örneklerin ara ve köşe parsellerde yer aldığı ve konutların iki veya üç yönden cephe verdiği görülmektedir. Köşe parselde konumlanan konutların cephelerinde topografyanın veya kayaya oyulmuş olmalarının etkisiyle, katlar bazen farklılaşabilmekte, bir cephedeki giriş katının, diğer cephede birinci kat haline geldiği örnekler de rastlanmaktadır. Az sayıda olmakla birlikte bu tür örnekler ile yerleşimin kuzeybatı bölgesinde karşılaşılmaktadır. Bu durum geleneksel konutların cephe tipolojisinin hem kat sayısı, hem de parsel üzerinden kurgulanmasını güçleştirmektedir. Eğimli alanlardaki parsellerde, konutların konumunda değişiklik olmaksızın, bahçede setler oluşturularak eğime uyum sağlanmıştır. Konutların parselde oturma biçimleri parsellerin konumlarına, büyüklüklerine ve formlarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Parsel bir peri bacası veya bir kayaya yaslanıyorsa konutlar kaya oyma mekânları kullanarak veya kaya oyma mekânlar önünde çeşitli düzenlemelerle parseli kullanmaktadır. Sokakları yüksek duvarlarla sınırlanan parsellerde, sokaktan avluya geçilerek ana yapıya ulaşılmaktadır. Bu koşullar dışında, konutun parsel alanının iç kısımlarında konumlanması durumunda, konut genellikle doğrudan sokağa yönelmektedir. Konutların parsel içerisinde belirli bir düzen oluşturmadığı, kare veya dikdörtgen mekânların yanı sıra, kaya oyma alanlarda amorf mekânlara da rastlandığı görülmektedir. Göreme Kentsel Sit Alanı içerisindeki geleneksel konutların parsel içindeki konumunu ve mimari karakterini öncelikle topografya, manzara ve iklim belirlemektedir. Göreme’de arazi eğimi ile aynı yönde olan manzara, geniş parseller içindeki konutların eğime uygun konumlanmalarına ve manzaraya yönelmelerine olanak tanımaktadır. Arazi eğiminin değişken olduğu durumlarda da eğime ve manzaraya göre yerleşen konutların ön cepheleri yamaca veya avlu/bahçeye yönelmektedir (Şekil 5). Göreme’de geleneksel konutların parselleri; parselin tek kenarı sokağa cepheli, iki kenarı sokağa cepheli, üç kenarı sokağa cepheli, dörtkenarı sokağa cepheli ve köşeleri sokağa cepheli şeklinde; parsel içerisinde konutlar ise sokaktan geriye çekilmiş bahçeli, ayrıık düzende bahçeli, bitişik düzende bahçeli, yan bahçeli ve düzensiz bahçeli yapılar olarak sınıflandırılabilir.

Şekil 5: Göreme Geleneksel Konutların Parsel Konumları (Göreme Belediyesi Arşivi, 1992)

Mülkiyet ve Yapı-Parsel İlişkisi: Göreme’de geleneksel konutların tek kişi/ailenin mülkiyetinde olduğu az sayıda örnek bulunurken, kaya oyma mekânlar içeren konutlarda mülkiyet sınırının dışına taşan örnekler de görülebilmektedir. Mülkiyet sınırını aşan uygulamalar komşu maliklerden muvafakat belgesi alınarak kullanılabilir, bu koşulun sağlanmadığı durumlarda kaya oyma mekânların kullanımı mülkiyet ile sınırlanmaktadır. Konutların veraset veya satış yolu ile el değiştirmesi ve pansiyon, butik otel gibi turizm işlevi ile kullanılması durumunda çok hisseli olmaları konutun mimari bütünlüğünü bozacak şekilde bölünmesine veya anlaşmazlıklar durumunda bakımsız kalmasına sebep olabilmektedir. Yerleşimde mülkiyet durumunun konutların turizm işlevine dönüşerek kullanımının yaygınlaşması ile çok hisseli mülkiyete dönüşmeye başladığı söylenebilir. Göreme’de konutların yaklaşık % 70’i ayrı ve % 25’i bitişik düzende inşa edilmiştir.

Avlu/Bahçe Kullanımı: Göreme konutlarında arazinin eğimi, büyüklüğü nasıl olursa olsun genellikle konutların önlerinde veya yanlarında avlu/bahçe vardır. Göreme’de avlu/bahçenin konuta doğrudan ulaşım sağladığı ve konutların zemin kat veya sokakla ilişki kurduğu en düşük kotta sokağa bakan ön cephelerinde avlu/bahçenin yer aldığı söylenebilir. Konut içerisinde ocak, tandır, çeşme, kuyu, kümes, tuvalet bulunan ve mahremiyet sağlamak amacıyla etrafı duvarlarla çevrili avlu/bahçeler yöre halkı tarafından yoğun kullanılmakta ve aynı işlevlerle kullanılan avlu ve bahçe yöre halkı tarafından da aynı anlamda kullanılmaktadır. Konutlarda ailenin içe dönük yapısı, gelenek ve görenekler avlu/bahçelerin yaklaşık giriş katı yüksekliğinde olan duvarlarla çevrilmesi ile mekâna yansımıştır. Avlu/bahçe günlük hayatta ekme, yemek, salça ve pekmezin yapıldığı, bayram ve özel günlerde şölen, taziye yemeklerinin de pişirildiği, çamaşır, sebze ve meyvenin yıkandığı kısaca yaşamın büyük bir bölümünün geçtiği mekândır. Göreme konutlarında yapı-avlu/bahçe ilişkisi son derece dengeli ve doğal kurulmuştur. Girişlerin genellikle avludan verildiği konutlarda avlu zemini kısmen sıkıştırılmış toprak, kısmen taştır. Zeminin toprak olduğu kısımlarda çiçek ve ağaçlar, taş olduğu kısımlarda ise sofaya ve üst kata bağlantı sağlayan bir merdiven ve tuvalet bulunmaktadır. Tuvaletler genellikle avlu/bahçenin bir köşesinde ve konuttan bağımsız çözümlenmiştir ve çok az sayıda örnekte tuvaletler konut alanı dışındadır. Konut içinde çözümlenmiş tuvaletlere sofadan, sofa ile bağlantısı olmayan merdiven kovanından bir geçit yardımıyla ulaşılabilirdiği gibi, iki oda arasında çözümlenmiş örnekler de görülmektedir. Tuvaletler genellikle abdestlik ve tuvalet olarak ayrılmış iki bölümden oluşmaktadır. Dış sofalı konutlarda avluya bakan pencerelerden birinin iptal edilerek, pencere içerisine lavabonun yerleştirildiği ve lavabonun ahşap bir çerçeve/kafes ile gizlendiği örnekler de rastlanmaktadır. Günümüzde çeşitli gereksinimler için avluya yapılan ekler ile avlunun küçüldüğü ve avluya özgü kullanımların azaldığı, miras ve ekonomik nedenlerle avlu ve konutların bölünerek özgünlüklerinin bozulduğu görülmektedir.

Konutların konumlarına göre bir, iki veya bazı örneklerde üç cephesinin avlu/bahçeye yönlendiği ve bahçe duvarları ile çevrili olduğu görülmektedir. Genellikle 0.45-0.50 m. genişlikte ve 1.50-1.80 m. yükseklikte moloz taş ile yığma yapı tekniği ile inşa edilen bahçe duvarlarının üzeri, duvarı olumsuz çevre koşullarından korumak amacıyla iki yöne eğimli veya harpuştalıdır. Avlu/bahçeden giriş konukların evin yaşamına kontrollü katılımı ve mahremiyet sağladığı gibi, avlu/bahçede servis kapısının bulunduğu örnekler sokaktan servis kolaylığı da sunmaktadır. Avlu/bahçeye servis olanağının bulunmadığı az sayıda örnekte sokak ve avlu/bahçe ilişkisi sağlayan ana girişten başka, ikinci bir giriş kapısı da kullanılmaktadır. Bu nedenle Göreme konutlarında iklimin

izin verdiği koşullarda farklı işlevlerle aktif kullanılan avlu/bahçenin, kamusal ve özel alan arasında tampon oluşturduğu görülmektedir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Konut Avlu-Avluda Merdiven ve Ocak Örnekleri, A.B.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 5, C.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 3, D.Orta Mh. Abdullah Efendi Sk. No: 17, E.Gaferli Mh., Hacı İsmail Efendi Sk. No: 3A (F.Toruk Arşivi)

Yapım Tekniği ve Malzeme: Bölgede en çok kullanılan yapı malzemesi taş ve ahşaptır. Bölgenin volkanik oluşum etkenli kayalık dağlarından kolay temin edilen ve kolay işlenen bir malzeme olan volkanik taş temelde, bodrum ve zemin katlarda ve bazen ara katlarda duvar yapımında kullanılmaktadır. Göreme konutlarının yapım tekniği genellikle taş yığmadır. Tek ve iki katlı örneklerde zemin ve bazen birinci katın taş ve yığma, üst katın ahşap çatıklı, kerpiç veya düzgün kesme taş arası dolgulu olarak inşa edildiği görülmektedir. Konutların temel duvarları taştır ve temel yapımı için kayalık zemin bulunana kadar kazılıp, en alta büyük temel taşları konularak, zemin yüzeyine kadar yaklaşık 50-70 cm. eninde ve 80-100 cm. derinlikte çamur harç ile taş temel duvarlarının örüldüğü bilinmektedir. Temel duvarının kalınlığı konutun konumuna, büyüklüğüne ve taşıyacağı yüke göre değişmektedir. Konutlarda bodrum kat döşemeleri genellikle sıkıştırılmış toprak veya kayrak taşı; bodrumsuz örneklerde giriş kat döşemeleri de taş kaplama veya sıkıştırılmış topraktır. Günümüzde esas yaşam katının üzerindeki döşemelerin çoğu beton kaplanmış ve ahşap plakalarla döşenmiştir. Temel duvarı üzerinde yükselen duvarlar kesme veya moloz taş ve yığma teknikle inşa edilmiştir. Konutlarda su basman seviyesi net bir şekilde izlenebilmektedir. Giriş katı seviyesine kadar yaklaşık 70-100 cm. yükseklikte su basman olarak sürdürülen duvarlarda özgün örneklerde kerpiç veya moloz taş iken, günümüzde beton serpmme sıva veya düzgün kesme taş örgü kullanılmaktadır. Ahşap dikme ile taş arasında herhangi bağlayıcı bir malzeme bulunmamaktadır. Konutların zemin katlarında taş duvarlar 50-55 cm. ve üst katlarda 25-30 cm. kalınlığındadır. Duvarlarda yaklaşık 30-35x40-45cm. boyutlarında düzgün kesme taşlar kullanılmaktadır. Konutların tümünün iç yüzleri mutlaka sıvalı, dış yüzleri sıvasızdır. Günümüzde konutların iç ve dış sıvalarının kısmen veya tamamen söküldüğü veya eski sıvaların üzerine gazoz kapağı çakılarak beton serpmme veya düz sıva yapıldığı görülmektedir. Yapım tekniği olarak taş kemer, tonoz ve ayaklar zemin katlarda ve kaya oyma mekânlarda kullanılmaktadır. Konutlarda alt kat açıklıkları taş tonoz, üst katlar ise ahşap kirişleme ile geçilmiştir. Göreme’de taş dışında ahşap malzeme, genellikle açıklık geçmede yöre halkı tarafından hezen olarak anılan ahşap kirişlemede ve az sayıda örnekte görülmekle birlikte hatıl olarak kullanılmaktadır. Konutlarda hezenlerin üzerinde ve çıkmaların altında yalıtım malzemesi olarak toprak ve saman karışımı ile hasır, kapı ve pencere sövelerinde taş, avlu/bahçe kapılarında ahşap ve metal, pencere doğramalarında ahşap ve dolap ve nişlerde taş ve ahşap birlikte kullanılmaktadır.

Kat Adedi: Yerleşimde arazi eğimine ve kat adedine bağlı olarak alçalan, yükselen, avlu/bahçe duvarı ile birbirinden ayrılan, bitişen ve hep sokak kotu ile ilişki kuran konutlar hareketli ve dinamik bir görüntü sunmaktadır. Göreme’de arazinin doğal yapısını oluşturan en önemli öğelerden biri olan volkanik oluşum peri bacalarının etrafını sararak yapı adalarını oluşturan konutlar; peri bacalarına yaslanarak veya onları kullanarak, arazinin doğal yapısına uygun biçimde yamaçlara yerleşerek teraslar halinde kademelenmekte ve yerleşimin silüetini oluşturmaktadır. Bu görüntüye bazen kaya oyma mekânlar ve güvercinliklerin de katkı sağladığı görülmektedir (Şekil 6). Göreme konutlarının genellikle iki katlı olduğu, az sayıda tek ve üç katlı konut örneklerinin de bulunduğu söylenebilir. İki veya üç katlı konutların bazılarında arazi eğiminden yararlanılarak depo, şıra hane (yöresel dilde şirepana), kömürlük, odunluk gibi işlevlerle kullanılan bodrum kat uygulanmıştır.

Eğimli alanlarda, bodrumun kısmen gömük olduğu konut örneklerinde bodrum katın pencere ve kapıları yüksek taş duvarlarla avlu/bahçeye açılmaktadır. Göreme konutlarında zemin/giriş kat sokak seviyesinden biraz yüksektir. Giriş katta genellikle beşik tonoz örtülü ve bahçeye açılan en az bir kemer gözlü, küçük ve düzensiz pencereleri bulunan mekânlar yer almakta ve zemin katlar sokakla bağlantılı avlu/bahçe ile ilişkilidir (Fotoğraf 4). Göreme konutlarında avlu/bahçe dışında çeşitli servis mekânlarını içeren ve yöresel dilde taşlık olarak bilinen sirkülasyon mekanı bodrum veya zemin katta yer almaktadır. Konutta özel olarak tasarlanmış tandır evi ve çamaşır evinin olmadığına çok küçük pencere ve dışa kapalı taşlıkta tandır, çamaşır taşı, kuyu vb. görülmektedir. Taşlıkta yaklaşık 150x200x250 cm. boyutlarında şarap ve pekmez yapımında kullanılan tekne ve teknenin alt ucunda üzüm sularının akıtılarak küplere doldurulduğu düzenekten oluşan şıra hane de yer almaktadır. Bazı örneklerde servis veya depolama mekânlarının da yer aldığı ara katlar daha korunaklı olması ve ısı konfor sağlaması nedeniyle kışlık kat olarak da kullanılmaktadır. Ara katın bulunmadığı durumlarda gündelik yaşam, esas yaşam katında geçmektedir. Konutların kat yükseklikleri topografyaya, katların kullanım amacına, konutların yapılış dönemlerine ve konut sahibinin ekonomik gücüne göre değişiklik göstermekle birlikte yaklaşık 250-300 cm. arasında değişmektedir. Konutların gabarileri kaya oyma mekânlarının kullanılmasına bağlı olarak değişmektedir. Genellikle ahır, hayat, samanlık, depo vb. işlevlerle kullanılan giriş katlar, diğer katlardan daha yüksektir, bazen de yüksek giriş katının bir kısmında ara kat oluşturulmuştur. Basit ve mütevazı konutlarda ise giriş kat yüksekliği, esas yaşam katına kıyasla daha düşüktür. İncelenen konutlarda giriş kat yükseklikleri 210-490 cm. arasında değişmektedir. Giriş katının içerisinde oluşturulan ara katlarda yüksekliğin yeterli olmadığı durumlarda tavan girişlemelerinin arası kapatılmamakta ve ara kat yüksekliği 200-235 cm. arasında değişmektedir. İki katlı ve üç katlı mütevazı konut örneklerinde esas yaşam katı yaklaşık 240 cm. iken daha gösterişli örneklerde esas yaşam katının yüksekliği yaklaşık 280-350 cm. arasında değişmektedir. Giriş katlarında oturma olanağı olmayan bazı konutlarda ara katlar, üst kata hizmet sunacak şekilde kullanılmakla birlikte (Fotoğraf 5), üst kat her zaman esas kat konumunu korumuştur. Göreme’de konutların genellikle iki katlı olduğu, kaya oyma mekânları da olan örneklerde az sayıda olmakla birlikte iki katın üzerinde kat kullanımı ve kabaltı olarak anılan mekânlar da gözlenmiştir (Fotoğraf 6).

Şekil 6: Göreme Geleneksel Konut Silüetleri (Göreme Belediyesi Arşivi 1992)

Fotoğraf 4: Göreme Konut Giriş Kat, A.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 3-3A, B.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. (F.Toruk Arşivi)

Fotoğraf 5: Konut Ara Kat, İsali Mh. İsali Cd. (F.Toruk Arşivi)

Fotoğraf 6: Konut Kabaltı, A.Orta Mh. Harim Cami Sk., B.Aydınlı Mh. Çakmakçı Sk., C.Orta Mh. Hafız Sk. No: 3 (F.Toruk Arşivi)

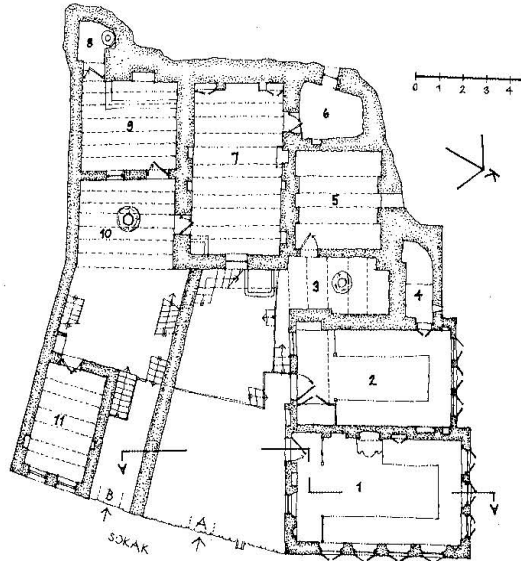
Plan Şeması: Göreme geleneksel konutlarının plan şemaları zaman içinde yaşama en uygun olacak şekilde geliştirilmiş, Gayrimüslim ve Müslüman konutları parsel kullanımı, yapı-parcel ilişkisi, yapım tekniği, malzeme ve mahallelerin oluşumu açısından çok fark göstermeyecek biçimde anonim bir düzeye erişmiştir. Göreme’de arazinin doğal yapısına bağlı olarak oluşan parsel biçimine ve kaya oyma mekan kullanımına göre giriş katların plan şeması bir arketip vermemektedir. Giriş kat üzerinde dik açılı planlanan esas katlar plan şeması açısından genellikle Türk evi plan şemaları ile örtüşmektedir. Türk evinde en önemli mekân öğesi durumundaki sofa, Göreme konutlarında da yapıya karakterini veren ana mekândır. Harem ve selamlık olmak üzere iki kullanımı olan geleneksel Göreme konutlarının mekân örgütlenmesinde sofanın dışa açık [*Dış Sofalı* (Fotoğraf 7A,7B)], kapalı oluşuna [*İç sofalı* (Fotoğraf 8A)] ve bunların türevlerine göre [*Dış Köşe Sofalı*], [*Bir Yüzü İç Sofalı* (Fotoğraf 8B) (Şekil 7)], [*Karma* (Fotoğraf 9) (Şekil 8)] plan şeması da çeşitlenmiştir.

Fotoğraf 7: Dış Sofalı Konut Örnekleri, A.Aydınlı Mh. Güngör Sk., B.Orta Mh. Harim Sk. No: 20 (F.Toruk Arşivi)

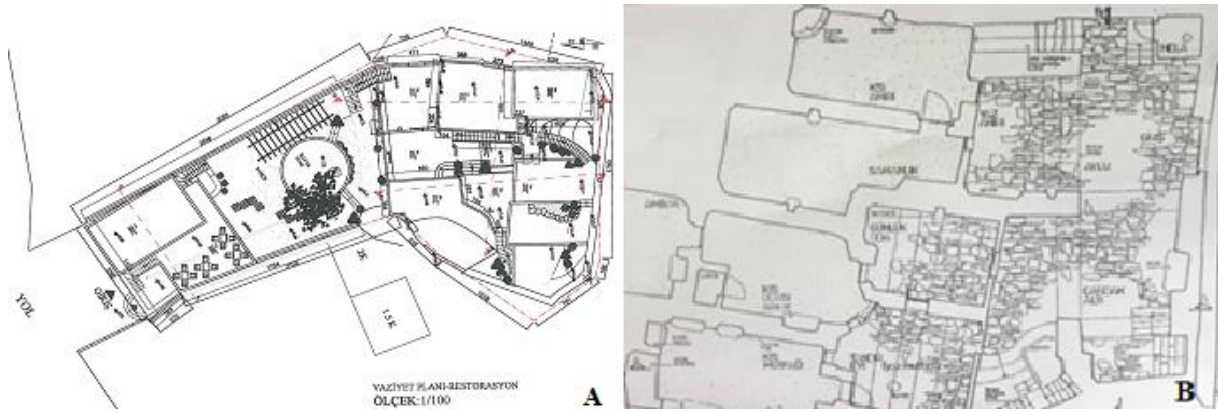
Fotoğraf 8: İç Sofalı Konut Örnekleri, A.Gaferli Mh. Müdür Sk. No: 14, B.Bir Yüzü İç Sofalı Konut Orta Mh. Konak Sk. No: 4A, (Tillioğulları Evi) (F.Toruk Arşivi)

Şekil 7: Göreme Bir Yüzü İç Sofalı Konut Plan Şeması, Orta Mh. Konak Sk. No: 4A (Tillioğulları Evi) (Renda, 1985)

Fotoğraf 9: Karma Plan Şemalı Konut, Aydınlı Mh. İsali Cd. No: 36 (F.Toruk Arşivi)

Şekil 8: Karma Plan Şemalı Konut Örnekleri, A.Aydınlı Mh. İsalı Cd. No: 36, B.Aydınlı Mh. İsalı Cd. (Göreme Belediyesi Arşivi 1992)

Göreme’de plan şemalarının mahallelere göre farklılık göstermediği, her plan şemasının az çok her mahallede uygulanmış olduğu gözlenmiştir. Kitabesi olan bir iki konut hariç, konutların yapılış tarihleri bilinmemektedir. Manzaraya ve eğime göre konumlanan geleneksel konutların plan şemaları yöre ikliminin özelliklerine göre düzenlenmiştir. Göreme’de sofasız konut yok denecek kadar azdır. Azımsanamayacak sayıda dış sofalı ve iç sofalı plan şemalı konut örnekleri bulunmakla birlikte, bunların türevlerinden oluşan karma plan şemalı konutlar yoğunluktadır. Dış sofalı plan şemasındaki konutlarda, odalar avluya/bahçeye bakan dikdörtgen sofanın bir veya iki yanında yer almaktadır. İki katlı dış sofalı plan şemalı konutlarda giriş katı veya bazen buna eşlik eden ara kat; ahır, hayat, samanlık, depo vb. işlevlerle, üst katlar ise esas yaşam katı olarak kullanılmaktadır. İç sofalı plan şemasındaki konutlar genellikle avluya/bahçeye paralel konumlandırılmıştır, ancak arsanın uygun olduğu durumlarda sofanın hem avluya/bahçeye paralel, hem de sokağa dik olduğu örnekler de bulunmaktadır. Arsanın sınırlarına bağlı olarak şekillenen dış sofalı ve iç sofalı plan şemasındaki konutlarda sofa, düzgün dikdörtgen biçimini korumaktadır. İç sofalı plan şemasına sahip konutlarda giriş ile aynı aksta konumlanan sofa, sokağa dik olarak yerleştirilmiştir. İki katlı iç sofalı plan şemasındaki konut örneklerinde, sofanın sokağa bakan ucu balkon veya çıkma olarak düzenlenirken (Bkz. Fotoğraf 8A), sofanın arka bahçeye bakan ucu açık bırakılarak sokakla kontrollü bağlantı kuran yarı açık mekânlar elde edilmiştir. İç ve dış sofalı plan şemasındaki konutlarda sofanın bir veya iki yanındaki odalar sofaya açılmaktadır. İç ve dış sofalı plan şemasındaki konutların her mahallede yaklaşık aynı oranlara ve büyüklüğe sahip olduğu, karma plan şemasındaki konutların ise daha büyük bir taban oturumuna sahip çok büyük konaklar için kullanıldığı söylenebilir. Göreme’de plan şemasına göre sofanın bir veya iki yanında konumlanan odalar basit ve yalın mekân kurgusuna sahiptir. Ancak geleneksel Türk Evi’nde olduğu gibi çok amaçlı kullanılan ve yaklaşık 400x450cm. boyutlarındaki odalar; sedir, dolap, yüklük, gusülhane, raf ve niş gibi öğelerle zenginleştirilmiştir (Fotoğraf 10). Odalar sokak cephesinde konumlanan sedirler, oda kapısının arkasına dolap içerisine gizlenen yüklük, gusülhane ile günün her saatinde farklı işlevlerle kullanılmaktadır. Selamlık olarak da bilinen odaların en konforlusu misafirlerin ağırlandığı başodadır. Odalar ve başoda konut sahibinin ekonomik yapısına göre çeşitlenmektedir.

Fotoğraf 10: Konut Oda Örnekleri, A.Kaya Oyma Oda, Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk., B.Kemer Oda, Orta Mh. Konak Sk. Eyvan, C.Oda, Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 33, D.Başoda, Orta Mh. Konak Sk. No: 4A (Tillioğulları Konağı) (F.Toruk Arşivi)

Göreme konutlarında merdivenler sofaya göre dik veya paralel konumlanmaktadır. Yükseltilmiş zeminli konutlarda yapının aksında konumlanan giriş kapısının karşısında yer alan merdivenlerin yanı sıra, tek veya iki kollu veya L biçiminde merdivenler de görülmektedir. Merdivenlerde ahşap, taş ve az sayıda örnekte mermer basamak kullanılmıştır. Konutta yaklaşık 1 m. genişliğindeki merdivenler genellikle 3-4 taş veya ahşap basamak ile çıkılan sahanlıktan sonra tekrar taş olarak devam etmektedir. Bazı örneklerde de sonraki basamaklar ahşap olsa dahi, ilk basamaklar ahşabı sudan korumak amacıyla taştır. Plan şeması ne olursa olsun konutların hemen hepsinde merdiven boşluğu, yöresel dilde mamrak adı verilen ahşap bir kanat/kapak/çita ile kapatılmakta veya bu kanadın açık durması için üretilmiş bir detay kullanılmaktadır (Fotoğraf 11). Merdiven çözümlenmeleri olabildiğince basit ve işlevseldir, ancak rıht sayısı az olduğundan (10-15 rıht) oldukça diktir. Konut içindeki merdivenlerde kullanılan korkulukların biçimi mal sahibinin ekonomik gücüne göre değişkenlik göstermektedir. Korkuluklar genellikle sade tasarlanmış taş, kısmen süslemeli ahşap ve demir korkulukludur, ancak büyük konaklarda oymalı ahşap korkuluklar kullanılmıştır. Geç dönem konut örneklerinde merdivenlerin iki oda arasında konumlandığı örneklerle de rastlanmaktadır.

Fotoğraf 11: Konut Merdiven Örnekleri, A.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 7, B. İsalı Mh. İsalı Cd. C.Orta Mh. Konak Sk. No: 4A (Tillioğulları Konağı) (F.Toruk Arşivi)

Genellikle konut içerisinde çözümlenen mutfaklar, arka cepheye bakmaktadır. Kullanıcının tüm gereksinimlerini karşılayacak şekilde tasarlanan mutfaklarda fırınlı bir ocak, yekpare taş tezgâh ve bazı örneklerde kuyu ve su haznesi bulunmaktadır. Tümü alt katta yer alan bu tür mutfaklardan başka - süreç içerisinde yetersiz kalmaları nedeniyle olsa gerek- üst katın odalarından birisi veya sofaya ek birimler de mutfak olarak kullanılmaktadır. Büyük konaklarda da biri zemin, diğeri üst katta olmak üzere iki mutfak yer almaktadır. Ancak zemin katlarda ve avlu/bahçede kullanılan ocaklar; üst katta, sofa ve odalarda yer alan ocaklara kıyasla daha büyüktür. Zemin kattaki mutfaklarda ve avlu/bahçede ekmek yapımı için büyük ocakların içlerine yaklaşık 40-50 cm. çapında, 30-50 cm. derinliğinde bir çukur açılarak ocak, tandır olarak da kullanılmaktadır. İç yüzeyleri sıvalı tandırların yanmasını sağlamak amacıyla dışarıya açılan üzeri kapalı bir hava kanalı yapılmaktadır. Geleneksel Türk evinde hemen hemen her odada yer alan ocaklar, Göreme konutlarında her odada yer almamakta, bunun yerine odalarda ısınma aracı olarak taşınabilir mangallar kullanılmaktadır. Genellikle mutfakta, bazen başoda gibi özel odalarda ve zeminden 15-20 cm. yükseklikte yer alan ocaklar tamamen taştır ve döşeme seviyesinden sonra duvar içerisinde de üzeri sıvasız taş olarak devam etmektedir (Fotoğraf 12A, 12B). Yaklaşık 170 cm. yüksekliğinde 60 cm. derinliğinde, ağzı kemerli ocakların bazılarında kemerin başladığı yükseklikte ocağın genişletildiği ve üzerinde taş bir nişin olduğu görülmektedir. Bu nişler çıra konulduğu için çiralık olarak da anılmaktadır. Göreme geleneksel konutlarında duvara bağımlı olmayan üç bazen de dört cephesinden ateşliği olan ocaklara rastlanmaktadır (Fotoğraf 12C). Göreme konutlarında sofa ve odalarda yapılan 50-60 cm. genişlikte ve zeminden yaklaşık 70-80 cm. yükseklikteki ocakların ağızları kemerlidir. Kemerli ağzın başladığı yerden yaklaşık 20-25 cm. yanlara genişleyen ve duvardan 10 cm. çıkıntı yaparak yükselen ocağın kemer kilit noktası üstünde genellikle geometrik taş oyma işçiliği ile oyulmuş niş/nişler yer almaktadır. Büyük konaklardaki ocaklardaki taş işçilik konut sahibinin ekonomik yapısına bağlı çeşitlenmektedir. Günümüzde kemerli kısımlar sac bir kapakla kapatılmaktadır (Fotoğraf 12 D, 12E).

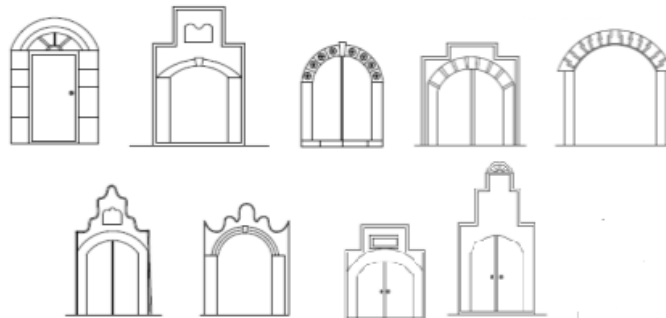

Fotoğraf 12: Konut Ocak Örnekleri, A.Gafarli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 3 B.Gafarli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 7, C.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 33 (F.Toruk Arşivi)

Cephe Düzeni: Göreme konutlarının cephesini biçimlendiren temel parametreler; konutun konumu, kat sayısı, giriş yönü, pencere ve kapı düzeni, çıkmalar, çatı ve bezemelerdir. Çalışma alanı içerisinde incelenen geleneksel konutların tümünün plan şemasına ulaşılammış olmakla birlikte, cephe yukarıdaki parametreler üzerinden okunarak analiz edilmiştir. Göreme konutlarına giriş avlu/bahçeden ve/veya sokaktan ulaşılmaktadır. Avlu/bahçeden girilen örneklerde konuta avludan sonra, sokaktan girilen örneklerde ise 3-4 taş basamaklı merdivenler ile ulaşılmaktadır. Konuta hem sokaktan, hem de avlu/bahçeden girilen örnekler olduğu gibi, avlu/bahçesiz konutlarda sadece sokaktan giriş sağlandığı da görülmektedir. Cephe düzenlemesinde avlu/bahçe giriş kapıları diğer cephe elemanlarına kıyasla ön plandadır. Tek katlı konutlarda giriş kapısı sofa aksında, iki katlı konutlarda ise genellikle sofanın sokağa bakan uzun kenarında yer almaktadır. Sokak ile aynı kotta bulunan giriş kapılarının neredeyse tamamı cephe duvarı ile hem yüzdür. Avlu/bahçe kapıları cümle kapısı konumundadır ve arka veya yan sokağa açılan ikincil kapılara (servis kapısı) kıyasla daha özenli ve yoğun bezemelidir. Giriş kapılarında başta kapı tokmakları ve kilitleri olmak üzere, taş söve ve kemerlerde geometrik ve bitkisel motifler bölgenin karakteristik özelliklerindedir. Avlu/bahçe kapıları; konut sahibinin ekonomik gücü doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Yaklaşık 180-200 cm. genişliğinde 260-280 cm. yüksekliğindeki avlu kapıları; giriş kapıları gibi 15-20 cm. enindeki ahşapların iri başlı çiviler (mih) ile bağlanmasıyla oluşturulmuştur ve genellikle basık kemerlidir. Bazı örneklerde kemerin kilit taşı dışarı taşacak şekilde yerleştirilmiştir (Fotoğraf 13) (Şekil 9). Masif ahşap kanatlı avlu kapılarının kapı tokmakları ve kilitler ile daha gösterişli örneklerine rastlanmaktadır.

Fotoğraf 13: Konut Avlu Giriş Kapısı Örnekleri, A.İsali Mh.İsali Cd. No: 3, B.Orta Mh. Harim Sk. No: 12, C.Gafarli Mh. İsmail Efendi Sk. No: 28, D.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 16, E.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 11, F. Gafarli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. (F.Toruk Arşivi)

Şekil 9: Geleneksel Konutlarda Avlu Giriş Kapıları (Göreme Belediyesi Arşivi 1992)

Doğrudan sokaktan ulaşılan konutlarda kamusal alan (sokak) ile özel alan (konut) arasında avlu/bahçe gibi yarı kamusal bir mekân bulunmadığından, giriş kapısı simgesel olarak özel alanı

tanımlamaktadır. Genellikle kotun düşük olduğu sokak cephesinde yer alan konut giriş kapıları merkezi (tek) girişli ve iki girişli olarak sınıflandırılabilir. Bu tür konutların hemen hepsinde kemerli biçimlenen masif ahşap giriş kapıları, genellikle çift kanatlı ve ahşapların en basit haliyle birbirine çatıldığı ve alt ve üst noktalardan bir kuşak ile birleştirildiği örneklerdir. Düzgün kemerli örnekler görülmekle birlikte, giriş kapıları genellikle basık kemerlidir. Kemerli kapılarda kemerin kilit taşı ile vurgulandığı, kemeri oluşturan taşların birer atlayarak cepheden taşırıldığı, kemerin çevresinde kaide ve başlık elemanlarıyla zenginleştirilen taş söveler ile plasterlerin de yer aldığı örnekler görülmektedir. Ortalama 170-180 cm. yükseklikteki bu kapılar boyasızdır (Fotoğraf 14). Ancak doğrudan ulaşılan büyük konut örneklerinde konut sahiplerinin ekonomik yapısı ile ilişkili olarak masif ahşap giriş kapılarının çift kanatlı, aynalı/oymalı ve çok özenli olduğu görülmektedir. Bu tür konutlarda kapı tokmakları ve kilitleri de özenlidir. Az sayıda olmakla birlikte konuta yan cepheden girilen örnekler de bulunmaktadır (Fotoğraf 15).

Fotoğraf 14: Konut Giriş Kapısı Örnekleri, A.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 33, B.Orta Mh. Karşıbucak Cd. No: 26, C.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 7, D.Aydınli Mh. Aydınli Sk. No: 12, E.Aydınli Mh. Güngör Sk. (F.Toruk Arşivi)

Fotoğraf 15: Yan Cepheden Girilen Konut Örnekleri, A.Orta Mh. Karşıbucak Sk. No: 24, B.Orta Mh. Harim Cami Sk. (F.Toruk Arşivi)

Sade bir görünüme sahip Göreme konutlarının cephelerinde konutun plan şeması, yapım tekniği ve mekan örgütlenmesi izlenebilir. Ön cepheler özel mekân ve kamusal mekân arakesitinde yer alan ve doğal bir şekilde sınır oluşturan elemanlardır. Konutlarda manzaraya geniş bir açıyla yönelmeyi sağlayan sokak cephelerindeki pencere düzenleri, buldukları mekânın boyutları ve mekânsal işlevi ile şekillenmiştir. Genelde iki katlı olan konutların zemin katları olabildiğince küçük pencereci veya sağır olmasına karşın, konut-sokak ilişkisi tamamen kesilmemektedir. Giriş katların sokağa bakan cephelerinde veya bazı sağır duvarların üst hizalarında az sayıda küçük tepe pencerelerine rastlanmaktadır. Eğimli arazilerde avluya bakan bodrum ve giriş kat pencerelerinde lokma veya oymalı demir parmaklıklar kullanılmıştır. Yatayda silmeler, düşeyde şaşırtmalı köşe taşları, pencerelerde söveler, kapılarda kilit taşları ve genellikle bitkisel süslemeler yalnız konut cephelerini zenginleştirmektedir. Ön cephelerde pencere altı ve kat silmelerinin, düşey köşe taşları ile kesiştiği noktalarda geometrik veya bitkisel süslemeler, genellikle girişte veya kolay görülebilecek bir yerde yapım tarihini gösteren taş panolar ve pencere alınlıklarında, kapı ve pencere kemerlerinde çiçek, ay-yıldız vb. taş işçiliği gösterir motiflere rastlanmaktadır (Fotoğraf 16) (Şekil 10). Ön cephede üst katlarda genellikle yapı aksına göre simetrik düzenlenen dikdörtgen, kare ve kemerli taş söveli, bezemeli ve kafesli pencereler kullanılmış, ikili ve üçlü gruplanmış sofa pencereleri ile cephe zenginleştirilmiştir. Avluya bakan sofalar genellikle boydan boya pencereci ve aydınlık mekânlardır. Göreme’de yaşam biçiminin yansıması olarak geç dönem konutlarda da bu cephe düzeninin sürdürüldüğü görülmektedir. Pencere ve kapılarda dikdörtgen ve düzgün kemerli pencerelerin yanı sıra (Bkz. Fotoğraf 7B, 8, 9) (Fotoğraf 17A, 17B, 17C, 17E), basık kemerler de kullanılmıştır (Bkz.

Fotoğraf 7A, 9) (Fotoğraf 17D) (Şekil 11). Konut pencereleri genellikle tek ve çift kanatlı veya giyotindir. Günümüzde yaşam biçiminin değişimine bağlı olarak az sayıda örnekte ahşap kafes ve kepenk görülmektedir. Göreme konutlarında küçük pencereyi loş alt katlara karşın, dışa dönük üst katlarda, bazı örneklerde küçük bir tepeli penceresi ile havalandırma sağlanmıştır. Üst kat pencereleri 1/2 veya 2/3 oranındadır. Konutların bazılarında sokağa açılan giriş kapılarının üzerinde, sofabı aydınlatmak için demir ızgaralı pencereler yer almaktadır. Geç dönem örneklerde dikdörtgen büyük boyutlardaki pencerelere de rastlanmaktadır. Farklı pencere örnekleri 20. yüzyıl başında yapılan ve günümüzde Milli Parklar Müzesi olarak kullanılan Eski Belediye Binası'nda görülmektedir (Fotoğraf 17D).

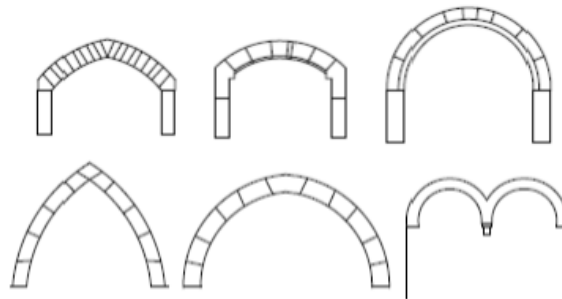
Fotoğraf 16: Konut Cepheleri Motifler, A.Aydınli Mh. Güvercinlik Sk., B.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 5, C.Aydınli Mh. Aydınli Sk., D.E.Orta Mh. Harim Sk. (F.Toruk Arşivi)

Şekil 10: Konut Pencere Tipleri (Göreme Belediyesi Arşivi 1992)

Fotoğraf 17: Konut Cepheleri Pencereler, A.Aydınli Mh. Aydınli Sk., B.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 16, C.Gaferli Mh. Müdür Sk. No: 14, D.Orta Mh. Belediye Cd. (Milli Parklar Müzesi Eski Belediye Binası), E.Orta Mh. Konak Sk. No: 4A (F.Toruk Arşivi)

Şekil 11: Göreme Konut Pencere ve Kapı Kemer Tipleri (Göreme Belediyesi Arşivi 1992)

Göreme konutları cephe organizasyonu açısından analiz edildiğinde; konut cephelerinin genellikle çıkmasız olduğu ve az sayıda örnekte görülen çıkmalı cephelerin genellikle bodrumlu ve iki katlı yapılarda kullanıldığı söylenebilir. Çıkılmalar tümüyle taştır. Genellikle ön cephesi avlu/bahçeye bakan konutlarda yer alan açık ve cephe boyunca çıkılmalar avlu/bahçeye yönlendirilmektedir. Kapalı çıkılmalar iç mekânı genişletmek, sokağa açılan cephe yüzeyini arttırmak veya cepheyi zenginleştirmek amacı ile yapılmakta, cephe boyunca yapılan çıkılmalar; alt kat cephe yüzeyi ile paraleldir. Ortadan

çıkmalı cephede ise üst katta bulunan çıkma odanın veya sofanın ileriye doğru yaptığı taşma sonucu oluşmuştur. Tek kenarlı çıkmalar; üst kat köşe odasının dışarı taşırılması, köşe odasının sokak yönüne doğru genişletilerek hacim kazanılması ve sokağa veya manzaraya açılım sağlanması ile elde edilmiştir. Tek kenarlı çıkmalı cephelerin bir tarafında köşk ve köşke çıkan merdiven bulunur. Göreme konutlarında az sayıda örnekte, çoğu kez başodada olmak üzere ön cephenin ortasında veya yanlarda, bazen de yan cephelerde düz, üçgen veya testere dişli çıkmalar kullanılmaktadır (Bkz. Fotoğraf 8A, 9, 17A). Bu örneklerde çıkmalar, bindirmeli taş konsol kirişleri profillidir, bazı örneklerde profillerin üzeri ve çıkmaların altları da taş kaplanmıştır. Çıkmalar pencereleri ve oranlarının yanı sıra, taş konsolları ile de cephelere hareketlilik ve zenginlik kazandırmaktadır. Göreme konutlarında su basman ve kat döşemelerini gösterir taş silmeler, yapının köşelerini vurgulayan şaşırtmalı taşlar, yapı cephesinde plasterler, kornişler, söveler, kemerler, dekoratif amaçlı gülbezek, ay-yıldız vb. motifler, pencere üzerinde ve boşaltma kemerlerinin alınlığında geometrik motifli bezemeler, demir parmaklıklar ve bazı örneklerde çatı silmeleri neo-klasik etki yaratmaktadır. Genelde taş ile yapılan silmeler çoğunlukla kat silmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak az sayıda örnekte su basman üzerinde de içbükey veya dışbükey motiflerle oluşturulmuş silmeler yer almaktadır (Fotoğraf 18). Göreme konutlarında balkon yok denecek kadar azdır. Balkonlu örneklerde genellikle ahşap korkuluk yaygındır, ancak yeni konutlarda daha çok demir korkuluk kullanılmaktadır. Cephe tiplerinin mahallelere göre farklılık göstermediği, genel olarak kabul gören ve yaygın kullanılan cephe tipinin her mahallede uygulandığı söylenebilir. 20. yüzyıl başından itibaren inşa edilen ve Cumhuriyet Dönemi 1. Ulusal Mimarlık Dönemi'nin cephe özelliklerini taşıyan örneklerde pencerelerin ölçüleri, sayısı ve yerleşim düzenlerinde farklılıklar görülmektedir.

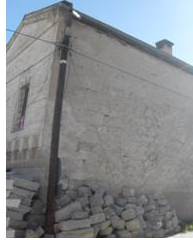

Fotoğraf 18: Motif Çıkmalı Su Basman, Aydınli Mh. Görçeli Sk. (F.Toruk Arşivi)

Göreme konutları Orta Mahallesi Belediye Caddesi üzerinde yer alan ve günümüzde Milli Parklar Müzesi olarak kullanılan Eski Belediye Binası (Bkz. Fotoğraf 17D) gibi az sayıda örnek dışında genellikle düz damlıdır. Motif çıkma denecek kadar az taşan saçaklar ile konut damları olabildiğince kare veya dikdörtgene tamamlanmıştır. Özgün halinde düz dam olan bazı konutlar sonradan beşik veya kırma çatıya dönüştürülmüştür (Fotoğraf 19). Göreme'de sebze ve meyve kurutmak için kullanılan düz damlar, güvenlik nedeniyle yaklaşık 40-50 cm. yüksekliğinde parapet duvarla çevrilmiştir. Damlar yağışların bertaraf edilmesi amacıyla yaklaşık %1-2 eğimli ve özgün örnekler taş çörtlenlidir. Konutların cephesinde genellikle 20-30 cm. yüksekliğindeki taş saçaklar, yapı cephesinden motif çıkma denilecek kadar taşarak son katta testere kirpi saçak silme oluşturmaktadır. (Bkz. Fotoğraf 13C).

Alt katlar hem konumu hem de yapı malzemesi itibariyle genellikle kışlık mekân olarak kullanılmıştır. Kalın harçlı taş örgülü ve çamur sıvalı bu duvarların ısı geçirgenliğinin az olması nedeniyle, ahşap kirişlerin üzerine saz ve toprak konularak döşeme kalınlığı artırılarak yalıtım sağlanmış ve odalarda ısı kayıpları engellenmeye çalışılmıştır. Aynı amaçla konutların yoğun rüzgâr aldığı kuzey cephelerinde de olabildiğince az pencere kullanılmış veya cephe sağır bırakılmıştır. Ayrıca düz dam çatılarda son kat döşemesinin üzerinde çamur katkılı kamış kullanılarak yalıtım sağlanan örnekler de görülmektedir. Özgün halinde mangal, duvardaki ocaklar ve yer ocaklarıyla ısıtılan konutlarda, günümüzde soba kullanıldığından bacaların da sonradan yapıldığı bilinmektedir (Bkz. Fotoğraf 17C). Mutfak bacaları ile Tillioğulları Evi'nde olduğu gibi tandır odasının konutların ısınmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Göreme konutlarında genellikle iki tür baca görülmektedir. Bunlar kare veya dikdörtgen biçiminde moloz taş veya tuğla ile örülerek, üzeri dört yönde tuğlalarla

kapatılan tandır ve ocak bacaları ile kare veya dikdörtgen biçiminde tuğla ile örülerek üzeri iki veya üç tarafı açık fanus biçiminde pişmiş topraktan yapılmış kapağı olan soba bacalarıdır. Yapılara sonradan eklenen bu bacalar saçağa çok yakın veya dış duvara bitişik konumdadır. Rüzgâr nedeniyle ocaklarının tütmemesi ve kuşların yuva yapmaması için baca üzeri kapatılmıştır. Geçmişte ateş tuğlası ile inşa edilen bacaların günümüzde tuğla ve briket ile örüldüğü ve üzerinin çimento harç ile sıvanarak boyandığı görülmektedir.

Fotoğraf 19: Beşik Çatılı Konut, Aydınlı Mh. Görçeli Sk. (F.Toruk Arşivi)

İç Mekân: Yapı içerisinde tek kanatlı, ahşap iç kapılar yaklaşık 80-100 cm. (Fotoğraf 20A, 20B), çift kanatlı kapılar ise genellikle 140 cm. genişliğinde ve yaklaşık 200-240 cm. yüksekliktedir. Tüm kapılarda yüksekliği yaklaşık 6-8 cm. yükseklikte taş eşik kullanılmaktadır. Konutlarda iç kapıların sofaya bakan yüzeylerinde aynalı ve geçme olarak tanımlanabilecek ahşap bezemeler uygulanırken, diğer yüzeyler yalın bırakılmıştır. Az sayıda örnekte olmakla birlikte, iç kapılar arasında da ait oldukları odanın önem derecesine aynalı ve bezemeli örnekler de rastlanmaktadır. Genellikle 1/2 oranındaki ahşap pencere doğramaları genellikle iki kanatlıdır ve pencereler yatayda üç, düşeyde iki kanatla bölünmüştür. Geleneksel pek çok konut örneğinde olduğu gibi, Göreme konutlarında da oda kapıları açıldığında oda içinin sofadan görülmesini engelleyecek biçimde konumlandırılmıştır. Odada yüklük olarak kullanılan dolapların bulunduğu duvarın ucunda yer alan kapıdan 90° dönülerek odaya girilmektedir. Kapı açıldığında yan duvardaki kendi nişine dayanarak ve genellikle bir mandal ile dolap yanına tutturularak mahremiyet sağlanmaktadır. Bazı konut örneklerinde çift kanatlı oda/başoda kapıları da kullanılmıştır. Bu odaların kapıları genellikle ahşap tablalı ve oymalıdır. Başoda kapılarında oymalar daha küçük, özenli ve pervazları nakışlıdır. Kapı üzerinde yaklaşık 40-45 cm. yükseklikteki lentolarda geometrik motiflerin kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır (Fotoğraf 20C).

Fotoğraf 20: Konut İç Kapı ve Lento Örnekleri, A.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 33, B.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 7, C.Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No: 7 (F.Toruk Arşivi)

Göreme konutlarında dolap, raf, niş, pervaz ve sedirler konutun Harem ve Selamlık bölümleri ile başoda ve gelin odası gibi özel mekânlarda kullanılmaktadır. Konutlarda ocakların alınlığında ve yayında, nişler, lentolar ve dolapların iki yanında yöresel dilde göz/gözde denen alınlıklarında taş kullanılmaktadır. Hemen hemen her odada bir niş veya dolap bulunduğu gibi, ihtiyaca göre yüklük, iki veya üç sıra ahşap raflı testilik ve lambalık gibi isimlerle anılan ve kabartma geometrik motifler bulunan nişlerin kullanımı da yaygındır. Nişler dikdörtgen veya düzgün kemerlidir. Olabildiğince sade örneklerin yanı sıra, alınlıkları geometrik ve bitkisel formlar, çarkifelek ve en yaygın kullanımı ile istiridye motifli örnekler de rastlanmaktadır (Fotoğraf 21). Odalarda yüklükten ayrı, duvarlarda ve ocak yanlarında alınlıkları oymalı veya bezeli, kapaklı veya kapaksız küçük dolaplar da bulunmaktadır (Fotoğraf 22A, 22B). Başoda ve yatak odalarında yüklüğün duvara gelen kısmında, duvar içinde banyo olarak kullanılan gusülhaneler; yüklük içinde küçük bir bölümü kapladıkları gibi açılan kanatların arkasında veya bir girinti yaparak yüklüklerin yanında ayrı bir mekân oluşturmaktadır.

Özgün halde taş duvara açılan ve yüzeyi herhangi bir malzeme ile sıvanmadan doğal haliyle bırakılan yüklük ve gusülhanelerin zeminleri günümüzde fayans ve beton kaplanmıştır ve yalıtım sorunları nedeniyle gusülhaneler kullanılmamaktadır (Fotoğraf 22C). Odanın duvarlarında yatakların depolandığı 90-100 cm. derinlikteki gömme yüklükler; genellikle kapı arkasındaki duvarda boydan boya yer almakta ve tavana kadar yükselmektedir. Yüklüklerde genellikle altta 30-40 cm. kadar küçük bir dolap, ortada yatak konulacak bölüm ve üstte 30-40 cm. yükseklikte bir dolap veya yüzeyi geometrik desenlerle süslü ahşapla kapatılmış bir bölüm mevcuttur. Bitişik iki oda arasındaki yüklükler bazen iki odadan da kullanılacak şekilde yapılmıştır. Başodalarındaki yüklükler genellikle çok özenli ve yoğun bezemelidir. Yüklüklerin bazılarında ortada aynalık, kenarlarda lambalıklar bulunmaktadır. Kapaklı dolaplar üstten ve alttan mandalla sabitlenmektedir. Odalarda 20-25 cm. eninde ve genellikle basit süsleme öğeleri olan rafların bazı örneklerde pencere üzerinden başlayarak tüm odayı ve yüklüğü de kapsayacak biçimde dolandığı görülmektedir. Odalarda veya sofada üç, kimi zaman da dört duvar boyunca 35-40 cm. yüksekliğinde ve 60-70 cm. eninde ahşap sedirler yer almaktadır (Fotoğraf 22D). Göreme’de oda ve mutfaklarda bulunan bir başka eleman da ahşap terek, raf ve pervazlardır. Genellikle pencerelerin alt ve üst hizalarında tüm odayı dolanan pervazlar, duvarların sedirlerdeki yastıklardan ve diğer mobilyalardan korumaktadır. Bazı evlerde pencere üstlerindeki pervazlara çakılı terekler vardır. Bunlar, pervazlarla birlikte bir, iki veya üç duvarda da olabilir. Yaklaşık 20 cm. genişliğinde olan terekler oymalarla süslü, ahşap eteklerle çevrilidir.

Fotoğraf 21: Konut Niş Örnekleri A.Aydınli Mh. Aydınli Sk., B.Aydınli Mh. İsalı Cd. No: 34, C.Aydınli Mh. İsalı Cd. No: 36, D.E. Gaferli Mh. Hacı İsmail Efendi Sk. No:7, F.Orta Mh. Konak Sk. No: 4A, G.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 33 (F.Toruk Arşivi)

Fotoğraf 22: Konutlarda Dolap, Raf, Gusülhane ve Sedir Örnekleri, A.Orta Mh. Harim Cami Sk. No: 33, B.Orta Mh. Konak Sk. No: C.Aydınli Mh. İsalı Cd. No: 36, D.Orta Mh. Konak Sk. (F.Toruk Arşivi)

Konutların tavanları genellikle kaya oyma mekânlarda düz kaya yüzeyi veya kaburgalı ve beşik tonoz (yöresel dilde kemer oda olarak anılmaktadır) şeklindedir (Fotoğraf 23A, 23B). Yaz mevsiminde sıcak ve nem oranının yüksek olması nedeniyle odaların genelde tonoz tavanları yüksek tutulmuştur. Konutların tavanları ve döşemeleri konut sahibinin ekonomik gücüne göre detaylanmaktadır. Bazı konutların tavanlarında kot farkı yaratılmakta ve çitâlardan geometrik desenler oluşturulmakta veya tavan göbekleri kullanılmaktadır. Bu anlamda en güzel tavanlara Tillioğulları Evi’nde olduğu gibi ağa, bey konaklarında rastlanmaktadır. Tavan, işlevselliğin yanı sıra bezeme unsurlarının yoğun bir şekilde yer aldığı bir yüzey olarak bilinmekle birlikte, Göreme konutlarında tavanlar bezemesiz doğal tonoz ve düz taş yüzeyi şeklinde olduğu için bölgede süsleme bakımından zengin tavan örneklerine Tillioğulları Evi dışında rastlanmamıştır (Fotoğraf 23 C, 23D, 23E). Bu tip süsleme tekniğinin ana tavan kirişleri ve saçak altları kaplanarak uygulandığı konutlar bulunmaktadır.

Göreme’de duvar yüzeylerinde taş malzeme ile oluşturulan dekoratif unsurların dışında, ahşap ve kalem işi duvar resimlerinin de kullanıldığı Tillioğulları Evi önemli süsleme öğelerinin bulunduğu büyük konut örneklerindedir (Renda 1985: 103-115; Özbek 2014: 218). Tillioğulları Evi’nde tavan kaplaması ve göbekleri dışında, başta dış kapı kanatlarında ve tokmaklarında, odaların niş ve dolap kapaklarında olmak üzere ahşap yoğun ve özenli kullanılmıştır. Konağın ön cephesinde konumlanan Maşallah ve 1241 tarihli kitabeden hareketle; başoda ve yanındaki odanın duvarlarında kullanılan çeşitli manzara ve natüromortlar içeren kalem işi bezemelerin konağın yapımı ile eş zamanlı olduğu (1241H/1825M) düşünülmektedir (Fotoğraf 24).

Fotoğraf 23: Konut Tavan Örnekleri, A.Düz Tavan Yüzeyi, Aydınli Mh. Aydınli Sk. No: 12, B.Tonoz Tavan Yüzeyi, Aydınli Mh. İsalı Cd. No: 36, C.D.E.Tillioğulları Evi Baş Oda ve Yanındaki Oda Duvar ve Tavanında Ahşap (Göbek) Kullanımı, Orta Mh. Konak Sk. No: 14A (F.Toruk Arşivi)

Fotoğraf 24: Tillioğulları Evi Başoda ve Yanındaki Oda Duvarlarında Kalem İşleri, Orta Mh. Konak Sk. No: 14A (F.Toruk Arşivi)

3. Değerlendirme, Sonuç ve Öneriler

Günümüzde; gelecek nesillere bırakacağımız en önemli değerlerden biri de somut kültür mirasımız kapsamında sivil (geleneksel konutlar) ve anıtsal yapılarımızdır. Mimarsız mimarlık, vernaküler mimarlık ve yerel mimarlık gibi farklı isimlerle de anılan bir anlayışın ürünü olan, ustanın konut sahibini tanımadan sosyal yaşam biçimi ve gereksinimler doğrultusunda uyguladığı geleneksel konutlar; günümüzde kullanıcının konfor beklentilerini karşılayamaması, değişen ve zaman zaman koruma ile çelişen gereksinimlerle konutta gerçekleştirilen değişiklikler, rant kaygısı, kültürel değerlerimizin korunması ve yaşatılması konusunda yeterli bilincin oluşmaması, miras veya satış yolu ile el değiştiren ve çok hisseli olan konutlarda anlaşmazlıklar yaşanması ve konutun mirasçılar tarafından kimi zaman bölünmesi veya bölünmüş kısımlarda ayrı ve birbiriyle uyum göstermeyen tutumların sergilenmesi ve restorasyon uygulamalarının ehil ellerde uygulanmaması gibi nedenlerle nitelikli, sürdürülebilir ve bütüncül bir koruma yaklaşımı ile ele alınamamaktadır. Geleneksel konutların kullanılmaması, metruk hale gelmesi veya bakım-onarım geçirmemesi ve koruma-kullanım dengesinin sağlanmaması bozulmaların hızını arttırmakta yapı süreci içerisinde yok olma riski ile karşı karşıya kalmaktadır.

Tarihi kentler, sahip oldukları sosyo-ekonomik, kültürel ve fiziksel değerleri ile kültürel mirasımızın önemli unsurlarıdır. İçlerinde barındırdıkları anıtsal ve sivil mimari örnekleri ve yaşam alanları ile bu yerleşimler, bugün yok olmuş uygarlıkların; bilgisini, teknolojisini ve en önemlisi de yaşamlarını bizlere aktarmaktadır. Toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamına ayna tutan tescilli ve tescile değer görülen geleneksel konutların taşıdığı belge değeri, evrensel koruma söyleminde: “... bulunduğu çevrenin, sosyal, kültürel, ekonomik yaşamını yansıtan ve böylece daha sonraki nesillere bu konuda doğru ve doğrudan bilgi aktaran değerler bütünü...” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de ve bu çalışma kapsamında Göreme’de örneklerin gördüğümüz

geleneksel yapılar bazı mahallelerde tek yapı örneği gibi görülmekle birlikte, özellikle Kentsel Sit Alanı içerisinde kısmen bozulmuş olsa da bir doku bütünlüğünü taşımaktadır.

Göreme başta olmak üzere geleneksel konutlar ve anıtsal yapılar olmak üzere, antik yerleşim üzerine kurulan Roma, Bizans ve 19. yüzyıl Osmanlı eserlerinin (2 kilise, konaklar, 4 cami ve 2 çeşme) karakteristik unsurlarını günümüze taşıyan önemli tarihi yerleşimlerden biridir. Göreme'nin kimliği kısmen bozulmuş olmakla birlikte, tescilli ve tescile değer görülen geleneksel konutların Gaferli, Aydınli ve Orta mahallelerinde yoğunlaştığı, az sayıda olmakla birlikte İsalı Mahallesi'nde geleneksel konutların karakteristiklerini korudukları görülmektedir. Bu bağlamda Kentsel Sit Alanı içerisindeki bu mahallelerde özgün kent dokusunun hala izlenebildiği söylenebilir. Özellikle bir doku bütünlüğü içermemesine karşın, Orta Mahalle içerisinde yer alan ve özgün dokusunu büyük oranda koruyan Tillioğulları Evi oldukça özel, özenli ve büyük konak örneği olması açısından önemlidir.

Göreme'de imar hareketlerinin hız kazandığı Osmanlı Dönemi'nde batılılaşma hareketleri kapsamında tarihi dokunun yer aldığı Gaferli, Orta, Aydınli ve İsalı mahallelerinde önemli bir değişim olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle 1970'li yıllardan sonra Göreme'nin geleneksel konut mimarisinin değişime uğradığı, afetin de katkısı ile yerleşimin kuzeyinde Beşinci Mahalle, Afet Evler Mahallesi ve Avcılar Mahallesi'nde yeni yapılaşmanın başladığı görülmektedir. Kültürel mirasımız, özellikle uygulanan yanlış kentleşme politikaları sonucunda zamana karşı telafisi olmayan, yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tahrip ve yok olma süreçlerinin nedenleri ve alınması gereken önlemler yıllardır akademik çevrelerde ve uygulamacılar arasında tartışılmakta ise de etkin sonuçlar alındığını söylemek mümkün değildir.

Göreme'de Kentsel Sit Alanı içerisinde farklı tarihlerde tescillenerek koruma altına alınan toplam 38 konut bulunmaktadır. Kütle alanı, ölçek, gabari, yapım tekniği ve malzeme, kat adedi, plan şeması, cephe özellikleri, iç mekân ve bezemeleri ile bezerlik gösteren tescilli geleneksel konutlar 19.yüzyıl sonu-20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmektedir. Konutlardan 35'i Kayseri KTVBKK ve 3'ü Nevşehir KTVBKK tarafından tescillenmiştir. 19.yüzyıl sonu-20. yüzyılın ilk çeyreğinde yapıldıkları düşünülen konutların; inşa tarihini verecek kitabe, belge vb. bulgulara çok az (Tillioğulları Evi ve bir konut dışında) rastlanmıştır. Yapım tarihleri bilinmeyen tescilli konutların çoğu; Orta Mahallesi (Konak Sokak, Harim Cami Sokak, Köşe Çıkmazı Sokak, Belediye Caddesi, Emin Bey Sokak, Güllü Sokak, Abdullah Efendi Sokak, Hafız Sokak), Aydınli Mahallesi (Aydınli Sokak, Güngör Sokak, Kazım Eren Caddesi, İsalı Caddesi, Güvercinlik Sokak, Çakmaklı Sokak, Görçeli Sokak, Akgül Sokak, Çakır Sokak, Uzundere Caddesi), Gaferli Mahallesi (Hacı İsmail Efendi Sokak, Müdür Sokak) ve İsalı Mahallesi'nde (İsalı Caddesi) yer almaktadır. Tescilli ve tescili önerilen konutlar -zaman içerisinde doğa ve insan eliyle bozulmalara maruz kalmalarına rağmen- konum ve topografya, parsel oluşumu ve kullanımı, mülkiyet ve yapı-parcel ilişkisi, avlu/bahçe kullanımı, yapım tekniği ve malzeme, kat adedi, plan şeması, cephe düzeni ve iç mekân açılarından özgün yapılarını koruyarak günümüze ulaşabilmiş örneklerdir.

Göreme'nin geleneksel konut potansiyelinin, geleneksel niteliklerini zaman içerisinde bilinçsiz uygulamalar, konut sahiplerinin konfor koşullarını iyileştirmek istemeleri gibi nedenlerle belli oranda özelliklerini kaybeden tescilli 38 konuttan daha fazla olabileceği düşünülerek; yapılan alan çalışmasında tescilli 38 konuta; konum ve topografya, parsel oluşumu ve kullanımı, mülkiyet ve yapı-parcel ilişkisi, avlu/bahçe kullanımı, yapım tekniği ve malzeme, kat adedi, plan şeması, cephe düzeni ve iç mekân açılarından benzerlik gösteren 14 konut tespit edilmiş, tescil fişleri hazırlanarak konutların tescillenmesi önerilmiştir. Bu konutlardan biri (Orta Mh. Karşıbucak Cd. No: 24) Kentsel Sit Alanı dışında kalmaktadır. Tescili önerilen konutların da somut kültür mirasımıza kazandırılması ve gelecek nesillere aktarılması hedeflenmektedir.

Geleneksel tescilli ve tescili önerilen konutların bir kısmının restore edilerek ve işlendirilerek turizm, müze vb. işlevlerle kullanıldığı, bir kısmının halen konut olarak kullanıldığı ve bir kısmının da metruk olduğu görülmektedir. Yeni bir işlev kazandırılmaksızın halen konut olarak kullanılan ve restore edilmeyi bekleyen örneklerde az sayıda olmakla birlikte, konut sahipleri tarafından tuvalet, gusülhane ve mutfak gibi ıslak hacimlerde yapılan izinsiz onarımlar neticesinde değişikliğe uğradığı söylenebilir. Bu bağlamda en fazla değişiklik özgün malzeme yerine günümüz yapı malzemesinin

kullanılmasında gözlenmektedir. Bu tür değişiklikler konutun plan şemasında olduğu kadar, cephesinde de değişime sebep olmakta, pencere ve kapı ölçüleri, sıvalı/sıvasız yüzeylerde konutun özgün yapısına uymayan malzemeler kullanılabilir. 38 konutun tescil edilmiş olmasına karşın, son yıllara kadar verdiği büyük göçlerin, yapılar üzerinde olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. Kullanıcıdan kaynaklanan yıpranma veya bozulmada başta ıslak mekânlar olmak üzere konut sahiplerinin bilinçsizce yaptıkları malzeme ve uygulama değişikliklerine ek olarak, konutların terk edilerek kendi kaderlerine bırakılmalarıdır. Tescilli konutlardan Aydınli Mahallesi Aydınli Sokak numarası bilinmeyen (parsel 194), Gaferli Mahallesi Hacı İsmail Efendi Sokak No: 3'te (parsel 545) ve tescilli önerilen konutlardan Gaferli Sokak Hacı İsmail Efendi Sokak (parsel 551) ve aynı mahalle aynı sokakta (parsel 9545), Gaferli Mahallesi Müdür Sokak No: 10'da (parsel 564), İsalı Mahallesi Ali Çavuş Sokak'ta (parsel 704), Orta Mahallesi Güllü Sokak No: 9'da (parsel 91), Orta Mahallesi Harim Cami Sokak No: 12'de (parsel 81-82) yer alan konutlar olmak üzere tescilli 2 ve tescilli önerilen konutlardan da 7 konut metruk durumdadır. Konutların günümüz koşullarına ayak uyduramaması veya yapı sahiplerinin yıkılması beklentisiyle boş bırakılması veya herhangi bir nedenle yıkılmaları durumunda buldukları alanlar çöküntü bölgelerine dönüşmeye başlamaktadır.

Kent dışına giden ailelerin, konutlarını kimi zaman turizm odaklı pansiyon şeklinde kiraya vermeleri, yapıların kullanımlarında önemli değişikliklere neden olmaktadır. Kimi yerde büyüklükleri nedeniyle kullanım zorlukları olan konutların turizm tesisi (otel) olarak kullanıldığı bilinmektedir. Göreme'de Kentsel Sit Alanı içerisinde bazı konutların pansiyon, butik otel, otel veya müze gibi işlevlerle değiştirildiği ve yeniden işlevlendirme sürecinde özgün yapısını muhafaza edemediği görülmektedir. Bundan başka konutlarda en kapsamlı değişimin restorasyonlar neticesinde özgünlüğünü kısmen kaybetmiş örnekler olduğu söylenebilir. Orta Mahallesi Konak Sokak üzerinde bulunan Tillioğulları Evi'nin halen incelenen rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin ilgili Koruma Bölge Kurulu onayı ile yeniden işlevlendirilerek Etnoğrafya Müzesi olarak kullanımı önerilmektedir. Tescilli ve tescilli önerilen konutların öncelikle belgelenmeleri, yok olmasını engelleyecek tedbirlerin alınması, ivedilikle özgün yapısını koruyacak ve çağdaş yaşam koşullarını sağlayacak biçimde bütünsel bir yaklaşımla restore edilmeleri gerekmektedir.

Büyük konaklar turizm ile yeniden işlevlendirilerek ilgili koruma bölge kurulu kontrolünde yapılması gerekli projeler dahilinde gerçekleşen restorasyonlar ile konutun otele dönüşme sürecinde yapı üzerinde geri dönüşü olmayan, konutun özgün yapısını ve hatta yerleşimin kimliğini değiştirebilecek ölçek, gabari, plan, cephe ve malzeme değişiklikleri de gündeme gelebilmektedir. Ayrıca rant, modern mekân talebi ile özellikle kent merkezindeki konutların yıkılarak parsellerinin otoparka dönüşmesi de Göreme konutlarının yok oluşunun diğer nedenleridir. Göreme'de Kentsel Sit Alanı içerisinde bulunan İçeri Dere çevresindeki dükkânlar ile geleneksel konutların yoğunlukta olduğu mahallelerin son yıllarda turizm sektörünün getirdiği rantın çekiciliği ile koruma kararlarının yürütülmesinde problemler yaşandığı ve konutların özgün yapılarını kaybedebilecek şekilde yeniden işlevlendirilmesinin bu süreci hızlandırdığı söylenebilir. Eski zanaatların günümüzde yaşatılamaması, bu mesleklerin icra edildiği dükkânların da terk edilmesine veya turizm odaklı başka bir işleve (el sanatları ürünleri, halı, gümüş vb. hediyelik eşya satışı) dönüştürülmesine neden olmaktadır. Bu nedenle İçeri Dere'nin her iki tarafından devam eden kimi konutların dereye bakan cepheleri (alt katları dükkân olduğu için) farklı bir anlayışta cephe göstermektedir. Bu tür uygulamalar tarihi yapıların sahip oldukları özgün dokunun ve yerleşimin kimliğinin de değişmesine neden olmaktadır. Bu nedenle; tescilli ve tescilli önerilen konutlardan yıkılan, harabe halinde olan veya bilinçsiz malzeme seçimi neticesinde yapılan onarımlar ve eklemelerle geleneksel özelliklerini belli oranda kaybeden geleneksel konut örneklerinin sürdürülebilir koruma ve sürdürülebilir turizm anlayışı içerisinde koruma-kullanma dengesi sağlanarak korunmasına özen gösterilmelidir. Göreme'de yeni konut yapılmasına Kentsel Sit Alanı ve Etkileşim Geçiş Alanı içerisinde izinlerin kontrollü verilmesi veya Kentsel Sit Alanı dışına yeni yapılaşma alanları önerilmesi beklenmektedir. Günümüzde tarihi çevreyi koruma kaygısı, toplumun gereksinimleri doğrultusunda yaşayan kent dokuları olarak değerlendirilmesi, ülkelerin kültürel ve tarihi miraslarına, geçmişlerine verdikleri değerlerin en önemli göstergesidir. Tarihi çevrenin yok olması ve zarar görmesi sadece mimari ve estetik yönden değil, kültürel ve tarihi değerlerin de yok olması açısından önem taşımaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle tarihi

dokunun korunması gerekliliği, taşıdığı kültürel ve görsel özelliklerinin yanı sıra, fiziki mekânda, mimaride belirginleşen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tescilli ve tescili önerilen konutlar buldukları sokak ve parselleriyle birlikte yoğun tarihi kent kimliğini taşıyan alanlardır. Bu nedenle tescilli geleneksel konutların bulunduğu mahallelerde (Orta, Aydınlı, Gaferli ve İsalı) inşaat izni verilmesi konusunda yoğun taleplerin olması da, yapıların ve içerisinde buldukları Kentsel Sit Alanı'nın üzerindeki baskıyı açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim koruma alanı sınırları içinde kalan geleneksel dokuya aykırı ticari mekânların faaliyetlerini sürdürmeleri de, dükkânların etrafındaki geleneksel konutları olumsuz yönde etkilemektedir. Değişen yaşam koşulları ve ihtiyaçlar doğrultusunda korunması gerekli tescilli ve tescili önerilen konutlarda, günümüz konfor isteklerine cevap verebilecek hale getirebilmek için mutfak, banyo ve tuvalet mekânlarında zorunlu değişiklikler yapılabilmektedir. Konfor beklentilerinin geleneksel konutların özgün dokusunun bozulmasına neden olmaması için seçilecek yapı malzemeleri ve yapı elemanlarının özenle seçilmesi, doku bütünlüğünü bozmayacak nitelik taşıması beklenmektedir.

Turizmi odaklı gelişme gösteren Göreme'de bilinçli bir koruma yaklaşımının yavaş da olsa kabul görmeye başladığı söylenebilir. Alınacak koruma kararlarında en iyi koruma yolunun yapının kullanılması olduğu düşünülerek; içinde yaşayan kullanıcıların günümüz gereksinimlerini geleneksel yapılanma ve çağdaş yaşam koşullarını birleştirilerek karşılamaları desteklenmeli, bir anlamda gelenekselde yaşama ayrıcalığı ile çağdaş yaşam koşullarına sınırlı ölçüde sahip olabilmeye şansı verilmelidir. Göreme'de tescilli ve tescili önerilen geleneksel konutların onarım görmesi ve korunması için öncelikle bölge halkının sahip oldukları değerleri fark etmesi ve bilinçlendirilmesi, onarım ve restorasyonların ehil ellerde gerçekleştirilmesi ve bu süreçte karşılaşılan mali ve yasal sorunların çözümünde bireysel çözümler ile birlikte, bölge ölçeğinde özel sektör ve devlet işbirliği ile çözüm üretilmesi önerilmektedir. Özetle; özgün kentsel dokuya ve mimariye aykırılık oluşturan yapılar ile yeni yapılacak yapılara yönelik koruma imar plan kararları titizlikle oluşturulmalıdır. Fiziksel ve sosyo-ekonomik hedeflerin gerçekleştirilebilmesinde en önemli unsur olan kullanıcıların koruma bilincinin geliştirilmesi için bilinçlendirme politikası çerçevesinde, teknik bilgi ve ekonomik açıdan güçsüz olan kullanıcıların bilinç düzeyini arttırmaya yönelik politikalar oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akyürek, E. (1998). *Kapadokya, Kapadokya'daki Bizans* (Ed.Sözen, M.) ss. 228-395. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı.
- Alev, F. A. (2014). *Kappadokia Göreme Vadisi'nde Meryem Siklusu* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ss.7-10, 14-15. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Binan, D. U. (1985). *Güzelyurt Örneğinde Kapadokya bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). s. 13. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Coşkun, B. (2009). 11. Yüzyıl Kapadokya Bölgesindeki İsa'nın Doğumu ve İsa'nın Çarmıha Gerilmesi Sahneleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Diehl, C. (1957). *Byzantium: Greatness and Decline*. p. 112. Rutgers University Press.
- Efe Yavaşcan, E. (2019). Tarihsel Katmanlaşmanın Belgelenmesi, Doğal ve Fiziksel Çevrenin Korunması Bağlamında Değerlendirilmesi: Kapadokya Örneği, *Ömer Halis Demir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt: 8*, ss.1204-1228. Niğde.
- Epstein A. W. (1980). The Fresco Decoration of the Column Churches, Göreme Valley, Cappadocia. A Consideration of their Chronology and their Models. *Cahiers Archéologiques V.29*. pp. 27-45.
- Google Fotoğraflar Göreme, <https://gezilmesigerekenyerler.com/gezilecek-yerler/goreme-tarihi-milli-parki-nasil-gidilir-gezilecek-yerleri.html> (Erişim Tarihi: 10.05.21)
- Google Eski Türkiye Fotoğrafları Arşivi Göreme, <http://www.eskiturkiye.net/tag/g%C3%B6reme/> (Erişim Tarihi: 16.04.21)
- Göreme Belediyesi Arşivi (1992), Göreme 1992 Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu.
- Grant, M. (2000). *Roma'dan Bizans'a* (Çev. Z. İlkelen), s. 83. İstanbul.
- Haldon, J. F. (2003). Byzantium at War AD 600–1453. p. 34. Rutledge Imprints.
- Hild, F. and Restle, M. (1981). *Kappadokien, Tabula Imperial Byzantinisch*. pp. 63-65, 7-84, 112. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Jerphanion, G. (1925-1942). *Une Nouvelle Province de l'art Byzantin: les églises Rupestres de Cappadoce*. pp.3-8. Paris.
- Karaca, C. (2013), *Göreme Açık Hava Müzesi'nde Bulunan Azizi Barbara Kilisesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) p. 7. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kostof, S. (1989). *Caves of God. Cappadocia and Its Churches*. pp. 5-9, 19-25. Oxford University Press.
- Levçenko, M. V. (1999). *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, (Çev: M. Selen). p. 11, 143, 166-169, 197. İstanbul.
- Modül Planlama Harita İnş. Tic. Ltd. Şti. Arşivi.
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti Tarihi*. (Çev: F. Işıltan). ss. 90-91, 264, 318. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ötüken, Y. (1984). *Kappadokia Bölgesinde Kapalı Yunan Haçı Planlı Kaya Kiliselerde Resim Programı*. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı: 3, s. 4. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ötüken, Y. (1987). *Göreme*. s. 3, 7-9, 13. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özbek, Y. (2014). *Kapadokya'da Osmanlı Dönemi Duvar Resimlerindeki Kent Tasviri*, *Mediterranean Journal of Humanities*, s.218. Antalya.

- Ramsey, W. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Renda, G. (1985), *Göreme de Korunması Gereken Bir Ev*. III. Araştırma Sonuçları Toplantısı. ss. 103-132. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Restle, M. (1967). *Byzantine Wall Paintings in Asia Minor* V. I p.41, V. II. p 67 Ireland: Irish University Press.
- Rodley, L. (1985), *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*. pp. 4-5. Cambridge University Press.
- Strabon, (2012). *Antik Anadolu Coğrafyası* V. XII. (Çev: A. Pekman). ss. 15-19, 47. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tanburoğlu, N. (2001). *Kapadokya Bölgesi Göreme Vadisinde Bulunan Karanlık Kilise Duvar Resimleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ss. 6-7. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Tekin, O. (2000). *The Kingdom of Cappadocia during Hellenistic and Roman Times*. (Ed. M. Sözen). s. 218. İstanbul.
- Temiztürk, H. (2016). Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt: 3. ss. 39-40. Trabzon.
- Texier, C. (1876). *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, C. II (Çev. A. Suat). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- Thierry, N. (1971). *The Rock Churches, Arts of Cappadocia*. (Ed. L. Giovannini). pp. 129-171). Geneva: Nagel Publishers.
- Thierry, N. (2002). *La Cappadoce de L'antiquite au Moyan Age*. pp.11-13, 63, 72. Turnhout: Brepols.
- Van Dam, R. (2002). *Kingdom of Snow. Roman Rule and Greek Culture in Cappadocia*. p. 15, 182. University of Pennsylvania Press.
- Yıldırım, Z. Ö. (2003). Sinasos Yöresel Mimarisi ve 19. yy. Batılılaşma Hareketlerinin Konut Mimarisine Etkileri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

Türkiye’ de 1960-2000 Yılları Arasında Uygulanan Tekstil Baskı Teknolojilerinin Desenler Üzerinden İncelenmesi

Eda Turan¹

Dr. Zehra Doğan Sözüer²

Araştırma Makalesi

Öz

Kumaş desen tasarımı, örtünmenin tarihi kadar eski ve uygarlıklar hakkında fikir veren kaynaklar olmakla beraber günümüzde; sosyal ve sanatsal unsurları içinde barındıran görsel kodlardır. Kendini ifade etme, ait olma ve temelinde örtünme ihtiyaçlarını karşılama teknolojik dönüşümlerin miladı olarak kabul edilen sanayi devrimi ile hızlanmış ve günümüzde hayal edilen tasarımlar, iki ve üç boyutta simülasyonlar ile öngörülerek hızlı bir şekilde üretilir hale gelmiştir. Araştırmanın amacı, aradaki teknoloji devriminin sonuçlarının gözlemlendiği, teknoloji transferlerinin yapıldığı ve özellikle, iki farklı sosyo ekonomik grubun tercihi olmuş marka üzerinden, Türkiye’deki baskı teknolojilerinin gelişimini desen modası ve üretimi üzerinden incelemektir. Bu bağlamda araştırma örneklemini Sümerbank ve Vakko markaları oluşturmuştur. Markaların belirlenmesinde belirleyici unsur, hem desen tasarımı hem baskı üretimi yaparak Türkiye tekstil baskı tarihinin gelişiminde referans kabul edilebilecek kadar üretim yapmış markalar olmaları, aynı zamanda tasarım üsluplarını farklı düzeyde dönemin kumaşlarına yansıtmış olmalarıdır. Araştırma kapsamında örneklemin 1960 – 2000 yılları arasında uygulanan baskı yöntemleri karşılaştırılarak incelenmiştir. İncelenen desenler; arşiv tarama, literatür incelemesi ve yerinde ziyaret ile elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre Vakko yalnızca Şablon baskı tekniği kullanarak baskı üretimi yaparken Sümerbank’ın aynı dönemde rulo, film baskı ve rotasyon baskı teknikleri ile kumaşa desen baskısı yapıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Sümerbank,
Vakko,
Tekstil,
Tasarım,
Baskı,
Moda,
Giyim

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:28.02.2022

Kabul Tarihi: 06.04.2022

Investigation of Textile Printing Technologies Applied in Turkey Between 1960-2000 Through Patterns

Abstract

Although fabric pattern design is as old as the history of veiling and gives an idea about civilizations, today; They are visual codes that contain social and artistic elements. Meeting the needs of self-expression, belonging and covering on the basis of the industrial revolution, which is accepted as the milestone of technological transformations, has accelerated and the designs that are imagined today have become rapidly produced by predicting them with two- and three-dimensional simulations. The aim of the research is to examine the development of printing technologies in Turkey, through pattern fashion and production, through which the results of the intervening technology revolution are observed, technology transfers are made, and especially the brand that has been the choice of two different socio-economic groups. In this context, the research sample consisted of Sümerbank and Vakko brands. The determining factor in determining the brands is that they are brands that have produced enough to be considered a reference in the development of the history of textile printing in Turkey, by making both pattern design and print production, and at the same time, they have reflected their design styles on the fabrics of the period at different levels. Within the scope of the research, the printing methods applied between 1960 and 2000 of the sample were compared and examined. Examined patterns; archive scanning, literature review and on-site visit. According to the research findings, it has been determined that while Vakko produces prints using only the stencil printing technique, Sümerbank prints patterns on fabric with roll, film printing and rotational printing techniques in the same period.

Keywords

Sümerbank,
Vakko,
Textile,
Design,
Print,
Fashion,
Clothing

Article Info

Received: 28.02.2022

Accepted: 06.04.2022

¹edazumrut@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8058-8921

²Dr. Öğretim Üyesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarım Bölümü, Haliç Üniversitesi, zehradogan@halic.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0318-5381

Giriş

Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan yeni enerji kaynakları özellikle sanayide üretim yöntemlerinin değişmesine yol açmıştır. Bu devrim toplumların tüketim alışkanlıkları, yaşam biçimi gibi pek çok alanda dünyanın yönünü değiştirdiği gibi tekstil sanayiinde de önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu kapsamda ele aldığımız tekstil baskıcılığı kumaş üzerine çeşitli görsel öğeleri de kumaş üzerinde görmemiz, giyim ve sanatı birleştirmemize olanak sağlamıştır. Bu sanatsal unsurların kumaş üzerine aktarılması 1880’li yıllarda Türkçesinin sanat ve el sanatları akımı olduğu “Arts and Crafts” akımı ile William Morris öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Akımın asıl amacı sanayi devrimi ile birlikte makinelerin ürünleri tekdüzeleştirmesinden doğan kaygı sonucu el sanatlarına, doğaya dönüşü savunmasıdır. Sanayi devriminin gelişmesi ve kumaş desen tasarımı arasındaki ilişki günümüz dijital çağında William Morris’in savunduğu düşünceden bağımsız bir şekilde ilerlese de dijital baskı yöntemi ile günümüzde elde tasarımları direkt kumaş üzerine aktarabilir ve kumaş üzerinde bir sanat eserini sergileyebilir seviyesine ulaşmıştır.

Bu çalışmada tekstil baskıcılığında geçmişten günümüze kullanılan tekstil baskı teknikleri incelenerek Türk tekstil baskı tarihinde Sümerbank ve Vakko desen örnekleri üzerinden desen tasarıma etkisi araştırılacaktır. Bu bağlamda çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümü içerisinde tekstil baskıcılığının sanayi devrimi ile gelişmesi ve tekstil baskı tekniklerinin uygulama süreçlerinden bahsedilen literatür taraması yer almaktadır. İkinci bölümde desen raport türlerinde bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde ise araştırmanın yöntemi kapsamında araştırmanın amacı, sınırlılıkları ve veri toplama yöntemlerine değinilmiştir. Elde edilen araştırma sonuçlarından oluşan bulguların yer aldığı dördüncü bölümde desen analizlerinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Son bölümde ise araştırmanın bulgularından çıkan sonuçlar yer almaktadır.

1. Tekstil Baskı Tarihi

18. ve 19. Yüzyıllarda başladığı bilinen sanayi devrimi yapılan araştırmalara göre aslında 1820’lerde Belçika’da tam anlamıyla başladığı bilinmektedir. Endüstri devrimi sonrasında makineleşme ile birlikte sanat ve zanaat alanlarında da değişiklik olmuştur. Bu değişim başlarda yenilik olarak gözüke de özellikle dönemin bir grup sanatçıları tarafından makinelerin standart üretim yapmasından, tasarımların doğal formlarının yapay gözükmemesinden ve makinelerin belirli kurallar, ölçüler belirlemesinden dolayı sanatı - zanaatı yok ettiği düşünülmektedir. Bu sanatçılar fikirlerini ifade etmeye bir grup oluşturmuşlar ve bu düşünceleri ile tasarım hareketleri ortaya çıkarmışlardır. Batı’nın tasarım sanatlarının sürekli olarak değişmesi ile birlikte bu değişimleri stilleri baskılı kumaşlara yansımıştır. Bu stillerin ve tasarım anlayışlarının bilinçli olarak değişimi Frank Lloyd Wright ve William Morris veya daha moda odaklı Paul Poiret ve Mario Fortuny gibi iddialı sanatçılar tarafından tasarlanır ve bu tür tasarımcılar genellikle güzel sanatlar ile kumaş arasındaki bağlantıları kurarak sanat hareketlerinin ve çağın fikirlerinin tekstile taşımak amacındadırlar (Meller & Elffers, 2010).

Sanayi Devrimi, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa’sında tekstil üretim ve tüketimini dönüştürmede önemli bir rol oynadı. Fabrika sisteminin gelişmesinde tekstil endüstrilerinin önemi göz ardı edilemez. Bu dönemin önemli icatlarının çoğu, dokuma tezgâhı için atkı ipliklerinin hazırlanmasını otomatikleştiren eğirme makinesinden (1764’te James Hargreaves tarafından icat edilmiştir) buhar makinesine (James Watt tarafından geliştirilmiştir) kadar doğrudan veya dolaylı olarak tekstil endüstrilerine uygulanmıştır (Watt, 2004). 1783’te Thomas Bell’in altı renkli kaydırma baskı makinesini icat etmesiyle sanayileşmeye dair önemli bir adım atılmıştır. Tekstil baskı tarihinde ise silindir baskı makinesi bakır levha baskıdan sonra ikinci en önemli icat olmuştur. Silindir baskı makineleri üretim hızı bakımından bir üstünlük sağlasa da silindir baskı makinelerinin alanı baskı yapılacak desenin genişliğine göre kısıtlı olduğu için baskıda daha fazla seçenek sunan bakır levha ve kalıp baskı daha çok tercih edildi (Yörük, 2019).

Kalıp tekniği ile kopyalayıp çoğaltmaya imkan sağlayan baskı teknikleri tarihi zamanda mühim gelişmeler kat ederek günümüze kadar gelmiştir. Uzakdoğu’da önce ağaç ve kerestenin kesilmesi, ardından da taş, metal, çinko, bakır ve plastik (linolyum) gibi malzemelerden kazıma, kesme, kabartma

ve kabartma gibi yöntemlerle elde edilen kalıpların basılmasıyla ortaya çıkan baskı teknikleri. İstenilen yüzeylerde boyama, sanayileşmenin hızlı gelişimi ile aynı zamana denk gelmiş ve tüm dünyada önemli bir endüstri haline gelmiştir (Tunçel, 2019). Kaya'dan (Kaya, 1974) aktaran Gürcüm ve Karakaş tekstil yüzeyine ilk baskıların, yüksek baskı yöntemi olarak adlandırılan baskı kısımları üstte olacak şekilde ahşap kalıplarla yapıldığını, bu yöntemde desenlerin boyaya batırılıp kumaş yüzeyine bastırılarak elde edildiğini ve ilk bloklardan bazılarının kil ve kırmızı topraktan (terracota) bazılarının ise oymalardan yapıldığını ifade etmiştir (Gürcüm & Karakaş, 2017). Tekstil baskı teknolojileri, deseni kumaşa aktarmak için kullanılan malzeme veya makinenin adını alır. Tekstil baskının başlangıcından günümüze kadar, elle kalıplanmış baskıdan bakır levha baskıya, rulo baskı, film baskı, düz film baskı, rotasyon baskı ve son olarak dijital baskıya kadar birçok farklı teknik geliştirilmiştir (Yörük, 2019).

1.1. Ahşap Baskı

Ahşap baskı tekniği tahta materyaller üzerine boyanın uygulandığı yüksek baskı tekniğidir. Tahta blokların üzerine kumaşa aktarılacak desenler çeşitli malzemelerle yüksek kazı teknikleriyle tahta kalp blokların üzerine çizilir. Ardından kalıbın üzerine boya sürülür ve kalıp kumaşın yüzeyine bastırılarak tasarım aktarılır. Baskı işlemi; patın emdirildiği keçe gibi bir zemine elle bastırılan kalıbın düzgün bir yüzeye serilmiş kumaş üzerine bastırılmasıyla gerçekleştirilir (Yüksel, 2009). Kalıp düzenli ve sıralı bir şekilde kumaşa baskı yapıldığı durumda desen tekrarı gerçekleşir. Japonya'da sekizinci yüzyıldan beri bilinen ahşap/tahta kalıp baskı tekniği kağıda basılmadan önce kumaşa baskısı yapılmıştır (Thompson, 2003).

Fotoğraf 1. Kumaşa basmak üzere oyulmuş ahşap kalıp

Kaynak: (Wanek, Location Scout Part II: Resist Block Printing, 2022)

Ahşap baskı tekniği bilinen en eski yöntem olması ile birlikte en yavaş uygulama yapılan baskı tekniği olarak da bilinmektedir. Her aşamanın elde yapıldığı baskı tekniğinde her renk için ayrı bir kalıp hazırlanır ve renge göre kumaşa baskı yapılırdı. Daha küçük renkli alanlar genellikle tekstillerin üzerine "kalemle" veya elle boyanıyordu (Watt, 2004). Günümüz tekstil sanayiinde artık çok fazla tercih edilmeyen ahşap baskı tekniği daha çok sanatsal uygulamalarda kullanılmaktadır.

Bilinen en eski baskı tekniği ahşap baskı tekniğidir. Mısır ve Çin'de yapılan kazılarda 2000 yıl öncesine ait kağıt baskılar ile birlikte M.S. 5.-6. Yüzyıllara dayanan erken dönem desenli kumaş örnekleri de yer almaktadır. 19. Yüzyılda ise Arts and Crafts akımının öncüsü William Morris ahşap baskı yöntemini kullanarak dönemde var olan bazı firmalar için duvar kağıdı üretimi yapmıştır (Öpöz, 2018).

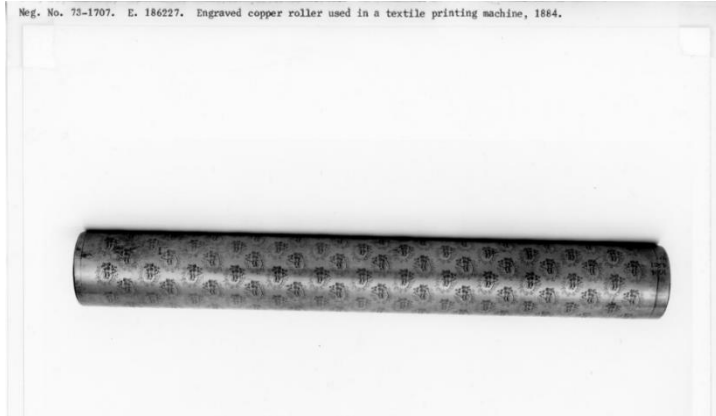
Fotoğraf 2. Blok Baskılı Pamuklu Kumaş

Kaynak: (Wanek, Location Scout Part II: Resist Block Printing, 2022)

1.2. Silindir (Rulo) Baskı Tekniği

Silindir baskı tekniği bilinin en eski baskı teknolojilerinden biridir. Çinko, bakır, alüminyum alaşımlı yumuşak metal silindirler (valler) üzerine desenin oyularak ya da kabartılarak işlenerek hazırlanan kalıplara denmektedir (Kibar, 2000). Silindir baskı tekniğinde desenler bakır silindir üzerine oyularak işlenmesine gravür, aynı bakır silindirlere soğuk kazıma tekniğiyle desen işlenmesine ise rölyef baskı tekniği denmektedir (Yüksel, 2009). Bakır silindirlerin üzeri aside dayanıklı bir vernik ya da asfalt ile kaplanır, kurduktan sonra desen bakır silindirin üzerine sivri uçlu materyaller ile işlenir ve vernik ya da asfaltın altından çıkan kısım asit banyosunda kemirtilir (Can, 2008). Bu asit oyma tekniğinden sonra bakır silindire boya verilir ve kumaş silindirin üzerinden geçirilerek desen kumaşa aktarılır. Rulo baskıda kalıp baskının aksine daha ayrıntılı, detaylı çizimler yapılabildiği gibi aynı zamanda kalıp hazırlık süreci uzun olsa da baskı süreci üretimi oldukça hızlandırdı ve kalıpların uzun ömürlü olmasını sağladı. Goode ve Russel rulo baskının buluşundan sonraki birkaç yıl içinde (1785), tek bir makinede günde 10 km'den fazla kumaş basılabildiğini belirtmiştir (Amanda Briggs - Goode, 2013). Rölyef baskı tekniği daha çok matbaacılıkta kullanılırken gravür baskı tekniği ise tekstil baskıcılığında kullanılmaktadır (Yüksel, 2009).

İlk ham gravürlerin 1400'de Avrupa'da ortaya çıktığını belirten Thompson ahşap oyma baskıda tasarlanan ince detayları kazımanın zorlukları ve çok ince çizgilerin basınç altında kırılma tehlikesinden dolayı ilk gravürlerde yapılan desenlerin çoğunlukla az gölgeli ve kalın ana hatlardan oluştuğunu belirtmiştir (Thompson, 2003).

Fotoğraf 3. Kumaşa Basılmak Üzere Oyulmuş Bakır Silindir Kalıp

Erişim Adresi: (National Museum of American History, 2022) aynı anda sekiz renge kadar basabiliyordu ve on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru yirmiden fazla renk içeren desenli kumaşlar üretildi (Watt, 2004).

Silindir (Rulo) baskı ilk olarak 1780'lerde İngiltere'de geliştirildi ve tahmini on dokuzuncu yüzyılın ilk on yılında kullanıldı. Rulo baskı tekniği dönemin tekstil baskı üretim kapasitesini büyük ölçüde hızlandırmıştır. O dönemlerde rulo baskı makineleri sadece tek renk basabiliyorken 1860'lı yıllara gelindiğinde silindir baskı makineleri aynı anda sekiz renge kadar baskı yapabiliyordu İlk makineler yalnızca bir renk yazdırabiliyordu, ancak tasarımlar genellikle blok baskı ile eklenen ek renklerle geliştirildi. 1860'a gelindiğinde, silindir baskı makineleri aynı anda sekiz renge kadar

Fotoğraf 4. Sümer Holding Nazilli Basma İşletmesi Pilot Rulo Baskı Makinesi

Kaynak: Eda Turan Fotoğraf Arşivi, 2021

Rulo baskı tekniği kalıp baskı tekniğinden sonra hızlı ve daha uzun ömür olması açısından kalıp baskı tekniğinin yerini almıştır. Günümüzde hâlâ duvar kağıdı yapımında yaygın bir şekilde kullanılan rulo baskı tekniği günümüz dijital çağında çok tercih edilmese de özel üretim, sanatsal ya da deneysel çalışmalarda hâlâ uygulanan yöntemlerden biri olarak bilinmektedir.

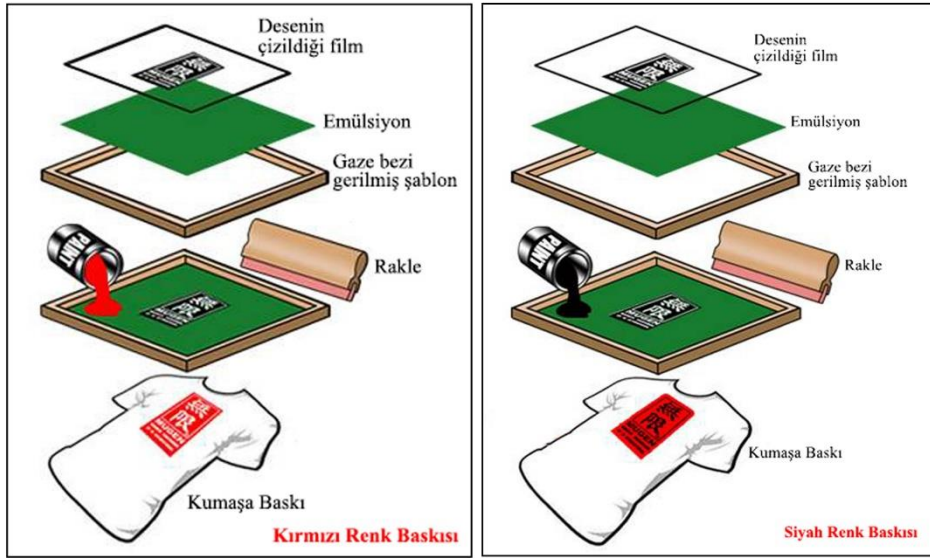
1.2.1. Düz Film Baskı

Serigraf baskı, filmdruck baskı, ipek baskı, şablon baskı olarak farklı terimlerle de ifade edilen düz film baskı tekniğinin kökü şablon hazırlama tekniğine dayanmaktadır. Burada hazırlanan şablonlar metal çerçeve içerisine çok ince dokunmuş ipek ya da sentetik iplikten oluşan gaze bezleri gerilmesiyle oluşmaktadır. Ancak işlem öncelikle asetat kağıdına desenin basılacak kısımları mürekkep ile çizilen filmlerin hazırlanmasıyla başlamakta ve her bir renk için ayrı film hazırlanmaktadır. Hazırlanan kalıplara ışığa hassas foto emülsiyon isimli kimyasal bir sıvı sürülür ve hazırlanan filmler kalıpların üzerine yerleştirilir. Bu işlemden sonra kalıplar desenin yapısına göre belirli bir süre ışığın altında pozlanır. Bu işlem sonrasında kalıplar su ile yıkanır. Yıkanan şablon üzerinde desen gelen yerlerdeki emülsiyon maddesi sertleşmediği için su ile yıkandığında yumuşayarak gaze bezinden sökülür ve gözenekleri açılır (Kibar, 2000).

Fotoğraf 5. Rulo Baskı Tekniği İle Basılmış Pamuklu Döşemelik Kumaş

Kaynak: (Westerfield, 2022)

Fotoğraf 6. İki Renkli Düz Film Baskı Anlatımı

Kaynak: (Kı International Corporation, 2022)

Bu yöntem ile her bir renk ayrı kalıplarda hazırlanır. Kalıplar hazırlandıktan sonra kumaş baskı yapılacak alana gerilir, boya kalıbın ucuna dökülür ve rakle yardımı ile boya kalıpta yaydırılır ve desen kumaşa basılmış olur. Her bir renk için ayrı hazırlanan kalıplar aks çizgileri yardımıyla aynı kumaşa sırayla renkleri basılır ve sonucunda tüm desen kumaşa basılır. Elbette günümüzde bu işlemler dijital

teknoloji ile birlikte gelişmiş ve desenler bilgisayarda hazırlandığı gibi film baskı tekniği ile basılacak desenlerin renk ayrımları da bilgisayarda yapılmakta ve yine dijital olarak filmleri hazırlanmaktadır.

1.2.2. Rotasyon Film Baskı

Rotasyon baskı aslında film baskının krom – nikel alaşım silindirden oluşan halidir. Bir diğer adı dönel baskı olan rotasyon baskıda tıpkı film baskı gibi her bir renk için ayrı silindir hazırlanmaktadır. Tıpkı düz film baskıdaki gibi rotasyon baskıda da desenin filmleri hazırlanır ve silindir kalıplara ışığa hassas foto emülsiyon çekilir. Ardından desen filmleri silindirin üzerine sarılır ve belirli bir süre ışık verilir. Desenin olduğu yerlerdeki emülsiyon sertleşmediği için yıkama sırasında su ile yumuşar ve çözülür. Bu işlem desendeki renk ayrımı için hazırlanan film sayısı kadar silindire uygulanır. Daha sonra silindirler rotasyon makinesine yerleştirilir ve makinenin dönen blanketi üzerinden geçen kumaş silindir üzerinde döner (Kibar, 2000). Baskı patı desenlerin işlendiği silindir şablon içerisine pompa ile aktarılır ve rakle aracılığı ile şablonda laklı olmayan bölgelerden kumaşa boya aktarılır ve şablonların her dönüşüyle kumaşa bir raport basılır (Yüksel, 2009). Böylelikle kumaşa baskı işlemi gerçekleşmiş olur.

Rotasyon film baskı tekniğini ağırlıklı olarak büyük işletmeler tercih etmektedir. Düz film baskı tekniğine göre daha uzun metrajlı kumaşlar daha hızlı kumaşa basılabilmektedir. Günümüzde inj-jet mürekkepli baskı makinelerinin en hızlısı dakikada 20 mt kumaşa baskı yapabiliyorken rotasyon baskı makinesi dakikada 120 mt kumaşa baskı yapmaktadır (Amanda Briggs - Goode, 2013). Rotasyon film baskıdaki şablonlar yeterli sayıda baskıya ulaştıktan sonra şablon soldurma işlemi ile üzerindeki desen silinebilir ve yeni bir desen için kullanılabilir (Kibar, 2000). Bu kapsamda bakıldığında hazırlanan şablonlar maliyetli bile olsa kullanım ömrü uzun olmaktadır. Düz film baskı tekniğinde kumaş enine göre kalıp kumaş baskıları yapabilirken rotasyon baskı tekniğinde şablon genişliği kadar baskı yapılabilir.

Fotoğraf 7. Serigraf Baskı Tekniği İle Basılmış Pamuklu Kumaş

Kaynak: (Reich, Kenilworth, 2022)

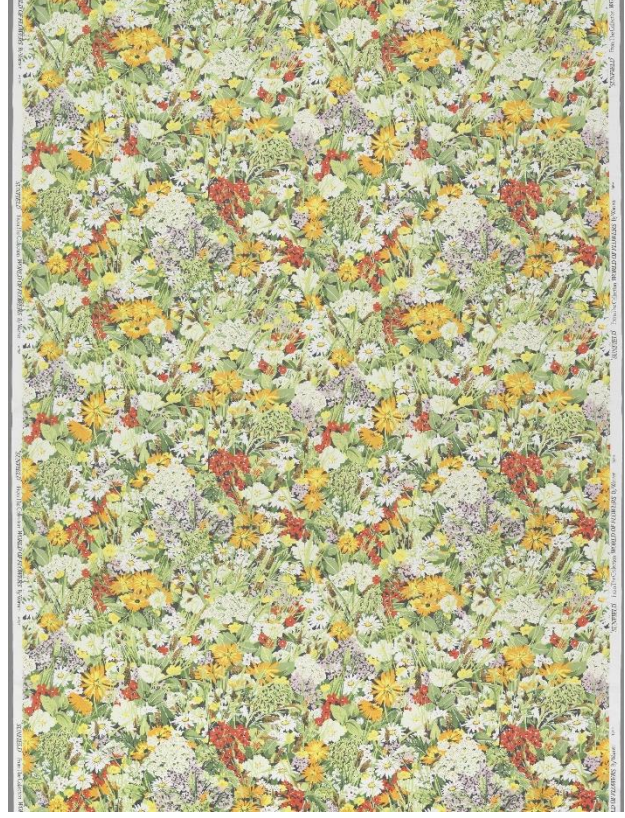
Fotoğraf 8. Rotasyon Baskı Makinesi

Kaynak: (Royal Calorina Corporation, 2022)

1.3. Transfer Baskı

Transfer baskı tekniği basılacak desenin kumaştan önce baskıya uygun kağıtlara basılıp ısı aracılığı ile kağıttan kumaşa aktarılması işlemine denmektedir. Bir başka deyişle transfer baskı transfere uyumlu çeşitli baskı teknikleri ile kağıda basılan deseni ısı ve basınç yardımı ile boyaların sıvı halden gaz haline dönüşerek kumaşa aktarma işlemidir (Uğur, 2019). 1957 yılında Noël de Plasse, boyaların süblimleştiğini gözlemesi ve De Plasse, Filatures Prouvost Masurel ile çalışarak boya süblimasyon baskısını icat etmesiyle ortaya çıkmıştır (Hayward, 2016). Daha sonra Sublistatis SA tekniği ticarileştirmek için baskı yöntemini geliştirmiş, şeritlerle birlikte kullanılan transfer kağıtlarının seri üretimi 1960'lardan 1970'lerin ortalarına kadar hızla büyümüş ve (Y, 2018) 1970 yılına kadar 24 milyon m2 transfer kağıdı üretilmiştir (Hayward, 2016).

Günümüz dijital çağı ile birlikte eski baskı yöntemlerinin yerini ağırlıklı olarak direkt bilgisayarda hazırlanan ve bir yazıcı gibi kullanılabilen baskı makineleri almıştır. Transfer baskı yöntemi günümüzde yaygın olarak kullanılmakla birlikte farklı şekilde uygulanmaktadır. Bunlar; yarı ıslak, eriyik, film transfer ve süblimasyon transfer baskıdır. Yarı ıslak transfer baskı yönteminde su bazlı boyalar aracılığı ile desen kağıt üzerine basılmasının ardından nemlendirilmiş kumaşa desen kağıdının ters çevrilerek baskı işleminin gerçekleştirilmesidir. Eriyik transfer baskıda mumlu mürekkebin transfere uygun bir kağıda ofset ya da serigrafi baskı yöntemi ile ters olarak aktarılmasının ardından desen kağıdının yüzü kumaşa gelecek şekilde çevrilerek yüksek ısıda basınç uygulanarak kumaşa aktarılması işlemidir. Film transfer baskı yönteminde desen çıkartma yapılabilen bir kağıt üzerine basılması ardından yüksek basınç ve ısı yardımı ile katı halden erime noktasına kadar getirilerek desen kağıdının kumaşa yapıştırma yöntemi ile aktarılmasıdır (Memiş, 2017). Süblime baskı tekniği ise dispers mürekkebi ile transfer kağıdına ink-jet baskı makinesi aracılığı ile aktarılmasının ardından yüksek ısı ile preslenerek kumaşa aktarılması işlemidir (Uğur, 2019). Kağıda baskı yapılan makinalara sektörde plotter denmektedir. Öncelikle desen plotter aracılığı ile transfer kağıdına aktarılır. Ardından transfer kağıdı pres makinasına yerleştirilerek kumaşa yüksek ısı aracılığı ile aktarılır.

Fotoğraf 9. Rotasyon Baskı Tekniği İle Basılmış Döşemelik Kumaş

Kaynak: (Squires, 2022)

Fotoğraf 10. Yüksek Performanslı Süblimasyon Transfer Baskı Makinesi

Kaynak: (Mimaki, 2022)

satılmaktadır.

1.4. Dijital Baskı

Dijital baskının öncesi aslında araştırmamızın önceki bölümünde değinilen kağıt baskıcılığı ile başlamıştır. Tekstilde dijital baskının kullanımı 1970'lerde başlamıştır. Ancak ilk aşamada sadece halı baskısında kullanılabilirdi. 1991 yılında, kumaş baskı için yüksek çözünürlüklü dijital baskı sistemleri tanıtıldı. İlk uygulamalar varyant ve numune amaçlı olup, günümüz uygulamalarında orta uzunlukta baskılar yapılabilmektedir (Rüzgar, 2019). Dijital baskı bilgisayarda renk ayrımı yapmadan çok küçük mürekkep damlaları aracılığı ile püskürtme yaparak dijital görüntüyü direkt kumaşa basma işlemidir. Baskı yöntemi olarak biri süblime baskı kağıttan kumaşa aktarım yaparken dijital baskı doğrudan kumaşa baskı yapabilmektedir. Tekstil sektöründe her iki işlemede genel olarak dijital baskı denilse de aslında süblime baskıda basılan kumaşların iyi sonuç verebilmesi için %100 polyester en kötü ihtimalle %70 polyester içermesi gerekmektedir ancak dijital baskıda kullanılan kumaşlarda pamuk, polyester, ipek, keten, viskon gibi doğal ve yapay elyaflardan oluşan pek çok kumaş çeşidine apre işlemleri aracılığı ile canlı renkler basılabilmektedir. Dijital baskıda boyarmadde kumaşa yapıştırma ya da yüzeysel bir şekilde değil kumaş içerisine bir bağ oluşturarak aktarılır ve özellikle açık renklerde kumaşın elde tutumu çok yumuşaktır (Yüksel, 2009).

Dijital baskı tekniğine püskürtme yöntemi ile kumaşa baskı yapıldığı için “püskürtme baskı” ink jet yazıcı teknolojisi kullanıldığı için de “ink – jet baskı” ifadeleri de kullanılmaktadır. Dijital baskı makinelerinde de tıpkı ink - jet yazıcılarda kullanılan CMYK (C: Cyan/Mavi, M: Magenta/Kırmızı, Y: Yellow/Sarı, K: Key/Siyah) dört ana rengi kullanılarak renkler elde edilmektedir.

Süblime transfer baskıda kullanılan dispers mürekkepler içeriğinde polyester olan kumaşları boyamak için kullanılmaktadır (Memiş, 2017). Bu sebeple süblime baskı tekniği pamuk oranı yüksek kumaşlarda soluk polyester oranı yüksek kumaşlarda daha canlı renk sonucu vermektedir.

Süblime baskı tekniğinde desen tasarımı açısından da sektöre kolaylık sağlayan hazır baskılı transfer kağıtları da satılmaktadır. Özellikle Çin’den alınan transfer kağıtlarında boş kağıt ile birlikte üzerine hazır desen basılmış ve sadece istenilen kumaşa preslenme işleminin yapılacağı transfer kağıtları da

Fotoğraf 11. Metraj Transfer Baskı Makinesi

Kaynak: (Tural Makine, 2022)

Fotoğraf 12. Yüksek Kaliteli Kumaşa Doğrudan Baskı Yapabilen Baskı Makinesi

Kaynak: (Mimaki, 2022)

Tekstilde en az 256 olmasının sebebi ise Adobe Photoshop programında 8 bitte 256 tonlama olmasındır. Bu dpi derecesi 256'dan fazla olabilmektedir. Özellikle günümüz yeni teknoloji makinelerinde 600 dpi çözünürlükte tasarlanmış desenlerin bile basıldığı bilinmektedir. Bunlar dışında dijital - süblime baskılar rotasyon baskıya göre daha yavaş baskı yapabilmektedir. Numune baskısı diğer baskı tekniklerine göre daha hızlı sonuç verse de uzun metraj üretimlerde daha geç sonuç vermektedir. Bunlar dışında dijital - süblime baskılarda renk tutturmak diğer baskı tekniklerine göre daha zor olsa da bir deseni varyantlandırma dijital-süblime baskıda diğer baskı tekniklerine göre daha kolaydır.

Fotoğraf 13. Adobe Photoshop'da Dpi Uygulaması

Kaynak: Eda Turan Dpi Fark Çalışması

Dijital baskı teknolojisi günümüz tekstil sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Baskı esnasında su gerekmemesi ve daha az enerji kullanılması, boyarmaddelerin su bazlı ve ekolojik olmasıyla birlikte yıkama haslıklarının iyi olması, renk ayrımı, sablon hazırlığı gibi vakit alan işlemlerin olmaması tüm bunların dışında sınırsız yaratıcı tasarım yapma imkanının olması dijital baskı tekniğinin günümüzde tercih edilmesini sağlayan önemli unsurlardandır (Yüksel, 2009).

Fotoğraf 14. Dijital Baskı Tekniği ile Basılmış Kumaş ve Üretim Örneği

Kaynak: (Digital Textiles, 2022)

2. Desen Raport Türleri

Desen tekstil ürünlerinin cinsine, kullanım yerine, mevsimine ve trendlere göre örme, dokuma ve baskı teknikleri aracılığı ile kumaşa aktarılabilen ölçülü ve raporlu resimlerdir (Kibar, 2000). Bir tekstil deseninin metraj üretime hazır hale gelebilmesi için tekrarlanabilir olması yani raporlu olması gerekmektedir. Aksi halde desen raporu estetik değer taşısa da kumaş deseni olarak uygulanabilir sayılamaz. Bu kapsamda raport ise bir desenin, kumaş boyunca devamlılığını sistemli aralıklarla dağılımını sağlayan ölçütlendirilmiş sıralama olarak ifade edilmektedir (Saldıray, 1979).

Desenin kumaş üzerindeki kompozisyonunun dengeli ve estetik gözükmesindeki en önemli unsur desenin raport tekniğidir. Bu rapor teknikleri tam ya da düz, yarım ya da soter, diyagonal ya da

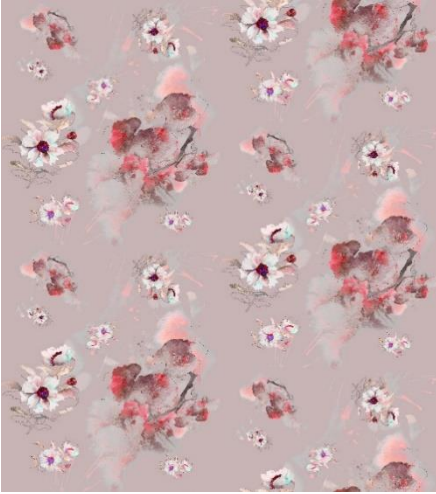
üslup, kapaklama ya da aynalama ve çevirme raportlarıdır. Düz rapor birim raporun kumaş atkı ve çözgü yönünde desenin düz bir şekilde tekrar etmesi ile elde edilen rapor tekniğidir.

Fotoğraf 15. Düz Raportlu Desen Tasarım Örneği

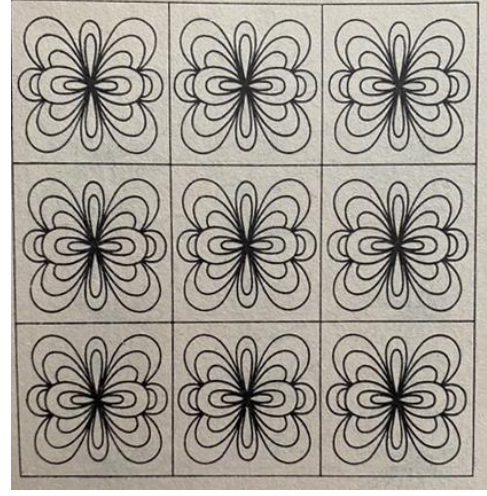
Kaynak: Eda Turan Desen Tasarım Koleksiyonu, 2013

Yarım ya da soter rapor ise birim raporun kumaş atkı ya da çözgü yönünün rapor ölçüsünün $\frac{1}{2}$ oranında sıralanması diğer yönde ise düz şekilde sıralanması ile elde edilen rapor türüdür. Soter raporda atkı yönüne doğru $\frac{1}{2}$ rapor uygulandıysa çözgü yönünde düz rapor, çözgü yönünde $\frac{1}{2}$ rapor uygulandıysa atkı yönünde düz rapor tekniği uygulanmalıdır. Metraj desenlerde düz rapordan sonra yaygın olarak tercih edilen rapor türüdür.

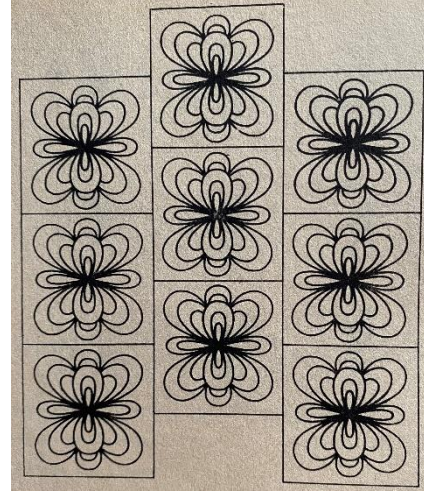
Fotoğraf 17. Soter Raportlu Desen Örneği

Kaynak: Eda Turan Desen Tasarım Koleksiyonu, 2012

Fotoğraf 16. Düz Rapor Dağılım Düzeni

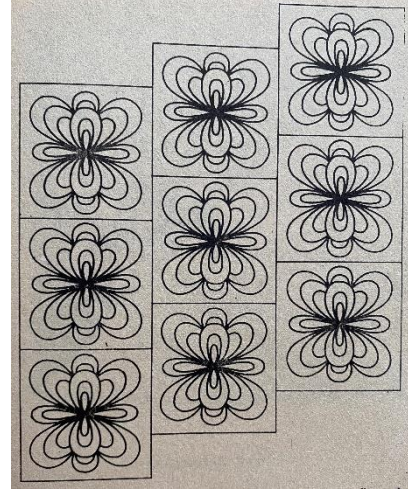
Kaynak: (Saldıray, 1979)

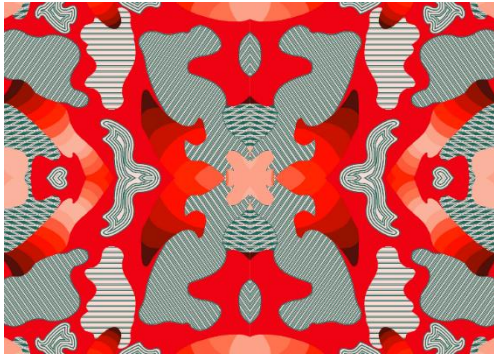
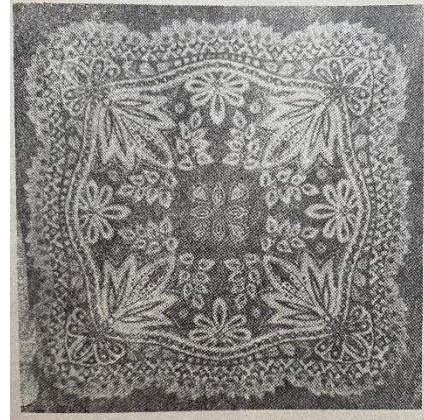
Fotoğraf 18. Soter Rapor Dağılım Düzeni

Kaynak: (Saldıray, 1979)

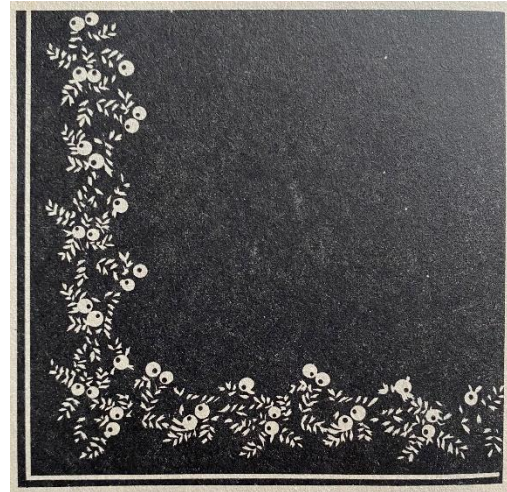
Diagonal ya da üslup rapor ise soter rapor tekniğinin aynısıdır ancak soter raporda motifler $\frac{1}{2}$ oranında tekrar ederken üslup raporda $\frac{1}{3}, \frac{1}{4}, \frac{1}{5}, \frac{1}{6}, \frac{1}{7}$ gibi oranlarda tekrar edilmektedir.

Fotoğraf 19. ¼ Diagonal Raportlu Desen Örneği**Kaynak:** Eda Turan Desen Tasarım Koleksiyonu, 2012**Fotoğraf 20.** Diagonal Raport Dağılım Düzeni**Kaynak:** (Saldıray, 1979)

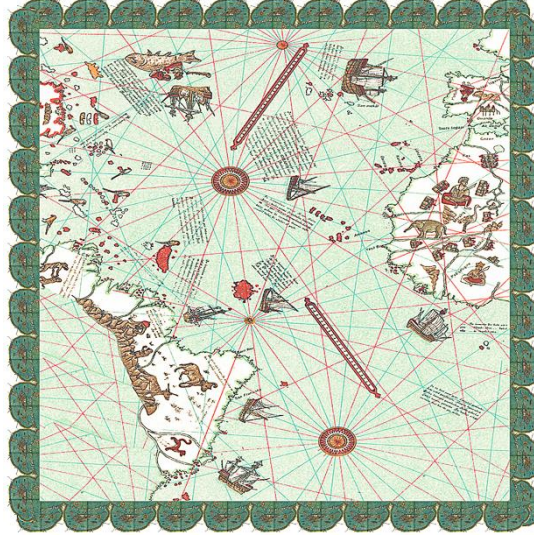
Kapaklama ya da aynalama raport 1/2, 1/4, 1/8 oranlarında hazırlanmış kumaş deseninin 180°'lik açı ile birbirine aynalanması sonucu oluşan raport tekniğidir.

Fotoğraf 21. Kapaklama Raportlu Desen Örneği**Kaynak:** Eda Turan Desen Tasarım Koleksiyonu, 2008**Fotoğraf 22.** Kapaklama Raport Dağılım Düzeni**Kaynak:** (Saldıray, 1979)

Çevirme rapor ise aynalama rapora benzemektedir ancak burada kumaş deseni ¼ oranında her bir oranın 90°'lik açı ile döndürülerek tamamlanabilen desen raportlarına denmektedir.

Fotoğraf 23. Çevirme Raportlu Desen Örneği**Kaynak:** Eda Turan Desen Tasarım Koleksiyonu, 2009**Fotoğraf 24.** Çevirme Raport Dağılım Düzeni**Kaynak:** (Saldıray, 1979)

Pano desen ise ölçüleri belirli tekstil yüzeylerine serbest kompozisyon ile raporlanmamak üzere uygulanan desen türüdür.

Fotoğraf 25. Pano Desen Örneği

Kaynak: Eda Turan Desen Tasarım Koleksiyonu, 2013

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı baskı yöntemlerinin desen tasarımına etkisini desen örnekleri üzerinden incelemektir. Bu kapsamda Türkiye’de 1960 – 2000’li yıllar arasında kumaş desen tasarımı yaparak basılı hale getiren, Türkiye moda ve tekstil tarihinde çok önemli bir yerde olan Vakko ve Sümerbank firmaları araştırma kapsamında tercih edilmiştir. Buna bağlı olarak Sümerbank ve Vakko firmalarının aynı dönemde çalıştığı yıllar dikkate alınarak yıllara göre desen analizleri ve baskı teknikleri karşılaştırması yapılmıştır.

Firmaların desen analizi sonuçlarıyla baskı teknikleri sonuçları birbirleri ile karşılaştırılarak kullanılan tekniklerin desen tasarımlarına etkisini saptamak çalışmanın temel amacına ulaşılmasını sağlayacaktır.

Çizelge 1 Analiz Soruları

Analiz Soruları	
1	Desenin Ait Olduğu Kurum
2	Desenin Üretim Tarihi
3	Raport Özelliği
4	Renk Sayısı
5	Baskı Türü

3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma kapsamında Türkiye’de desen tasarımı etkileyen faktörler düşünüldüğünde iki farklı sosyal sınıfı temsil eden Sümerbank ve Vakko firmalarının desenleri incelenmiş, iki farklı sosyal sınıfı ve kültürü temsil eden ve kumaşa baskı yapan en kapsamlı firmalar olması bakımından 1960 – 2000 yılları arasında Sümerbank ve Vakko firmaları ile sınırlı tutulmuştur.

3.3. Veri Toplama Yöntemi Ve Verilerin Analizi

Sümerbank ve Vakko desenleri 1960,1970,1980,1990,2000 yıllarına ait desenlere kişisel koleksiyonlar, sergiler ve arşivlerden faydalanılmıştır. Desen analizlerinde desenin ait olduğu kurum ve üretim tarihi desenin ulaşıldığı kurum/kuruluşlar tarafından belirtilmiştir. Her iki firmanın desenlerinin renk sayısı ve raport özellikleri Adobe Photoshop programı ile araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Desenlerin baskı türleri ise Sümerbank’ın 1960 ve 1970 yıllarına ait baskılar dönemin baskı türleri dikkate alınarak yazılmış, 1980, 1990 ve 2000’li yıllara ait baskı türleri ise elde edilen arşiv bilgisi referans alınarak yazılmıştır. Vakko’nun tüm desenleri ise firmanın 2013 yılında “Vakko Eşarp, Dün, Bugün, Yarın” isimli kitabın 19. Sayfasında yer alan “Bir Eşarpın Hikayesi” (Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi İşletmeleri A.Ş., 2013) bölümünde Vakko’nun el tezgahlarında baskı kalıplarının hazırlanarak baskı yapıldığını belirten yazı ve görseller referans alınarak baskı teknikleri yazılmıştır (bknz. Fotoğraf 15).

Fotoğraf 26. Vakko Eşarp Şablon Baskı Atölyesi

Kaynak: (Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi İşletmeleri A.Ş., 2013)

4. Araştırmanın Bulguları

4.1. Desen Analizi

Benzer dönemlerde karşılaştırma yapılabilmesi adına Sümerbank ve Vakko firmalarına ait 1960’lı, 1970’li, 1980’li, 1990’lı ve 2000’li yıllardan desenlere ulaşılmış ve desenler aynı dönemlerde analiz tablosu çerçevesinde karşılaştırılmıştır.

4.1.1. 1960’lı Yıllar

1960'lı yıllarda İzmir Ekonomi Üniversitesi'nin yayımlanmış olduğu "Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 – 2000" isimli dijital tekstil arşivinden yararlanılmıştır (Bulgun, Adanır, & Er, 2015). Vakko'ya ait 1964 yılı Hayat Dergisinin 52. Sayısında 1965 yılına ait Vakko eşarp kataloğu siyah beyaz olarak yer almakta, ancak desen renk, kumaş bilgisi dergide yazmaktadır (Hayat Dergisi, 1964). Desenlerin gerçeğine ulaşılamadığı için dergide yer alan desenler referans alınarak aslına uygun motifler çizilmiş ve temsili renklendirme yapılmıştır (bknz. Fotoğraf 16).

Fotoğraf 27: 1965 Yılı Vakko Eşarp Koleksiyonu

Kaynak: (Hayat Dergisi, 1964)

VAKKO 1964

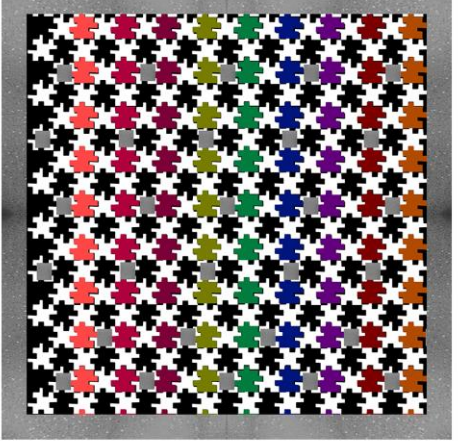
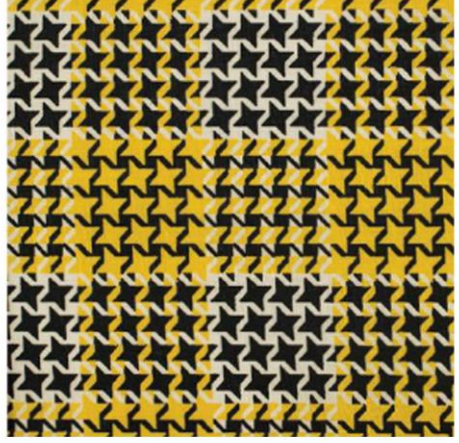
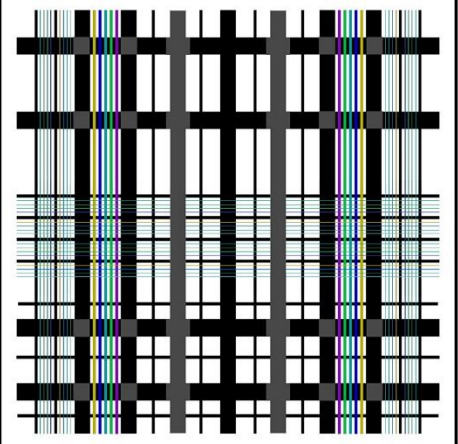
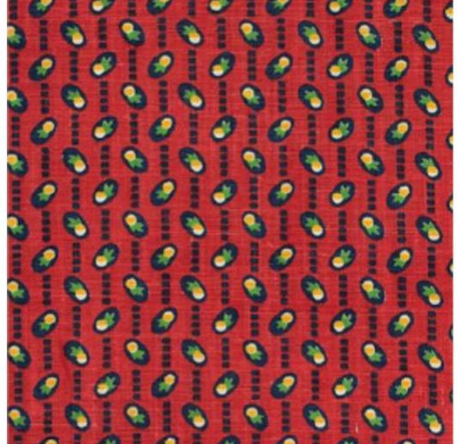
Kaynak: Hayat Dergisi, Sayı 52, 1964
1964 yılı Hayat Dergisinde yer alan (siyah beyaz) Vakko eşarplarının aslına uygun çıkarılan desen örneği ve temsili renklendirme

SÜMERBANK 1964

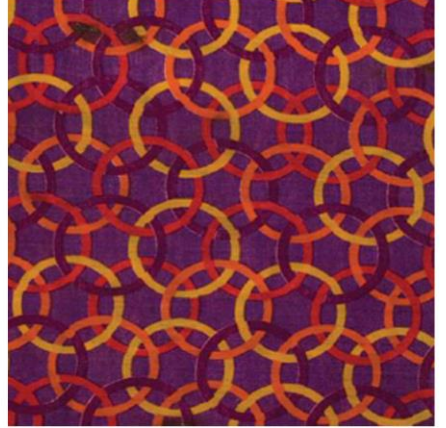

Kaynak: Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956-2000
İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2015

Raport Özelliği: Pano	Raport Özelliği: Diagonal Raport (Üslup)
Renk Sayısı: 10	Renk Sayısı: 6
Baskı Türü: Şablon	Baskı Türü: Rulo

 <p>VAKKO 1964 Kaynak: Hayat Dergisi, Sayı 52, 1964 1964 yılı Hayat Dergisinde yer alan (siyah beyaz) Vakko eşarplarının aslına uygun çıkartılan desen örneği ve temsili renklendirme</p>	 <p>SÜMERBANK 1964 Kaynak: Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 - 2000, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2015</p>
Raport Özelliği: Pano	Raport Özelliği: Tam (Düz) Raport
Renk Sayısı: 12	Renk Sayısı: 3
Baskı Türü: Şablon	Baskı Türü: Rulo
 <p>VAKKO 1964 Kaynak: Hayat Dergisi, Sayı 52, 1964 1964 yılı Hayat Dergisinde yer alan (siyah beyaz) Vakko eşarplarının aslına uygun çıkartılan desen örneği ve temsili renklendirme</p>	 <p>SÜMERBANK 1964 Kaynak: Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 - 2000, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2015</p>
Raport Özelliği: Pano	Raport Özelliği: Tam (Düz) Raport
Renk Sayısı: 14	Renk Sayısı: 5
Baskı Türü: Şablon	Baskı Türü: Rulo

4.1.2. 1970'li Yıllar

1970'li yıllarda İzmir Ekonomi Üniversitesi'nin yayımlamış olduğu "Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 – 2000" isimli dijital tekstil arşivinden (Bulgun, Adanır, & Er, 2015) ve Fehmiye Dilek Er'in "Sümerbank İzmir Halkapınar Basma Sanayii Müessesesi'ne Ait Desen Albümlerinin Güncellenmesi, Arşivlenmesi Ve Korunması" isimli Sanatta Yeterlik Tezinden faydalanılmıştır (Er, 2011). Vakko'ya ait 1970'li yıllarda antika satışı yapan internet sitelerinden eşarplar bulunarak desen analizi yapılmıştır.

 <p>VAKKO 1950 - 1975 İnternet Kaynağı: https://www.gittigidiyor.com/antika-sanat/100-pek-vakko-esarp-kirmizi-gullu_pdp_46421344?satıcı-aciklaması Erşim Tarihi: 09.12.2021</p>	 <p>SÜMERBANK 1975 Kaynak: Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 - 2000, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2015</p>
<p>Raport Özelliği: Pano</p>	<p>Raport Özelliği: Tam (Düz) Raport</p>
<p>Renk Sayısı: 13</p>	<p>Renk Sayısı: 5</p>
<p>Baskı Türü: Şablon</p>	<p>Baskı Türü: Film Druck</p>
 <p>VAKKO 1973 İnternet Kaynağı: https://m.facebook.com/TaneAntika/posts/2425090200884127 Erşim Tarihi: 09.12.2021</p>	 <p>SÜMERBANK 1973 Kaynak: Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 - 2000, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2015</p>
<p>Raport Özelliği: Pano</p>	<p>Raport Özelliği: Yarım Raport (Soter)</p>
<p>Renk Sayısı: 4</p>	<p>Renk Sayısı: 5</p>
<p>Baskı Türü: Şablon</p>	<p>Baskı Türü: Film Druck</p>
 <p>VAKKO 1969 İnternet Kaynağı: https://www.gardrops.com/kadın/aksenur/vintage-1969-yilinin-50-yıllık-antika-sayılabilecek-esarp-ister-flar-olarakta-kullanılabilir Erşim Tarihi: 09.12.2021</p>	 <p>SÜMERBANK 1976 Kaynak: Fehmiye Dilek Er "Sümerbank İzmir Halkapınar Basma Sanayii Müessesesi'ne Ait Desen Albümlerinin İncelenmesi, Araştırılması ve Korunması" Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türl El Sanatları Ana Sanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi, 2011</p>
<p>Raport Özelliği: Pano</p>	<p>Raport Özelliği: Yarım Raport (Soter)</p>
<p>Renk Sayısı: 6</p>	<p>Renk Sayısı: 4</p>
<p>Baskı Türü: Şablon</p>	<p>Baskı Türü: Film Druck</p>

4.1.3. 1980'li Yıllar

1980'li yıllarda Sümerbank'ın Bursa'da yer alan Fabrikasından kalan o zamanki adı ile SAGEM'e ait arşivden kalan bazı klasörler bugün BUTAL'da (Bursa Test ve Analiz Laboratuvarı) yer almaktadır. Sümerbank Araştırma ve Geliştirme Merkezi'nden desinatör olarak emekli olmuş, şu anda BUTAL'da araştırmacı olarak çalışan Mesut Ayhan Cenan ile iletişime geçilerek 1987 - 88 yılları Sümerbank Fabrikasına ait desen klasörüne ulaşılmış ve rastgele seçilmiş 3 desenin analizi yapılmıştır. Vakko'ya ait 1987 - 88 Sonbahar/Kış kumaş bilgilerinin de yazdığı Eşarp kataloğuna ulaşılmış ve katalog üzerinde yer alan desenler arasından rastgele 3 desen seçilerek analiz yapılmıştır (bknz. Resim 31).

Fotoğraf 28: Vakko 1987 – 88 Sonbahar/Kış Eşarp Koleksiyonu Katalog Kapağı ve Eşarp Kumaş Bilgi Kitapçıkları

Kaynak: (Vakko, 1987)

<p>VAKKO 1987 - 88 Kaynak: Vakko Firmasına Ait 1987 - 88 Sonbahar/Kış Eşarp Koleksiyon Katalogundan</p>	<p>SÜMERBANK 1987 - 88 Kaynak: Bursa Test ve Analiz Merkezi'nde Yer Alan Sümerbank Araştırma Geliştirme Merkezi (SAGEM) Arşivinden</p>
<p>Raport Özelliği: Pano</p>	<p>Raport Özelliği: Düz Raport (Tam)</p>
<p>Renk Sayısı: 10</p>	<p>Renk Sayısı: 4</p>
<p>Baskı Türü: Şablon</p>	<p>Baskı Türü: Film Druck</p>

 <p>VAKKO 1987 - 88 Kaynak: Vakko Firmasına Ait 1987 - 88 Sonbahar/Kış Eşarp Koleksiyon Kataloğundan</p>	 <p>SÜMERBANK 1987 - 88 Kaynak: Bursa Test ve Analiz Merkezi'nde Yer Alan Sümerbank Araştırma Geliştirme Merkezi (SAGEM) Arşivinden</p>
Rapor Özelliği: Pano	Rapor Özelliği: Yarım (Soter) Rapor
Renk Sayısı: 16	Renk Sayısı: 6
Baskı Türü: Şablon	Baskı Türü: Film Druck
 <p>VAKKO 1987 - 88 Kaynak: Vakko Firmasına Ait 1987 - 88 Sonbahar/Kış Eşarp Koleksiyon Kataloğundan</p>	 <p>SÜMERBANK 1987 - 88 Kaynak: Bursa Test ve Analiz Merkezi'nde Yer Alan Sümerbank Araştırma Geliştirme Merkezi (SAGEM) Arşivinden</p>
Rapor Özelliği: Pano	Rapor Özelliği: Diyaagonal Rapor
Renk Sayısı: 17	Renk Sayısı: 5
Baskı Türü: Şablon	Baskı Türü: Film Druck

4.1.4. 1990'lı Yıllar

1990'lı yıllarda Sümerbank'ın Bursa'da yer alan Fabrikasından kalan o zamanki adı ile SAGEM'e ait arşivden kalan bazı klasörler bugün BUTAL'da (Bursa Test ve Analiz Laboratuvarı) yer almaktadır. Sümerbank Araştırma ve Geliştirme Merkezi'nden desinatör olarak emekli olmuş şu anda BUTAL'da araştırmacı olarak çalışan Mesut Ayhan Cenani ile iletişime geçilerek 1990 yıllarına ait kartela ve kataloglara ulaşılarak rastgele seçilmiş 3 desenin analizi yapılmıştır. Vakko'ya ait desenler ise bir Vakko eşarp koleksiyoneri olan Gülizar Zümrüt'ün koleksiyonundan desenlere ulaşılmış ve rastgele seçilmiş 3 desenin analizi yapılmıştır.

 <p style="text-align: center;">VAKKO 1995 Kaynak: Gülizar Zümrüt isimli katlımcının şahsi Vakko eşarp koleksiyonundan, 2021</p>	 <p style="text-align: center;">SÜMERBANK 1995 Kaynak: Bursa Test ve Analiz Merkezi'nde Yer Alan Sümerbank Araştırma Geliştirme Merkezi (SAGEM) Arşivinden</p>
Raport Özelliği: Pano	Raport Özelliği: Düz Raport (Tam)
Renk Sayısı: 6	Renk Sayısı: 6
Baskı Türü: Şablon	Baskı Türü: Rotasyon
 <p style="text-align: center;">VAKKO 1997 Kaynak: Gülizar Zümrüt isimli katlımcının şahsi Vakko eşarp koleksiyonundan, 2021</p>	 <p style="text-align: center;">SÜMERBANK 1996 Kaynak: Bursa Test ve Analiz Merkezi'nde Yer Alan Sümerbank Araştırma Geliştirme Merkezi (SAGEM) Arşivinden</p>
Raport Özelliği: Pano	Raport Özelliği: Soter Raport (Yarım)
Renk Sayısı: 6	Renk Sayısı: 7
Baskı Türü: Şablon - Devore	Baskı Türü: Rotasyon
 <p style="text-align: center;">VAKKO 1998 Kaynak: Gülizar Zümrüt isimli katlımcının şahsi Vakko eşarp koleksiyonundan, 2021</p>	 <p style="text-align: center;">SÜMERBANK 1994 Kaynak: Bursa Test ve Analiz Merkezi'nde Yer Alan Sümerbank Araştırma Geliştirme Merkezi (SAGEM) Arşivinden</p>
Raport Özelliği: Pano	Raport Özelliği: Soter Raport (Yarım)
Renk Sayısı: 8	Renk Sayısı: 3
Baskı Türü: Şablon - Devore	Baskı Türü: Rotasyon

4.1.5. 2000’li Yıllar

2000’li yıllarda Fehmiye Dilek Er’in “Sümerbank İzmir Halkapınar Basma Sanayii Müessesesi’ne Ait Desen Albümlerinin Güncellenmesi, Arşivlenmesi Ve Korunması” isimli Sanatta Yeterlik Tezinde yer alan 2001 yılına ait desenden (Er, 2011) ve İzmir Ekonomi Üniversitesi’nin yayımlanmış olduğu “Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 – 2000” isimli dijital tekstil arşivinden yararlanılmıştır (Bulgun, Adanır, & Er, 2015). Vakko’ya ait desenler ise bir Vakko eşarp koleksiyoneri olan Gülizar Zümrüt’ün koleksiyonundan ve Vakko’nun yayınladığı “Vakko Eşarp Dün Bugün Yarın” isimli kitaptan (Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi İşletmeleri A.Ş., 2013) rastgele eşarp deseni seçilerek desen analizi yapılmıştır.

	
<p style="text-align: center;">VAKKO 2000 Kaynak: Gülizar Zümrüt isimli katılmıcnın şahsi Vakko eşarp koleksiyonundan, 2022</p>	<p style="text-align: center;">SÜMERBANK 2001 Kaynak: Fehmiye Dilek Er “Sümerbank İzmir Halkapınar Basma Sanayii Müessesesi’ne Ait Desen Albümlerinin İncelenmesi, Arşivlenmesi ve Korunması” Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türl El Sanatları Ana Sanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi, 2011</p>
<p>Raport Özelliği: Pano</p>	<p>Raport Özelliği: Diyagonal Raport</p>
<p>Renk Sayısı: 12</p>	<p>Renk Sayısı: 9</p>
<p>Baskı Türü: Şablon</p>	<p>Baskı Türü: Film Druck</p>
	
<p style="text-align: center;">VAKKO 2006 Kaynak: Vakko Eşarp Dün, Bugün Yarın, Vakko Yayınları, İstanbul, 2013</p>	<p style="text-align: center;">SÜMERBANK 2000 Kaynak: Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 - 2000, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2015</p>
<p>Raport Özelliği: Pano</p>	<p>Raport Özelliği: Tam (Düz) Raport</p>
<p>Renk Sayısı: 8</p>	<p>Renk Sayısı: 6</p>
<p>Baskı Türü: Şablon</p>	<p>Baskı Türü: Film Druck</p>

 <p>VAKKO 2006 Kaynak: Vakko Eşarp Dün, Bugün Yarın, Vakko Yayınları, İstanbul, 2013</p>	 <p>SÜMERBANK 2001 Kaynak: Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 - 2000, İzmir Ekonomi Üniversitesi, 2015</p>
Raport Özelliği: Pano	Raport Özelliği: Tam (Düz) Raport
Renk Sayısı: 7	Renk Sayısı: 4
Baskı Türü: Şablon	Baskı Türü: Film Druck

5. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de 1960 – 2000’li yıllar arasında benzer dönemlerde kurulan Sümerbank ve Vakko’nun tasarladığı desenlerin, desen üretim teknikleri arasındaki farklılıkların incelenerek desen tasarım sürecine etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bu kapsamda Sümerbank ve Vakko firmalarına ait desen araştırması yapılmış ve 1960, 1970, 1980, 1990 ve 2000 yıllarından oluşan toplam 15 desenin raporunu, renk sayısını ve baskı türünü içeren 3 maddelik karşılaştırmalı desen analizi yapılmıştır.

Çizelge 2. Sümerbank ve Vakko Kumaş Desen Analiz Sonuçları

Desen No	Firma	Yıl	Raport Özelliği	Renk Sayısı	Baskı Türü
1	Vakko	1964	Pano	10	Şablon
1	Sümerbank	1964	Diagonal Raport	6	Rulo
2	Vakko	1964	Pano	12	Şablon
2	Sümerbank	1964	Tam Raport	3	Rulo
3	Vakko	1964	Pano	14	Şablon
3	Sümerbank	1964	Tam Raport	5	Rulo
1	Vakko	1975	Pano	13	Şablon
1	Sümerbank	1975	Tam Raport	5	Film Druck
2	Vakko	1973	Pano	4	Şablon
2	Sümerbank	1973	Yarım Raport	5	Film Druck
3	Vakko	1969	Pano	6	Şablon
3	Sümerbank	1976	Yarım Raport	4	Film Druck
1	Vakko	1987-88	Pano	10	Şablon
1	Sümerbank	1987-88	Tam Raport	4	Film Druck
2	Vakko	1987-88	Pano	16	Şablon
2	Sümerbank	1987-88	Yarım Raport	6	Film Druck
3	Vakko	1987-88	Pano	17	Şablon
3	Sümerbank	1987-88	Diagonal Raport	5	Film Druck
1	Vakko	1995	Pano	6	Şablon
1	Sümerbank	1995	Tam Raport	6	Rotasyon
2	Vakko	1997	Pano	6	Şablon - Devore
2	Sümerbank	1996	Yarım Raport	7	Rotasyon
3	Vakko	1998	Pano	8	Şablon - Devore
3	Sümerbank	1994	Yarım Raport	3	Rotasyon
1	Vakko	2000	Pano	12	Şablon
1	Sümerbank	2001	Diagonal Raport	9	Film Druck
2	Vakko	2006	Pano	8	Şablon
2	Sümerbank	2000	Tam Raport	6	Film Druck
3	Vakko	2006	Pano	7	Şablon
3	Sümerbank	2001	Tam Raport	4	Film Druck

Sümerbank ve Vakko firmalarının 1960 – 2000 yılları arasında desenlerine ulaşılabilmiş ve karşılaştırmalı desen analizi yapılmıştır. Çizelge 4’te elde edilen tabloda 1960 – 2000 yılları arasında toplam 15 desen içerisinde desen analiz sonuçları şu şekildedir;

- Sümerbank’ta 5 desenin yarım 3 desenin diyagonal ve 7 desenin tam rapor olarak tasarlandığı, Vakko’da ise tüm desenlerin eşarplara basılması sebebi ile 15 desende de pano rapor kullanılarak desenlerin tasarlandığı tespit edilmiştir.
- Desenlerin renk sayılarındaki farklılık çizelge 4’te detaylı olarak yer almakla beraber Sümerbank’ta desenlere en fazla 9 renk verildiği ve ortalama renk sayısının 7 olduğu, Vakko’da ise renk sayısının en fazla 17 olduğu ve ortalama 8 renk olarak desenlerin tasarlandığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Sümerbank’ta 15 desen içerisinde 9 desenin film druck, 3 desenin rotasyon, 3 desenin rulo baskı tekniği kullanılarak basıldığı, Vakko’da ise 15 desenin baskı tekniğinin de şablon baskı olduğu ancak 2 desende ayrıca devore (yakma) tekniği de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgularda iki desen arasındaki en belirgin farklılık renk sayılarındaki farklılık olarak ortaya çıkmaktadır. Desende renk sayısında farklılık olması da tüm tasarım sürecinin farklılaşması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde; 1960’lı yıllarda Sümerbank’ın rulo baskı tekniği kullanması renk sayısında sınırlı olmasına etki etmiş gibi gözükmemektedir. 1970’li ve 1980’li yıllarda Sümerbank ve Vakko aynı baskı tekniklerini kullanarak baskı yapmalarına rağmen desen tasarımlarında Sümerbank’ta daha az renkli, ton derinliği olmayan ve basit desenler tasarlanırken Vakko’da daha karmaşık, renkli ve ton derinliği de olan desenler tercih edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1960’lı yıllardaki desenlerde rulo baskı tekniğinin renk sınırına direkt etkisi olduğu sonucuna varmak mümkün gözükmemektedir. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise Sümerbank günümüzde dahi hızına yetişilemeyen rotasyon baskı tekniğine geçmiş Vakko ise şablon baskı tekniği ile devam etmiştir. Bunun en önemli sebebi Sümerbank metraj kumaş üretimi yaptığı için rotasyon baskı makinesine geçiş yapmıştır ancak Vakko eşarp desende pano baskı kullandığı için şablon baskı tekniğinde devam etmiştir. Ancak yine de Sümerbank 12 renk basabilecek teknolojiye sahip olmasına rağmen en fazla 7 renkli kumaş desen tasarımını basmış Vakko ise 17 renge kadar çıkmıştır. Bu sonuçlar dahilinde aslında baskı tekniklerinin desen tasarımını, özellikle renk konusunda sınırlandırmayı önemli ölçüde etkilerken Sümerbank ve Vakko desenlerinde tek etkenin baskı teknikleri olmadığı sonucu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Amanda Briggs - Goode, A. R. (2013). Printed Textile Design. A. B. Goode içinde, *Printed Textile Design* (s. 108). London: Laurence King Publishing.
- Bulgun, E. Y., Adanır, E. Ö., & Er, F. D. (2015). *Türkiye Baskı Desenleri Tarihi: Sümerbank Örneği 1956 - 2000*. İzmir, Türkiye: İzmir Ekonomi Üniversitesi.
- Can, Ş. (2008). *Gravür (Çukur Baskı) Teknikleri*. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Digital Textiles. (2022, Şubat 16). Digital Textiles: <http://digitaltextiles.net/wp-content/uploads/2016/04/Digital-Textile-and-Fashion-students-print-and-design-thesis-projects-assignments-services-Pattern-Design.jpg> adresinden alındı
- Er, F. D. (2011). *Sümerbank İzmir Halkapınar Basma Sanayii Müessesesi'ne Ait Desen Albümlerinin Güncellenmesi, Arşivlenmesi ve Korunması*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi.
- Gürcüm, B. H., & Karakaş, F. (2017). Baskılı Döşemelik Kumaşlarda Tüketici Desen Tercihlerinin İncelenmesi. *Akademik Sanat; Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 45 - 70.
- Hayat Dergisi. (1964, Aralık 17). Vakko 1965 Koleksiyonundan Seçmeler. *Hayat Dergisi*(52).
- Hayat Dergisi. (1964, 12 17). Vakko Eşarplarının 1965 Koleksiyonundan Seçmeler. *Hayat Dergisi*, s. 22 - 23.
- Hayward, J. (2016, Şubat 23). *Linkedin*. Brief History of Dye Sublimation Printing by Dr Justin Hayward, Cambridge Investment Research: <https://www.linkedin.com/pulse/brief-history-dye-sublimation-printing-dr-justin-hayward-hayward/> adresinden alındı
- Kaya, R. (1974). *Türk Yazmacılık Sanatı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Kı International Corporation. (2022, Şubat 16). kiintl: <http://www.kiintl.com/1/product.php?productid=16304&cat=0&page=3&js=n> adresinden alındı
- Kibar, Z. (2000). *Desen Gravür ve Şablon Teknolojisi*. Bursa: Tübitak Marmara Araştırma Merkezi Tekstil Enstitüsü Araştırma Laboratuvarı.
- Meller, S., & Elffers, J. (2010). *Textile Designs*. London: Thames & Hudson.
- Memiş, Y. (2017). *Süblimasyon Transfer Baskı Tekniğinde Üretim Aşamasında Kumaş Üzerindeki Renk ve Desen Oluşumunu Etkileyen Faktörler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı - Yüksek Lisans Tezi.
- Mimaki. (2022, Şubat 16). *Baskı Makineler*. Mimaki: <https://www.mimaki.com.tr/products/tekstil-baski-makineleri/tx300p-1800b/> adresinden alındı
- Mimaki. (2022, Şubat 16). *Baskı Makineleri*. Mimaki: <https://www.mimaki.com.tr/products/dye-sublimation-2-tr/ts300p-1800/> adresinden alındı
- National Museum of American History. (2022, Şubat 16). American History: https://americanhistory.si.edu/collections/search/object/nmah_1952731 adresinden alındı
- Öpöz, N. (2018). *20. Yüzyıldan Günümüze Tekstil Yüzey Tasarımının Giyim Tasarımına Yansımaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı - Yüksek Lisans Tezi.
- Reich, T. (2022, Şubat 16). *Kenilworth*. Victor & Albert Museum. adresinden alındı

- Reich, T. (2022, Şubat 16). *Kenilworth*. Victor & Albert Museum: <https://collections.vam.ac.uk/item/O1191290/kenilworth-screen-printed-cotton-reich-tibor/> adresinden alındı
- Royal Calorina Corporation. (2022, Şubat 17). Royal Calorina: <https://www.royalcarolina.com/5-rotary-screen-printing-facts/> adresinden alındı
- Rüzgar, A. (2019). *Rotasyon ve Dijital Reaktif Baskıların Çevresel Etkilerinin Yaşam Döngüsü Analizi Tekniğiyle Karşılaştırılması*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tekstil Mühendisliği Anabilim Dalı - Yüksek Lisans Tezi.
- Saldıray, B. (1979). *Kumaş Baskısında Raport ve Renk Ayrımı İşlemleri*. İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.
- Squires, E. (2022, Şubat 17). *Sunfield*. Victor & Albert Museum: <https://collections.vam.ac.uk/item/O261697/sunfield-furnishing-fabric-eddie-squires/> adresinden alındı
- Thompson, W. (2003, Ekim). The Printed Image in the West: Woodcut. *Heilbrunn Timeline Of Art History*. (T. M. Art, Dü.) New York, Central Park, America. Şubat 10, 2022 tarihinde https://www.metmuseum.org/toah/hd/wdct/hd_wdct.htm adresinden alındı
- Tunçel, O. (2019). Dijital Çağda Baskı Teknolojileri. *Sanat Tarihi Dergisi (STD)*, 361 - 377.
- Tural Makine. (2022, Şubat 16). *Baskı Makineleri*. Tural Makine: <https://turalmakina.com.tr/tr-32-TC320-METRAJ-TRANSFER-BASKI-MAKINAESI.html> adresinden alındı
- Turan, E. (2022, Şubat 15). Bursa. bidolubaski: <https://www.bidolubaski.com/blog/dpi-nedir-ve-neden-bilinmesi-gerekir> adresinden alındı
- Uğur, E. (2019). Transfer Baskı Tekniğinin Basım Yayın Teknolojileri Programlarında Okutulan Baskı Teknikleri Dersine Entegrasyonu. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 253 - 266.
- Vakko. (1987). Vakko 1987 - 88 Sonbahar/Kış Eşarp Koleksiyon Kataloğu. Vakko Yayınları.
- Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi İşletmeleri A.Ş. (2013). *Vakko Eşarp Dün Bugün Yarın*. İstanbul: Vakko Yayınları.
- Wanek, R. (2022, Şubat 17). *Location Scout Part II: Resist Block Printing*. Victor & Albert Museum: <https://www.vam.ac.uk/blog/fabric-of-india/location-scout-part-ii-resist-block-printing> adresinden alındı
- Wanek, R. (2022, Şubat 17). *Location Scout Part II: Resist Block Printing*. Victor & Albert Museum: <https://www.vam.ac.uk/blog/fabric-of-india/location-scout-part-ii-resist-block-printing> adresinden alındı
- Watt, M. (2004, Ekim). Heilbrunn Timeline Of Art History. *Nineteenth-Century European Textile Production*. New York, Central Park, America: The Metropolitan Museum of Art. Şubat 10, 2022 tarihinde https://www.metmuseum.org/toah/hd/txtn/hd_txtn.htm adresinden alındı
- Westerfield, J. (2022, Şubat 16). *Printed Cotton*. Victor & Albert Museum: <https://collections.vam.ac.uk/item/O319338/printed-cotton/?carousel-image=2018KX4444> adresinden alındı
- Y, A. (2018, Haziran 24). *Dye Sublimation Printing: History and How It Works*. ComboInk: <https://www.comboink.com/blog/dye-sublimation-printing-history-and-how-it-works/#:~:text=The%20earliest%20evidence%20of%20this,he%20observed%20that%20dyes%20sublimate.&text=The%20Jet%20Propulsion%20Lab%20in,used%20the%20dye%20sublimation%20method.> adresinden alındı

- Yörük, E. Y. (2019). *Tekstil Baskıcılığında Teknolojiye Bağlı Değişen Tasarım Anlayışı* . İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anadanat Dalı - Yüksek Lisans Tezi.
- Yüksel, D. (2009). *Farklı Özelliklerdeki Tekstil Desenlerinin Günümüz Baskı Stilleri İle Basılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı - Yüksek Lisans Tezi.

Spor, Stres ve Sportmenlik¹

Engin EFEK² Korkmaz YİĞİTER³

Araştırma Makalesi

Öz

Araştırmanın amacı spor, stres ve sportmenlik değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Tarama modeli kullanılan araştırmanın evrenini Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yaşayan 17-34 yaş arasında bireyler oluşturmuştur. Örneklem rastgele seçim yöntemi kullanılarak belirlenmiş 1254 kişiden oluşmaktadır. Bireyler araştırmaya gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların çeşitli demografik özelliklerini belirlemek için 5 soruluk "Kişisel Bilgi Formu", stres düzeylerini belirlemek için "Algılanan Stres Ölçeği/ASÖ-14" ve sportmenlik düzeylerini belirlemek için ise "Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği" kullanılmıştır. Yapılan normallik testleri (Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk) sonucunda veriler normal dağılım göstermediğinden Spearman Rank Korelasyon Testi, Mann Whitney-U Testi ve Kruskal Wallis Testi ve Post Hoc testlerinden Bonferroni Testi uygulanmıştır. Araştırmanın bulguları katılımcıların olumlu stres düzeyine sahip olduğunu, stresle etkili bir şekilde baş edebildiklerini ve yüksek düzeyde sportmen olduklarını göstermiştir. Diğer yandan, stres ve sportmenlik arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca stres ile cinsiyet, branş, yaş ve spor yaşı; sportmenlik ile cinsiyet ve branş arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Araştırmanın sonuçları bireylerde stresin arttıkça sportmenliğin düştüğünü; cinsiyetin, branşın, yaşın ve spor yaşının stres; cinsiyetin ve branşın sportmenlik üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca spor yapan bireylerde stres ve sportmen davranışlar daha yüksek görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Spor
Psikoloji
Sportmenlik Davranışı

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
08.12.2021

Kabul Tarihi:
17.01.2022

Spor, Stress and Sportsmanship

Abstract

The aim of the study is to examine the relationship between sports, stress and sportsmanship variables. The population of the research consisted of individuals between the ages of 17-34 living in various cities of Turkey. The sample consists of 1254 people determined using the random selection method. Individuals participated in the research voluntarily. The "Personal Information Form" with 5 questions was used to determine the various demographic characteristics of the participants, the "Perceived Stress Scale/PSS-14" to determine the stress levels, and the "Multidimensional Sportsmanship Orientation Scale" to determine the sportsmanship levels. As the results of the normality tests (Kolmogorov-Smirnov and Shapiro Wilk) did not show normal distribution, Spearman Rank Correlation Test, Mann Whitney-U Test and Kruskal Wallis Test and Bonferroni Test, one of the Post Hoc tests, were applied. The findings of the study showed that the participants had a positive stress level, were able to cope with stress effectively and were sportsmen at a high level. There is a negative and significant relationship between stress and sportsmanship. In addition, there is a significant relationship between stress and gender, branch, age and sports age. There is a significant relationship between sportsmanship and gender and branch. The results of the study showed that as the stress in individuals increases, sportsmanship decreases. It shows that gender, branch, age and sports age are effective on stress. It shows that gender and branch have an effect on sportsmanship. In addition, stress and sportsmanship behaviors are seen higher in individuals who do sports.

Keywords

Spor
Psychology
Sportsmanship Behavior

Article Info

Received:
08.12.2021

Accepted:
17.01.2022

¹ Bu araştırma "Atletizm sporunun stres, atılganlık ve sportmenlik düzeyleriyle ilişkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Spor Bilimleri Fakültesi; Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Türkiye, e-mail:enginfek@gmail.com ORCID:0000-0002-7889-8151

³ Spor Bilimleri Fakültesi; Yalova Üniversitesi, Yalova, Türkiye, e-mail. korkmazyizigiter@gmail.com ORCID: 0000-0002-6933-3466

Giriş

Spor olgusu çok eski tarihlere kadar dayandırılmakta, hatta sporun insanlık tarihi kadar eski olduğu öne sürülmektedir (Öntürk ve Ekici, 2018). Spor elbette geçmiş tarihlerde günümüzdeki anlamını ifade etmiyordu ve günümüzdeki kurallarla yapılmıyordu. Daha çok kaçma ve kovalama şeklinde ortaya çıktığı düşünülen spor olgusu, ilk insanların birbirleriyle ve doğayla giriştikleri mücadeleler yoluyla şekillenmişti. Doğayla bir ölüm kalım mücadelesine girişen ilk insanların günümüzdeki spor branşlarının temelini o yıllarda attığı varsayılmaktadır. Üretimci bir yapıya kavuşmadan önce avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren insanlar beslenme ve birtakım ihtiyaçları için hareket etmiş, bu hareketleri biçimlendirip kalıplaştırmış ve günümüz spor branşlarının oluşmasına ön ayak olmuşlardır. Daha sonraki yıllarda ise bu hareket biçimleri ve dolayısıyla spor farklı amaçlara hizmet etmeye başlamıştır. Bu amaçlar sağlıklı yaşam, savaş, eğitim, maddi ve manevi kazanç elde etmek ve bilim yapmak şeklinde çeşitlendirilebilir. İnsanın sürekli olgunlaşıp gelişmesi gibi spor da yıllar içinde sürekli gelişerek bu süreçte dinamik bir yapıya sahip olmuştur (Efek, 2020). Alanyazında spor ile ilgili birçok tanım ve açıklama mevcuttur (Efek, 2019). Sporun fiziki sağlık üzerindeki etkisi birçok çalışmaya konu olurken sosyal ve psikolojik sağlık üzerindeki etkisi, beslenme ve eğitim ile ilişkisi de birçok çalışmaya konu edilmiştir (Zorba ve Göksel, 2016; Chang vd., 2018; Yeh, Chang ve Lai, 2017; Thomas, Erdman ve Burke, 2016; Yıldız ve Erhan, 2019; Dinçer, 2020).

Sportmenlik spor olgusu içinde kabul edilen bir kavram olmakla birlikte centilmenlik ya da “Fair Play” anlamlarına gelmektedir (Certel, Bahadır ve Çelik, 2020; Pehlivan, 2004). Adalet, ahlâklı olma, saygılı olma, felsefe geliştirme ve etik kurallarının bir bağlamı olarak belirtilen sportmenlik olgusu hile, kuralızsızlık, yalan söyleme ve uygunsuz davranışları reddederek ahlaki açıdan uygun bir spor ortamının yaratılmasında önemli bir yere sahiptir (Greni, 1997; Yapan, 2007). Başka bir ifadeyle sportmenlik; sporda etik açıdan kabul edilen davranışlar veya tutumlar olarak ifade edilmektedir (Cremades, 2014; Efek, 2019). Yine fiziksel aktiviteler yoluyla geliştirilebilir bir olgu olan stres kavramıyla ilk ilgilenen kişi Hans Selye olarak bilinmektedir. Selye (1997) stresi; stresli ve zor bir durumda vücudun aşınma hızı olarak ifade etmiştir. Lazarus ve Folkman (1984) ise stresi kişinin bedensel ve psikolojik sınırlarının tehdit altında olması ve bu durumdan dolayı kişinin güçlük çekmesi olarak ifade etmiştir. Stresin birçok sebebi olmakla birlikte stresin kişiye fiziksel ve psikolojik olmak üzere birçok etkisi bulunmaktadır. Sporunun iyi bir performans gösterebilmesi için sadece fiziksel becerilerin yeterli olmadığı, fiziksel becerilerin yanında psikolojik becerilerin de performans üzerinde çok önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Fiziksel performansı kötü olan, ekonomik sıkıntı yaşayan, sakatlanmaktan çekinen ve kendisine yüksek hedefler koyan birçok sporunun stres altında olabileceği ve bunun sonucunda da başarısız olabileceği alanyazında ifade edilmiştir (Hisli Şahin ve Durak, 1994). Hatta beden eğitimi ve spor dersinde başarılı olma isteği bile sporcu üzerinde baskı ve strese neden olabilmektedir (Erdoğan ve Sural, 2021). Fakat bilinenin aksine stres sporcular açısından tamamen kötü bir durum değildir. Gerektiğinden az ya da fazla olması durumunda performansı düşüren bir faktör olan stres; optimal seviyede bulunuyorsa performans için olumlu bir durumu ifade eder (Hisli Şahin ve Durak, 1994).

Literatürde stres ve sportmenlikle ilgili birçok çalışmanın yapıldığı görülmektedir (Mendez vd. (2015), Mathner vd. (2010), Proios, Doganis ve Proios (2006), Mouratiou, Goutza ve Chatzopoulos (2007) ve Yalız Solmaz ve Bayrak (2006)). Fiziksel aktiviteler ve egzersizler yoluyla stres durumunun istenen düzeye çekilebildiği ve sportmenlik davranışlarının geliştirebildiği bilindiğinden, stres ve sportmenlik parametreleri farklı örneklemeler ve değişkenler kullanılarak araştırmalara konu edilmiştir. Aynı çalışmalar sporun sportmenlik parametresi üzerinde olumlu etkisi olduğunu göstermektedir. Yine aynı şekilde Eyre ve Baune (2012)’nin, Haag vd. (2018)’nin, Knöchel vd. (2012)’nin, Salmon (2001)’un, Carro, Trejo, Busiguina ve Torres Aleman (2001)’in, Lee vd. (2019)’nin, Lippke, Wienert, Kuhlmann, Fink ve Hambrecht (2015)’in, Mehrafar vd. (2019)’nin ve Mokaya ve Gitari (2012)’nin çalışmaları spora katılımın stres üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymuştur. Yüksek hedefler, ego, maddi ve manevi ödüller, kariyer ve daha birçok amacı gerçekleştirebilmek için spor ve müsabaka esnasında yüksek stres yaşayan sporcuların ahlak dışı davranışlara yönelebileceği düşünülmektedir ve bu da çalışmanın önemini ifade etmektedir. Bu sebeple spora katılımın stres ve sportmenlik düzeyleriyle ilişkisi olabileceği düşünülerek bu parametreler araştırmanın konusu edilmiştir. Stres ve sportmenlik kavramlarının birbiri ile ilişkisi literatürde az sayıda çalışmada mevcuttur. Giderek büyüyen; küresel ve ticari bir hâl alan spor ortamına paralel şekilde artan stresin ve sportmenlik dışı davranışların irdelenmesi

önemlidir. Bu çalışmayla spora katılımın stres ve sportmenlik ile ilişkisi daha farklı ve daha geniş bir örneklem grubuyla incelenmiş olacaktır. Elde edilen sonuçların da alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı spora katılımın stres ve sportmenlik düzeyleriyle ilişkisini incelemektir. Spora katılımın stres ve sportmenlik ile ilişkisinde cinsiyet, yaş, spora katılım, spor yaşı ve branş değişkenlerinin etkisi olabileceği düşünülerek araştırma için bazı hipotezler oluşturulmuştur.

H₁: Algılanan stres ile sportmenlik arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

H₂: Algılanan stres ile sosyal normlara uyum arasında negatif ilişki vardır

H₃: Algılanan stres ile kurallara ve yönetime saygı negatif ilişkilidir.

H₄: Algılanan stres ile sosyal sorumluluklara bağlılık arasında negatif ilişki vardır.

H₅: Algılanan stres ile rakibe saygı arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

H₆: Algılanan stres ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₇: Sportmenlik ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₈: Spor yapan katılımcıların algılanan stres düzeyleri daha düşüktür.

H₉: Spor yapan katılımcıların sportmenlik düzeyleri daha yüksektir.

H₁₀: Algılanan stres ile yaş

H₁₁: Sportmenlik ile yaş

H₁₂: Algılanan stres ile spor yaşı

H₁₃: Sportmenlik ile spor

H₁₄: Algılanan stres ile branş

H₁₅: Sportmenlik ile branş

(H₁₀ ile H₁₅ hipotezlerinde değişkenler arasında ilişki olduğu varsayılmıştır.

1. Yöntem

1.1. Araştırma modeli

Araştırma tarama modeli ile tasarlanmıştır.

1.2. Araştırma grubu

Araştırmada veri toplama süreci 2020 yılı Haziran ve Ağustos tarihleri arasında yürütülmüş ve çalışmanın evrenini 17-34 yaş arasındaki Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yaşayan bireyler oluşturmuştur. Çalışmanın örneklemini ise rastgele örneklem seçim tekniği kullanılarak araştırmaya gönüllü katılım sağlayan 1254 kişiden oluşmaktadır.

Tablo 1: Demografik Özellikleri

Değişken	F	%	
Cinsiyet	Kadın	642	51,2
	Erkek	612	48,8
Yaş	18 ve altı	188	15,0
	19-23	371	29,6
	24-28	238	19,0
	29-33	81	6,5
	34 yaş ve üzeri	376	30,0
Spor Yapma Durumu	Evet	785	62,6
	Hayır	469	37,4
Spor Yapma Yılı	Yapmıyor	398	31,7
	0-5 yıl	228	18,2

(Spor Yaşı)	6-10 yıl	368	29,3
	11-15 yıl	104	8,3
	15 yıl ve üzeri	156	12,4
Branş	Atletizm	183	14,6
	Futbol	151	12,0
	Voleybol	128	10,2
	Mücadele Sporları	168	13,4
	Diğer	183	14,6
	Yok	441	35,2
Toplam		1254	100%

1.3. Veri Toplama Araçları

Veriler Google Formlar aracılığıyla elde edilmiştir. Yapılan araştırmada 3 farklı veri toplama aracı kullanılmıştır. Katılımcıların çeşitli demografik özelliklerini (cinsiyet, spora katılım, yaş, spor yaşı ve branş) belirlemek için araştırmacılar tarafından oluşturulan 5 soruluk “*Kişisel Bilgi Formu*” kullanılmıştır. Katılımcıların algılanan stres düzeylerini belirlemek için Cohen vd. (1983) tarafından geliştirilen ve Eskin vd. (2013) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan “*Algılanan Stres Ölçeği/ASÖ-14*” kullanılmıştır. Sportmenlik ölçümleri için Vallerand vd. (1997) tarafından geliştirilen ve Sezen Balçıklı (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan “*Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği*” kullanılmıştır.

Algılanan Stres Ölçeği:

Cohen vd. (1983) tarafından geliştirilen ve Eskin vd. (2013) tarafından Türkçeye uyarlanan “*Algılanan Stres Ölçeği/ASÖ-14*” ölçeği yetersiz özyeterlilik algısı faktörü, rahatsızlık algısı faktörü ve toplam stres algısı faktörü olmak üzere belirlenmiştir. Araştırmamızda da toplam stres algısı olmak üzere tek faktörde ele alınmıştır. Ölçek toplamda 14 ifadeden oluşmakta ve katılımcılar her ifadeyi “Hiçbir zaman (0)” ile “Çok sık (4)” arasında değişen 5’li Likert tipi ölçek üzerinde işaretlemektedirler. İfadelerden 7 tanesi (4, 5, 6, 7, 9, 10, 13) tersten puanlanmaktadır. Algılanan stres ölçeğinin puanları ise 0 ve 56 arasında değişmekte, yüksek puanlar kişilerin stres algılarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı 0.84, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı ise 0.87 olarak bulunmuştur. Bu da ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir ve geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği:

Vallerand vd. (1997) tarafından geliştirilen ve Sezen Balçıklı (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan “*Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği*” orijinalinde 25 maddeden ve 5 faktörden oluşan 5’li likert tipi bir ölçektir. Orijinal ölçeğin alt faktörlerini “Sosyal Normlara Uyum”, “Kurallara ve Yönetime Saygı”, “Sporda Sorumluluklara Bağlılık”, “Rakibe Saygı” ve “Negatif Yaklaşımlar” faktörleri oluşturmaktadır. Türkçeye uyarlama çalışmaları yapılırken “Negatif Yaklaşımlar” alt faktörünün çalışmadığı gözlenmiş ve bu yüzden bu faktör ve maddeleri orijinal ölçekten çıkarılmıştır. Türkçe uyarlaması yapılan ölçek 4 faktörden ve 20 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek minimum puan 20 ve maksimum puan 100’dür. Faktörler şöyledir: Sosyal Normlara Uyum (Madde 1, 2, 3, 4, 5). Kurallara ve Yönetime Saygı (Madde 6, 7, 8, 9, 10). Sporda Sorumluluklara Bağlılık (Madde 11, 12, 13, 14, 15). Rakibe Saygı (Madde 16, 17, 18, 19, 20). Cronbach Alpha değerleri; Faktör 1 (Sosyal Normlara Uyum) 0,86; Faktör 2 (Kurallara ve Yönetime Saygı) 0,83; Faktör 3 (Sporda Sorumluluklara Bağlılık) 0,91; Faktör 4 (Rakibe Saygı) 0,82’dir. Değerler, yüksek derecede güvenilir olarak bulunmuştur. Buna göre, ölçeğin Türkçe uyarlaması geçerli ve güvenilir bir yapıya sahiptir.

1.4. Verilerin Analizi

Veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk testi sonuçları puanların normal dağılım göstermediğini belirlemiştir. Bu sebeple çalışmada parametrik

olmayan testlerden Spearman Rank Korelasyon Testi, Mann Whitney-U Testi ve Kruskal Wallis Testi ve Post Hoc testlerinden Bonferroni Testi uygulanmıştır.

2. Bulgular

Tablo 2: Algılanan Stres Ölçeği ve Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği'nin Toplam Puanlarına Ait Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk Normallik Testleri

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	df	p	İstatistik	df	p
Algılanan Stres Ölçeği	,063	1254	,000*	,993	1254	,000*
Sportmenlik	,094	1254	,000*	,858	1254	,000*

*(p<0,05).

Yapılan testler incelendiğinde ölçeklerden elde edilen toplam puanların normal dağılım göstermediği görülmektedir.

Tablo 3: Algılanan Stres Ölçeği ve Sportmenlik Ölçeklerinden Sonuçlar

Ölçek	N	Min	Maks	Ort	Ss
Algılanan Stres	1254	5,00	45,00	25,7560	6,88750
Sportmenlik Toplam	1254	20,00	100,00	86,2687	10,45136
Sosyal Normlara Uyum	1254	5,00	25,00	21,7959	3,61249
Kurallara ve Yönetime Saygı	1254	5,00	25,00	20,6388	3,16724
Sosyal Sorumluluklara Bağlılık	1254	5,00	25,00	22,6372	2,95482
Rakibe Saygı	1254	5,00	25,00	21,1970	3,42009

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların algılanan stres ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 25.7560 ve sportmenlik ölçeğinin toplam puanından aldıkları puanların ortalaması ise 86,2687'dir. Çok boyutlu sportmenlik yönelimi ölçeğinin sosyal normlara uyum alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 21.7959; kurallara ve yönetime saygı alt boyutundan aldıkları puanların ortalaması 20.6388; sosyal sorumluluklara bağlılık alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 22,6372 ve rakibe saygı alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması ise 21.1970 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4. Algılanan Stres Ölçeği, Sportmenlik Ölçeği ve Sportmenlik Ölçeği Alt Boyutlarından Alınan Puanlar Arasındaki İlişki (Spearman Korelasyon Analizi)

		ASÖ Toplam	Sportm. Toplam	SNU	KYS	SSB	RS
ASÖ Toplam	Korelasyon	1,000	-,188**	-,155**	-,137**	-,158**	-,160**
	p	.	,000*	,000*	,000*	,000*	,000*
	N	1254	1254	1254	1254	1254	1254
Sportmenlik Toplam	Korelasyon	-,188**	1,000	,808**	,747**	,700**	,757**
	p	,000*	.	,000*	,000*	,000*	,000*
	N	1254	1254	1254	1254	1254	1254
Sosyal Normlara Uyum	Korelasyon	-,155**	,808**	1,000	,517**	,472**	,468**
	p	,000*	,000*	.	,000*	,000*	,000*
	N	1254	1254	1254	1254	1254	1254
Kurallara ve Yönetime Saygı	Korelasyon	-,137**	,747**	,517**	1,000	,397**	,409**
	p	,000*	,000*	,000*	.	,000*	,000*
	N	1254	1254	1254	1254	1254	1254
Sosyal Sorumluluklara Bağlılık	Korelasyon	-,158**	,700**	,472**	,397**	1,000	,416**
	p	,000*	,000*	,000*	,000*	.	,000*
	N	1254	1254	1254	1254	1254	1254
Rakibe Saygı	Korelasyon	-,160**	,757**	,468**	,409**	,416**	1,000
	p	,000*	,000*	,000*	,000*	,000*	.
	N	1254	1254	1254	1254	1254	1254

Tablo 4'te görüldüğü gibi algılanan stres ile sportmenlik arasında negatif yönlü ve anlamlı; algılanan stres ile sosyal normlara uyum alt boyutu arasında negatif yönlü ve anlamlı; algılanan stres ile kurallara ve yönetime saygı alt boyutu arasında negatif yönlü ve anlamlı; algılanan stres ile sosyal sorumluluklara bağlılık alt boyutu arasında negatif yönlü ve anlamlı ve algılanan stres ile rakibe saygı alt boyutu arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki mevcuttur.

Tablo 5. Katılımcıların Algılanan Stres, Sportmenlik ve Sportmenlik Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Cinsiyete Göre Mann Whitney-U Testi ile Karşılaştırılması

Puan	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Z	P
Algılanan Stres	Kadın	642	674,01	-4,664	,000*
	Erkek	612	578,71		
Sportmenlik	Kadın	642	678,23	-5,084	,000*
	Erkek	612	574,29		
Sosyal Normlara Uyum	Kadın	642	671,04	-4,521	,000*
	Erkek	612	581,82		
Kurallara ve Yönetime Saygı	Kadın	642	672,05	-4,492	,000*
	Erkek	612	580,77		
Sosyal Soruml. Bağlılık	Kadın	642	651,46	-2,492	,013*
	Erkek	612	602,36		
Rakibe Saygı	Kadın	642	660,15	-3,301	,001*
	Erkek	612	593,25		

Tablo 5'e göre katılımcıların cinsiyetleri ile algılanan stres, sportmenlik, sosyal normlara uyum, kurallara ve yönetime saygı, sosyal sorumluluklara bağlılık ve rakibe saygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Kadınların algılanan stres, sportmenlik, sosyal normlara uyum, kurallara ve yönetime saygı, sosyal sorumluluklara bağlılık ve rakibe saygı düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir.

Tablo 6. Katılımcıların Algılanan Stres, Sportmenlik ve Sportmenlik Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Spor Yapma (Spora Katılım) Değişkenine Göre Mann Whitney-U Testi ile Karşılaştırılması

Puan	Spor Yapma	N	Sıra Ortalaması	Z	P
Algılanan Stres	Evet	785	628,12	-,079	,937
	Hayır	469	626,46		
Sportmenlik	Evet	785	632,90	-,684	,494
	Hayır	469	618,46		
Sosyal Normlara Uyum	Evet	785	639,35	-1,555	,120
	Hayır	469	607,66		
Kurallara ve Yönetime Saygı	Evet	785	620,79	-,855	,393
	Hayır	469	638,73		
Sosyal Soruml. Bağlılık	Evet	785	659,50	-4,205	,000*
	Hayır	469	573,94		
Rakibe Saygı	Evet	785	611,32	-2,066	,039*
	Hayır	469	654,58		

Tablo 6 incelendiğinde, katılımcıların spor yapma durumları ile sosyal sorumluluklara bağlılık ve rakibe saygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Spor yapma durumu ile algılanan stres, sportmenlik, sosyal normlara uyum ve kurallara ve yönetime saygı düzeyleri arasında yoktur. Spor yapanların algılanan stres, sportmenlik, sosyal normlara uyum ve sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyleri spor yapmayanlara göre daha yüksektir. Spor yapmayanların ise kurallara ve yönetime saygı ve rakibe saygı düzeyleri spor yapanlara göre daha yüksek tespit edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Algılanan Stres, Sportmenlik ve Sportmenlik Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Yaş Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi ile Karşılaştırılması

Puan	Yaş	n	Sıralar Ort	X ²	sd	p	Bonferroni
Algılanan Stres	18 yaş ve altı	188	632,83	92,097	4	,000*	5<3 5<2 5<1
	19-23	371	721,77				
	24-28	238	704,12				
	29-33	81	605,32				
	34 yaş ve üzeri	376	488,10				
Sportmenlik	18 ve altı	188	631,88	5,447	4	,244	
	19-23	371	596,03				
	24-28	238	664,53				
	29-33	81	623,66				
	34 yaş ve üzeri	376	633,75				
Sosyal Normlara Uyum	18 ve altı	188	646,43	9,600	4	,048*	3>2
	19-23	371	603,20				
	24-28	238	683,57				
	29-33	81	607,45				
	34 yaş ve üzeri	376	610,85				
Kurallara ve Yönetime Saygı	18 ve altı	188	586,55	8,542	4	,074	
	19-23	371	631,88				
	24-28	238	602,67				
	29-33	81	596,56				
	34 yaş ve üzeri	376	666,04				
Sosyal Soruml. Bağlılık	18 ve altı	188	711,66	27,080	4	,000*	1>5 2>5
	19-23	371	641,27				
	24-28	238	655,36				
	29-33	81	588,27				
	34 yaş ve üzeri	376	562,66				

	18 ve altı	188	600,16				5>1
	19-23	371	555,91				3>2
Rakibe Saygı	24-28	238	653,73	28,373	4	,000*	4>2
	29-33	81	666,94				5>2
	34 yaş ve üzeri	376	686,71				

Tablo 7'ye göre katılımcıların yaşları ile algılanan stres, sosyal normlara uyum, sosyal sorumluluklara bağlılık ve rakibe saygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeni ile sportmenlik ve kurallara ve yönetime saygı düzeyi arasında ise herhangi bir anlamlı farklılık yoktur. Bonferroni testi sonucuna göre; Algılanan stres düzeylerine bakıldığında 34 yaş ve üzerinde olan kişilerin algılanan stres seviyelerinin 18 ve altı, 19-23 yaş arası ve 24-28 yaş arasındaki kişilere göre daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca en yüksek stres seviyesine sahip olan yaş grubu 19-23 yaş arası iken en düşük stres seviyesine sahip olan yaş grubu 34 yaş ve üzeri olan gruptur. Sosyal normlara uyum düzeylerine bakıldığında, 24-28 yaş arasında olan katılımcıların sosyal normlara uyum düzeyi 19-23 yaş arasında olan katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksektir. Sosyal sorumluluklara bağlılık düzeylerine bakıldığında, 18 yaş ve altında olan katılımcıların sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyi 34 yaş ve üzerinde olan ve 19-23 yaş arasında olan katılımcıların sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyi 34 yaş ve üzerinde olan katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksektir. Son olarak rakibe saygı düzeylerine bakıldığında ise 34 yaş ve üzeri, 29-33 yaş arası ve 24-28 yaş arası olan katılımcıların rakibe saygı düzeyleri 19-23 yaş arasında olan katılımcılara göre anlamlı derecede daha yüksektir. Ayrıca 34 yaş ve üzeri olan katılımcıların rakibe saygı düzeyleri 18 yaş ve altında olan katılımcılara göre daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 8. Katılımcıların Algılanan Stres, Sportmenlik ve Sportmenlik Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Spor Yaşı Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi ile Karşılaştırılması

Puan	Spor Yaşı	n	Sıralar Ort	X ²	sd	p	Bonferroni
Algılanan Stres	Spor Yapmıyor	398	620,79	35,119	4	,000*	1>5
	0-5 yıl	228	635,57				2>5
	6-10 yıl	368	662,18				3>5
	11-15 yıl	104	725,14				4>5
	16 yıl ve üzeri	156	485,93				
Sportmenlik	Spor Yapmıyor	398	607,92	5,730	4	,220	
	0-5 yıl	228	625,48				
	6-10 yıl	368	630,06				
	11-15 yıl	104	702,98				
	16 yıl ve üzeri	156	624,05				
Sosyal Normlara Uyum	Spor Yapmıyor	398	613,19	12,622	4	,013*	4>3
	0-5 yıl	228	637,02				
	6-10 yıl	368	611,42				
	11-15 yıl	104	739,77				
	16 yıl ve üzeri	156	613,17				
Kurallara ve Yönetime Saygı	Spor Yapmıyor	398	624,27	,570	4	,966	
	0-5 yıl	228	623,56				
	6-10 yıl	368	627,34				
	11-15 yıl	104	652,54				
	16 yıl ve üzeri	156	625,19				
Sosyal Soruml. Bağlılık	Spor Yapmıyor	398	547,95	34,148	4	,000*	2>1
	0-5 yıl	228	673,11				3>1
	6-10 yıl	368	683,06				3>5
	11-15 yıl	104	641,47				
	16 yıl ve üzeri	156	623,42				

	Spor Yapmıyor	398	656,16			
	0-5 yıl	228	600,95			
Rakibe Saygı	6-10 yıl	368	604,01	6,153	4	,188
	11-15 yıl	104	658,63			
	16 yıl ve üzeri	156	627,85			

Tablo 8'e göre katılımcıların spor yaşları ile algılanan stres, sosyal normlara uyum ve sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Spor yaşı değişkeni ile sportmenlik, kurallara ve yönetime saygı ve rakibe saygı düzeyleri arasında herhangi bir anlamlı farklılık yoktur. Bonferroni testi sonucuna göre; algılanan stres düzeylerine bakıldığında 16 yıl ve üzeri spor yapanların algılanan stres düzeyleri spor yapmayanlara, 0-5 yıl arası spor yapanlara, 6-10 yıl arası spor yapanlara ve 11-15 yıl arası spor yapanlara göre daha düşüktür. En düşük stres seviyesine sahip olanlar spor yaşı en yüksek olan katılımcılardır. Sosyal normlara uyum düzeylerine bakıldığında 11-15 yıl arası spor yapanların sosyal normlara uyum düzeyi 6-10 yıl arası spor yapanlara göre daha yüksektir. Sosyal sorumluluklara bağlılık düzeylerine bakıldığında ise spor yapmayanların sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyi 0-5 yıl arası ve 6-10 yıl arası spor yapanlara göre daha düşüktür. 6-10 yıl arası spor yapanların sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyleri ise 16 yıl ve üzeri spor yapanlara göre daha yüksek tespit edilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Algılanan Stres, Sportmenlik ve Sportmenlik Ölçeğinin Alt Boyutlarından Aldıkları Puanların Branş Değişkenine Göre Kruskal Wallis Testi ile Karşılaştırılması

Puan	Branş	n	Sıralar Ort	X ²	sd	p	Bonferroni
Algılanan Stres	Atletizm	183	567,35	31,383	5	,000*	4>1
	Futbol	151	645,04				4>2
	Voleybol	128	566,61				4>3
	Mücadele Sp.	168	754,10				4>5
	Diğer	183	592,42				4>6
	Yok	441	630,46				
Sportmenlik	Atletizm	183	721,99	32,511	5	,000*	1>4
	Futbol	151	591,55				1>5
	Voleybol	128	727,41				1>6
	Mücadele Sp.	168	556,83				3>4
	Diğer	183	593,13				6>4
	Yok	441	612,79				
Sosyal Normlara Uyum	Atletizm	183	657,77	44,074	5	,000*	1>4
	Futbol	151	589,97				3>2
	Voleybol	128	805,67				3>4
	Mücadele Sp.	168	569,20				3>5
	Diğer	183	587,45				3>6
	Yok	441	614,91				6>4
Kurallara ve Yönetime Saygı	Atletizm	183	732,89	31,185	5	,000*	1>2
	Futbol	151	610,15				1>4
	Voleybol	128	672,38				1>5
	Mücadele Sp.	168	531,55				1>6
	Diğer	183	598,89				3>4
	Yok	441	625,11				6>4
Sosyal Sorumluluklara Bağlılık	Atletizm	183	712,76	49,541	5	,000*	1>4
	Futbol	151	666,10				1>6
	Voleybol	128	757,68				2>6
	Mücadele Sp.	168	605,67				3>4
	Diğer	183	607,46				3>6
	Yok	441	557,75				
Rakibe Saygı	Atletizm	183	692,66	24,460	5	,000*	1>3
	Futbol	151	580,76				1>4
	Voleybol	128	563,27				

Mücadele Sp.	168	549,44	5>4
Diğer	183	639,49	6>4
Yok	441	659,87	

Tablo 9 incelendiğinde ise katılımcıların branşı ile algılanan stres, sportmenlik, sosyal normlara uyum, kurallara ve yönetime saygı, sosyal sorumluluklara bağlılık ve rakibe saygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bonferroni testi sonucuna göre; algılanan stres düzeylerine bakıldığında branşı mücadele sporları olan katılımcıların algılanan stres düzeyleri branşı atletizm, futbol, voleybol olan, diğer branşlar ile ilgilenen ve hiçbir branşı olmayanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca en düşük stres düzeyine sahip olan katılımcılar voleybol ve atletizm branşı ile ilgilenenler iken en yüksek stres düzeyine sahip olan katılımcılar mücadele sporları ile uğraşan katılımcılardır. Sportmenlik düzeylerine bakıldığında branşı atletizm olan katılımcıların sportmenlik düzeyleri branşı mücadele sporları, diğer branşlar ve branşı olmayan katılımcılara göre daha yüksektir. Branşı mücadele sporları olan katılımcıların sportmenlik düzeyleri ise branşı voleybol olan ve herhangi bir branşla ilgilenmeyen katılımcılara göre daha düşüktür. Ayrıca en yüksek sportmenlik düzeyine sahip olan katılımcıların branşı voleybol ve atletizm iken en düşük sportmenlik düzeyine sahip olan katılımcıların branşı ise mücadele sporlarıdır. Sosyal normlara uyum düzeylerine bakıldığında branşı atletizm ve voleybol olan ve herhangi bir branş ile ilgilenmeyenlerin sosyal normlara uyum düzeyi branşı mücadele sporları olan katılımcılara göre daha yüksektir. Branşı voleybol olan katılımcıların sosyal normlara uyum düzeyi ise branşı futbol olan, diğer branşlarla ilgilenen ve hiç branşı olmayanlara göre daha yüksektir. Ayrıca en yüksek sosyal normlara uyum düzeyine sahip katılımcıların branşı voleybol ve atletizm iken en düşük düzeye sahip olanların branşı ise mücadele sporlarıdır. Kurallara ve yönetime saygı düzeylerine bakıldığında branşı atletizm olanların kurallara ve yönetime saygı düzeyi branşı futbol, mücadele sporları, diğer branşlar olan ve herhangi bir branş ile ilgilenmeyenlere göre daha yüksektir. Branşı voleybol olanların mücadele sporları ile ilgilenenlere göre ve hiçbir branşla ilgilenmeyenlerin mücadele sporları ile ilgilenenlere göre kurallara ve yönetime saygı düzeyleri daha yüksektir. Ayrıca en yüksek kurallara ve yönetime saygı düzeyine sahip olanların branşı atletizm iken en düşük düzeye sahip olanların branşı ise mücadele sporlarıdır. Sosyal sorumluluklara bağlılık düzeylerine bakıldığında branşı atletizm olanların sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyi mücadele sporları ile ilgilenenlere ve hiçbir branşla ilgilenmeyenlere göre daha yüksektir. Futbol ve voleybol ile ilgilenenlerin sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyi hiçbir branşla ilgilenmeyenlere göre daha yüksektir. Voleybol branşı il ilgilenenlerin sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyi ise mücadele sporları ile ilgilenenlere göre daha yüksektir. Ayrıca en yüksek sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyine sahip olanların branşı voleybol ve atletizm iken en düşük düzeye sahip olanlar ise hiçbir branşla ilgilenmeyen katılımcılardır. Rakibe saygı düzeylerine bakıldığında ise branşı atletizm olanların rakibe saygı düzeyi voleybol ve mücadele sporları ile ilgilenenlere göre; diğer branşlarla ilgilenenlerin ve hiçbir branşla ilgilenmeyenlerin mücadele sporları ile ilgilenenlere göre daha yüksektir. Ayrıca en yüksek rakibe saygı düzeyine sahip olanların branşı atletizm iken en düşük düzeye sahip olanların branşı ise mücadele sporlarıdır.

3.Tartışma

Spora katılımın stres ve sportmenlik düzeyleriyle ilişkisini incelemek amacıyla yapılan araştırmanın bu bölümünde, elde edilen veriler ilgili literatür ışığında incelenmeye çalışılmıştır. Algılanan stres ölçeğinden elde edilen veriler katılımcıların algılanan stres düzeylerinin olumlu stres düzeyine sahip olduğunu ve stresle etkili bir şekilde baş edebildiklerini göstermektedir. Sportmenlik ölçeğinden elde edilen veriler de katılımcıların yüksek düzeyde sportmen davranışlar sergilediklerini göstermiştir. Bu sonuçlara bağlı olarak;

Araştırmanın 1. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile sportmenlik düzeyleri arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.'H₁) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 4), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile sportmenlik düzeyleri arasında anlamlı (p<0,05) ve negatif yönlü bir ilişki (r= -,188) vardır. Demerouti ve Cropanzano (2017)'nin, Cohen, Janicki-Deverts, Turner ve Doyle (2015)'nin, Muchinsky (2006)'nin ve Spector vd. (2006)'nin yapmış oldukları çalışmalar bulgularımız ile uyumludur. Sporcuların sporda bekledikleri performans, madalya ve ödül gibi bazı başarılar onları kimi zaman stres altına sokabilmektedir. Stres altına giren sporcular da kazanmak pahasına sportmenlik dışı birçok davranışı sergileyebilmektedir. Dolayısıyla stresin

sportmenlik davranışlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgu da alanyazına paralel olarak katılımcılarda stres düzeyinin arttıkça sportmenlik düzeyinin azaldığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 2. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile sosyal normlara uyum düzeyleri arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.'H₂) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 4), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile sosyal normlara uyum düzeyleri arasında anlamlı ($p<0,05$) ve negatif yönlü bir ilişki ($r= -,155$) vardır. Sağel Çetiner, Sayın Karakaş, Selçuk ve Şakiroğlu (2018)'nin, Akhunlar Turgut, Sarioğlu Ertürk, Karslı ve Şakiroğlu (2020)'nin, Clinciu (2013)'nin ve Park ve Park (2013)'in yapmış oldukları çalışmalar bulgularımız ile paraleldir. Sporcular bazen kazanmak pahasına her yolu deneyebilmektedir. Hedefleri büyüdükçe yaşadıkları stres de artmakta ve bu da sporcuların hata yapma riskini artırmaktadır. Hata yapmamak adına stres düzeyi yükselen sporcular rakiplerine yardım etme, onları sakatlamama, onlara dostça davranma ve gerektiğinde onları tebrik etme gibi sportmence davranışlardan uzaklaşabilmektedirler. Dolayısıyla stresin sosyal normlara uyum davranışlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgu da alanyazına paralel olarak katılımcılarda stres düzeyinin arttıkça sosyal normlara uyum düzeyinin azaldığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 3. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile kurallara ve yönetime saygı düzeyleri arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.'H₃) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 4), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile kurallara ve yönetime saygı düzeyleri arasında anlamlı ($p<0,05$) ve negatif yönlü bir ilişki ($r= -,137$) vardır. Mert, Durmaz ve Küçükaltan (2020)'in, Doyle (2003)'nin, Durna (2004)'nin ve Özdevecioğlu ve Yalçın (2010)'in yapmış oldukları çalışmalar bulgularımız ile paraleldir. Sporda başarı beklentisi yüksek olan sporcuların yaşadıkları stres düzeyi de yüksek olabilmektedir. Bu kimi zaman sporcunun kendi kişiliğinden kimi zaman da çevre baskısından meydana gelmektedir. Kazanmak için her yolun denendiği bir spor ortamında sporcular sadece kazanmaya odaklanmaktadır. Böylece sporcuların stres seviyesi arttığında sporcular kazanmak için kuralları göz ardı edebilir. Kuralları oluşturan ve destekleyen her türlü kurum ve yönetim bu olumsuz durumlardan etkilenmektedir. Dolayısıyla stresin kurallara ve yönetime saygı davranışlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgu alanyazına paralel olarak katılımcılarda stres düzeyinin arttıkça kurallara ve yönetime saygı düzeyinin azaldığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 4. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyleri arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.'H₄) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 4), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyleri arasında anlamlı ($p<0,05$) ve negatif yönlü bir ilişki ($r= -,158$) vardır. Mert, Durmaz ve Küçükaltan (2020)'in, Doyle (2003)'nin, Durna (2004)'nin ve Radford, Mann, Ohta ve Nakane (1993)'nin yapmış oldukları çalışmalar bulgularımız ile uyumludur. Spordaki performans ve ödül beklentisi sporcuların çoğu zaman yüksek stres altında olmalarına neden olmaktadır. Kazanmak için her yola başvurmadan çekinmeyen sporcular çoğu zaman topluma karşı sorumluluklarını göz ardı etmektedir. Sporcuların bazı davranışları tribünlerdeki ve kamuoyundaki gerginliği tırmandırmaktadır. Tüm bunların sonucu olarak şiddet, şike, kamu malına zarar ve farklı bireylerin haklarının ihlali gibi durumlar yaşanabilmektedir. Popüler kültürün de etkisiyle sürekli göz önünde olan sporcular çocuklara ve gençlere kötü birer rol model olabilmektedir. Dolayısıyla stresin sosyal sorumluluk davranışlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgu alanyazına paralel olarak katılımcılarda stres düzeyinin arttıkça sosyal sorumluluklara bağlılık düzeyinin azaldığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 5. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile rakibe saygı düzeyleri arasında anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.'H₅) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 4), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile rakibe saygı düzeyleri arasında anlamlı ($p<0,05$) ve negatif yönlü bir ilişki ($r= -,160$) vardır. Muchinsky (2006)'nin, Reisel, Probst, Chia, Maloles ve König (2010)'in, Şahin, Basım ve Akkoyun (2011)'un, St-Pierre ve Holmes (2010)'in, Spector vd. (2006)'nin, Porath ve Pearson (2012)'in ve Sakurai ve Jex (2012)'in yapmış oldukları çalışmalar bulgularımız ile benzerdir. Spor yoluyla sağlık elde etme amacından ziyade sporda maddi başarı beklentisi yüksek olan sporcular kazanmak için her şeyi yapabilmektedirler. Kazanmak adına yüksek seviyede kaygı ve stres hissedilen sporcular çoğu zaman ahlâki ilkeleri göz ardı ederek rakiplerini kasti

şekilde sakatlayıp oyun dışı bırakmakta, onları hor görmekte, onlara hoşgörü ile davranmamakta ve hatta kimi zaman ırkçılığa varacak şekilde davranışlar sergilemektedirler. Bu gibi sportmenliğe sığmayan davranışlar rakip sporcuların birbirlerine düşmanca davranmalarına bile neden olmaktadır. Dolayısıyla stresin rakibe saygı davranışlarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgu alanyazına paralel olarak katılımcılarda stres düzeyinin arttıkça rakibe saygı düzeyinin azaldığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 6. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.'H₆) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 5), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile cinsiyetleri arasında kadınlar lehine anlamlı ($p < 0,05$) bir ilişki vardır. Hara vd. (2014)'nin, Lavoie ve Douglas (2012)'in, Wiklund, Malmgren-Olsson, Ohman, Bergström ve Fjellman Wiklund (2012)'un ve Anbumalar, Dorathy, Jaswanti, Priya ve Reniangelin (2017)'in yapmış oldukları çalışmaların bulguları araştırma bulgularımız ile uyumludur. Matheny, Ashby ve Cupp (2005)'un, Sitz ve Poche (2006)'nin ve Donaldson, Prinstein, Danorsky ve Spirits (2000)'in elde etmiş olduğu bulgular ise araştırma bulgularımıza benzer değildir. Alanyazındaki araştırmaların çoğunda elde edilen sonuçlar bulgularımıza paralel olmakla birlikte, araştırmalar arasındaki bu tutarsızlıkların sebebi sosyo kültürel faktörlerin farklılaşması ile açıklanabilir. Nolen Hoeksema (1990)'ya göre kadınların bir dizi sosyal statü farklılıkları ile yüz yüze olmaları, günlük yaşamlarında omuzladıkları yükler ve birtakım roller onların erkeklere oranla daha fazla stres yaşamalarına sebep olabilmektedir. Bizim elde ettiğimiz bulgu, katılımcılarda cinsiyet değişkeninin algılanan stres üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 7. hipotezi ('Katılımcıların sportmenlik düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.'H₇) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 5), katılımcıların sportmenlik düzeyleri ile cinsiyetleri arasında kadınlar lehine anlamlı ($p < 0,05$) bir ilişki vardır. Efek (2019)'in, Koç ve Güllü (2017)'nin, Proios (2011)'un ve Tsai ve Fung (2005)'un yapmış olduğu çalışmaların bulguları araştırmamız bulguları ile benzerlik göstermektedir. Karafil, Atay, Ulaş ve Melek (2017)'in, Altınkök, Kayışoğlu, Temel ve Yüksel (2015)'in, Miller, Roberts ve Ommundsen (2004)'in ve Shields, La Voi, Bredemeier ve Power (2007)'in yapmış olduğu çalışmaların bulguları ise çalışmamız bulguları ile uyumlu değildir. Alanyazın incelendiğinde yapılmış çalışmalar arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır. Bu tutarsızlıkların sebebi spora katılım, spor yaşı, fiziki yaş, spora karşı tutum, başarı beklentileri ve birtakım ailevi ve sosyolojik etmenler olabilir. Yapılan çalışmalar ayrıca kadın kulüplerinin artmasıyla kadınların sportmenlik davranışlarında da azalma meydana getirdiğini göstermektedir (Sezen Balçıkanlı, Gülşen ve Yıldırım, 2017). Türkiye'de kadınların oluşturduğu kulüpler erkeklerin oluşturduğu kulüplere oranla daha az sayıdadır ve bu sebeple sportmenlik dışı davranışlara daha az meyilli olabilirler. Ayrıca erkeklerin spor içinde profesyonel olarak daha çok bulunmasına paralel olarak başarı hedeflerinin daha yüksek olması erkekleri kadınlara oranla daha fazla ahlâki olmayan davranışlara itmekte olabilir. Bizim elde ettiğimiz bulgu katılımcılarda cinsiyet değişkeninin sportmenlik üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 8. hipotezi ('Spor yapan katılımcıların algılanan stres düzeyleri daha düşüktür.'H₈) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 6), spor yapan katılımcıların algılanan stres düzeyleri daha yüksektir. Deryahanoğlu, İmamoğlu, Yamaner ve Uzun (2016)'un, Yıldız, Berent ve Çavuş (2020)'un ve Cress ve Lampman (2007)'in yaptıkları çalışmaların bulguları araştırma bulgularımız ile paralellik göstermektedir. Bherer, Erickson ve Ambrose (2013)'nin, Eyre ve Baune (2012)'nin ve Haag vd. (2018)'nin çalışma bulguları ise araştırma bulgularımız ile uyumlu değildir. Çalışmalar arasındaki bu tutarsızlıklar araştırmalar için seçilen örneklem grubunun farklılığından dolayı olabilir. Spor ve egzersizin stresi azaltmada etkisi olsa da, bazı çalışmalarda katılımcılar düzenli fiziksel aktivitelere katılırken bazı çalışmalarda ise profesyonel anlamda sporun içindedirler. Sporcular ne kadar profesyonel anlamda spora katılım gösteriyorlarsa amaçları da daha çok zafer kazanmak olmaktadır. Hedef büyüdükçe kazanmak için hırs ön plana çıkmakta ve bu da sporcuları stres altına sokabilmektedir. Çalışmalar arasındaki tutarsızlıklar bu sebepten kaynaklı olabilir. Bizim elde ettiğimiz bulgu spor yapan katılımcıların algılanan stres düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 9. hipotezi ('Spor yapan katılımcıların sportmenlik düzeyleri daha yüksektir.'H₉) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 6), spor yapan katılımcıların sportmenlik düzeyleri

daha yüksektir. Akandere, Baştuğ ve Güler (2009)'in, Bencik Kangal ve Arı (2013)'nın, Karafil, Atay, Ulaş ve Melek (2017)'in, Mendez Gimenez, Fernandez Río ve Mendez Alonso (2015)'nin ve Mouratidou, Goutza ve Chatzopoulos (2007)'ün yapmış oldukları çalışmalar araştırma bulgularımız ile benzerlik göstermektedir. Alanyazındaki birçok çalışmada fiziksel aktiviteler ve spor yoluyla ahlâki davranışlarda iyileşme meydana geldiği ve sporcularda daha sportmen davranışlar görüldüğü bildirilmiştir. Spor içerisinde yenmeyi ve yenilmeyi tatmak, sporu bir araç olarak kullanmaktan ziyade bir amaç olarak görmek, spor yoluyla fiziksel, zihinsel ve duygusal anlamda gelişim elde etmek amacı sporcularda sportmen davranışların gelişmesine katkı sağlamaktadır denilebilir. Elde ettiğimiz bulgu spor yapanlarda sportmenlik düzeyinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 10. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır.'H₁₀) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 7), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < 0,05$). Buna göre katılımcıların yaşı arttıkça algılanan stres düzeyleri düşmektedir. Arslan (2018)'in, Turan, Durgun, Kaya, Ertaş ve Kuvan (2019)'in, Sis Çelik ve Atasever (2020)'in ve Eraslan (2016)'in yapmış olduğu çalışmalar araştırma bulgularımız ile benzerlik göstermektedir. Özgan, Balkar ve Eskil (2008)'in, Eraslan ve Dunn (2015)'ün ve Güvendi, Keskin, Altıncı Evren ve Türksöy (2016)'ün yapmış oldukları çalışmalar ise bulgularımızla uyumlu değildir. Literatürdeki araştırmaların bulguları karşılaştırıldığında elde edilen sonuçlar tutarsızlık göstermektedir. Bu durumun sebebi örnekleme alınan grupların ya tamamen birbirinden farklı ya da çok benzer ortamlarda olması olabilir. Katılımcıların farklı çevrelerde bulunması, eğitim görmesi, yetiştirilmesi ve katılımcıların aldıkları sorumluluklar ve geçmiş ve geleceğe dair duyduğu kaygılar bu durumun yaşanmasına etki etmiş olabilir. Farklı araştırmacıların homojen olmayan farklı gruplarla yapmış oldukları çalışmaların sonuçları birbiriyle zıttı gösterilebilir fakat araştırmamızda hemen hemen aynı ortamlarda bulunan ve aynı beklenti ve sorumluluklara sahip olan bireylerin olduğu düşünüldüğünde araştırmamızın bulgularının kabul edilebilir olduğu söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgu, yaş değişkeninin algılanan stres düzeyi üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 11. hipotezi ('Katılımcıların sportmenlik düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır.'H₁₁) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 7), katılımcıların sportmenlik düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p > 0,05$). Certel, Bahadır ve Çelik (2020)'in, Türkmen ve Varol (2015)'ün, Altıncı, Kayışoğlu, Temel ve Yüksel (2015)'in ve Shields, La Voi, Bredemeier ve Power (2007)'in yapmış oldukları çalışmaların bulguları araştırma bulgularımız ile paraleldir. Özarsı, Demirel, Altın, Yalçın ve Demir'in (2018) yapmış oldukları çalışmaların bulguları ise araştırma bulgularımız ile benzer değildir. Literatürde genel olarak sportif etkinliklere katılım yaşı denilen spor yaşı artış gösterdikçe kişinin ahlaki durumunda da bir artış olacağı düşünülmektedir (Altın ve Özarsı, 2017). Kişinin yaşı her ne kadar yüksek ya da düşük olursa olsun bazı zamanlarda spor yaşı yaş ile doğru orantılı olmamaktadır. Örneğin 40 yaşında spora yeni başlamış bir kişinin spor yaşı 1 olabilirken, 15 yaşındaki bir kişinin spor yaşı 5 olabilmektedir. Bu sebeple fiziksel yaş sportmenlik üzerinde tam olarak etkili değildir denilebilir. Ayrıca kişiler arasındaki kültürel farklılıklar, kişinin içinde bulunduğu toplumun yapısı, spor branşı, spordan beklentileri gibi birçok faktör kişilerin yaş değişkeni ile sportmenlik düzeyi arasındaki ilişkiyi etkileyebilmektedir. Elde ettiğimiz bulgu, yaş değişkeninin sportmenlik üzerinde etkili olmadığı yönündedir.

Araştırmanın 12. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile spor yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır.'H₁₂) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 8), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile spor yaşları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p < 0,05$). Baştuğ, Metin ve Bingöl (2014)'ün ve Eraslan (2016)'in yapmış oldukları çalışmaların bulguları araştırma bulgularımız ile uyumludur. Genel olarak spor yaşı arttıkça algılanan stres seviyesi düşmektedir. Sportif müsabakalara veya sportif olaylara katılım arttıkça sporcularda deneyim ve tecrübe meydana gelmektedir. Çıkılan her müsabaka sonrası ortamı, seyirciyi ve rakiplerini daha yakından tanıyıp spor ortamını tecrübe edinen sporcular daha az stres yaşamaktadır. En fazla spor yapanların algılanan stres düzeyleri en düşük bulunduğu göz önüne alındığında, elde ettiğimiz bulgu spor yaşının algılanan stres üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın 13. hipotezi ('Katılımcıların sportmenlik düzeyleri ile spor yaşları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.'H₁₃) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 8), katılımcıların

sportmenlik düzeyleri ile spor yaşları arasında anlamlı bir ilişki yoktur ($p>0,05$). Yalçın, Tek ve Çetin (2020)'in, Özsarı, Demirel, Altın, Yalçın ve Demir (2018)'in ve Barkoukis ve Mouratidou (2015)'nin yapmış oldukları çalışmaların bulguları araştırma bulgularımıza benzerlik göstermektedir. Literatürdeki birçok çalışmada sporculuk tecrübesi veya spor yaşı ile sportmenlik arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. İlişkili çalışmaların ise bir kısmında küçük yaştaki katılımcıların yüksek; bir kısmında ise düşük sportmenlik düzeylerine sahip olduğu bildirilmiştir. Çalışmalar arasındaki bu tutarsızlıklar sportmenliğin spor yaşından kesin olarak etkilenmediği, sportmenlik üzerinde daha çok spordaki beklentilerin, rekabet düzeyinin, toplumsal yapının ve yetişme ortamının, eğitimin ve bazı ailevi sebeplerin etkili olduğu söylenebilir. Elde ettiğimiz bulgu spor yaşının sportmenlik üzerinde etkili olmadığı yönündedir.

Araştırmanın 14. hipotezi ('Katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile branşları arasında anlamlı bir ilişki vardır.' H_{14}) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 9), katılımcıların algılanan stres düzeyleri ile branşları arasında mücadele sporları lehine anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Park (2000)'in ve Başaran, Taşğın, Sanioglu ve Taşkın (2009)'in yapmış oldukları çalışmalar araştırma bulgularımız ile uyumludur. Hussain, Zaman ve Idris (2014)'in çalışma bulguları ise araştırmamız bulgularına paralel değildir. Çalışmalar arasındaki bu tutarsızlık farklı branşların ele alınmasından kaynaklanıyor olabilir. Çoğu çalışmada sadece iki branş türü karşılaştırılırken araştırmamızda ise birçok spor branşı çalışmaya dahil edilmiştir. Literatür desteğiyle ve araştırmamız bulgularıyla paralel bir yorum yapmak gerekirse, spor türü ile algılanan stres düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta, yani algılanan stres düzeyi branş türüne göre anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Bazı sporcular bir takım içinde kendilerini daha dinamik ve daha az stresli hissedebilmektedirler. Bazı sporcular da bireysel bir spor branşında daha fazla kaygı ve stres hissedebilmektedir. Tek başına göz önünde olmak, sorumluluğu tek başına üstlenmek ve yapılacak hata sonucu komik duruma düşeceğini düşünmek bazı sporcular için önemli olabilmektedir. Dolayısıyla elde ettiğimiz bulgu branşın algılanan stres üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmanın 15. hipotezi ('Katılımcıların sportmenlik düzeyleri ile branşları arasında anlamlı bir ilişki vardır.' H_{15}) doğrultusunda yapılan testin bulgusuna göre (Tablo 9), katılımcıların sportmenlik düzeyleri ile branşları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). En sportmen davranışa sahip katılımcılar ise atletizm ve voleybol ile uğraşan sporculardır. Koç ve Güllü (2017)'nin, Esentürk, İlhan ve Çelik (2015)'in, Tsai ve Fung (2005)'un, Lee, Whitehead ve Ntoumanis (2007)'in ve Kaye ve Ward (2010)'in yapmış oldukları çalışmaların bulguları araştırmamız bulguları ile uyumludur. Koç ve Seçer (2018)'in ve Akandere, Baştuğ ve Güler (2009)'in yapmış oldukları çalışmaların bulguları ise araştırma bulgularımıza benzerlik göstermemektedir. Çalışmalar arasındaki bu tutarsızlıklar katılımcıların farklı özelliklerinden (yaş, spor yaşı, kültürel ve ailevi yapı, spordan beklentiler ve spor yapma amacı gibi) kaynaklanmış olabilir. Ayrıca bazı çalışmalarda karşılaştırmalar bireysel sporlar ve takım sporları olarak yapılmıştır. Tutarsızlıkların sebebi bu sebepler olabilir. Bizim elde ettiğimiz bulgu branşın sportmenlik üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuçlar ve Öneriler

Araştırma sonuçları;

1. Katılımcılar olumlu stres düzeyine sahiptirler ve stresle etkili bir şekilde baş edebilmektedirler. Ayrıca sonuçlar katılımcıların yüksek düzeyde sportmen davranışlara sahip olduğunu göstermiştir.
2. Stresin artması sportmen davranışları (tüm alt boyutlarıyla) azaltmaktadır.
3. Cinsiyet ve branş stres ve sportmenlik üzerinde belirleyicidir.
4. Spor yapan bireylerde stres ve sportmen davranışlar daha fazla görülmektedir.
5. Bireylerin yaşı stres üzerinde belirleyiciyken sportmenlik üzerinde etkili olmamaktadır.
6. Bireylerin sporla geçirdiği süre (spor yaşı) stres üzerinde belirleyiciyken sportmenlik üzerinde etkili değildir.

Araştırmalar için öneriler;

Stres ve sportmenlik kavramları daha çeşitli değişkenlerle ilişkili olabileceğinden değişken sayısı artırılarak incelenebilir. Stres ve sportmenlik farklı yaş grubu, farklı branşlar, farklı eğitim düzeyi ve

gelir düzeyi gibi değişkenler yoluyla sınanabilir. Spordaki amacın kazanmaktan ziyade yarışmak olduğunu bilincinin antrenörler ve beden eğitimi öğretmenleri yoluyla sporculara aktarılmasına gayret edilmelidir. Bu konu hakkında antrenörler ve beden eğitimi öğretmenlerine seminer ve kurslar düzenlenebilir. Sportmenliği teşvik etmek için il, bölge ve ulusal anlamda ödül uygulaması getirilebilir. Sporda örnek rol modeller küçükler için özendirilebilir.

Kaynakça

- Akandere, M., Baştuğ, G., & Güler, E. D. (2009). Orta Öğretim Kurumlarında Spora Katılımın Çocuğun Ahlâki Gelişimine Etkisi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 59-68. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsd/issue/53581/713988>.
- Akhunlar Turgut, M. N., Sarıot Ertürk, Ö., Karşlı, F., & Şakiroğlu, M. (2020). Algılanan Stres ve Üniversite Yaşamına Uyum İlişkisinde Bir Aracı Değişken: Ayrılık Anksiyetesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 338-353. doi: 10.16986/HUJE.2018044072.
- Altın, M., & Özsarı, A. (2017). Sporcu Eğitim Merkezlerinde Yatılı Olarak Eğitim Gören Sporcuların Ahlaki Karar Alma Tutumları. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 3(1), 133-145. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjcss/issue/30960/337225>.
- Altınkök, M., Kayışoğlu, N. B., Temel, C., & Yüksel, Y. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışlarının İncelenmesi: Karabük İli Örneği. *International Journal Of Social Sciences And Education Research*, 1(3), 1045-1056. <https://doi.org/10.24289/ijsser.279164>.
- Anbumalar, C., Dorathy, A. P., Jaswanti, V. P., Priya, D., & Reniangelin, D. (2017). Gender Differences in Perceived Stress Levels and Coping Strategies Among College Students. *International Journal of Indian Psychology*, 4(4), dip:18.01.103/20170404, doi:10.25215/0404.103.
- Arslan, I. (2018). Bilinçli Farkındalık, Depresyon ve Algılanan Stres Arasındaki İlişki. *Birey ve Toplum Dergisi*, 8(16), 73-86. Doi: 10.20493/birtop.477445.
- Barkoukis, V. & Mouratidou, K. (2015). Achievement goals and sportpersonship orientations in team sports. The Moderating Role of Demographic Characteristics. *Ethics in Progress*, 6(2), 74-92. Doi: <https://doi.org/10.14746/eip.2015.2.6>.
- Başaran, M. H., Taşgın, Ö., Sanioglu, A. & Taşkın, A. K. (2009). Sporda Durumluk ve Sürekli Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21: 533-542. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/345/327>.
- Baştuğ, G., Metin, S. C. & Bingöl, E. (2014). Investigation of Perceived Stress Levels Together with Positive and Negative Moods of Students in School of Physical Education and Sports. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 2(4), 72-79. Doi: 10.14486/IJSCS209.
- Bencik Kangal, S., & Arı, M. (2013). Üstün Yetenekli ve Normal Gelişim Gösteren Çocukların Ahlâki Yargı Düzeyine Yaratıcı Drama Programlarının Etkisinin İncelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 38(170), 308-320. Issn: 1300-1337 / 1300-1337.
- Bherer, L., Erickson, K. İ. & Liu Ambrose, T. (2013). A Review of The Effects of Physical Activity and Exercise on Cognitive and Brain Functions in Older Adults. *Journal of Aging Research*, 657508. <https://doi.org/10.1155/2013/657508>.
- Carro, E., Trejo, J. L., Busiguina, S., & Torres Aleman, I. (2001). Circulating İnsulin-Like Growth Factor I Mediates The Protective Effects of Physical Exercise Against Brain İnsults of Different Etiology and Anatomy. *The Journal Of Neuroscience*. 21: 5678-5684. Doi: 10.1523/JNEUROSCI.21-15-05678.2001.
- Certel, Z., Bahadır, Z., & Çelik, B. (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışları. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi Journal of Sports and Performance Researches*, 11(3), 231-244. Doi: 10.17155/omuspd.676577.
- Chang, Y. C., Yeh, T. M., Pai, F. Y. & Huang, T. P. (2018). Sport Activity For Health! The Effects of Karate Participants' İnvolve ment, Perceived Value, and Leisure Benefits on Recommendation İntention. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(5), 953. Doi: 10.3390/ijerph15050953.

- Cliniciu, A. I. (2013). Adaptation and Stress For The First Year University Students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 78, 718–722. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.04.382>.
- Cohen, S., Janicki Deverts, D., Turner, R. P., & Doyle, W. J. (2015). Does Hugging People Provide Stress Buffering Social Support? A Study Of Susceptibility To Upper Respiratory Infection And Illness. *Psychological Science*, 26, 135–147. Doi:10.1177/0956797614559284.
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, S. (1983). A global measure of perceived stress. *J Health Soc Behav*, 24:385-96.
- Cremades, J. G. (2014). *Becoming a Sport, Exercise, and Performance Psychology Professional: A Global Perspective*. Psychology Press.
- Cress, V. C., & Lampman, C. (2007). Hardiness, Stress, and Health-Promoting Behaviors Among College Students. *Psi Chi Journal of Undergraduate Research*, 12(1), 18-23. Doi:10.24839/1089-4136.JN12.1.18.
- Demerouti, E., & Cropanzano, R. (2017). The Buffering Role of Sportsmanship on The Effects of Daily Negative Events. *Eur J Work Organ Psy.*; 26(2):263–74. doi:10.1080/1359432X.2016.1257610.
- Deryahanoğlu, G., İmamoğlu, O., Yamaner, F., & Uzun, M. (2016). Sedanter Kadınların Antropometrik Özellikleri ve Psikolojik Durumlarının Karşılaştırılması. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5257-5268. Doi:10.14687/jhs.v13i3.4106.
- Diñçer, U. (2020). Spor Bilimlerinde Öğrenim Gören Lisans Öğrencilerinin Macera Davranışı Arama ve Akademik Başarılarının İncelenmesi. *Uluslararası Dağcılık ve Tırmanış Dergisi*, 3(2), 53-63. Doi: 10.36415/dagcilik.831777.
- Donaldson, D., Prinstein, M. J., Danovsky, M., & Spirito, A. (2000). A Pattern of Children's Coping with Life Stress: Implications for Clinicians. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(3), pp 351-359.
- Doyle, C. E. (2003). *Work and Organizational Psychology An Introduction Attitude*. By Psychology Press. s. 314-367.
- Durna, U. (2004). Stres, A ve B Tipi Kişilik Yapısı Ve Bunlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(1), 191-206.
- Efek, E. (2020). *Spor ve Dikkat*. Doç Dr. Özgür Karataş (Ed.), Spor Bilimleri Alanında Akademik Araştırmalar içinde (39-69. ss.). İzmir: Duvar Yayınları. Isbn: 978-625-7767-63-7.
- Efek, E. (2019). Farklı Fakültelerde Eğitim Gören ve Spor Yapan Düzce Üniversitesi Öğrencilerinin Ahlaki Gelişim Düzeyleri İle Spora Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 6(43), 2967-2975. Doi: <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1438>.
- Eraslan, M. (2016). Yaş ve Cinsiyet Değişkenlerine Göre Kick Boks Sporcularının Algılanan Stres Düzeylerinin İncelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 5069-5077. Doi: 10.14687/jhs.v13i3.4113.
- Eraslan, M., & Dunn, L. B. (2015). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(1). Issn: 1307-6477.
- Erdoğan, A. & Sural, V. (2021). Lise Öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spor Dersi Sınav Kaygılarının İncelenmesi. *Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 82-90. <https://doi.org/10.30655/besad.2021.38>.
- Esentürk, O. K., İlhan, E. L., & Çelik, O. B. (2015). Examination of High School Students' Sportsmanlike Conducts in Physical Education Lessons According to Some Variability. *Science, Movement and Health*, 15(2, Supplement), 627-634. <https://www.analefeffs.ro/analefeffs/2015/i2s/pe-autori/v2/61.pdf>.

- Eskin, M., Harlak, H., Demirkıran, F., & Dereboy, Ç. (2013). Algılanan Stres Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Güvenirlilik ve Geçerlik Analizi. *New Symposium Journal*, 51(3), 132-140.
- Eyre, H., & Baune, B. T. (2012). Neuroimmunological Effects of Physical Exercise in Depression. *Brain, Behavior, And Immunity*, 26: 251-266. Doi: 10.1016/j.bbi.2011.09.015.
- Güvendi, B., Keskin, N., Altıncı Evren, E., & Türksoy, A. (2016). Elit Kadın Basketbol Oyuncularında Algılanan Stres, Optimal Performans Duygu Durumu ve Karar Verme Stilleri. *International Refereed Academic Journal of Sports, Health and Medical Sciences*, Issue: 21, 27-38. Doi: 10.17363/SSTB.20162124013.
- Hara, Y., Hisatomi, M., Ito, H., Nakao, M., Tsuboi, K., & Ishihara, Y. (2014). Effects of Gender, Age, Family Support, and Treatment on Perceived Stress And Coping of Patients with Type 2 Diabetes Mellitus. *BioPsychoSocial Med*, 8(16). <https://doi.org/10.1186/1751-0759-8-16>
- Hisli Şahin, N., & Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri: Türk Gençleri İçin Uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 13(2), 125-135.
- Hussain, F., Zaman, A. & Idris, M. (2014). Pre-competitive Anxiety Linked with Gender Difference in Collagiate Athletes of Khyber Pak. *Journal of Applied Environmental and Biological Sciences*, 4(9S): 82-93. Issn: 2090-4274.
- Green, F. T. (1997). *Sportsmanship Education in Secondary School Athletics: Athletic Directors' Perspectives*. Doctorate Thesis. Texas A & M University, US.
- Haag, P., Shankland, R., Osin, E., Boujut, E., Cazalis, F., Bruno, A. S., Vrignaud, P., & Gay, M. C. (2018). Perceived Stress and Physical Health Among French University Phd Students. *Pratiques Psychologiques*. 24(1), 1-20. <https://doi.org/10.1016/j.prps.2017.04.005>.
- Karafil, A. Y., Atay, E., Ulaş, M., & Melek, C. (2017). Spora Katılımın Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışları Üzerine Etkisinin Araştırılması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(2), 1-11. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/cbubesbd/issue/33059/346890>.
- Kaye, M. P. & Ward, K. P. (2010). Participant-Related Differences in High School Athletes' Moral Behavior. *Athletic Insight: The Online Journal of Sport Psychology*, 12(1), 1-17. <http://www.athleticinsight.com/Vol12Iss1/Feature.htm>.
- Knöchel, C., Oertel-Knöchel, V., O'dwyer, L., Prvulovic, D., Alves, G., Kollmann, B., & Hampel, H. (2012). Cognitive and behavioural effects of physical exercise in psychiatric patients. *Progress In Neurobiology*, 96: 46-68. Doi: 10.1016/j.pneurobio.2011.11.007.
- Koç, Y., & Güllü, M. (2017). Lise Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersi Sportmenlik Davranışlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Spormetre*; 15(1), 19-30. https://doi.org/10.1501/Sporm_0000000304.
- Koç, Y. & Seçer, E. (2018). Spor Bilimleri Alanında Eğitim Gören Üniversite Öğrencilerinin Sportmenlik Davranışları ile Saygı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2), 247-259. Doi: 10.33459/cbubesbd.383027.
- Lavoie, J. A. A., & Douglas, K. S. (2012). Perceived Stress Scale: Evaluating Configural, Metric and Scalar Invariance Across Mental Health Status and Gender. *Journal Psychopathol Behavior Assess*, 34, 48-57. Doi: 10.1007/s10862-011-9266-1.
- Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- Lee, H. W., Yoo, J., Cha, J. Y., Ji, C. H., Eun, D., Jang, J. H., Ju, H. W., Park, J. M., & Jee, Y. S. (2019). Effects of Winter Skiing on Stress, Heart Rate, Apprehension, and Enjoyment in Collegiate Students: A Single Randomized Controlled Trial. *Journal of Exercise Rehabilitation*; 15(2): 235-241. Doi: 10.12965/jer.1938116.058.

- Lee, M. J., Whitehead, J. & Ntoumanis, N. (2007). Development of The Attitudes to Moral Decisionmaking in Youth Sport Questionnaire (AMDYSQ). *Psychology of Sport and Exercise*, 8(3), 369-392. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2006.12.002>.
- Lippke, S., Wienert, J., Kuhlmann, T., Fink, S., & Hambrecht, R. (2015). Perceived Stress, Physical Activity and Motivation: Findings From An İnternet Study. *Annals Of Sports Medicine And Research*, 2. <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:352-0-317723>.
- Matheny, K. B., Ashby, J. S., & Cupp, P. (2005). Gender difference in stress, coping and illness among college students. *The Journal of Individual Psychology*, 61, 365-379.
- Mathner, R. P., Martin, C. L., Tatum, S. A., & Chouti, D. (2010). The Effects of a Sportsmanship Educational Program on The Behavior of College İnamural Sports Participants. *Recreational Sports Journal*, 34(2), 119-128. Doi: 10.1123/rsj.34.2.119.
- Mehrsafar, A. H., Strahler, J., Gazerani, P., Khabiri, M., Sánchez, J. C. J., Moosakhani, A., & Zadeh, A. M. (2019). The Effects of Mindfulness Training on Competition-İnduced Anxiety and Salivary Stress Markers in Elite Wushu Athletes: A Pilot Study. *Physiology & Behavior: Volume 210*, 15. Doi: 10.1016/j.physbeh.2019.112655.
- Méndez-Giménez, A, Fernández-Río, J., & Méndez-Alonso, D. (2015). Sport Education Model Versus Traditional Model: Effects on Motivation and Sportsmanship. *Revista Internacional de Medicina y Ciencias de la Actividad Fisica y del Deporte*, 15(59): 449-466. <http://dx.doi.org/10.15366/rimcafd2015.59.004>.
- Mert, G., Durmaz, V., & Küçükaltan, B. (2020). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Örgütsel Stres İlişkinin Havayolu Uçuş Ekibi Kapsamında İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*; 29(3), 279-297. Doi: 10.35379/cusosbil.673759.
- Miller, B. W., Roberts, G. C., & Ommundsen, Y. (2004). Effect of Motivational Climate on Sportpersonship Among Competitive Youth Male and Female Football Players. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports*, 14(3), 193-202. Doi: 10.1111/j.1600-0838.2003.00320.x.
- Mokaya, S. O., & Gitari, J. W. (2012). Effects of Workplace Recreation On Employee Performance The Case Of Kenya Utalii College. *International Journal of Humanities and Social Science*. 2. <http://www.ijhssnet.com/.../23.pdf>.
- Mouratidou, K., Goutza, S., & Chatzopoulos, D. (2007). Beden eğitimi ve ahlâki gelişim: Lise öğrencilerinin beden eğitimi yoluyla ahlâki akıl yürütmeyi teşvik eden bir müdahale programı. *Avrupa Beden Eğitimi Dergisi*, 13(1), 41-56. <https://doi.org/10.1177/1356336X07072675>.
- Muchinsky, P. M. (2006). *Psychology Applied To Work: An İntroduction To İndustrial And Organizational Psychology* (8.Baskı). Belmont: Thomson Wadsworth.
- Nolen Hoeksema, S. (1990). *Sex Differences in Depression*. Stanford, CA: Standford University (2003). Survey of College Students' depression.
- Öntürk, Y., & Ekici, S. (2018). Evaluation of The Effect of Physical Education and Sports Lessons on Children. *New Horizons in Social Sciences*. Riga: LAP Lambert Academic Publication Press. Isbn: 978-613-9-92423-3.
- Özdevecioğlu, M., & Yalçın, Y. (2010). Spor Tatmininin Sporcuların Stres ve Saldırganlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1): 63-76. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsd/issue/53575/713926>.
- Özgan, H., Balkar, B., & Eskil, M. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Sınıfta Algılanan Stres Nedenleri ve Kişisel Değişkenlerin Strese Olan Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 337-350. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6138/82357>.

- Özsarı, A, Demirel, H., Altın, M, Yalçın, Y., & Demir, H. (2018). Kadın Basketbolcuların Sportmenlik Yönelimleri. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 1(2), 66-71. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/tsbd/issue/36534/469643>.
- Park, J. K. (2000). Coping Strategies Used by Korean National Athletes. *The Sport Psychologist*, 63–80. 74. Doi: 10.1123/tsp.14.1.63.
- Park, M., & Park, B. H. (2013). Influence of Acculturative Stress of Married Migrant Women on Marriage Satisfaction: The Mediating Effect of Problem-Solving Ability and Information Support. *Asian Social Work and Policy Review*, 7, 44–60. <https://doi.org/10.1111/aswp.12007>.
- Pehlivan, Z., & Konukman, F. (2004). Fair-Play Kavramının Geliştirilmesinde Okul Sporunun Yeri ve Önemi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(2), 49-53. <https://doi.org/10.1501/Sporm0000000028>.
- Porath, C. L. & Pearson, C. M. (2012). Emotional and behavioral responses to workplace incivility and the impact of hierarchical status. *Journal of Applied Social Psychology*. doi: 10.1111/j.1559-1816.2012.01020.
- Proios, M., Doganis, G., & Proios, M. (2006). Form of athletic exercise, school environment, and sex in development of high school students' sportsmanship. *Perceptual and Motor Skills*, 103(1), 99–106. <https://doi.org/10.2466/pms.103.1.99-106>.
- Proios, M. (2011). Relationship Between Student Perceived Conduct in Physical Education Settings and "Unfair" Play. *International Journal of Applied Sports Sciences*, Vol. 23, No. 2, 421-440. DOI: 10.24985/ijass.2011.23.2.421.
- Radford, M. H. B., Mann, L., Ohta, Y., & Nakane, N. (1993). Differences Between Australian and Japanese Students in Decisional Self-Esteem, Decisional Stress, and Coping Styles. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 24: 284-297.
- Reisel, W. D., Probst, T. M., Chia, S. L., Maloles, C. M. & König, C. J. (2010). The Effects of Job Insecurity on Job Satisfaction, Organizational Citizenship Behavior, Deviant Behavior, and Negative Emotions of Employees. *International Studies of Management and Organization*, 40, 74-91. Doi: 10.2753/IMO0020-8825400105.
- Sağel Çetiner, E., Sayın Karakaş, G., Selçuk, O. C., & Şakiroğlu, M. (2018). Algılanan Stres ve Üniversiteye Uyum Süreci: Bilgece Farkındalığın Aracı Rolü. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 6(13), 289-308. Doi: 10.7816/nesne-06-13-03.
- Sakurai, K. & Jex, S. M. (2012). Coworker Incivility and Incivility Targets' Work Effort and Counterproductive Work Behaviors: The Moderating Role of Supervisor Social Support. *Journal of Occupational Health Psychology*, 17, 150-161. Doi: 10.1037/a0027350.
- Salmon, P. (2001). Effects of Physical Exercise on Anxiety, Depression, and Sensitivity to Stress: A Unifying Theory. *Clinical Psychology Review*, 21: 33-61. Doi: 10.1016/S0272-7358(99)00032-X.
- Selye, H. (1997). *Stress Without Distress*. Teach Yourself Books. Y.3, N.21, Pp.23-25.
- Sezen Balçıkanlı, G. (2010). Çok Boyutlu Sportmenlik Yönelimi Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(1), 1-10.
- Sezen Balçıkanlı, G., Gülşen, K., & Yıldırım, İ. (2017). Kadın Futbolcularda Sportmenlik Yönelimi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(1-4), 1-9. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/gbesbd/issue/33532/372530>.
- Shields, D., La Voi, N., Bredemeier, B. & Power, F. (2007). Predictors of Poor Sportpersonship in Youth Sports: Personal Attitudes And Social Influences. *Journal of Sport & Exercise Psychology*. 29(6), 747-762. Doi: 10.1123/jsep.29.6.747.

- Sis Çelik, A., & Atasever, İ. (2020). Gebelerde Algılanan Stres Düzeylerinin ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 23(2): 267-276. Doi: 10.17049/ataunihem.622304.
- Sitz, E. H., & Poche, N. (2006). *Gender Differences in Relationship Between Optimism and Perceived Stress*. *National Undergraduate Research Clearinghouse*. Available online at <http://www.webclearinghousenet/volume>.
- Spector, P. E., Fox, S., Penney, L. M., Bruursema, K., Goh, A., & Kessler, S. (2006). The Dimensionality of Counterproductivity: Are All Counterproductive Behaviors Created Equal? *Journal of Vocational Behavior*, 68, 446-460. doi:10.1016/j.jvb.2005.10.005.
- St-Pierre, I. & Holmes, D. (2010). The Relationship Between Organizational Justice and Workplace Aggression. *Journal of Advanced Nursing*, 66 1169-1182. Doi: 10.1111/j.1365-2648.2010.05281.x.
- Şahin, N. H., Basım, H. N., & Akkoyun, N. (2011). A-Tipi Kişilik ve Stres İlişkisinde Üç Önemli Bileşen: Öfke, Etkisiz Başa Çıkma ve İş Saplantısı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(68), 31-44.
- Thomas, D. T., Erdman, K. A., & Burke, L. M. (2016). Position of The Academy of Nutrition and Dietetics, Dietitians of Canada, and The American College of Sports Medicine: Nutrition and Athletic Performance. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 116(3), 501-528. Doi: 10.1016/j.jand.2015.12.006.
- Tsai, E., & Fung, L. (2005). Sportspersonship in Youth Basketball and Volleyball Players. *The Online Journal of Sport Psychology*. 7 (2), 37-46.
- Turan, N., Durgun, H., Kaya, H., Ertaş, G., & Kuvan, D. (2019). Hemşirelik Öğrencilerinin Stres Durumları ile Bilişsel Esneklik Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Jaren*, 5(1): 59-66. Doi:10.5222/jaren.2019.43265.
- Türkmen, M., & Varol, S. (2015). Beden Eğitimi ve Spor Dersinin Ortaokul Öğrencileri Üzerinde Sportmenlik Davranışı Oluşturma Etkisinin Belirlenmesi: (Bartın İl Örneği). *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 1, 42-64. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/intjces/issue/25668/270721>.
- Vallerand, R. J., Briere, N. M., Blanchard, C., & Provencher, P. (1997). Development and Validation of The Multidimensional Sportspersonship Orientations Scale. *Journal of Sport & Exercise Psychology*; 19(2), 197-206.
- Wiklund, M., Malmgren-Olsson, E. B., Öhman, A. *et al.* (2012). Subjective Health Complaints in Older Adolescents are Related to Perceived Stress, Anxiety and Gender – A Cross-Sectional School Study in Northern Sweden. *BMC Public Health*. 12, 993. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-993>.
- Yalçın, Y. G., Tek, T., & Çetin, M. Ç. (2020). Amatör Olarak Spor Yapan Üniversite Öğrencilerinin Sportmenlik Yönelimlerinin İncelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 29-34. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbd/issue/52814/701387>.
- Yalız Solmaz, D., & Bayrak, C. (2016). Beden eğitimi dersindeki fiziksel etkinlik oyunlarının ilköğretim öğrencilerinin karakter gelişimleri üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)*, 31(4), 644-656. doi: 10.16986/HUJE.2016015695.
- Yapan, H. T. (2007). *Spor Ahlakı*. Gaziantep: Merkez Ofset.
- Yeh, T. M., Chang, Y. C. & Lai, M. Y. (2017). The Relationships Among Leisure Experience, Leisure Benefits and Leisure Satisfaction of You Bike Users. *J. Sport Leis. Hosp. Res.*, 12: 67–97. Doi: 10.29429/JSLHR.201706_12(2).05.
- Yıldız, M, Erhan, S. (2019). Kış Sporü İle Uğraşan Sporcuların Psikolojik Becerilerinin İncelenmesi. *Uluslararası Egzersiz Psikolojisi Dergisi*; 1(1), 24-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/intjouexerpsyc/issue/51561/670197>.

- Yıldız, R., Berent, M., & Çavuş, K. (2020). İlk ve Acil Yardım Programı Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Seviyelerine Göre Sıkıntıya Dayanma Durumlarının İncelenmesi. *Paramedik ve Acil Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1(2), 56-64. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pashid/issue/58179/791432>.
- Zorba, E., & Göksel, A. G. (2016). Türkiye'deki Plaj Hentbolu Sporcularının Spora Başlamasına Etki Eden Unsurlar ve Spordan Gelecek Beklentileri. *Journal of Human Sciences*, 13(2), 3092-3101. Doi: 10.14687/jhs.v13i2.3773.

“Çerkes Sürgünü”nün Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu Kapsamında Değerlendirilmesi

Dimaze ÖZDEN¹

Araştırma Makalesi

Öz

Belli bir etnik grubun tamamen yok edilmesini amaçlayan soykırım suçu, 20. yüzyılda Birleşmiş Milletler Genel Kurul Toplantısı'na konu edilerek müstakil bir suç olmaktan çıkıp uluslararası alanda kendisine yer bulmuştur. Uluslararası hukukta ilgili düzenlemelerin yapılmasıyla soykırım suçu hakkında derin bir literatür oluşmuştur.

Çerkes denilince ilk akla gelen Kafkasya'nın içinde bulunduğu koridor, tarih boyunca insanların yaşamak için su kenarlarını seçmesi açısından önem arz etmektedir. Bu sebeptendir ki bu bölgeler her zaman talep görmekte ve siyasi emellere alet edilerek kullanılmak istenmektedir. Bölge en çetin sınavını Ruslar ile savaşırken vermiştir. Savaşın sonunda Çerkesler anayurtlarını zorunlu olarak terk etmek durumunda kalmıştır. Yaşanan bu zorunlu göçler esnasında Çerkesler tamamen yok edilmek ya da Ruslaştırılmak istenmiştir.

Çalışmanın odak noktası uluslararası hukuk doktrinine göre Çerkeslerin yaşadığı bu zorunlu göçün bir soykırım olup olmadığını oluşturmaktadır. Çalışmanın bu perspektiften daha önce ele alınmamış olması da çalışmanın önemini artırmaktadır. Edinilen bulgulara ve soykırım kavramının hukuk sisteminde yer alan tanımlanışına getirilen eleştiriler ışığında Çerkes halklarının soykırıma uğradığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler

Soykırım,
Sürgün,
Uluslararası Hukuk,
Çerkes,
Kafkasya

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
25.09.2021

Kabul Tarihi:
20.12.2021

A Review on Genocide Crime in International Law and "Circassian Exile"

Abstract

The crime of genocide which aims at the complete destruction of a certain ethnic group has found its place in the international arena and has ceased to be an indented crime in the 20th century when it was discussed in the General Assembly of the United Nation In connection with the editing that has been done, a broad range of literature has emerged about the crime of genocide.

The region, in which the Caucasus is located that comes to mind when Circassian is mentioned, has importance in terms of being a waterfront that people choose to live throughout history. These regions are always in demand and are desired to be used as a means of political purposes. The territory has given its roughest trial while fighting with Russians. At the end of the war, Circassians have been forced to leave their homeland, and during the forced migrations, Circassians were wanted to be destroyed completely or become Russian.

The focus of the study is to investigate whether this forced migration is a genocide or not according to the doctrine of international law. The fact that this topic has not been studied before increases the value of the study. In the light of acquired findings and criticism that is brought to the definition of genocide, it is possible to say that Circassian people have been subjected to genocide.

Keywords

Genocide,
Exile,
International Law,
Circassian,
Caucasus

Article Info

Received:

25.09.2021

Accepted:

20.12.2021

¹ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, TÜRKİYE, dimaze.ozden@gmail.com, ORCID: 0000 - 0003 - 1084 - 383X

Giriş

İnsanoğlu var olduğundan beri çeşitli insanlık dışı suçlara, ölümlere ve zulümlere tanıklık etmektedir. Çeşitli dönemlerde çeşitli sebeplerle bu eylemler artış göstermektedir. Dünya savaşları, bölgesel çatışmalar, devrimler, iç savaşlar insanoğlunun gördüğü kanlı sahnelerdir. Bunların yanı sıra pek çok toplum da soykırımlara maruz kalmış ve kalmaktadır. Bu toplumlara Kızılderililer, Yahudiler ve Çerkesler örnek olarak verilebilir.

Belirli bir grubun, sahip olduğu nitelikleri dolayısıyla bilerek ve isteyerek tamamen ortadan kaldırılmak istenmesi olarak ifade edilen soykırım kavramı, uluslararası kriterler açısından en ağır ihlallerin başında gelmektedir (Beşiri, 2013: 179). Soykırım kavramı Raphael Lemkin tarafından öne sürülüp Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesinin ardından Soykırım Sözleşmesi'nin kabul edilmesine giden yol açılmaktadır (Kocaoğlu, 2010: 179). 1948 yılında Paris'te eksiksiz gerçekleşen toplantıda soykırımın bir suç olduğu kabul edilerek 12 Ocak 1951 günü Soykırım Suçunun Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi (SSÖCS) yürürlüğe girmiştir (Beşiri, 2013: 181).

SSÖCS, soykırım kavramını tanımlamakla kalmayıp hangi suçların soykırım sayılacağını da açıklamakta, etnik, dinî, ırki veya millî bir gruba mensup kimselerin tamamen ya da kısmen yok edilmesine yönelik fiilleri sıralamaktadır. Bunlar: Bahsi geçen gruba mensup olan kimseleri tamamen öldürmek, grup üyelerine bedensel veya psikolojik zararlar vermek, grup içinde doğumları önlemeye çalışmak, grubun hayatlarını idame ettirecek maddi varlıklarına el koymak ve grubun çocuklarını başka gruplara zorla vermektir (Soykırım Suçunun Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi [SSÖCS]).

Çerkeslerin anavatanı olan Kafkasya, konumundan dolayı tarih boyu siyasi hareketlenmelerin odağında yer almaktadır. 1800'lü yıllarda özellikle Ruslarla yaşanan savaşlar bölge halkını anavatanlarından göç etmeye zorlamaktadır. Bunun öncesinde bölgenin tamamen Ruslaştırılmak istenmesi, göç etmeyenlerin Müslüman olmalarına rağmen hilafete karşı savaştırılacak olması ve halka yapılan katliamlar tarih sahnesine kazınmıştır (Köse ve Lokmacı, 2018: 408- 409).

Soykırım suçunu konu alan hukuk metinleri işlenen suçların soykırım olup olmadığını ölçmek amacıyla bazı kıstaslar getirmektedir. Burada daha ziyade sebep – sonuç ilişkisi dikkate alınmalı ve ortaya çıkan sonuçlar soykırım fiili bağlamında değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, yüzyıllar boyunca vatanını savunmak için savaşmış bir millet olan Çerkeslerin uğradıkları sürgün ve bu sürgün sürecinde yaşadıkları olayların, sadece bir sürgün mü yoksa aynı zamanda da bir soykırım mı olduğu üzerine yapılmış bir inceleme olup uluslararası hukuk metinleri ve Çerkes tarihine dair metinler incelenerek nitel yöntemle gerçekleştirilmiş bir çalışmadır.

1. Uluslararası Hukuk ve Soykırım Suçu

Toplum dışında yaşamasının mümkün olduğu düşünülemeyen insan, fitratı gereği sosyal ilişkilerde bulunmaktadır. Bu durum haliyle toplum içinde bir nizam gerekliliğini doğurmaktadır. İhtiyaç duyulan nizamı sağlamak için örf, adet, din, ahlak, görgü gibi manevi kuralların yanı sıra müeyyideler içeren hukuk kuralları da gereklidir. Bu çerçevede hukuk bilimi alanında düşünürler çok sayıda farklı hukuk tanımları yapmaktadır.

Aristoteles'in ifadesine göre, "hukukun görevi, devlet görevlilerinin ve hâkimlerin ödevlerini ifa ederken ve suçları cezalandırırken uyacakları kuralları göstermektir"(Aristoteles'ten aktaran Bozkurt, 2014: 32). Cicero'nun ifadesiyle, "gerçek hukuk doğaya uygun akıldan çıkar. Bu hukuk, evrensel, değişmez ve ebedidir" (Cicero'dan aktaran Bozkurt, 2014: 33). Kant'ın yaptığı tanım ile "hukuk, genel bir özgürlük yasasına uygun olarak, bir kimsenin özgür iradesinin diğerininki ile uyuşmasını sağlayan kuralların bütünüdür" (Kant'tan aktaran Yayla, 2015: 313).

Türk düşünürlerin tanımlarına da bakılacak olursa Ord. Prof. Dr. Velidedeoğlu'nun hukuku, "cemiyeti nizamlayan ve Devlet müeyyidesi ile kuvvetlendirilmiş bulunan kaidelerin bütünüdür" şeklinde tarif ettiği görülmektedir (Velidedeoğlu'ndan aktaran Akıntürk ve Karaman, 2015: 3).

Bir hukuk doktoru olan Kemal Gözler hukukun, hukuk kurallarının varlığı ile oluşan bir sistem olduğunu ifade etmektedir. Devletin yetkili organlarınca konulmuş olan, müeyyidelerle korunan ve insan davranışlarına şekil veren kurallar bütünü de hukuk kuralları olarak ifade edilmektedir. Müeyyide ile ifade edilmek istenen kavram, hukuk kurallarına uyulmadığı takdirde devletin cezalandırmasıdır. Bahsedilen cezalar, hukuk kurallarına uymayan kişilerin hürriyetine ya da mal varlığına yapılan kısıtlamalar şeklindedir (Gözler, 2020a: 2).

Farklı hukuk tanımları mevcut olmakla birlikte daha kapsayıcı bir tanımla "hukuk, bir toplumun üyeleri ve toplumsal kurumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve bağlayıcılık ve zorla uygulanabilme vasfına sahip olan, ister kamulaştırılmış ister geleneksel olan, kurallar heyetidir" (Yayla, 2015: 314).

Bahsi geçen tanımlardan yola çıkılarak hukuk, bireylerin ve toplulukların hak ve ödevlerini düzenleyen ve bu hakları devlet yaptırımı ile koruyan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Uyulmadığı sürece zorlama ve cezalandırma yetkisini haizdir (Aydın, 2002: 132). Uluslararası hukuk da aynı şekildedir ancak uluslararası hukukun sükreleri bireylerden ziyade ulus devletlerdir (Shaw, 2017: 1). Ayrıca uluslararası hukukun tek bir yasa koyucusu yoktur; burada yasa koyucu, devletler ve uluslararası örgütlerdir. Bu konuda önemli bir husus, devletlerin kendi mutlak egemenliklerinden feragat ettikleri ölçüde uluslararası hukukun bağlayıcılık kazanmasıdır. Ülke içerisinde uygulanan hukuk ile ülke dışında uyulan hukukta pek çok farklılık ve karşıtlık bulunabilmektedir. Uluslararası hukuk, uluslararası özel hukuk ve uluslararası kamu hukuku olarak ikiye ayrılmaktadır. Uluslararası özel hukuk, yerel bir hukuki sistem içerisinde yabancı unsurların müdahil olmasıyla işlenen suçlarla ilgilenirken uluslararası kamu hukuku, ticaret, savaş, insan hakları gibi devletlerarası pek çok ilişkiyi kapsamaktadır (Shaw, 2017: 1).

Uluslararası hukukun içerisinde, uluslararası suçların altında yer alan soykırım suçundan bahsetmeden önce soykırımın kelime anlamına göz atmakta yarar vardır. Yahudi asıllı Raphael Lemkin'in İkinci Dünya Savaşı'nda yaşananlar üzerine ortaya attığı ve 1948 yılında Birleşmiş Milletler Anlaşması'na benimsenen soykırım kavramı, yapılan bir tanım ile bir grubun mensuplarının bir kısmının ya da tamamının dinî inançlara, etnik kökenlere, siyasal görüşlere göre kasıtlı bir şekilde ortadan kaldırılmasına yönelik eylemlerdir (Shaw, 2017: 303). Burada ilginç bir noktaya değinmek gerekmektedir ki 1948 yılında imzalanıp 1951 yılında yürürlüğe giren soykırım suçu üzerine 1970'li yıllara kadar neredeyse hiçbir çalışma kaleme alınmamaktadır. 1970'li ve 1980'li yıllarda bu konu kaleme alınmaya başlamış olup sebebinin ABD'de gerçekleşen sosyal hareketler olduğu düşünülmektedir (Çoban, 2008: 50-51).

Soykırım suçu uluslararası hukukun, uluslararası suçlar alt metninde yer almaktadır. Uluslararası suç kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte gündeme gelmektedir ve uluslararası hukuka aykırı olup uluslararası sözleşmeler vasıtasıyla oluşturulması kabul edilmiş olan suçlardır. Uluslararası suçlar, "uluslararası hukuk suçları" ve "diğer uluslararası suçlar" olarak ikiye ayrılmaktadır ve soykırım suçu uluslararası hukuk suçlarının içerisinde yer almaktadır (Obaid, 2019: 24).

Soykırım suçu, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun vermiş olduğu karar ile kabul edilen SSÖCS ile hukuki temeline kavuşmaktadır. Ayrıca soykırım suçunun cezai sorumluluğunun varlığı hukukun emredici kuralları arasındadır. Emredici kuralların getirdiği yükümlülükler herkese karşı ileri sürülebilir niteliktedir. Yani SSÖCS'ni onaylamış ya da onaylamamış tüm devletler için geçerlidir (Alpyavuz, 2009: 51). SSÖCS, 2. maddesinde "soykırım, milli, etnik, ırki veya dini bir grubu, sırf bu niteliği nedeniyle, kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla aşağıda sayılan fiillerin işlenmesidir:

- a) Grup üyelerini öldürmek,

- b) Grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek,
- c) Bir grubun üyelerini, kasten, bunların fiziki olarak kısmen veya tamamen yok edilmesi sonucunu doğuracağı önceden hesaplanan yaşam koşulları altına sokmak,
- d) Grup içinde doğumları bilinçli olarak önlemeye yönelik tedbirler dayatmak,
- e) Gruba ait çocukları bir başka gruba zorla nakletmek.” şeklinde ifade edilmektedir (SSÖCS).

SSÖCS'nin 3. maddesinde de açık bir şekilde cezalandırılması gereken eylemler sıralanmaktadır. Bunlar:

- a) “Soykırımda bulunmak;
- b) Soykırımda bulunulması için işbirliği yapmak;
- c) Soykırımda bulunulmasını doğrudan ve aleni şekilde kışkırtmak;
- d) Soykırımda bulunmaya teşebbüs etmek;
- e) Soykırıma iştirak etmek” şeklindedir (SSÖCS).

İlgili sözleşmenin 4. maddesi de kişilerin cezalandırılmasını düzenlemektedir. Suçu işleyen sivil ya da devlet memuru olması fark etmeksizin cezalandırma yoluna gidilmesi gerektiğinden bahsetmektedir (SSÖCS).

Soykırım suçunun geçtiği bir diğer ilgili metin de Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'dür (UCMRS). Soykırım suçunun yanı sıra insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçlarına da yer verilmektedir. UCMRS, uluslararası ceza hukuku çerçevesince kurulmuş devlet sorumlularınca işlenmesi muhtemel olan soykırım, savaş suçları ve saldırı suçlarına karşı kurulmuş bağımsız ve daimi yargı organıdır (Sarıgüzel, 239). Soykırım suçunu, Statü'nün 6. maddesi düzenlemektedir ve SSÖCS'nden iktibas ederek şu şekilde ifade etmektedir: “Ulusal dini veya etnik grubun üyelerinin öldürülmesi veya grup üyelerine zihinsel veya bedensel ağır cezalar verilmesi, kısmen veya tamamen fiziki yıkıma neden olan zor şartlara bu cemaatlerin kasten tabi tutulması, bu tür gruplar bünyesinde doğumu engelleyecek önlemlere gidilmesi, bir grubun çocuklarının zorla diğer gruplara verilmesi soykırım suçu kapsamına girer” (Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü [UCMRS], t.y.).

UCMRS'de, çeşitli maddelerinin çeşitli bentleri aracılığı ile soykırım suçuna ilişkin birtakım düzenlemeler de yer almaktadır. Bunlar: “suçun işlenmesini emreden, suça teşvik veya tahrik eden herkes soykırım suçlusudur”, “suçu işlemeye kışkırtması da soykırım suçunu oluşturur”, “suçu işlemesine veya teşebbüs etmesine yardım eden, cesaret veren herkes soykırım suçlusudur” ve “suçu işlemeye yeltenen herkes soykırım suçlusudur.” Yine aynı metinde insanlığa karşı işlenen suçlar ile ilgili yaptığı düzenlemeler ile adam öldürmeyi, köleleştirmeyi, halkların zorla sürülmesini, işkence edilmesini, ayrımcılığı ve daha fazlasını saymaktadır (UCMRS, t.y.).

Soykırım suçu, ikiye ayrılan kast suçlarından genel kastın değil özel kastın gerektiği suçlardan birisidir (Çoban, 2008: 52). Özel kastın amacında maddi değil manevi unsurlar yer almaktadır. Yani suç işlenirken suçun amacına ulaşip ulaşmadığına bakılmamaktadır. Özel kastın buradaki önemi suç olmayan bir eylemi dahi amacına göre suç haline getirebilmesidir (Şare, 2020: 882). Manevi unsur içerisinde yer alan kasıt ve bilme unsurlarından kanıtlanması şart ancak en zor olan unsur kasıttır. Çünkü işlenen bir suçun soykırım oluşturup oluşturmadığını anlamanın yolu soykırım suçunun maddi unsurlarını meydana getiren fiiller ile anlaşılmasıdır. Soykırım suçunun tanımını yaptığı, içerisinde suç olarak kabul edilen eylemlerin yerine getirilip getirilmediği araştırılmaktadır. Kastın var olup olmadığını anlamanın en iyi yolu suçu işleyenlerin planlarına ilişkin yazılı metinlerin

varlığı, kaydedilmiş görüşmeler, görgü tanıklarının verdiği ifadeler gibi kanıtların bulunmasıdır. Bir önemli diğer yol, işlenen suçun uygulandığı grup üzerine sistemli ve tutarlı bir şekilde devam etmesidir ve bu gruba uygulanan suçun yoğunluk durumudur. Suçun büyüklüğü, öldürülen kişilerin sayılarının çokluğu önemlidir (Çoban, 2008: 52-53).

SSÖCS ve UCMRS’inde işlenen suçun soykırım suçu olarak tanımlanması için suçu işleyen yapması gereken fiiller yer almaktadır ve bu fiillerin birinin ya da tamamının yapılmış olması suçun işlenmesi konusunda bir değişiklik oluşturmamaktadır her şekilde işlenen suç soykırım suçu sayılmaktadır. Soykırım suçunun manevi unsuru da burada işlenen suçun icrai ya da ihmali niteliklerle isteyerek ve bilerek gerçekleştirilmiş olmasıdır. Özel kastın olup olmaması da burada önem kazanmaktadır (Şare, 2020: 886). UCMRS’nin 32. Maddesi incelendiğinde bahsedilen genel kasıt unsurlarından biri olan “bilme” manevi suçun sorumluluğunu ortadan kaldırmaktadır yani suçu işleyen işlediği suçun soykırım suçu olduğunu bilmemesi cezai sorumluluğunu ortadan kaldırmaktadır (UCMRS). Ancak ulusal hukuk sistemlerinde genel bir kural olan “kanunu bilmemek mazeret sayılmaz” ifadesi aynen uluslararası hukuk sistemlerinde de geçerlidir ve soykırım suçlarında “zk körlük” hali “bilme” halinin de var olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Burada genel kast yönünden “bilme” soykırım suçuna uygunluğu açısından açıklanmaktadır (Şare, 2020: 890). Soykırım suçunun genel kasıt yönünden “isteme” haline bakılacak olursa soykırım suçunun taksirle işlenmesi mümkün değildir. Soykırım suçunun ihmali nitelikte işlenebileceğinden bahsedilmişti bu yüzden ihmali hareketi gerçekleştiren suçlunun suçu önleme yükümlülüğü de bulunmaktadır ve eğer suç yine de işleniyorsa suçlu bilerek ve isteyerek suçu önlememektedir. Soykırım suçuna maruz kalan birey, kişisel suçu dolayısıyla değil bağlı olduğu grubun bir üyesi olması dolayısıyla soykırıma maruz kalmaktadır. Bu yüzden soykırım suçu için özel kast önemlidir ancak bu suç işlenirken amaç grubun bir kısmını ya da tamamını öldürmek değilse soykırım suçu olarak görülmemekte konu farklı bir ceza hukukunun konusuna girmektedir (Şare, 2020: 890-892).

İşlenen suçun maddi ve manevi unsurlarının tamamının oluşmadığı durumlarda meydana getirilen eylemler soykırım suçu olarak nitelendirilmemektedir (Yılmaz, 2017: 9). İlgili sözleşme maddesinde siyasal gruplara yönelik yapılan saldırıların ve azınlık halinde bulunan toplulukların kültürel asimilasyonlarının sayılmamış olması, sözleşmenin uygulanma alanını daraltırken aynı zamanda yoğun eleştirilere de neden olmaktadır. Burada politik grupların sayılmıyor olması ve tarihte en çok ölüme sebebiyet veren çatışmaların politik çıkarlar yüzünden cereyan etmiş olması dikkat çekmektedir. Uluslararası Soykırım Suçu ile mücadele etmek açısından sözleşmeye taraf olmayan devletler için de zorunlulukların varlığı ifade edilmektedir (Beşiri, 2013: 183- 185).

Soykırım kavramının ortaya atıldığı tarihten önce ve sonra dünya pek çok kez farklı soykırımlara tanıklık etmiştir. Bunların bazıları soykırım olarak kabul edilirken bazılarından hiç bahsedilmemektedir. 16.yüzyılda Amerikalıların yaptığı Kızılderili soykırımı, 18. yüzyılda İngilizlerin gerçekleştirdiği Aborjin katliamı, Fransızların Cezayir halkına uyguladığı katliam, 90’lı yılların başında Bosna’da 300 bin insanın öldürülmesi verilebilecek örnekler arasındadır. Bahsedilen soykırımlar ana hatlarıyla biliniyor olsa da Çin’in Uygur halkına, Rusya’nın Kafkasya halklarına uyguladığı soykırım dünya kamuoyunda çok fazla yer almamaktadır (Güngör, 2015).

2. Çerkesler

Kökenleri Kafkasya’ya dayanan Çerkesler, Kafkasya’nın köklü halklarından birisidir. Kafkasya ismiyle anılan bölge, batı tarafında Azak Denizi ve Karadeniz, doğu tarafında Hazar Denizi, kuzey tarafında Maniç Nehri, güney tarafında İran ve güneybatı tarafında Türkiye’nin bulunduğu kara parçasıdır. Kafkasya tıpkı Anadolu gibi Avrupa ve Asya’yı birbirine bağlayan bir köprü niteliğindedir. Bu sebeple tarih boyunca önemli mücadelelerin yaşandığı bir bölge olagelmektedir. Söz konusu mücadelelerin en çetini Çerkeslerin Rusya ile yaşadığı mücadelelerdir (Berkok, 1958: 2).

“Çerkes” kelimesi Türkler, Araplar ve Batılılar tarafından bahsettiğimiz Kafkasya bölgesinde yaşayan halklar için kullanılmaktadır. Ancak literatüre bakıldığı zaman Kuzey Kafkasya halklarının

hepsini Çerkes olarak sayan, Kuzeybatı Kafkasya’da yaşayan halkları Çerkes olarak sayan ve Kuzeybatı Kafkasya halklarından sadece Adıgeleri Çerkes olarak sayan tanımlar görmek mümkündür (Doğanay, 2015: 368). Bu çalışmada göç etmiş tüm Kafkas halkları için Çerkes ifadesi kullanılmaktadır.

Anavatanları günümüzde Rusya Federasyonu içinde yer alan Çerkesler, yarı feodal yönetim sistemine benzer, çeşitli prenslikler etrafında örgütlenmiş, yerleşik tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir yapıya sahiptir. Feodal yapı kendi içinde dört sınıftan oluşmaktadır. En tepede Pşı (prens), altında Vork (soylu sınıf), altında Tlefokotl (özgür köylü sınıf) ve en son Lağunapıt (belirli görevleri olan köylüler) sınıfı vardır. Bu sınıf yapısı bazı Çerkes kabilelerinde farklılaşmaktadır (Besleney, 2016: 45).

Çerkesler toplum yapısının temelini ‘Xabze’ denilen yazısız kuralları oturtmaktadırlar. Xabze denilen kavram Çerkeslerin kendi geleneklerine verdikleri isimdir. Bu kavramı ifade etmek için Rahmi Tuna “Adıge Xabze Adıge Etiği ve Etiket” adlı eserinde şu ifadeleri kullanmaktadır: “Xabze normları-kuralları, tarih boyunca Xabze toplumunun (Adıge-Abhaz toplumunun) yaşam ihtiyaçlarını karşılamak üzere, döneminin yöntemleri ve kural yapıcıları aracılığıyla oluşturulmuş normlardır. Bu normlar insanla insan, insanla toplum, toplumla toplumlar arasındaki, bir de insanla toplum ve çevre arasındaki ilişkileri düzenler” (Tuna, 2009: 53). Bahsi geçen kurallar zaman içerisinde peyderpey oluşmakla beraber Xase denilen meclisin aldığı kararları da içermektedir (Bingöl, 2017: 83). Toplumsal yapı incelenirken Çerkesler, İslamiyet’ten önce Thaşho isimli büyük bir tanrının varlığına inanmaktadırlar. Çerkesler, bu baş tanrı dışında doğa olaylarını yöneten, sağlık veren, esirgeyen, cezalandıran, bereket veren, ruhları yöneten, çiftçileri koruyan, koyunları koruyan, avcılara ve çobanlara yardım eden gibi pek çok tanrının olduğuna inanmaktadır. Birkaç örnek vermek yerinde olacaktır. “Şible” yıldırım tanrısı, “Thağalace”: bereket tanrısı, “Wvatha”: gök tanrısı, “Amış”: hayvanları koruyan tanrı, “Tlepş”: ateş ve demir tanrısı, “Debeç”: Tlepş’in ustası, “Premethaj”: ateş tanrısı, “Pakue Dame”: yaşlı büyücü, yarı tanrı (Kaya, 2015: 65-66).

Azak Denizi’nin Karadeniz’e bağlanan noktası Kerç Boğazı’ndan Gürcistan’a kadar uzanan ve Kafkasya ismi ile anılan bölgenin kıyı kesiminde yaşayan Çerkeslerin toprakları tarihte pek çok kez istilaya maruz kalmıştır. Rus yayılması ise Kırım Hanlığının Çerkeslerin bir boyu olan Kabardeyleri ağır bir vergiye bağlamasının ardından başlayan bir süreç olmaktadır (Besleney, 2016: 58). Çünkü 16. yüzyılda İslam’ı kabul eden Çerkesler Osmanlı ve Rusya arasında sıkışmaya başlamakta ve Osmanlı Kafkasya ile doğrudan ilgilenmek yerine Kırım Tatarlarını kullanmaktadır. Sıcak denizlere inme politikası ile bilinen Rus İmparatorluğu, halifeliği elinde tutan Osmanlı’nın Kafkasya’daki otoritesini kırmak istemektedir (Doğanay, 2015: 369). Bunun yanı sıra Rusların Batıya ilerleme gibi bir politikası da vardır. Bu ilerleyişi durdurmak için Fransa, İngiltere, Osmanlı ve Avusturya Rusya’ya karşı birleşerek Kırım’da savaşmışlardır. Rusya’nın mağlup olması dolayısıyla Rusya Batı’ya ilerleme arzusundan vazgeçmektedir. Batı’ya giden yolların kapanması ile Rusya yönünü Asya’ya çevirmektedir. Bu hedefinin önündeki engel de Kafkasya’dır (Karpas, 2004:12). 1768 - 1774 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanıp yürürlüğe giren Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı’nın, Kafkasya üzerindeki hakları Rusya’ya devredilmektedir. Kafkasyalılar bu durumu kabul etmemekte ve Çariçe II. Katerine’dan Rusya’nın bölgeden çekilmesini talep etmektedirler. Ancak bu haklı talep reddedilince Ruslar Kabardey ordusunu mağlup etmekte ve böylece bölgenin Ruslar tarafından işgali başlamaktadır (Besleney, 2016: 59).

Çarlık Rusyası’nın baskıları artıp İmam Şamil liderliğindeki son direnişler de mağlubiyet ile sonuçlanınca 1861 yılında Çar II. Alexander, Çerkes delegeler ile görüşerek Çerkeslerin topraklarını terk etmelerini teklif etmektedir. Ancak bu durum Çerkesler tarafından kabul edilmeyince Grandük Mihael “bir ay içerisinde Kafkasya terk edilmediği halde bütün halk harp esiri olarak Rusya’nın çeşitli bölgelerine sürülecek” ifadelerini kullanmaktadır. Varılan bu noktada Rusların Kafkasya halkını bölgeden tamamen arındırma politikası soykırım olarak ifade edilebilecek bir hâl almaya başlamaktadır (Özkerem ve Çetin, 2015: 13).

Çalışmanın amacı gereği çalışmanın devamında Çerkesler’e gösterilen muamelenin ve yapılan faaliyetlerin soykırım niteliği taşıyıp taşımadığı tartışılmaktadır.

Rus işgalcileri Çerkesler'in toprakları üzerinde telafisi mümkün olmayan zayiata sebebiyet vermektedirler. Kadın, erkek, çocuk, yaşlı gözetilmeksizin sivil halk katledilmekte ve hayatta kalanlar da anavatanlarından sürülmektedirler. Göç etmeyi kabul etmeyenlere zorla Hristiyanlaştırılacakları ve hilafete karşı savaştırılmak üzere askere alınacakları yönünde baskı uygulandığı da bilinmektedir (Köse ve Lokmacı, 2018: 408- 409).

1848 yılında "Kavkaz" ismi ile yayımlanan Rusça bir gazetenin 23. sayısında sürgünün canlı şahitlerinden şöyle bir örnek aktarılmaktadır: "Çar generalleri, dağlık arazilerde gerçekleştirdikleri ceza operasyonlarında, önüne gelen her şeyi yakıyor, yıkıyor, yağma ediyorlardı. Hayvanlarına el koyuyor, sivil halkı esir ediyorlardı. Yerlilerden birinin hayvan çalması gibi her hangi bir küçük hırsızlık suçu yüzünden, hiçbir suçu olmayan köylerin tüm halkı imha ediliyordu". Keza Karayel'in iktibas ettiği bir başka örnekte 17 büyük köy ve 119 küçük köyü yeryüzünden silen General Volosof için Rus şövenist P.P. Kolorenko övgü dolu şu satırları kaleme almaktadır: "1825 yılı boyunca bizim müfrezeler Kuban ötesini ezip geçiyorlardı ve dağlıların köylerini yok ediyorlardı. Yangın ve baskınlarda binlerce Çerkes hayatını kaybettiği gibi, yiyecek ve içecek rezervleri de imha edildiği için sağ kalanlar da açlık ve hastalıktan ölüyorlardı". Kafkasya'da savaşan Baron Rozen' in Harbiye Vekil'ine 1833 yılında yazdığı nüshada şu satırlar yer almaktadır. "Natuhaçlar, Şapsıglar ve Abzehler, bizimle ticaret yapmamaya yemin etmiş bulunuyorlar... Onlarla dostane ilişkiler kurmak imkânsız bir şeydir... Bu ırkı yok etmek zorundayız". Platon Zubov'un ifadesi ile "Çerkesler bizi sevmezler. Biz onları özgür çayırlarından çıkardık. Köylerini yıktık. Birçok kabile tümüyle yok edildi" (Aktaran Karayel, kfkasevi.com).

8 Kasım 1864 tarihli, Daho Müfrezesi Komutanı Tuğgeneral Geyman'ın, Kuban Oblastı Birlikleri Komutan Vekili Raporu'nda yer alan şu ifadeler yaşananların soykırım suçu olarak tanımlanması açısından önemlidir. "Dağlılar çok büyük kayıp verdiler ve onları artık telafi edecek durumda değiller. Elimizde 50'den fazla beden kaldı, 63 kişi esir alındı. (Esirlerin bir kısmı, esas olarak çocuklar, tarafımdan yetiştirilmek üzere bazı müfrezeler subaylarına dağıtıldı), 1500'den fazla büyükbaş hayvan müsadere edildi" (Rapordan aktaran Topçu, 2020: 322).

Ruslar'ın ilerleyişi karşısında Çerkesler, canla başla mücadele verirlerken organize olmayı kolaylaştırmak ve teslim olmamak için bir devlet kurma fikrini benimsemekte ve kendi meclislerini kurmaktadırlar. Haberi alan bölge komutanı Yevdokimov hiddetle karşı çıkmakta ve bölgede tek bir dağlı kalana kadar taarruzu devam ettireceğini söylemektedir. İstedığinin komşuluk değil teslimiyet ve itaat olduğunu ifade etmektedir. Kafkasya halkına yapılan baskı ve zulümleri göz önüne serecek bir örneği de dönemin Rus askeri S. Duhovski vermektedir. Bölgede iki farklı koldan ilerleyen Ruslar'ın köyleri yakarak ilerlediklerini ve üç gün sonunda sıradağlar ile deniz arasındaki tüm köylerin yakıldığını ifade etmektedir (Aslan, 2006a: 131).

1862 yılında, Çerkesler'in sürülmeleri ile ilgili kurulan komisyon kararı sonucunda Kafkas halkları için zorlu göç zamanları hızlanmaktadır. Alınan karar ve uygulanan politikalar için dönemin ünlü Rus tarihçisi R. A. Fadeyev, "Çerkes toprakları devlete lazımdı, onların kendilerine ise hiç gerek yoktu" ifadelerini kullanmaktadır. Alınan kararın ardından hızlandırılan baskılar ve sürgün politikasıyla alınan topraklara Ruslar ve tetikçileri konumunda olan Kazaklar yerleştirilmekte ve ele geçirilen tutsaklar öldürülmektedir. Yine dönemin bir Rus askeri bölgede ki durumdan bahsederken, geri dönülmesini imkansızlaştıracak şekilde köyleri yakarak ve Çerkesler'i tek tek imha ederek ilerlediklerini ifade etmektedir. Karlar eriyip ekinler boy vermeye başladığında çıkan ekinleri yeniden yakarak, atlara yedirerek ve yine atlara çiğneterek yaşamayı imkansız hale getirdiklerini ifade etmektedir (Aslan, 2006a: 134-135).

Rusların uyguladıkları baskı politikaları üç koldan ilerlemektedir. Asimilasyon, sürgün ve Hristiyanlaştırma. Buradan yola çıkılarak konuya bakılırsa Çerkesler'in ya topraklarını terk etmek ya da Ruslaşmaya razı olmak zorunda bırakıldığı anlaşılmaktadır. Sürgün dolayısıyla topraklarını terk etme yoluna giden Çerkesler'in yerine Rus köylüleri ve Kozaklar getirilip yerleştirilmektedir. Bu uygulama da Kafkasya'nın Ruslaştırılmak istendiğini açıkça gözler önüne sermektedir (Doğanay, 2015: 369). Ne asimile olmayı ne de sürgün edilmeyi kabul eden Çerkesler ise ya Kuban Nehri'nin kuzeyinde yer alan bataklıklara yerleştirilmekte ya da öldürülmektedirler (Yüksel, 2011: 19).

Yaşanan Rus- Kafkas mücadelesinin ardından Çerkeslerin bir bölümü Rusların zoruyla göç etmekte bir bölümü de kalarak mücadelelerine devam etmeye çalışmaktadırlar. Kalan ve mücadelelerine devam etmekte kararlı olan Çerkesler için, bölgenin başkumandanı “Batı Kafkasların fethi ile ilgili plan açısından şimdi de kıyı şeridini temizlemeliyiz” ifadelerini kullanmaktadır (Aslan, 2006a: 136). Kullanılan bu ifade bölgedeki yerli halkı tamamen oradan silmek istemenin bir göstergesidir.

Bölgede uygulanan baskılar ve zulümlerden dolayı göç etmeye başlayan Çerkesler için Osmanlı iyi bir seçeneği oluşturmaktadır ayrıca Müslüman nüfusa ve kalabalık orduya ihtiyaç duyan Osmanlı da bu konuya ılımlı yaklaşmaktadır. Göçlerin başlaması ile Trabzon’da yapılan bir haber metnine göre, 34 gemi ile Osmanlı’ya gelen Çerkeslerin sayısı 18 bini bulmakta ve gemilerin alabileceğinden daha fazla insanı alması dolayısıyla 134 kişinin ezilerek gemide öldüğü ifade edilmektedir. Yanı sıra pek çok Çerkes salgın hastalıklardan, açlıktan, bitkinlikten hayatını kaybetmektedir. Devam eden göç sürecinde yine gemilere alabileceğinden fazla insan alınması dolayısıyla 2 bin kişiyi taşıyan bir geminin batması sonucu sadece 200 kişi hayatta kalmaktadır. Gün içerisinde 40 ila 60 Çerkes’in hayatını kaybettiğini ileri süren belgeler sadece Samsun şehrinde 60 bin Çerkes’in gömülü olduğunu ifade etmektedirler (Aktaran Aslan, 2006a: 136-138).

İlgili literatür ve sözleşme metinleri incelendiği takdirde görülmektedir ki soykırım suçunu failin kastı oluşturmaktadır. SSÖCS ile bu sözleşmeden iktibasla oluşturulan UCMRS’de sıralanan seçimlik hareketlerin gerçekleştirilmiş olması işlenen suçun soykırım olarak nitelendirilmesi için yeterli sayılmamaktadır. Bilakis işlenen fiillerin bir etnik, ırki ya da dinî grubu hususi olarak hedef alıp bu kesimi kısmen dahi olsa yok etmeye yönelik olması şartı aranmaktadır.

Burada soykırım olarak ifade edilmesi hususunda yaşanan çekincelerin nedenleri kanun maddelerindeki ifadelerde ve herkesçe bilinen kanunda geriye yürümezlik ilkesinden kaynaklanmaktadır. Soykırım suçunun kabul edilip 1951 yılında yürürlüğe girmesi ve Çerkeslerin yaşadıkları olayların 1800’lü yıllarda gerçekleşmiş olması sıkıntı doğurmaktadır. SSÖCS’nin 6. Maddesi gereği soykırım iddiasında bulunan devletlerin ilgili mahkemelerinde görüşülmesi gerektirir ve burada sorun teşkil eden durum da Çerkeslerin bir devletin olmamasıdır ve günümüzde topraklarında yaşadıkları Rusların böyle bir şeye yanaşmayacaklarıdır (Aktaran Aslan, 2020b: 73-74).

Yukarıda bahsedilenlere ek olarak TDK sözlüğün ifade ettiği şekli ile sürgün, bir kimsenin ceza sebebi ile bir yerden bir yere gönderilmesidir (Türk Dil Kurumu [TDK]). Yine bir başka kaynak olan TDV İslam Ansiklopedisinin ifade ettiği şekli ile de sürgün, bir topluluğun ya da kişinin güvenlik nedeni ya da ceza nedeniyle yaşadığı yerden bir başka yere gönderilmesidir (TDV İslam Ansiklopedisi). Bir farklı kaynak olarak Ankara Sosyal Bilimler Vakfı çevrimiçi sözlüğü, sürgün edilmiş halklar için kültürel, ekonomik, siyasal sebeplerle kendi yaşadığı yerlerden başka yerlere gönderilme ifadelerini kullanmaktadır (Ankara Sosyal Bilimler Vakfı [ASBV]). Bahsi geçen tanımlardan da anlaşılıyor ki Çerkesler anavatanlarında yaşadıkları için cezalandırılması gereken bir konumda değildir ancak bölgedeki siyasal faaliyetler sonucunda kendi topraklarından çıkarılmaktadırlar. Burada bir sürgün yaşandığı zaten aşikârdır ancak yine yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı Çerkeslerin yaşadıkları için soykırım ifadesini kullanmak mümkündür. Burada değinilmesinde fayda var ki sayın Prof. Dr. Kemal Karpat da 2004 yılında Kafkas Dernekleri Federasyonu’nun düzenlediği bir panelde Çerkeslerden bahsederken yaşananlar için “Bu bir soykırımdır. Bir vahşettir” ifadelerini kullanmıştır (Karpat, 2004:). Burada Rus askerlerinin Çerkes halkının topraklarına geri dönüşünü engellemeye çalışır faaliyetleri, yiyecek, içecek rezervlerini yok edecek faaliyetlerde bulunmaları, bazı Rus entelektüellerinin bu halkı imha etmek gerektiği yönündeki söylemleri, savaş esiri çocukların yetiştirilmek üzere kendilerince alıkonulması faaliyetleri ortada bir soykırım olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Sonuç ve Öneriler

Sıcak denizlere inme politikası götüğü tüm dünyaca bilinen Rusya'nın emperyalist yayılcı siyaseti dolayısıyla yüzyıllarca saldırılara maruz kalan Kafkasya haklarının yaşadıkları, bazı belgelerde soykırım bazı belgelerde göç ve bazı belgelerde sürgün olarak nitelendirilmektedir. Soykırım kavramının kullanılmasına ilişkin çekinceler bahsi geçen metinlerde yer alan tanımlama ve sınırlamalardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda özellikle "failin kastı" ifadesi tartışmaya mahal vermektedir. Oysa bu muğlaklık Çarlık Rusyası'nın emperyalist kaygılarla bölgeye girişini ve bölgede gerçekleştirdiği yıkıcı eylemleri görünmez kılmak için istismar edilmemelidir. Çerkeslerin tarihine detaylı bir şekilde bakıldığında sistematik şekilde gerçekleştirilen öldürme, yakıp yıkma, geri dönülmez şekilde yerinden etme, tarihî Çerkes yerleşimlerini etnik temizliğe tabi tutma gibi maruz kalınan durumların soykırım olduğu tartışmaya mahal bırakmayacak derecede açıktır. Görgü tanıklarının ifadeleri, yazılı belgelere geçen ifadeler ve sonuçları itibarıyla Çerkeslerin Çarlık Rusyası tarafından maruz bırakıldığı durum, UCMRS'de yer verilen "soykırım suçu" kapsamında değerlendirilmesinin daha isabetli bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Burada tartışmaya açılacak husus, üç asır boyunca devam eden Rus işgali sürecinde Çerkes kabilelerinin maruz bırakıldığı hangi fiillerin insanlığa karşı işlenmiş suç, hangilerinin ise soykırım suçu olarak kabul edileceği hususunun detaylı çalışmalarla ortaya konulması olabilir.

Bu tarz çalışmaların uluslararası camiada kabul görmesi arzulanmakla birlikte Rusya Federasyonu'nun "Çerkes Soykırımı" kabul edip özür dilemesi ve tıpkı 2013 yılında Gürcistan'ın Türkiyeli Kafkas kökenli halklara vatandaşlık verme kararı alması gibi diasporadaki Kafkas kökenli insanlara vatandaşlık vermesi özellikle arzulanmaktadır.

Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından önerilen, 15.07.2021 tarihinde yayınlan ve 31542 sayılı Resmî Gazete de yayımlandıktan sonra yürürlüğe giren 4297 sayılı Cumhurbaşkanı Kararınca, İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulan "Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsü"nde oluşturulacak uluslararası araştırmacı kadrosunun Çerkes Soykırımı hakkında müstakil bir çalışma başlatması beklenmektedir.

Kaynakça

- Aslan, C. (2006a). Bir Soykırım Adı: 1864 Büyük Çerkes Sürgünü. *Uluslararası Suçlar ve Tarih I*, 103- 153. Erişim adresi: <https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/cahit%20arslan.pdf>
- Aslan, C. (2020b). Edebi Anlatılarda Kafkas – Çerkes Nüfus Hareketini Anlama ve Adlandırma. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 65. 63 – 76. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniefd/issue/58201/842350>
- Akıntürk, T. ve Karaman, D. (2015). *Medeni Hukuk*. (21. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Alpyavuz, T. (2009). Soykırım Suçu. *Deniz Bilimleri Ve Mühendisliği Dergisi*, 5 (1). 49 – 61. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jnse/issue/9988/123450>
- Ankara Sosyal Bilimler Vakfı, 8 Aralık 2021 tarihinde, <http://www.sosyalbilimlervakfi.org.tr/sozluk/surgun-halklar/> adresinden alındı.
- Aydın, D. (2002). Uluslararası Ceza Hukukunun Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51(4), 131 – 167. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auhfd/issue/42666/514444>
- Berkok, İ. (1958). *Tarihte Kafkasya*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Besleney, Z. A. (2016). *Türkiye’de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Beşiri, A. (2013). Soykırım ve Soykırıma İlişkin Uluslararası Mekanizmalar. *TBB Dergisi*, 108, 179- 210. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-108-1310>
- Bingöl, T. Y. (2017): Çerkes Toplumunu Etiğinin Adler Yaklaşımının Temel Kavramları İle İncelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (9). 73 – 95. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fsmia/issue/29970/323353>
- Bozkurt, E. (2014). *Hukukun Temel Kavramları*. (10. Baskı). Ankara: Yetkin Basımevi
- Çoban, E. (2008). Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği. *Uluslararası İlişkiler*, 5 (17). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39259/462308>
- Doğanay, G. (2006). Hatıralarla Kurulan Bir Toplumsal Kimlik: 21 Mayıs 1864 Sürgünü Ve Türkiyeli Çerkesler. *Turkish Studies Dergisi*. 10(10). 361 – 380. Erişim adresi: <https://www.acarindex.com/turkish-studies-elektronik/hatiralarla-kurulan-bir-toplumsal-kimlik-21-mayis-1864-surgunu-ve-turkiyeli-cherkesler-127455>
- Gözler, K. (2020a). *Meslek Yüksekokulları İçin Genel Hukuk Bilgisi*. (20. Baskı). Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Güngör, F. (2015). *İnsanlığın Soykırımlarla Yüzleşebilmesi*. 27 Ağustos 2021 tarihinde <https://fethigungor.net/dirilis-postasi/insanligin-soykirimlarla-yuzlesebilmesi> adresinden alındı.
- Karayel, E. (2010). *Kafkas Halklarına Uygulanan Soykırım ve İnsanlık Suçları*, 14 Haziran 2021 tarihinde <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/335> adresinden alındı.
- Karpat, K. (2004). “21 Mayıs Sürgünü”. *Nart Dergisi*, 21 Mayıs – Haziran, (12-13).
- Kaya, Y. (2015). *Çerkesler I Tarih- Mitoloji- Gelenek*. İstanbul: Baskı Evi Matbaa
- Kocaoğlu, S. S. (2010). Suçların Suçu: Soykırım. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 90. 139- 163. Erişim adresi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-90-641>
- Köse, M. ve Lokmacı, S. (2018). İngiliz Konsolosluk Raporlarında Rusya’nın 1984 Kafkas Soykırımı Ve Çerkeslerin Anadolu’ya Göçleri. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 62.407- 422. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/52453/666856>

Obaid, A. İ. (2019). Soykırım Suçu. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Özkiraz, A. ve Çetin, M. (2015). 1864 Çerkes Sürgünü Sonrası Anadolu’da Çerkes İskanı Ve Osmanlı Devleti’nin Göçmenlere Karşı Politik Tutumu. *Tesam Akademi Dergisi*, 2 (2).9 – 28. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tesamakademi/issue/12946/156433>

Sarıgüzel, H. (2013). Uluslararası Ceza Mahkemesi. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. 0(3), 230 – 273. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mdergi/issue/16883/175785>

Shaw, N. M. (2017). *Uluslararası Hukuk*. (8. Baskı). Ankara. Türkiye Bilimler Akademisi Soykırım Suçunun Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi 21 Temmuz 2021 tarihinde <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/26-birlesmis-milletler-sozlesmeler/> adresinden alındı.

Şare, E. (2020). Soykırım Suçundaki Özel Kasıt. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (2). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hacettepehdf/issue/57712/757611>

TDV İslam Ansiklopedisi, 8 Aralık 2021 tarihinde, <https://islamansiklopedisi.org.tr/surgun> adresinden alındı.

Türk Dil Kurumu, 8 Aralık 2021 tarihinde, <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.

Tuna, R. (2009). *Adıge Xabze “Adıge Etiği ve Etiket”*. İstanbul: As Yayınları.

Topçu, M. (2020). Rus Arşiv Belgeleri. *Kafkasya Çalışmaları Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10). Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jocas/issue/54678/731957>

Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, 21 Temmuz 2021 tarihinde http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/459_1.pdf adresinden alındı.

Yayla, A. (2015). Siyaset Bilimi. (2. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.

Yılmaz, S. (2019). *Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu Ve Ermeni Soykırımı İddiası: 100 Yılı Aşarken Türkiye’den Beklentiler Ve Gerçekler*.(Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> veri tabanından erişildi.

Yüksel, H. (2011). *Bir Etnik Grubun Hayatta Kalma, Süreğenliğini Sağlama Ve Kültürel Aktarım Pratikleri: 20. Yüzyılda Uzunyayla Çerkesleri Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> veri tabanından erişildi.

Müzelerde Merak ve Eğlence Olgularının İncelenmesi: Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi Örneği

Demet YÜCE AY¹, Deniz DEMİRARSLAN²

Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, müze yapılarının daha ilgi çekici hale gelmesini sağlayabilmek için, merak ve eğlence olguları üzerinden mekânın tasarım kriterlerini belirlemektir. Çalışmanın yürütülmesinde nitel araştırma yöntemlerinden biri olan örnek olay kullanılmıştır. İnceleme örneği olarak Hollanda'nın Leiden şehrinde yer alan Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi seçilmiştir. Mekân yerinde incelenmiş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Günümüzde müze mekânları, elindeki eseri koruyup, eserleri sadece olduğu gibi sergileyen mekânlar olmanın ötesine geçmiştir. Artık çağdaş müze yapıları insanın merak duygusunu tetikleyip, eğlenceli mekânlar haline gelmelidir. Bu olgu araştırmanın hipotezini oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre; sergilenen nesnelerin sınıflandırma sistemine göre yerleştirilmesinden çok bir kompozisyon ve hikâyeleştirme yöntemi ile sunulması, mekânın da bu sunumu destekleyecek şekilde tasarlanması, verilmek istenen bilginin daha akılda kalıcı ve etkileyici olmasını kolaylaştırmıştır. İnsanların sıkılmadan merakla müzeyi ziyaret etmelerini sağlamıştır. Müzede sergileme dışındaki etkinliklerin oluşturulması da, müzeye olan ilgiyi arttıracaktır.

Anahtar Kelimeler

Müze Tasarımı,
Çağdaş Müze,
Koleksiyon,
Sergi,
Hikâyeleştirme

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
16.07.2021
Kabul Tarihi:
10.03.2022

Investigation of Curiosity and Entertainment Cases in Museums: The Sample of Naturalis Biodiversity Museum

Abstract

The aim of the research is to identify space design guidelines using the phenomena of curiosity and entertainment in order to make museum buildings more attractive. The study was carried out using a case study, which is one of the qualitative research approaches. The Naturalis Biodiversity Museum in Leiden, the Netherlands, was selected as the research sample. The museum was examined and photographed. Museums nowadays are more than just venues to keep the work in progress and show the objects as they are. Contemporary museum buildings should now attract people's interest and serve as enjoyable environments. This instance represents the study hypothesis. According to the study's findings, presenting the exhibited objects with a composition and storytelling method rather than placing them according to the classification system, as well as designing the space to support this presentation, made it easier for the information to be given to be more memorable and impressive. It allowed visitors to visit the museum with interest rather than boredom. Other than exhibitions, the establishment of activities at the museum will raise interest in the museum.

Keywords

Museum design,
Contemporary museum,
Collection,
Exhibition,
Storytelling

Article Info

Received:
16.07.2021
Accepted:
10.03.2022

¹ İç Mimarlık Ana Sanat Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, demet_yuce@hotmail.com, 0000 0001 5834 6467

² Mimarlık Bölümü, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi; Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye, demirarslandeniz@gmail.com, 0000 0002 7817 5893

Giriş

Tarihi, sanatsal, bilimsel, kültürel, endüstriyel eserler gibi nesnelere saklandığı, sergilendiği aynı zamanda insanları bilgilendirdiği mekânlar olan müzeler toplumun kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlayan eğitim, bilim ve sanat kurumlarıdır."Günümüzde müze terimi; kâr gayesi gütmeyen, kalıcı, topluma ve toplumun gelişimine hizmet eden, halka açık, "soyut" ve "somut" insanlık mirasını ve çevresini eğitim, çalışma ve eğlenme amacı için edinen, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen kurum olarak nitelendirilmektedir" (Uslu & Yalçın, 2020,s:234). Çağımızın müze kavramı, geçmişten bugüne ulaşmış insanlık mirasını koruyarak, geleceğe aktaran ve elindekini olduğu gibi sergileyen mekânlar olmaktan daha fazlasını içermektedir.Çağdaş müzeler ekonomik nedenlerden dolayı insanlar tarafından daha çok ilgi görmesinin bir yolunu bulmayı amaçlamıştır.Böylelikle müzeler tıpkı bir organizma gibi sürekli kendini değiştirip, gelişime ve iletişime açık mekânlar haline gelmiştir.Çağdaş müzeler, toplumun ve bireyin ilgisini çekerek daha çok insana ulaşabilmeyi ve öğretici yanını sıkıcı olmadan ortaya koyabilmeyi amaçlamaktadır. Çağdaş müzelerde, sergileme alanlarında deneyime dayalı, yaratıcı, teatral,heyecan verici,insan ile iletişim halinde,düşünmeye ve öğrenmeye teşvik edici, kolay anlaşılır sunumlar hazırlanmaktadır. Çağdaş müze tasarımları, bu yönüyle pek çok disiplinin bir arada çalışmasını gerektirecek ihtiyaçları içermektedir. Müze yapılarında sunum- sergileme ile ziyaretçi arasında bağ kurulması öğrenmenin kalıcı ve etkileyici olmasını sağlayacak önemli unsurlardandır.

Müze tasarımlarında, sergileme alanları dışında pek çok destekleyici işlevin de bir arada kurgulandığı görülmektedir. Esasen müze mekânlarının tasarımının ikincil işlevler ile desteklenmesi müzelerin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önemli bir gerekliliktir. Atölye çalışmalarına imkân veren alanlar, laboratuvarlar, müzede işlenen konularla ilgili kitap, broşür, tanıtıcı ve hediyeelik eşyaların satış mahalleri, yeme içme mekânları gibi pek çok işlev planlamalarda yerini almaktadır. Sergi mekânlarının yeni düzenlemelere ve farklı kompozisyonlara olanak sağlayan ve bu değişikliklere imkân verecek depolama alanlarının oluşturulması ise müzelerin en temel ihtiyaçlarındandır. Sergileme mekânları dışındaki tüm bu işlevler müze ziyaretçisinin zaman içerisindeki ihtiyaçlarına göre şekillenerek, müzelerin daha kapsamlı yerler olmasını sağlamıştır. Ayrıca günümüzde merak ve eğlence olgularının ön planda olduğu işlevler müze mekânlarının tasarımını etkileyen önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müzeler konularına göre arkeoloji, tarih, sanat, biyoçeşitlilik gibi birçok farklı kategoriye ayrılmaktadır. Geçmişten gelen bilgileri sergileyip, geleceğin daha iyi kurgulanabilmesi için bu bilgiler üzerinde çalışan biyoçeşitlilik müzelerinin ana konuları arasında canlı çeşitliliğinin devamı ve çevre sorunlarının çözümü bulunmaktadır.

Biyoçeşitlilik kavramı Danimarka'da bulunan bir sivil toplum kuruluşu olan Çevre Eğitimi Vakfı (FEE)'na göre; kara, deniz, diğer sucul ekosistemler ve parçası oldukları tüm diğer yaşam ortamları dahil olmak üzere her türlü kaynaktan canlı organizmalar arasındaki farklılıklar olarak tanımlanmıştır (URL-1).

Ekosistemde biyoçeşitliliğin korunması hayati önem taşımaktadır. İnsanın dünyaya hükmetmeye başladığı ilk zamanlardan bu yana; temiz su kaynakları azalmaya başlamış, hava kirliliği kendini göstermiş, ormanlar tahrip edilmiş, iklim değişikliği başlamış, ozon tabakası incelmış ve küresel ısınma meydana gelmiştir. Tüm bu olumsuz gelişmeler biyoçeşitliliğin azalmasına ve tür kayıplarına neden olmuştur. Bu durum artık insan yaşamını da tehdit eder hale gelmiştir. Biyoçeşitlilik müzeleri, dünyada var olan ve nesli tükenen türleri gözler önüne sererek, halkın bilinçlenmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda biyoçeşitlilik müzelerinin birçoğunun içinde bulunan, araştırma ve uygulama merkezleri; genetik çeşitliliğin korunması ve potansiyelinin keşfedilmesi için çalışmalar yürüterek ekosistemdeki değişikliklerin tespit edilmesi için uygulamalar yapmaktadır. Biyoçeşitlilik müzelerinde dinazor kemiklerinden insan kadavrasına, bitkilerden omurgasız canlılara kadar tüm türlerin incelenmesi mümkündür. Panama Kanalı kenarında bulunan Biomuseo, Hollanda Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi Dünyadaki önemli örnekler olup; Trakya Biyoçeşitlilik Müzesi, Erzurum Biyoçeşitlilik Müzesi, Adana Biyoçeşitlilik Müzesi Türkiye'den örnekler olarak verilebilir (Şekil-1) .

Şekil 1. Panama Biomuseo İç Mekânından Görünümler (Wang, 2014) (URL-2).

Bioçeşitlilik müzeleri, sergilediği konular sebebi ile insanı merak sevk etmektedir. Bu merak duygusunu mekânla daha yoğun bir şekilde beslemek ve müzelerin öğretici rolünü daha eğlenceli hale getirmek öğrenilenin daha kalıcı olacağını düşündürmektedir. Bu çalışmada; ilk olarak konu ile ilgili literatür araştırmaları yapılmıştır. Bioçeşitlilik müzelerinde merak ve eğlence olgularının insan algısı yönünden mekân tasarımına etkileri, 1820’ de temelleri atılan, 2019’da da son yenileme çalışmalarının bitmesinin ardından hizmete geçirilen Hollanda Naturalis Bioçeşitlilik Müzesi örneği üzerinden incelenmektedir. Örnek olarak incelenen müze, yerinde görülmüş, iç mekân ve kullanıcı ilişkisi yerinde gözlemlenmiş, müze yetkilileri ile görüşülerek bilgi alınmış ve görsel belgeleme yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında bulgular sunulmuş ve yorumlanmıştır.

1. Müzelerde Merak ve Eğlence Olguları

“Müze” terimi Yunanca, “muses” olarak isimlendirilen ilham perilerinin tapınağı olan “mouseion”dan gelmektedir. Eşdeğer nitelendirmeler, Fransızca’da “musée”, İspanyolca’da “museo”, Almanca’da “museum”, İtalyanca’da “museo”, Portekizce’de “museu”dur (Kandemir & Uçar, 2015, s:20). Günümüzdeki müzecilik anlayışına göre müzeler ise ilham perilerinin bulunduğu tapınaklardan çok daha etkileyici mimari yapıların içindeki sosyal iletişim kurumlarına benzetilmektedir. Yani müzeler, zamana uyum sağlayarak iletişime açık yeni sergileme teknikleri ve teknolojik olanaklar ile ziyaretçilerini şaşırtarak etkilemeyi amaçlayarak tapınaklardan kamusal sosyalleşme alanlarına dönüşmüştür.

ICOM bugünün müzesini şu sözlerle anlatmıştır: “Müzeler, geçmiş ve geleceği değerlendirebileceğimiz, bu amaçla diyalog kurmamızı sağlayan, demokratikleştirici, kapsayıcı ve çok sesli alanlardır. Bugünün çatışma ve zorluklarını tanıyıp tanımlayarak, toplum adına korumakla yükümlü oldukları eserleri ve (kültür) örneklerini gelecek nesiller için güvence altına alır, her kesimden insanın (bu) kültürel mirasa erişimi için eşit haklar sağlar. Müzeler kâr amacı gütmeyen, katılımcı ve şeffaftırlar; insan onuruna ve sosyal adalete, bütün dünyayı ve insanlığı kapsayan biçimde eşitliğe ve iyiliğe katkıda bulunmak için toplar, muhafaza eder, araştırır, yorumlar, sergiler ve dünyadaki anlayışı bu yönde geliştirmek için çeşitli topluluklarla aktif olarak çalışır.” (URL-3).

Bu tanımdan müze kavramının, gün geçtikçe geliştiği, yeni sorumlulukları çeşitli yollarla bünyesinde barındırdığı, etik kurallara önem verdiği, yansız ve evrensel olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde müzeler; değerli olanı gelecek kuşaklara aktaran, tarihsel, kültürel, sanatsal, bilimsel öğeleri araştırma, inceleme olanağı sunan, öğretme ve eğlendirme faaliyetleri ile bu öğelerin akılda kalmasını sağlayan, geleceğe katkıda bulunma amacı taşıyan mekânlardır.

“Müzeler, artık gözde kitle iletişim araçları olarak nesnelere koruyucuları olma rollerini geride bırakıp bugün afişleriyle, kütüphaneleriyle, sergi salonlarıyla gündelik yaşam ve kültürün bir araya geldiği sosyal alanlar olmaya başlamıştır” (Çalikoğlu, 2009). “Günümüz müzeleri, açık mekân anlayışı ve iç mekânda barındırdığı dinlenme, eğlenme ve eğitim alanı gibi mekânlarıyla da birer

sosyal alanlardır. Müzelerin ihtiyaç programı yerel, ulusal ve evrensel gereksinimler doğrultusunda hazırlanmaktadır. Çağın koşullarına cevap verebilme özellikleri itibariyle müzeler varlığını sürdürmektedir"(Uysal, 2013, s:6).

Müzeler sürekliliklerinin devam ettirmek ve ilgiyi her daim müzelerinde tutmak için, kendilerini geliştirip, çağın gerekliliklerine odaklanarak yenilenmek ihtiyacı içerisinde. Bu değişiklikler ile birlikte insanların sosyo-kültürel aktivite ve öğrenme amaçlı olarak müze ziyaretlerini tercih etmelerindeki ana sebeplerden olan merak ve eğlence olgularının müze tasarımında detaylı olarak düşünülerek kurgulanması gerekmektedir. "Bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan istek" olarak tanımlanan merak ve "neşeli ve hoşça vakit geçiren şey" olarak tarif edilen eğlence olguları (URL-4) günümüzde müzelerin tasarımında önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanları merak ve heyecana sürükleyecek, ziyaretçiler için eğlenceli sergilerin ve ortamların oluşturulabilmesinin ön koşulu, müzeye gelen kitlenin kimler olduğunun anlaşılmasıdır. Ziyaretçi kitlesinin müzeye neden geldiğini, hangi konulara ilgi duyduğunu, müzeden neler beklediğini belirlemek, o müzede yapılması gerekenleri ortaya koymaktadır. Ayrıca müzeyi ziyaret edenler kadar etmeyenlerin de neden ziyaret etmediklerinin belirlenmesi, yeni ziyaretçileri müzeye çekebilmek için nelerin yapılabileceğini ortaya koyacaktır. Ziyaretçinin sergilenen ile ne şekilde bir bağ kurduğunun anlaşılabilmesi, müzelerde iletişim ve etkileşime açık koleksiyonların oluşturulmasında gelişim ve değişimi sağlamaktadır. Kuratörler ve tasarımcılar tarafından bu konudaki bilgiler, ziyaretçilerin merak ve heyecan duygularını tetiklemek için de kullanılır. Yani değişen müzecilik anlayışları, müzelerin öğretici kimliği ile birlikte motive edici, eğlendirici, şaşırtıcı, iletişim ve etkileşime açık olmak gibi pek çok bileşeni de beraberinde getirmiştir. Resmî olmayan öğrenim kurumlarından olan müzeler, bağımsız öğrenmeyi teşvik ederek eğlence olgusunun yardımıyla öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekmeyi başarabilen mekânlardır.

Karayılanoğlu ve Arabacıoğlu eserlerinde (2020, s:532) Packer'den aktarımla (2006, s:329), müzelerde eğlence için öğrenme deneyimlerini "keşif hissi, çoklu duyulara hitap etme, erişim kolaylığı ve alternatif seçim imkânı" olarak sınıflandırmıştır.

Bu sınıflandırmadan yola çıkılacak olunursa keşif hissini incelemeyen önce merak kavramını daha detaylı anlamak yararlı olacaktır.

Merak, yeni bilgi elde etmeye yönelik, istek ve keşif amaçlı davranışları motive eden yeni duymasal deneyim olarak tanımlanmaktadır (Litman & Spielberg, 2003, s:76). "Ayrıca merak öğrenme için bir ön şart olarak kabul edilebilmektedir." (Ceylan, Sağirekmeççi vd. 2016, s:41). Merak istikrarsız bir tutumdur. Yeni ve alışılmadık bir şeyle karşılaşma hevesi olarak tarif edilebilir. Ayrıca müzelerde heterojen sergiler şaşkınlık ve şok tepkilere neden olmaktadır.

Müzeler iki anlamda merak barındıran kurumlardır. Bunlardan biri tarihteki özellikler ve tuhaflıklar, diğeri ise ziyaretçilerinin içinde yaşadıkları dünya hakkındaki meraklarını sergileme ile kışkırtma ve tatmin etme arzusudur (Phillips, 2019, s:316).

21. yüzyılın hızla değişen taleplerine, ilgi alanlarına, ihtiyaç ve beklentilerine cevap verebilecek müze tasarımlarının ortaya çıkması, aynı zamanda gelecekteki ihtiyaçlara göre şekillenebilecek yeni bilgi ve nesnelerin eklenmesine uygun, esnek tasarımların oluşturulabilmesi bugünün müzesinde uygulanacak yenilikler için ön görülen bir bakış açısıdır. Müzede yaratıcı mekânların tasarlanmasıyla daha ilgi çekici, merak unsurunun ön planda olduğu, eğlenceli ve deneyime dayalı sergiler oluşturulmaktadır. Bu mekânlar ziyaretçilerin öğrendiği, keşfettiği, ilham aldığı, hafızaya kazınan yerlerdir. Günümüzde müzelerde sergilenen eserler ile eserlerin içinde bulunduğu mekân, tek bir bütünün parçalarını oluşturur. Yeni müze mekânlarında sergilenen nesnelere ile birlikte mimari de serginin bir parçasıdır. Diğer bir deyişle, koleksiyon mekânla bir bütündür. Çağdaş müze anlayışına göre mekânda oluşturulan kompozisyon içerisinde çıkarılan bir parça, ifade edilmek isteneni değiştirir ve her parça, mekândaki kompozisyonla, bir anlam bulur. Koleksiyonun her daim ilgi görmesi için sergilerde sürekli değişikliklerin yapılması, beklenmedik nesnelerin birbiri ile kompozisyonlarının oluşturulması ve bu kompozisyonlarla çeşitli anlamlar üretilmesi asıl hedef olmuştur. Müzelerde ziyaretçi sürekliliğinin oluşturulması amacıyla, kalıcı koleksiyonlar dışında konuklara yeni deneyimler yaşatabilecek, özel sergi akışları düzenlenmeye başlanmıştır. Bu sergilerle

müzelerde her zaman görülecek yeni kompozisyonların bulunduğu insanlara duyurulması istenmiştir. Yeni sergi akışlarının oluşturulması ziyaretçilerin keşif hislerini de beslemektedir. Küratörler, sergi kompozisyonlarını oluştururken sıra dışı yöntemler kullanmakta ve ziyaretçilere sergi ile ilgili öznel çıkarımlar yapabilmelerine fırsat verecek yeni kompozisyonlar ortaya koymaktadırlar. Artık müzelerin; sergileme anlatımlarındaki farklılıklar ve yaratıcılık faktörü, küratörlerin müze ile ilgili daha büyük sorumluluklar almalarına sebep olmuştur. Müzelerdeki sergileme alanlarının dönüşüme ve değişime müsait olacak şekilde tasarlanması, daha yaratıcı ve özgür kompozisyonların oluşmasını sağlamıştır. Yeni müzecilik anlayışında; müzeler daha fazla biriktirerek büyük koleksiyonlar oluşturmaktan çok, elindekileri etkin bir şekilde kullanarak, ilgi çekici bir kompozisyon ile ziyaretçilerine sunmayı önemsemektedirler.

"Bugünün müzesi, kültürün sergilendiği bir kurum olmasının yanı sıra kentsel bir kavram olarak da algılanmaktadır. Müzeler kente yalnızca, çeşitli formlardaki dijital ya da analog görsel birikimin sergilendiği mekânlar olarak değil, kentsel deneyime yeni bir yorum katacak mekânlar olarak da hizmet etmektedir" (Yılmaz & Altan, 2021, s:10).

Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse; müzelerde eğlenceli bir öğrenme deneyimi için insanlarda uyandırılması gereken keşif hissi, daha müzenin içerisine girmeden, müzenin bulunduğu kentteki ifadesi ile başlamaktadır. Örneğin Bilbao Müzesi müzenin içine girmeden daha kent ve hatta Dünya ölçeğinde insanların ilgisini cezbetmektedir.

Müzelerde eğlence için öğrenme deneyimi, çoklu duylara hitap etme yolu ile geliştirilebilmektedir. Bugün müzelerde, ziyaretçilerin sadece sergilenen nesneye odaklanması istenmemektedir. Tam tersine mekân ile sergilenen nesne aynı yolda yürütülerek, daha güçlü bir ifade oluşturup, ziyaretçinin etki altına alınması sağlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, günümüzdeki çağdaş müze tasarımlarında, geçmişten gelen fikirlere göre olması gerekenler ve gereklilikler yıkılarak, ziyaretçi istek ve gereksinimlerine göre yeni müzeler şekillendirilmiştir. Günümüzde müzelerde sergilenen nesnelerin etkilerini arttırmak ve mekân anlatımını desteklemek amacıyla pek çok teknoloji kullanılmaktadır. Sergileme alanlarında bulunan projeksiyon gösterileri gibi teknolojik olanaklar yardımıyla konuyla ilgili görsel anlatımlar yapılabilmektedir. Dijital kiosk sistemleri ile dokunmatik ekranlarda belirtilen seçenekler seçilerek konuyla ilgili daha detaylı bilgiler alınabilir durumdadır. Müzelerde ayrıca bir rehber ve anlatıcıya gerek duyulmadan uzaktan algılama sistemleri, QR kodları ve kulaklıklar yardımıyla konu anlatımları dinlenebilmektedir. Bu tür uygulamalar sayesinde müzelerde bilgi aktarımı güçlenmiş ve müzeler daha merak uyandıran ve eğlenceli mekânlar haline gelmiştir. Artık müzelerde sadece görsel algı üzerine bir tasarım oluşturmak yerine, tüm duyların kullanıldığı mekân tasarımlarının ziyaretçiler üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple günümüzde çağdaş müze mekânlarında konulara göre işitme, dokunma, tatma, koku alma duylarına hitap edecek tasarımlar oluşturulmaktadır. Bu sayede verilen bilgi daha etkileyici ve akılda kalıcı olmaktadır. Müzelerde anlatılan konunun ziyaretçi için rahat anlaşılır ve kolay erişilebilir olması eğlenceli bir şekilde öğrenmeyi sağlayan unsurlardandır.

Çağdaş müzecilik anlayışında sergi düzeninde uzun ve öğretici metinler yoktur. Sergileme eylemi çoğunluğun istekleri dikkate alınarak sıkıcılıktan uzak durulacak şekilde yapılmaya çalışılır. Sergilenen nesnelerin kompozisyonları, sahne, video ve görsellerle desteklenerek anlatılmak istenen öznel olacak şekilde ziyaretçiye verilir. Günümüzde ziyaretçiye verilmek istenen mesajı en iyi anlatabilecek kompozisyonların oluşturulması müzelerdeki sergileme elemanlarının yerleşimi ile gerçekleştirilmektedir. Gelişen teknoloji ve bilgiye ulaşımın kolaylaşması, müze vitrinlerinde bilgilerin muhafaza edilmesi yerine; o bilgiler ile bir öykünün oluşturulmasının tercih edilmesine neden olmuştur. Değişen müzecilik anlayışına göre, sergilenecek nesnelerin özelliklerine göre belli bir düzen içerisinde sıralanmasından çok, sergilenecek nesnelere anlatılan hikâyenin bir parçasını oluşturmuşlardır. Ziyaretçi bütünü görerek geçmişteki bilgi birikimine göre sergilenen ürün hakkında bilgi edinir. Müze ziyaretleri sosyal ve kişisel bir deneyime dönüşmüştür. Müze de yaşanan bu deneyimi sergileme teknikleriyle düzenli bir hale getirmeye çalışmaktadır.

Müzede, kişi kendisini ilgilendirmeyeni atlama, ilgi çeken kısımda da uzunca bir vakit geçirme özgürlüğüne sahiptir. Bu özellik çoğu kültürel ve eğitsel etkinlikte mümkün değildir. Bu durum müzelerin özgür ve kişisel meraka göre şekillenen bir deneyim sunduğunun kanıtı

niteliğindedir. Ayrıca müzeler, sergileme işlevi dışında gösteriler, müzikal deneyimler, paneller gibi pek çok sosyo-kültürel aktiviteye de ev sahipliği yapmaya başlamışlardır.

Kısaca müzeler, teknolojik ilerlemelerin ve kültürel değişimin hızlı döngülerine ayak uydurmalı ve yeni deneyimler sunmakla kalmayıp aynı zamanda arzuyu artırmalıdır (Woodall , 2014, s:14).

2. Biyoçeşitlilik Müzeleri

Artun, eserinde(2019, s:83)Nuh peygamberin dünyadaki tüm canlıların örneklerini toplaması ile “ilk koleksiyoner” unvanını hak ettiğini anlatmıştır. Bu bilgi biyoçeşitlilik koleksiyonlarının ortaya çıkışının Nuh peygambere kadar dayandırılabilirliğini düşündürmektedir. Biyoçeşitlilik müzelerinde sergilenen eserler, sadece geçmişten günümüze ulaşan nadir miraslar değil; aynı zamanda Dünyadaki çevresel tehlikeler ve iklim değişikliği hakkında toplumun bilinçlendirilmesini sağlayan en dikkat çekici materyallerdir. Yukarıda da değinildiği üzere; Biyoçeşitlilik müzelerinde, tüm canlı türleri sergilenmektedir. Su, toprak altı ve toprak üstü ekosistemi biyoçeşitlilik müzelerinin konusunu oluşturmaktadır. Biyoçeşitlilik müzelerinin sergileme işlevi ile birlikte laboratuvar, kütüphane, toplantı salonu, araştırmacı ofisleri gibi imkânlarıyla bilimin ve araştırmaların geliştirilmesine de katkısı bulunmaktadır. Bu çalışmada Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi özelinde müzelerde eğlence ve merak olgusunun mekân tasarımına etkileri incelenmektedir.

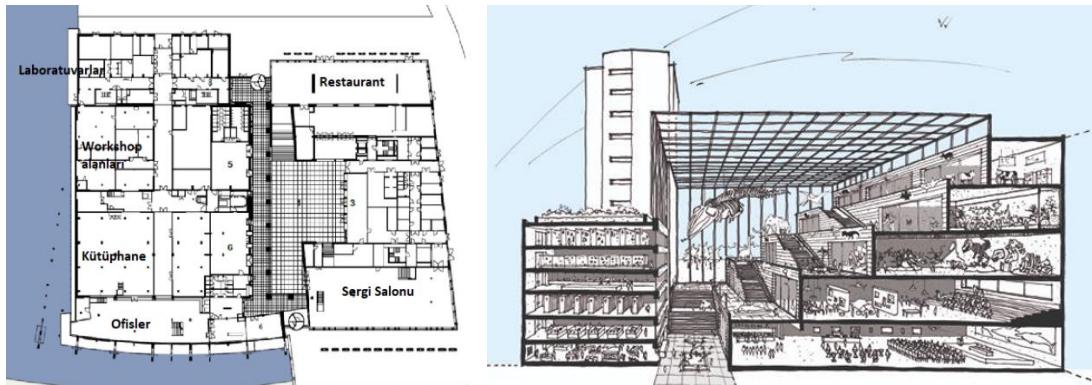
3. Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi

Hollanda'nın Leiden kentinde bulunan Naturalis Biyolojik Çeşitlilik Müzesi, ilk olarak 1820 yılında Kral Willem tarafından doğal eserler müzesi olarak kurulmuştur (URL-5).

Üç üniversite enstitüsünün (Amsterdam Zooloji Müzesi, Leiden ve Wageningen'deki Hollanda Ulusal Herbariyumu şubeleri) Naturalis Müzesi ile birleşmesi müzenin mevcut alanını aştığı anlamına gelmektedir. Naturalis, bir müze, laboratuvar, araştırma tesisleri, ofis alanı ve 42 milyon nesneden oluşan, eksiksiz doğa tarih koleksiyonunu tek bir çatı altında barındırmaktadır (URL-6).

Zamanla artan ziyaretçi, koleksiyon ve bilim insanı için daha fazla yerin bulunmaması, Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi'nin yenilenmesine sebep olmuştur. Yenilenme sonucunda yeterli sayıda depo, son teknolojiyle donatılmış laboratuvarlar, kütüphane ve personelin (bilim insanları, küratörler, diğer personel) çalışabileceği alanlar oluşturulmuştur. Müzenin son hali, Neutelings Riedijk Architects ve ünlü Hollandalı moda tasarımcısı Irisvan Herpen tarafından tasarlanmıştır.

Proje, yaklaşık 18.000 m²'si mevcut binanın yenilenmesini içeren toplam 38.000 m²'lik bir alanı kapsamaktadır. Ayrıca müze için 17.000 m²'lik yeni bir bina ve yaklaşık 3.000 m²'lik yeni bir laboratuvar binası inşa edilmiştir (Şekil-2)(URL-6).

Şekil 2. Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi Zemin Kat Planı ve Kesiti(URL-7), (URL-8).

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi bünyesinde yer alan araştırmacılar, iklim değişikliği, yeryüzündeki biyolojik çeşitliliğin azalması, gıda temini ve su kalitesi gibi küresel sorunların çözümleri için çalışmaktadırlar. Tüm bu sorunlara çözüm bulmaya çalışan ve bir merkez olarak görev yapan müze için yapı tasarımı yapılırken de çevreci ve sürdürülebilir bir politika izlenmiştir. Güneş panelleri, yeşil çatılar, enerji dostu iklim kontrol sistemleri gibi detaylarla yapı ile müzenin ana bakış açısı birbiri ile uyumlu bir şekilde tasarlanmıştır.

Müzedeki merkezi atriyum, çalışma ofislerini, laboratuvar ve sergi alanlarını birbirine bağlamaktadır. Koleksiyon depoları ve ofisler mevcut müze binasında yer alırken erişim ve dolaşım faaliyeti yeni inşa edilen atriyum kısmında yapılmaktadır. Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi'nin yenileme çalışmalarında yeni sergileme pratiği de hesaba katılmıştır.

Sergi alanlarına çıkan ana holdeki ana merdiven bir dağ yolunu anımsatmaktadır (Şekil-2, 8). Cephede bulunan yatay katmanlar halindeki taş bloklar jeolojik bir yapıyı tasvir etmektedir. Uluslararası üne sahip Hollandalı moda tasarımcısı Irisvan Herpen, üç boyutlu kabartma heykel deseniyle, doğal taş cepheye dikkat çekici bir alan hissi katmıştır. Evrimden ve yarattığı şekillerden ilham alarak, müzenin hem içine hem de dışına yayılmış, toplam bir kilometreden fazla bir mesafeyi kaplayan 263 panel tasarlamıştır. Bu tasarım için özel olarak geliştirilen yeni bir teknik sayesinde, beton şekiller ipeksi bir pürüzsüzlük hissi uyandırmaktadır. Bu paneller tıpkı Van Herpen'in Lady Gaga, Beyoncé ve Björk gibi ünlüler için tasarladığı yenilikçi kostümler gibi kumaştan yapılmış izlenimi vermektedir (URL-9).

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi'nde bulunan sergileme mekânları anlattıkları konulara göre dokuz ayrı salona ayrılmışlardır. Bu sayede ziyaretçinin konu başlıklarına göre alternatif seçimler yaparak müzeyi gezme imkânı sağlanmıştır. Müze yenileme çalışmalarında, uzun ömürlü ve doğal yaşlanma süreci sırasında daha da karakterize duracak sürdürülebilir malzemelerden doğal taş, beton, cam, çelik ve meşe kullanılmıştır.

4.Araştırma Bulguları:

Daha önce de belirtildiği üzere; bugün ziyaretçilerin müzelerden beklentileri değişmiş; kültürel olarak geliştikleri, eğlenceli bir gün geçirme isteği, müze ziyaretlerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir etken olmuştur. Müzeler bu beklentiye cevap vermek amacıyla sergilerinde eğlence ve merak duygularını ziyaretçilerine yaşatmak durumunda kalmışlardır. Müzelerde sınıflandırmaya dayalı sergileme sisteminin uygulanması; merak, eğlence, dehşet, şaşırma gibi duyguların yaşanması için dezavantaj oluşturmaktadır. Müzeye gelen ziyaretçinin belli bir sınıflandırma ve sırayla sergilenen nesnelere gitmesi ve görülen eserden bir sonrakine geçerken benzer bir eseri göreceğini tahmin etmesi, merak duygusunun azalmasına neden olmaktadır.

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi, değinildiği üzere Packer'in oluşturmuş olduğu sınıflandırmadan yola çıkarak incelenirse, öncelikle mekândaki merak ve keşif hissinden bahsedilmesi uygun olacaktır.

Şekil 3. Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi Cephe Görünümü(Yüce Ay, 2019).

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi, en başta ziyaretçilerinin dikkatini kentsel ölçekte çekmektedir. Alışılmışın dışındaki dış cephesi ile Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi, insanların mekânın hangi işlev için kullanıldığını merak etmelerini sağlamış ve orayı keşfetme isteklerini ortaya çıkarmıştır.Öte yandan cephede farklı kütle birimlerinin bir arada kullanımı ve değişik malzemelerin bir araya gelerek oluşturduğu dokular ile kent insanı üzerinde merak uyandırma konusunda bir tasarım anlayışı sergilenmiştir (Şekil-3).

Şekil 4. Müzenin İlk Sergi Salonundan Görünümler (Yüce Ay, 2019).

Yapıya yaklaştıkça, müzenin yer aldığı ortam, ziyaretçilere hangi işleve uygun bir bina olduğunun ipuçlarını vermeye başlamaktadır. Bu bağlamda Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi, ziyaretçilerine doğanın güzelliğini ve zenginliğini göstermeyi hedeflemiştir. Bu sebeple müzeye

girmeden önce park, bitki örtüsü ve su teması ile yaşayan bir su ve kara ekosistemine ev sahipliği yapmaktadır. Yürüyüş rotalarının da oluşturulmuş olduğu bu alanda ziyaretçiler tarafından, müze çevresindeki ekosistemin farkına varılması istenmiştir. Atriyum cephesi birbirine kenetlenen molekülleri anımsatacak şekilde, üçgen ve altıgen beton formlarıyla bir dantel gibi işlenerek, gelen ışığı filtrelemekte ve mekânın anıtsallığını vurgulamaktadır. Cephedeki filtrelenen güneş ışığının, zamana göre farklı şiddet ve açılarla içeri girmesi ortamın her seferinde farklı algılanmasına neden olarak, yapıyı daha etkileyici hale getirmektedir. Mimari açıdan müzedeki mekânlardan en dikkat çekici olanı merkez atriyum binası olup; burası müzenin ziyaretçilerinin hafızalarında uzun süre yer etmesini sağlamaktadır.

Sergileme alanlarında müzenin eğitici yönünden çok çağrıştırmacı yönü vurgulanmaktadır. Müze yapı olarak da bulunduğu doğayı çağrışımlar yoluyla anlatmayı hedeflemektedir. Dokuz karanlık sergi alanından biri olan, tüm hayvanların bir arada sergilendiği mekân; bir hayvanat bahçesini çağrıştıracak şekilde düzenlenmiştir. Nesnelerin, ziyaretçinin karanlık odaya girer girmez tüm hayvanları bir arada görebilecek şekilde konumlandırılmış olması, serginin etkileyiciliğini arttıran bir unsur olmuştur. Ayrıca ziyaretçinin mekân içerisinde yürürken, sanki sergilenen hayvanlar onu izliyormuş hissine kapılması sağlanmıştır. Bu tasarım, insanlardan önce yaratılmış olan hayvanlara insanın tanıtıldığı hissini uyandırmıştır (Şekil-4, 5).

Şekil 5. Sergileme Salonundaki Sirk Görüntüsü (Yüce Ay, 2019). **Şekil6. Sergilenen Fok Balığı Heykeli** (Yüce Ay, 2019).

Yine sergileme salonlarının birinde nesli tükenmekte olan vurulmuş bir fok balığı, bir dresuarın üzerinde sergilenmiştir (Şekil-6). Bu durum, biyoçeşitliliğin azalmasındaki insan etkisini dramatik bir şekilde ortaya koymuştur. Sergileme salonunda, anlatılan ana fikri destekleyen duvar kâğıtları, mobilyalar, panolar, dokular gibi mekân elemanları kullanılmıştır. Bir diğer sergi salonunda bulunan renkli vitrinler içerisindeki hayvanlar sanki bir sirk tasvir eder şekilde konumlandırılmıştır (Şekil-6).

Şekil 7. İlk Sergi Salonu ve 3 Boyutlu Hollanda Haritası(Yüce Ay, 2019).

Aydınlatma başta olmak üzere çeşitli teknolojik imkânların ve maketlerin kullanımı merak olgusunu ön plana çıkarılmıştır (Şekil-7). Müzedeki en dikkat çeken heykellerden olan Homo Sapiens heykeli, coğrafi keşiflerle birlikte sergileme ürünü olarak kullanılan ve çok fazla dikkat çeken insan figürünün çok eski zamanlardaki halini gözler önüne sermiştir (Şekil-8).

Şekil 8. Müze İçinde Dağ Yolundan Esinlenerek Tasarlanan Ana Merdiven, Homo Sapiens Heykeli(Yüce Ay, 2019).

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi, çoklu duylulara hitap etmeye önem vererek mekânın ve sergilenen nesnelere daha etkileyici ve akılda kalıcı olmasını sağlamıştır. Bu amaçla diğer sergi salonunda Hollanda'nın üç boyutlu haritası oluşturulmuştur. Bu haritada Hollanda'da geçmiş dönemlerde bulunan hayvan çeşitliliği gösterilmiştir. Bu gösteri ile geçmişte doğada bulunan hayvanların sayısında ve çeşitliliğindeki azalma dramatik bir şekilde gözler önüne serilmiştir (Şekil-7).

Müze iç mekânındaki bu dokulu yapı, dokunma duyusunun etkin bir şekilde kullanılmasını amaçlamıştır. Müze iç mekânında eserlerin görsel hikâyeler oluşturularak sergilenmesi amacıyla; renkli duvarlar, desenli kumaşlar mobilyalar, aksesuarlar gibi pek çok yardımcı eleman kullanılmıştır. Müzede çeşitli sergi ürünleri ile etkileşimli ses ve ışık gösterileri de mevcuttur.

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi'nde, nesnelere ziyaretçiler tarafından kolay anlaşılabilir ve ziyaretçiyi içine alan sunumlar oluşturularak sergilenmesi tercih edilmiştir (Şekil-9). Bu sayede ziyaretçinin sergilenen bilgiye kolay şekilde erişimi sağlanmıştır.

Şekil 9. İlk Sergi Alanında Sergileme(Yüce Ay, 2019).

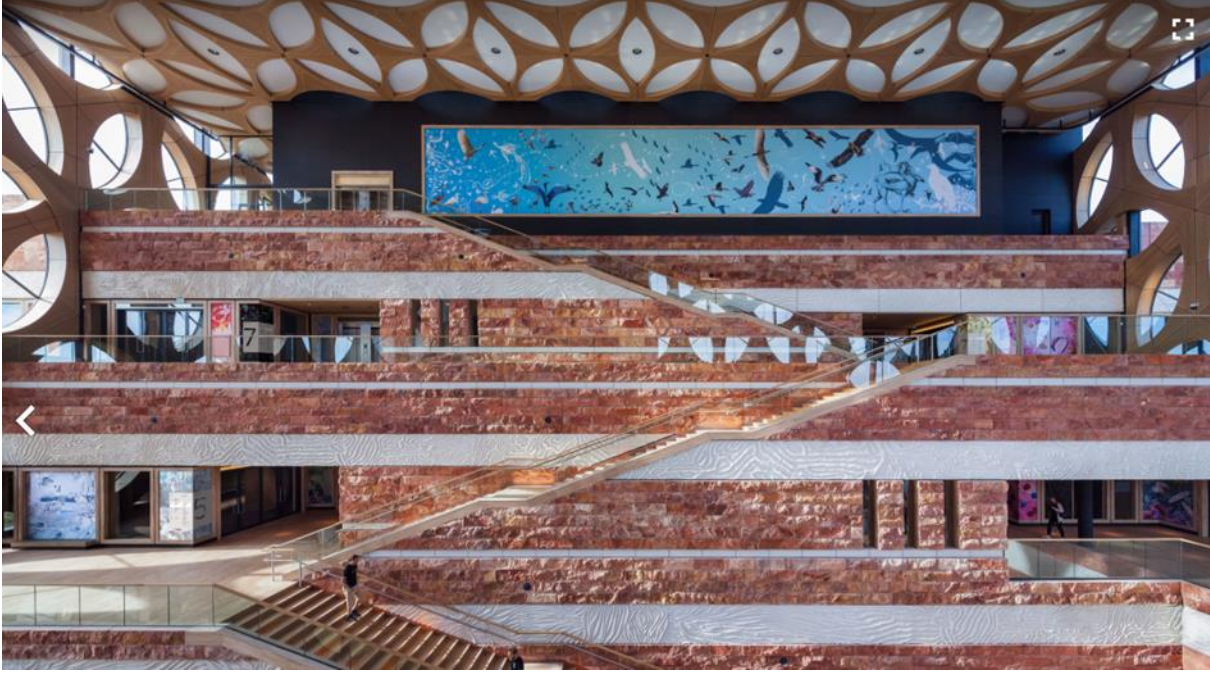
Şekil 10. Müzede Yer Alan Dinozor ve Balık İskeletleri(Yüce Ay, 2019).

Mekânda sergilenen hayvanlar ile ziyaretçi arasına görsel bütünlüğü bozacak ya da atmosferin etkisini azaltacak hiçbir sınırlandırıcı öge kullanılmamış, ziyaretçilerin kendilerini özgür hissetmeleri sağlanmıştır. Müze genelinde en değerli ve dikkat çekici nesnelere (nesli tükenmiş olan dinazor ya da devasa balık iskeletleri), müzeye her gelenin kesinlikle dikkatini çekecek orta alanlarda sergilenmiştir (Şekil-10). Bunlar, müzeye giren ziyaretçinin ilgi odağını oluşturmakta ve merakını cezbetmektedir. Özellikle tavana asılı balık iskeleti ziyaretçilerde eğlence olgusunu da oluşturmaktadır. Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi'nde sergilenenler, ziyaretçinin sergilenenden etkilenmesi ve onu kolay anlayabilmesi için sunulmak istenen bir kompozisyon eşliğinde hikâyeleştirilerek anlatılmıştır. Bu müzede verilmek istenen ziyaretçilerin hayvanların Latince isimlerini öğrenmelerinden çok ziyaretçinin Dünyadaki biyolojik zenginlikten etkilenmeleridir. Farklı türlerin sınıflandırılmadan bir arada olduğunu gören ziyaretçi hemen türlerin birbirleri ile konuştuklarını ve etkileşim haline girdiklerini düşünmeye başlamaktadır. Ziyaretçi artık aklından bir hikâye hayal etmekte ve bu hayal ile bir deneyim yaşamaktadır. Bu sebeple müzenin akılda kalıcılığı da etkileyiciliği de artmaktadır. Müzenin asıl amaçlarından biri de ziyaretçilerine daha fazlasını keşfetmeleri için onlara ilham vermek olmuştur (Şekil-11).

Şekil 11. Müzede Yer Alan Sergi ve Aktivite Alanlarından Görüntüler (URL-10).

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi'ndeki koleksiyon sergisi ile ilgili odak nokta, tüm dünya ile ilgili çevresel sorunlar ve toplumu ilgilendiren gelecekle ilgili konulara dikkat çekmek ve çözüm bulmaktır. Müze, bu ana fikri de sergilerindeki kompozisyonlarla açık bir şekilde ifade etmektedir. Mekânda sergilenen ürünün hikâyeleştirilerek anlatılması müze ziyaretçilerinin anlatılanlarla aralarında duygusal bağ kurmalarını ve ortamdan daha çok etkilenmelerini sağlamaktadır. Bu sayede de müzenin öğreticiliği ve müzede öğrenilen bilginin akılda kalıcılığı pekişmiştir. Ayrıca müze, engelsiz sergilenmenin gerekliliğini savunmaktadır. Sergilenecek ürünün önünde hiçbir şekilde engelin bulunmaması o atmosferin gerçekçiliğini ve görsel bütünlüğünü daha etkileyici hale getirmektedir. Yani müzede sergileme alanlarında izleyici ile sergilenecek ürün arasındaki mesafenin kaldırılmasına büyük önem verilmiştir.

Şekil 12. Atriumdan Genel Görünüm (URL-11).

Şekil 13. Sergi Bölümü ve Workshop Alanından Görünüm(URL-12).

Daha önce de belirtildiği üzere;Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi bünyesinde sergileme alanları dışında, oditoryum, atriyum, sahne, balkonlar, restoranlar, atölyeler, laboratuvarlar, çalışma alanları, ofisler, depolama tesisleri de bulunmaktadır (Şekil-13). Bu sebeple sergi dışındaki etkinlikler için de müzede vakit geçirmek mümkündür.

5. Sonuç ve Tartışma

Bugün müze ziyaretlerinin nedenlerinden biri olan merak olgusu, geçmişte merak dolaplarında sergilenen nesnelerin seçilme nedeni de olmuştur. Ayrıca geçmişte birbiri ile alakasını sadece koleksiyon sahibinin çözebileceği, birbirinden çok farklı nesnelerle oluşturulan merak dolaplarının yerini günümüzde hikâyeleştirilerek sergilenen koleksiyonlar almıştır. Ancak iki zamandaki büyük fark bugün, anlatımın daha güçlü vurgulanması ve öznel bağlantılar ile konunun daha iyi anlaşılmasının sağlanması için nesnelerin hikâyeleştirilerek sergilenmesidir.

Koleksiyonların bir kompozisyon içinde ele alınması, mekânın sergilenecek nesnelere destekleyecek unsurlar içerecek şekilde tasarlanması; müzede verilmek istenenin daha iyi anlatılmasına ve ziyaretçinin verilen bilgilerden etkilemesini sağlamaktadır.

Ziyaretçinin eğlence ve merak duygularını bir arada yaşadığı bir gün geçirmesini sağlayacak olan müzelere talep gün geçtikçe artmaktadır ve gelecekte de artacaktır. Bu durum bilginin sıkıcı olmadan kalıcı şekilde büyük kitlelere aktarılmasını sağlayacaktır. Sergilenen nesne ile ziyaretçi arasındaki engellerin kaldırılması, katı sergileme kurallarının uygulanması yerine hikâyeleştirme yönteminin kullanılması, aydınlatma ve diğer teknolojik imkânların bu hikâyeleştirmeye yardımcı olacak şekilde kullanılması, müzelerin tasarlanma aşamasında bir tasarım konseptinin oluşturularak bu konseptin mekânın tasarımına yansıtılması, merak ve eğlence olgusunun müze mekânı içinde ziyaretçilere algılatılmasına olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda müzeler; kültürü, bilgiyi, sanatı anlatan, toplumsal sağduyuyu geliştiren ve yönlendiren, insanlığın gelişimini destekleyen yapılardır. Bu yapıların talep görmesini ve verdiği bilgilerin kalıcı olmasını sağlayacak unsurların tespit edilmesi geleceğimizin kurgulanması açısından oldukça önemli bir konudur.

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesinin mekân kurgusunda ziyaretçilerinin öğrenerek merak içinde eğlenceli bir gün geçirmesi için pek çok detaya yer verilmiştir. En başta ziyaretçilerin mekânı keşfetmelerine imkân tanınmış sonra da anlatılanlar ile çevrenin ve biyoçeşitliliğin korunmasının ne kadar önemli olduğu konusunda ikna edilmesi sağlanmıştır. Dünyanın içinde bulunduğu canlı çeşitliliği ile ne kadar eğlenceli bir yer olduğu mekân tasarımı ve kompozisyonları ile bir kere daha ortaya konulmuştur.

İncelenen örnekte yerinde yapılan inceleme sonucunda insanlarda merak ve keşif hissi uyandırma durumunun daha mekân içerisine girilmeden kentsel ölçekte hissedilmeye başladığı gözlemlenmiştir.

Mekânda sergileme; sınıflandırma sistemine göre yerleştirme yerine, merak olgusunun canlı tutulabilmesi amacıyla nesnelere bir kompozisyon kurularak hikâyeleştirme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur.

Oluşturulan kompozisyonlarda ziyaretçiler sergilenenleri izliyormuş değil, sergilenenler ziyaretçileri izliyormuş hissi verilmiştir.

Mekânı oluşturan elemanlar ve malzemeler renk, doku ve şekil açısından ziyaretçilerin ilgisini çekecek şekilde tasarlanmıştır. Mekânda; teknolojik sistemlerin, ses efektlerinin kullanılması, kullanılan malzemelerin dokuları görme dışında farklı duyuvarın da kullanıldığını göstermektedir.

Bazı sergileme ünitelerinde insanları heyecana ve meraka sürüklemek amacıyla bilinçli bir karmaşa yaratılmıştır.

İncelenen örnekte sergileme alanlarındaki kompozisyonlar ve hikâyeler sayesinde ziyaretçiler anlatılmak istenen ana fikri ve bilgiyi kolaylıkla edinebilmektedir. Ayrıca kompozisyonlarda anlatılanların ucu açık bırakılarak herkes için öznel fikirlerin oluşmasına da imkân tanınmıştır.

Mekân içerisinde insanların meraklarını cezbetmek, eğlence hissi oluşturmak için sergilenen eleman ile izleyici arasında sınır öğeleri az sayıda kullanılmıştır (Şekil-14). Mekân içerisinde sergilenenler ile ziyaretçi arasında sınırlandırıcı öğelerin bulundurulmamasına dikkat edilmiştir.

Şekil 14. Müzede Sergilenenler ile Ziyaretçi Arasında Sınır Bulunmamaktadır(URL-10).

İncelenen müzede, başlıklara ayrılan dokuz sergileme alanı ve sergileme dışında bulunan farklı alternatifler için ziyaretçinin mekân içerisinde ve dışında tercih edeceği aktivitelere imkân tanınmıştır.

Sirkülasyon alanları ve yönlendirmelerde müzenin tasarım konseptine uygun düzenlemeler yapılarak merak ve eğlence olgularına katkıda bulunulmuştur.

Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesinin tümü gezildikten sonra, müze içerisinde vurgulanmak istenen konulara yönelik yetişkin ve çocuklara uygun oyunların daha da ön plana çıkarılması insanların sergilenenler ile bağ kurmasını da geliştirecek yöntemlerden olabilir. Ayrıca bilgilerin daha akılda kalıcı olmasını sağlayarak, konular hakkında duyarlılığı arttıracak, yaşadığımız dünyayı ve doğayı daha iyi tanımamızı sağlayarak öğrenmeyi eğlenceli bir aktiviteye dönüştürecektir.

Müze içerisinde ayrılacak bir bölümde sanal gerçeklik gözlükleri ile dönemlerin ya da ortamların canlandırması yapılarak, insanların belirli dönemlerde hayvanlar ile iç içe kalmaları ve onlarla bağ kurmaları sağlanabilir.

Görme ve işitme duyularının aktif olarak kullanıldığı müzede dokunma ve koku hislerinin de kullanılmaya başlanması belirli alanlarda maketi yapılan hayvanların ve kemiklerin dokunulabilir hale sergilenmesi sağlanabilir. Ortamın sergilenen kompozisyona uygun kokular ile zenginleştirilmesi yapılabilecek çalışmalar arasında yerini alabilir. Mekânın tüm duyular ile algılanabilmesi sayesinde de ortam daha etkileyici ve unutulmaz olacaktır.

Müzelerin gelişime ve değişime açık olması, yapılarında barındırdıkları işlevlerin de artmasını sağlamıştır. Ülkemizde ve dünyada müzeler içerisinde oyunların oluşturulması, sanal gerçeklik alanlarının ayrılması, yapı içerisinde tüm duyuları etkileyen özelliklerin bulunması müze ziyaretlerinin sosyal ve kişisel bir deneyime dönüşmesini destekleyecek yollardan olacaktır.

Kaynakça

- Artun, A. (2019). *Mümkün Olmayan Müze Müzeler Ne Gösteriyor?* İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş.
- Ceylan, E., Sağıkmekçi, H., Tatar, E., & Bilgin, İ. (2016). Ortaokul Öğrencilerinin Merak, Tutum ve Motivasyon Düzeylerine Göre Fen Bilgisi Dersi Başarılarının İncelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 39-52.
- Çalıköğlü, L. (2009). *Çağdaş Sanat Konuşmaları 4 Koleksiyon, Koleksiyonerlik ve Müzecilik*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları. Mayıs 25, 2021 <https://www.yapikrediyayinlari.com.tr/cagdas-sanat-konusmalari-4-koleksiyon-koleksiyonerlik-ve-muzecilik.aspx>
- Kandemir, Ö., & Uçar, Ö. (2015). Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekânlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri. *Sanat & Tasarım Dergisi*, 5(2), 17-47.
- Karayılanoğlu, G., & Arabacıoğlu, B. (2020). Çağdaş Sanat Müzelerinde İç Mekân Deneyimi Üzerine Nicel Bir Araştırma. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 5(2), 529-549.
- Litman, J. A., & Spielberger, C. D. (2003). Measuring Epistemic Curiosity and Its Diverse and Specific Components. *Journal of Personality Assessment*, 80(1), 75-86.
- Packer, J. (2006). Learning For Fun: The Unique Contribution of Educational Leisure Experiences. *Curator: The Museum Journal*, 49(3), 329-344.
- Phillips, R. B. (2019). Making Fun' of the Museum Multi-disciplinarity, Holism and the 'Return of Curiosity Ruth. *Museum&Society*, 316-338.
- URL-1. Nisan 20, 2021 tarihinde. Mayıs 25, 2021 tarihinde TURCEV: http://www.turcev.org.tr/turcevCMS_V2/files/files/Biyo%C3%A7e%C5%9Fitlilik%20nedir.pdf adresinden alındı.
- URL-2. (2018, Mayıs 17). Mayıs 25, 2021 tarihinde <https://matlss.com/news/biomuseo-aquarium-panama/> adresinden alındı.
- URL-3. Nisan 15, 2021. Mayıs 25, 2021 tarihinde <http://www.mmkd.org.tr/icom-alternatif-muze-tanimini-acikladi/> adresinden alındı.
- URL-4. Mayıs 25, 2021 tarihinde Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- URL-5. Nisan 24, 2021 tarihinde <https://inhabitat.com/naturalis-biodiversity-center-reopens-with-a-sustainable-future-proof-renovation/> adresinden alındı.
- URL-6. Nisan 25, 2021 tarihinde <https://www.abt.eu/en/projects/naturalis.aspx> adresinden alındı
- URL-7. Mayıs 25, 2021 tarihinde https://www.archdaily.com/384636/new-naturalis-biodiversity-center-winning-proposal-neutelings-riedijk-architecten?ad_source=search&ad_medium=search_result_all adresinden alındı.
- URL-8. Mayıs 25, 2021 tarihinde Archdaily: https://www.archdaily.com/924031/naturalis-biodiversity-center-leiden-neutelings-riedijk-architecten/5d692a26284dd11655000104-naturalis-biodiversity-center-leiden-neutelings-riedijk-architecten-7th-floor-plan?next_project=no adresinden alındı.
- URL-9. Mayıs 25, 2021 tarihinde <https://www.naturalis.nl/en/about-us/our-building> adresinden alındı.
- URL-10. Mayıs 25, 2021 tarihinde <https://www.ata-tech.nl/en/project/naturalis-biodiversity-center/> adresinden alındı.

- URL-11. Mayıs 25, 2021 tarihinde <https://archello.com/story/31441/attachments/photos-videos/3> adresinden alındı.
- URL-12. Mayıs 25, 2021 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/File:Naturalis_Biodiversity_Center_-_Museum_-_Workshop_-_Lecture_hall,_killer_whale_skeleton_suspended_from_ceiling.jpg adresinden alındı.
- Uslu, Ö., & Yalçın, G. (2020). Görsel Algı Bağlamında Mekân Tasarım Bileşenlerinin İncelenmesi- Adana Arkeoloji Müzesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,, 9(2)*, 232-244.
- Uysal, M. (2013). Müze Tasarımında Ortaya Çıkan Kriterler. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Wang, L. (Dü.). (2014, 02 10). URL-2. INHABITAT: <https://inhabitat.com/frank-gehrys-origami-like-biomuseo-opens-in-panama-city/el-biomuseo-abre-sus-puertas-al-p%cb%99blico-el-2-de-octubre-de-2014-8/> adresinden alındı.
- Woodall, A. (2014). Museum Metamorphosis: the Adaptable and Changing Museum, University of Leicester, 2013. *MUSEOLOGICAL REVIEW(18)*, 12-14.
- Yılmaz, B., & Altan, S. (2021). *Projeler Yapılar 5 Müzeler 16 ülkeden 25 mimari anlayış 28 müze tasarımı*. İstanbul: Yem Yayın.
- Yüce Ay, D. (2019). *Naturalis Biyoçeşitlilik Müzesi*. Leiden.

Girişimcilik Dersinin İşletme Öğrencilerinin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Yalova Üniversitesi Örneği¹

Gökçen Evcı², Elif Nur Alper³

Araştırma Makalesi

Öz

Literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında girişimcilik ile ilgili alınan eğitimin öğrencilerin girişimcilik niyetine etkisinin olduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda girişimcilik kavramı ile en yakın ilişki içerisindeki gruplardan biri olan İşletme Bölümü öğrencilerinin girişimcilik niyeti, bu araştırmanın ana konusudur. Ayrıca, yapılan bu çalışma kapsamında Yalova Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencileri; dersi henüz almamış (1. ve 2. sınıf), almakta (3. sınıf) ve almış olan (4. sınıf) öğrenciler olarak üç ayrı kategori altında incelenmiştir. Ajzen'in (1991, 2001, 2002) Planlı Davranış Teorisi temel alınarak ve literatürdeki girişimcilik niyetini ölçmek için yapılan çalışmalar incelenerek Liñán ve Chen (2009) tarafından oluşturulan "Girişimcilik Niyeti Anketi" Türkçeye çevrilerek bu çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmada anketlerden elde edilen verilere çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Örneklem üzerinde yapılan analizlerde; kişisel tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür. Bu değişkenlerin yanı sıra cinsiyetin girişimcilik niyeti üzerinde etkisi olduğu, erkek öğrencilerin girişimcilik niyetinin kadın öğrencilere göre daha fazla olduğu gözlenmiştir. Öğrencilerin girişimcilik dersi almış veya almamış olmasının ve hane halkı içerisinde girişimci bireyin bulunup bulunmamasının girişimcilik niyeti üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Girişimcilik Niyeti,
Girişimcilik Dersi,
İşletme Bölümü

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
23.12.2021

Kabul Tarihi:
09.02.2022

Effect of "Entrepreneurship" Course on Entrepreneurial Intention of Yalova University Business Students

Abstract

Extant literature on entrepreneurship revealed that entrepreneurial education is likely to affect students' entrepreneurial intentions. Considering those studies, we are particularly interested in examining entrepreneurial intentions of business students at Yalova University. Moreover, within the scope of this study, students are divided into three groups as freshmen and sophomores (not taken any entrepreneurship classes yet), juniors (taking entrepreneurship courses in line with the official curriculum) and seniors (already done with entrepreneurship courses in line with the official curriculum). This study adopts Ajzen's (1991, 2001, 2002) "Theory of Planned Behaviour" and Liñán ve Chen's (2009) "Entrepreneurial Intention Questionnaire". Multivariate regression techniques were used throughout the analyses. Tests carried out over the whole population reveal that personal attitude, subjective norm and perceived behavioural control positively influence entrepreneurial intentions of students. Furthermore, it is found that gender has an impact on entrepreneurial intentions of students: Male students are found to have more entrepreneurial intentions when compared to their female peers. Taking entrepreneurship courses at university and having any entrepreneur within their family do not have any effect upon entrepreneurial intentions of students.

Keywords

Entrepreneurial
Intention,
Entrepreneurship,
Business Students

Article Info

Received:
23.12.2021

Accepted:
09.02.2022

¹ Bu araştırma, Yalova Üniversitesi Girişimcilik ve İşletmecilik Uygulama ve Araştırma Merkezinin yönlendirmesiyle başlatılmış ve kaleme alınmıştır. Başta Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Hacı Yunus TAŞ olmak üzere anketin uygulanmasında emeği geçen tüm hocalara ve ankete gönüllü olarak katılan tüm öğrencilere teşekkür ederiz. Çalışma, 13-14 Mart 2020 7. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresinde (UBAK) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² İşletme, İİBF, Yalova Üniversitesi, Yalova, Türkiye, gokcen.evci@yalova.edu.tr, 0000-0003-3110-6046

³ İşletme, İİBF, Yalova Üniversitesi, Yalova, Türkiye, elifnur.alper@yalova.edu.tr, 0000-0002-1152-4278.

Giriş

Ekonominin büyümesinde ve gelişmesinde girişimcilerin önemli katkısı olduğu yadsınamaz. Girişimciliğin ülke ekonomisine sağladığı katkının yanı sıra teknoloji ve bilim alanındaki değişimleri ve gelişmeleri etkilediği görülmektedir. Bu değişimler hem ulusal hem de uluslararası pazarda rekabette avantaj elde edilmesini sağlamaktadır.

Girişimcilik, kişisel anlamda yetenekleri açığa çıkarmasına ek olarak yapılacak yatırımlarla gelecekte atacağı adımlar bakımından da kişinin özgüveninin artmasına yardımcı olacaktır. Girişimcilik ayrıca kişinin bağımsızlık ve sorumluluk değerleri açısından farkındalığını da artırmaktadır (GEM, 2021: 65).

Dünya genelinde girişimciliğin ve girişimcilik eğitiminin önemi giderek artmaya devam etmektedir. Wong ve Wang (2004: 163), genç bireylerin girişimci tutum ve isteklerini geliştirme ve yetiştirme potansiyelini artırmak için daha öğrencilik aşamasındayken eğitilmeleri gerekliliğini belirtmişlerdir. Yapılan araştırmalar da öğrencilerin girişimcilik meylinin gelecekte girişimci olma potansiyeli için temel oluşturduğunu göstermektedir (Wong ve Wang, 2004: 163).

Akademik alanda girişimcilik ile ilgili ilk eğitim 1938 yılında Japonya’da Kobe Üniversitesinde başlatılmıştır. Amerika’da girişimcilik eğitimi ilk olarak 1947 yılında Harvard Business School tarafından hazırlanan eğitim programı ile verilmiştir (Memduhoğlu ve Şahin, 2017: 298). İlerleyen yıllarda girişimcilik eğitimi veren üniversite sayısı giderek artmıştır. Avrupa’da ise girişimcilik ile ilgili eğitimler 1970’li yıllarda İngiltere ve İsveç’te vermeye başlanmış, Avrupa’nın genelinde girişimcilik eğitiminin verilmesinin yaygınlaşması ise 1990’lı yıllardır (Özdemir, 2016: 228). Girişimcilik eğitiminin verilmesi AB’nin politikaları arasında da yer almaktadır. Türkiye’de girişimcilik ile ilgili eğitimler yükseköğretim düzeyinde verilmektedir. Girişimcilik dersi genel olarak İşletme Bölümünün dört yıllık ders planı içinde zorunlu veya seçmeli ders olarak verilmektedir (Yelkikalan ve diğerleri, 2010: 54).

Buradan yola çıkarak; bu araştırma kapsamında Yalova Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencilerinin girişimcilik niyetleri incelenmiştir. Ajzen’in (1991, 2001, 2002) Planlı Davranış Teorisinden yola çıkarak öğrencilerin sahip olduğu kişisel tutumun, öznel normun ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ayrıca, girişimcilik niyetini etkilemesi muhtemel olan cinsiyet, hane hakkında girişimci bireyin olması ve girişimcilik eğitimi almış olma değişkenleri testlerde kukla değişken olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın ilk bölümünü girişimcilik niyeti kavramı ve literatür incelemesi oluşturmaktadır. İkinci bölümde ise; araştırmanın yöntemi, hipotezler ve analizler yer almaktadır. Araştırmanın üçüncü bölümünde bulgulara yer verilmiştir. En son bölüm ise; sonuç ve önerilerden oluşmaktadır.

1. Girişimcilik Niyeti ve Literatür İncelemesi

Avrupa Komisyonuna (2022) göre girişimcilik; fırsatlara ve fikirlere göre hareket etmek ve onları başkaları için finansal, kültürel veya sosyal değer yaratacak bir şekle getirmektir. Krueger’a (1993: 7) göre girişimcilik; “yeni bir iş başlatmak” şeklinde tanımlanmıştır. Girişimcilik; yeni iş alanları yaratmayı, yeni yetenekler oluşturmayı ve yeni piyasalara açılmayı sağlamaktadır. Diğer bir deyişle; girişimcilik, ekonomik kalkınmanın ve iş yaratmanın itici gücüdür (Avrupa Komisyonu, 2013: 3).

Girişimcilik, toplumlar için yüzyıllardan beri önem taşıyan bir kavramdır. Bir bireyin başarılı bir girişimci olabilmesi için gereken yetenekler, eğitim ile geliştirilebilir (Maresch, Harms, Kailer ve Wimmer-Wurm, 2016: 172; Liñán, Rodríguez-Cohard ve Rueda-Cantuche, 2011: 195). Eğitim; usta olma konusunda deneyim sağlamasıyla, sosyal ikna kabiliyetini arttırmasıyla, öğrenim aktivitelerinde simülasyonlar barındırmasıyla kişileri girişimci olmak konusunda teşvik etmede kritik bir yere sahiptir (Pihie, 2009: 339). Girişimcilik eğitimi, kişinin girişimcilik konusundaki ufkunu genişletse de girişimci olabilmesi için tek başına yeterli değildir.

Eğitimin yanı sıra kişinin girişimci olma niyeti ve karakter özellikleri de kişinin girişimci olmasında belirleyici olan faktörlerin en başında gelmektedir (Liñán ve diğerleri, 2011, s.196). Girişimcilik niyeti, yeni bir girişim başlatmayı veya var olan girişimlere yeni değerler katmayı

hedeflemek, bu doğrultuda davranış sergilemek olarak tanımlanabilir (Bird, 1988: 443; Krueger, 1993: 6). Bireyin davranış kararını etkileyen niyet kavramı, Shapero ve Sokol'un (1982) Girişimci Olay Modeli ve Ajzen'in Planlı Davranış Teorisi (1991, 2001, 2002) ile açıklanmaktadır.

Girişimci Olay Modeline göre, bir girişimi başlatma niyeti; algılanan çekicilik, algılanan yapılabirlik ve harekete geçme eğiliminden oluşmaktadır (Krueger, 1993: 5). *Algılanan çekicilik*, kişinin bir işe başlama beklentisini çekici bulma derecesidir. *Algılanan yapılabirlik*, kişinin bir işi başlatmak için öz yeterliğine dair olan inancıdır. *Harekete geçme eğilimi*, kişinin karar vermekte gösterdiği davranışı kendi iradesine dayalı olarak gerçekleştirmesidir (Krueger, 1993: 8-9).

Girişimci Olay Modeli ile aynı doğrultuda, fakat daha detaylı olarak Ajzen tarafından yıllar içerisinde geliştirilen Planlı Davranış Teorisi (Ajzen, 1991; 2001; 2002); bireylerin sosyal davranışlarını açıklamak için kavramsal bir çerçeve oluşturmaktadır. Kişisel tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün bireyin nasıl davranacağına dair niyetini yüksek derecede doğrulukla tahmin ettiğini bulmuştur (Ajzen, 1991: 206). Tutum, bireylerin davranışlarının altında yatan içsel bir faktördür. Soyut bir kavram olmasına rağmen tutum, bireylerin davranışlarında doğru ve nitelik kendisini göstermektedir. *Kişisel tutum*, kişinin söz konusu davranışı olumlu veya olumsuz değerlendirme derecesidir. Girişimcilik açısından bakıldığında bu alt boyut, bir girişimci olmanın kişisel açıdan değerlendirilmesi anlamını taşımaktadır. Burada söz konusu olan sadece duyuşsal değil, ayrıca eleştirel anlamda bir tutumdur. *Öznel norm*, davranışı gerçekleştirmede kişinin algıladığı sosyal baskı derecesidir. Bu alt boyut özellikle kişilerin sosyal çevresinin söz konusu kişinin davranışı gerçekleştirme (girişimci olma) kararını uygun bulup bulmadığı algısını ifade etmektedir. *Algılanan davranış kontrolü*, bir davranışı gerçekleştirmede kişinin algıladığı zorluk derecesidir ve bu boyutun geçmiş deneyimleri ve beklenen engelleri yansıttığı varsayılmaktadır. Girişimci olma yolunda kaynaklar ve teşvikler ne kadar fazlaysa ve kısıtlayıcı faktörler ne kadar az ise kişinin girişimci olma niyeti üzerindeki algılanan davranış kontrolü o derece yüksek olacaktır (Ajzen, 1991: 188; Kalkan, 2011: 194-195; Liñán ve Chen, 2009: 295; Çetinkaya Bozkurt, 2014: 30-32).

Literatürde girişimcilik niyetini açıklamada bu teorik çerçeve kapsamında birçok çalışma yapılmıştır. Yerli ve yabancı literatürde konu ile ilgili öne çıkan çalışmalardan bazıları, aşağıda kronolojik olarak sıralanmıştır.

Krueger (1993), 126 adet lisans eğitiminin son yarısındaki öğrenciye yaptığı anketlerde girişimcilik niyetini incelemiştir. Elde ettiği sonuçlara göre; algılanan çekicilik, algılanan yapılabirlik ve harekete geçme eğiliminin girişimcilik niyetini pozitif etkilediği görülmüştür. Öte yandan; girişimcilikle ilgili kişinin sahip olduğu niceliksel göstergenin (aile şirketi, tanıdık şirketi, küçük bir işletmede çalışma, kendi işinin patronu olma bileşenlerini içeren bir gösterge) girişimcilik niyetini algılanan yapılabirlik yoluyla, bu deneyimlerin pozitifliğinin ise girişimcilik niyetini algılanan çekicilik yoluyla dolaylı olarak etkilediği gözlemlenmiştir.

Kolvereid (1996), Norveç İşletme Okulunda 2 yıllık programda öğrenim gören 128 ilk yıl öğrencisinin girişimcilik niyetini anket yoluyla incelemiştir. Buna göre; davranışın ve kişisel normun kendi işini kurmayla bağlantılı olarak daha çok tercih edildiği ve algılanan davranış kontrolünün daha fazla olduğu durumlarda kişinin kendi işini kurma niyetinin daha güçlü olduğu bulunmuştur. Ayrıca, kendi işini kurma deneyiminin ve aileyle ilgili demografik özelliklerin niyeti dolaylı olarak etkilediği ve cinsiyetin niyeti etkilemediği sonuçları elde edilmiştir.

Autio, Keeley, Klofsten, Parker ve Hay (2001), çalışmalarında girişimciliğe karşı tutum, öznel norm ve algılanan davranışsal kontrol değişkenlerinin girişimcilik niyetini pozitif olarak etkilemesi beklentisinin yanı sıra bunların içinden algılanan davranışsal kontrol değişkeninin niyet üzerinde en yüksek etkiyi barındıracağını düşünerek analizlerini yapmıştır. Ana örneklem; Finlandiya, İsveç ve Amerika'da bulunan dört üniversiteden 3445 öğrenciyi kapsamaktadır. Sonuçlar hem tüm hem de alt örneklemelerde beklentilerle paraleldir. Fakat, daha güvenilir bir anketin uygulandığı Londra İşletme Okulunda elde edilen 97 anketin sonucuna göre; yapısında daha fazla çevresel bakış açısı barındıracak şekilde düzenlenmiş olan öznel normun girişimcilik niyetine etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Souitaris, Zerbinati ve Al-Laham (2007), temel bilimler ve mühendislik alanlarında eğitim gören öğrencilerin girişimcilik tutumunda ve niyetinde girişimcilik eğitiminin etkisini test etmeyi

amaçlamış; Londra ve Grenoble şehirlerinde yer alan üniversitelerde toplam 250 öğrenciye girişimcilik programı (ders seti) alıp almamasına göre (program grubu (124) – kontrol grubu (126)) program öncesi ve sonrası anketleri uygulanmıştır. Sonuç olarak; kendi işini kurma tutumu, öznel norm ve algılanan davranış kontrolü ne kadar yüksekse öğrencilerin kendi işini kurma niyeti o kadar güçlü bulunmuştur.

Liñán ve Chen (2009), yapmış oldukları çalışmada psikoloji ve girişimcilik aspektlerinin birleşiminden oluşan ve özünde girişimcilik niyetini ölçen bir anket hazırlamıştır. Ana hedef, araştırmacıların yeni geliştirdikleri bu enstrümanın yapısını ve psikometrik özelliklerini tanıtmak ve oluşturdukları modelin farklı kültürlere uygulanmasının test edilmesidir. Bu hedefle Liñán ve Chen (2009); geçerli olarak, İspanya’da bulunan üç üniversitenin öğrencisinden toplam 387 ve Tayvan’da düzenlenen en kapsamlı iş planı yarışmasına katılan öğrencilerden 132 adet anket elde etmişlerdir. Yapısal eşitlik analizi uygulanan modelde; kişisel tutumun ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyetini pozitif yönde etkilerken öznel normun girişimcilik niyetine böyle bir etkisinin olmadığı; öznel normun ise girişimcilik niyetinin bu iki bileşenini pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Bu bulguların ülkeler arasında farklılık göstermesi de analizden elde edilen önemli sonuçlardandır.

Pihie (2009), çalışmasında girişimle ilgili öz yeterliliğin (verilen işi yapabileceğine dair kendine olan güven) ve girişim niyetinin öğrenciler tarafından nasıl algılandığını incelemiştir. Bu bağlamda Malezya’da bulunan üç adet araştırma üniversitesindeki 1554 öğrenciye anket uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; girişimcilik niyetleri ve öz yeterlilik, öğrencilerin girişimciliği hedefleyip hedeflemediğine göre farklılaşmaktadır. Girişimciliğin üniversitede öğrenilmesi gerektiğini düşünen öğrenciler, düşünmeyen gruba göre daha fazla girişimcilik niyetine sahiptir. Ayrıca, girişimciliğin üniversitede öğrenilmesi gerektiğini düşünen öğrencilerin göreceli olarak daha fazla girişimsel davranışı algılama ve değerlendirme yetisi olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Kalkan (2011), niyetin davranışı şekillendirmesinde rol oynayan faktörlerin girişimcilik niyeti üzerindeki etkisini Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Zeliha Tolunay Uygulamalı İşletmecilik ve Teknoloji Yüksekokulunun 134 öğrencisi üzerinde incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre; kişisel tutumun ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu; öznel normun ise bağımlı değişkeni etkilemediği gözlemlenmiştir. Ayrıca; cinsiyete bağlı olarak girişimcilik niyetinin farklılık gösterdiği, öğrencilerin ailesinde girişimcilerin varlığının ise girişimcilik niyetine göre anlamlı bir farklılık yaratmadığı sonuçları elde edilmiştir. Aynı popülasyona ait bir örneklem üzerinde çalışan Çetinkaya Bozkurt (2014) da benzer şekilde, kişisel tutumun ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerinde pozitif, öznel normun ise girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı olmayan etkisini saptamıştır.

Liñán ve diğerleri (2011), çalışmasında girişimcilik niyetini ve davranışını Sevilla’da bulunan iki üniversitedeki İşletme ve İktisat alanında eğitim gören 354 adet son sınıf lisans öğrencisine uygulanan anketlere uygulanan faktör-regresyon yöntemiyle incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre; algılanan çekicilik ve girişimciliğe karşı gösterilen tutum değişkenlerinin girişimcilik niyeti üzerinde pozitif anlamlı etkisi bulunmuştur. Öte yandan; algılanan sosyal norm ve girişimcilik hakkında bilgiye sahip olma değişkenleri farklı kademelerde analizden dışlanmıştır.

Zhang, Duysters ve Clodt (2014), çalışmasında algılanan çekicilik ve algılanan yapılabirlik kavramlarının girişimcilik niyeti üzerindeki etkisini ve girişimcilik niyetindeki değişkenliği kısmi olarak açıkladığı düşünülen bir değişken setini (kişinin hayatında girişimciliğin rolü (girişimcilikle ilişkisinin yakınlığı), girişim eğitimi) 10 Çin üniversitesinde yapılan 494 anket ile incelemiştir. Sonuçlara göre; algılanan çekiciliğin girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi pozitifken, algılanan yapılabirliğin etkisi bulunamamıştır. Ayrıca; öğrencinin girişimcilik kavramına yakınlığının girişimcilik niyetini negatif etkilediği, girişimcilikle ilgili alınan eğitimin ise girişimcilik niyetini pozitif etkilediği bulunmuştur. Kadın öğrencilerin girişimcilik niyetinin erkeklerinkine göre daha düşük olduğu; teknolojiyle ilgili üniversitelerde okumanın veya teknolojiyle yakından ilgili bir bölümde olmanın öğrencilerin girişimcilik niyetini pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir.

Ekici’nin (2016) çalışmasında Ajzen’in (1991) Planlı Davranış Teorisinin ve üniversitede alınan girişimcilik dersinin Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi işletme bölümü öğrencilerinin girişimcilik eğilimine etkisi araştırılmıştır. 281 öğrencinin katıldığı

anketlerde; girişimcilik eğiliminin pozitif etkisi en yoğun olarak algılanan davranışsal kontrol değişkeninde gözlenmiş; öznel normun ise girişimcilik eğilimini etkilemede anlamlı katkısının olmadığı gözlemlenmiştir. Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimine etkisi de %15 güven düzeyinde pozitif anlamlı çıkmıştır. Ayrıca; öğrencilerin cinsiyetlerinin, yaşadıkları bölgelerin, kardeşlerinin sayısının, yakın çevresinde girişimci bireylerin olmasının, çekirdek ailesinde kendi işini kuran bireylerin olmasının ve kariyer hedeflerinin girişimcilik eğilimi ile anlamlı bir ilişkisi bulunurken; anne-baba mesleğinin ve aile gelirinin girişimcilik eğilimi ile anlamlı bir ilişkisi bulunamamıştır.

Maresch ve diğerlerinin (2016) çalışması; girişimcilik eğitimi ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkiyi ile kişisel tutumun, öznel normun ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyetine etkisini ve bu göstergelerin eğitim ile niyet arasındaki ilişkiye nasıl katkı yaptığını teknik bilimler (mühendislik ve doğa bilimleri) ve sosyal bilimler (işletme ve iktisat) alanlarında eğitim gören toplam 1494 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Sonuçlara göre; tutumun tüm öğrenci gruplarında girişimcilik niyetini pozitif etkilediği, öznel normun sadece teknik bölümlerde okuyan öğrenciler için anlamlı olduğu (negatif yönde) ve algılanan davranış kontrolünün sadece sosyal bilimlerde okuyan öğrenciler için anlamlı olduğu (pozitif yönde) bulunmuştur. Öte yandan; girişimcilik eğitimi ve niyet arasında tüm gruplar için pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve işletme öğrencileri için eğitimin katsayısının daha büyük olduğu gözlemlenmiştir. Girişimcilik eğitiminin niyet üzerindeki etkisini etkileyen tek değişken, sosyal bilimler öğrencileri için, öznel norm olmuştur. Buna göre; eğitimin kapsamı arttıkça öznel normun girişimcilik niyeti üzerindeki pozitif etkisi zayıflamaktadır. Ayrıca; yaşın ve cinsiyetin, özellikle işletme öğrencileri için, girişimcilik niyeti konusunda ayırt edici bir değişken (yaşı göreceli olarak büyük olan ve erkek olan öğrencilerin girişimciliğe olan eğilimlerinin daha fazla olması) olduğu gözlemlenmiştir.

Ozaralli ve Rivenburgh (2016), Türk ve Amerikan olmak üzere toplam 589 öğrencinin katıldığı anketler ile girişimcilik niyetini etkileyen değişkenleri incelemiştir. Bulgulara göre hem Türk hem Amerikan öğrenciler, yeni bir girişime başlamak için göreceli olarak düşük niyet sergilemektedir; fakat bu öğrenci gruplarının girişimci olmaya dair kişisel tutumları yüksektir. Her iki örnekleme de girişimcilik niyeti ile öznel norm, kişisel tutum ve algılanan davranış kontrolü arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ayrıca iyimserlik, yenilikçilik, risk alma yatkınlığı ve girişimcilik niyeti arasında da istatistiki olarak anlamlı bir ilişki vardır. Her iki grup öğrenci de yeni bir işe başlamak için girişimcilik hakkında daha fazla eğitime ve uygulamaya gereksinim duyduklarını belirtmiştir.

Gençay'ın (2017) çalışmasının amacı; Mersin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin kişilik özelliklerinin girişimcilik niyetine olan etkisini incelemektir. Buna ek olarak; öğrencilerin demografik özellikleri ile girişimcilik niyetinin düzeyi arasındaki ilişki incelenmiştir. Girişimci bir kişinin özelliklerinin seviyesini ölçmek adına Koh'un (1996), girişimcilik niyetini ölçmek amacı ile de Liñán ve Chen'in (2009) anketleri araştırma kapsamında 320 öğrenciye uygulanmıştır. Sonuç olarak kişilik özellikleri ile girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Öte yandan; cinsiyet, anne-baba meslekleri, babanın eğitim durumu, aile ve yakın çevrede başarılı bir çalışan bulunması, aile ve yakın çevrede iflas eden birinin olması ve girişimcilik ve işletmecilik dersi almak ile girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bunun aksine; annenin eğitim durumu, aile ve yakın çevrede başarılı bir girişimci olması, kendini girişimci bir kişiliğe sahip olarak görmek ile girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Alparslan, Taş ve Yastıoğlu (2017), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, Ağlasun MYO ve Bucak Hikmet Tolunay MYO 'da okuyan öğrencilere uyguladıkları çalışmada öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin eğitimle mi veya kültürel değerlerle mi etkilendiğini araştırmışlardır. 722 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışma sonucunda eğitimin girişimcilik niyeti üzerine bir etkisi görülmezken, kültürel değerlerin (kendini güçlendirme ve değişime açıklık kültürel değer boyutları) girişimcilik niyeti üzerine pozitif bir etkisi gözlemlenmiştir.

Uslan (2019) çalışmasında Akdeniz Üniversitesi Girişimcilik ve Kariyer Merkezi tarafından gerçekleştirilen KOSGEB eğitimlerine katılan 260 kursiyerin aldığı eğitimin girişimcilik düzeyi üzerindeki etkisini Planlı Davranış Teorisi çerçevesinde incelemiştir. Sonuçlara göre; kişisel tutum ve algılanan davranış kontrolü değişkenleri ile girişimcilik niyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca girişimcilik eğitimi almanın girişimcilik niyeti üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur.

Özdemir'in 2019 yılına ait çalışmasında Aksaray Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören 52 öğrenci ile mülakat yapılarak bu öğrencilerin girişimcilik dersi ile ilgili görüşleri alınmıştır. Memur olmaya odaklanmış öğrencilere girişimcilik dersi aldıktan sonra "Girişimcilik dersi hakkında neler düşünüyorsunuz?", "Girişimcilik dersinin size katkısı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?", "Sizce girişimcilik dersinin daha faydalı olabilmesi için neler yapılmalıdır?" ve "Girişimcilik dersinin uzaktan eğitim ile verilebilmesi ile ilgili görüşleriniz nelerdir?" soruları sorulmuş ve öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Öğrencilerin ilk soruya yanıtları girişimcilik eğitimi yararlı buldukları yönündedir. Öğrenciler ikinci soruya verdikleri yanıt ile girişimciliği alternatif kariyer olarak görmeye başladıklarını, dersin özgüven becerilerini geliştirdiğini ve iş kurmaya teşvik ettiğini bildirmiştir. Öğrenciler, üçüncü soru için ise girişimcilik dersine girişimcilerin katılması, iş ziyaretleri, örnek vakalar ve girişimcilik eğitiminin daha erken yaşlarda verilmesi gibi görüşlerini dile getirmiştir. Öğrenciler son olarak girişimcilik dersinin yüz yüze verilmesinin daha yararlı olacağını belirtmiştir.

Tuygun Toklu (2020), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fındıklı Uygulamalı Bilimler Yüksekokulunda girişimcilik eğitimi almamış öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada Planlı Davranış Teorisi ve girişimcilere verilen teşviklerin girişimcilik niyetine etkisini araştırmış; algılanan davranışsal kontrolünün ve kişisel tutumun girişimcilik niyetini etkilediğini bulmuştur. Ayrıca bu çalışmada girişimcilere sağlanan teşviklerin öğrencilerin girişimcilik niyetini etkilediği gözlemlenmiştir.

Fragoso, Rocha-Junior ve Xavier (2020) çalışmalarında kişisel özelliklerin, girişim eğitimi ve uygulamalarının, sosyal kabulün, öz yeterliğin ve girişimcilik davranışının girişimcilik niyetine etkisini Portekiz ve Brezilya ülkelerinden 600 üniversite öğrencisine uygulanan anketler üzerinden incelemiştir. Sonuçlara göre kişilik özellikleri, öz yeterlik ve girişimcilik tutumu; girişimcilik niyetinin güçlü tahminicileridir. Girişimcilik eğitimi ve uygulamaları da girişimcilik niyetini, daha güçsüz bir şekilde de olsa, etkilemektedir. Erkeklerin kadınlara göre girişimcilik niyeti daha yüksektir ve ailesinde girişimci olan öğrenciler gelecekte belki de daha kolay girişimci olacaktır. Ayrıca söz konusu örnekleme sosyal kabul ve ülke menşei, girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı birer etki göstermemektedir.

Eroğlu ve Avcı (2021) çalışmalarında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin birinci ve dördüncü sınıfta farklılık gösterip göstermediğini incelemiştir. Bu amaçla öğrencilere 2015 Ekim ve 2019 Mayıs aylarında anketler uygulanmıştır. Girişimcilik eğilimini ölçme amacıyla Koh (1996) ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen sonuca göre; dördüncü sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri, birinci sınıf öğrencilerinininkine göre daha düşük bulunmuştur. Ayrıca ailede girişimci olup olmamasına göre birinci sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin farklılaşmadığı bulunurken; dördüncü sınıf öğrencilerinden ailesinde girişimci olanların girişimcilik eğilimlerinin genel olarak daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Fidan, Çetin ve Yurdasever (2021) çalışmalarında tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 18 devlet üniversitesinin işletme lisans öğrencilerinin girişimcilik düşüncelerinin zaman içindeki değişimini araştırmışlardır. Bu bağlamda ilk olarak 2005 yılında, seçilen üniversitelerde 2., 3. ve 4. sınıfta bulunan toplam 360 öğrenciye anket uygulanmış ve aynı anket formu 2020 yılında da aynı üniversitelerde öğrenim gören aynı sınıf seviyesindeki eş sayıda öğrenciye tekrar uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; girişimcilik anlamında eğitim kurumları geçmişe kıyasla daha başarılı olarak algılanmaktadır. Her iki dönemde de öğrenciler, girişimciliği teşvik eden en önemli faktörlerin bilgi ve para olduğunu belirtmiştir. Ayrıca girişimcilik isteğinde zamanla azalma gözlenmiştir. 2005 yılında kadınların girişimciliğe daha meyilli oldukları, 2020 yılında da bu trendin tersine döndüğü gözlemlenmiştir.

2. Araştırma

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; Ajzen'in Planlı Davranış Teorisinin (1991, 2001, 2002) önerdiği şekilde, planlı davranışı motive eden faktörlerin girişimcilik niyetine olan etkisini incelemektir. Çalışmada ayrıca üniversitede alınan girişimcilik eğitiminin, cinsiyetin ve hane hakkında kendi işini kurmuş bir bireyin varlığının girişimcilik niyetine olan etkileri araştırılmıştır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

2.2.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Yalova Üniversitesinde öğrenim gören 433 sayıdaki İşletme Bölümü lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Bu ana kütlede %5'lik bir hata büyüklüğü varsayılarak örneklem büyüklüğü 204 olarak hesaplanmıştır.⁴ Öğrencilerin cevap vermeme olasılığı ile potansiyel hatalar göz önünde bulundurularak, İşletme Bölümüne ait sınıfların hepsi dolaşarak anket formları ulaşılabilen tüm öğrencilere dağıtılmıştır. Ankete gönüllü olarak katılan toplam İşletme Bölümü öğrenci sayısı 256, analize kabul edilen anket sayısı 244'tür. Nihai olarak değerlendirilen anketlerin oranı %95'tir.

2.2.2. Veri Toplama Araçları

Bu analizde nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği katılımcılara iki aylık süre boyunca uygulanmıştır. Anket çalışmanın etik onayı, T.C. Yalova Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından verilmiş olup; kararın protokol numarası 2021/14, verilmiş tarihi 11.03.2021'dir.

Anketler, İşletme Bölümüne ait dersliklerde İşletme Bölümü öğrencilerine uygulanmıştır. Anketi doldurmadan önce katılımcılara anketin gönüllülük esasına dayalı olduğu belirtilmiş; çalışmanın konusu ve amacı hakkında bilgi verilmiştir.

Bu amaçla öğrencilerden toplam olarak 256 adet anket formu elde edilmiştir. 1. ve 2. sınıf 104 adet, 3. sınıf 54 adet ve 4. sınıf 96 adet olmak üzere 244 anket formu, SPSS 23 kullanılarak değerlendirilmiştir. 12 adet anket formu, verilerin sağlıklı olmaması nedeniyle analizden çıkarılmıştır.

Öğrencilere uygulanan anketin içeriğinde demografik bilgiler (yaş, sınıf, cinsiyet vb.), girişimcilik kavramıyla ilgili bilgi ve görüşlerini inceleyen sorular⁵ ve Liñán ve Chen'in (2009, s.612) Girişimcilik Niyeti Ölçeği yer almaktadır.

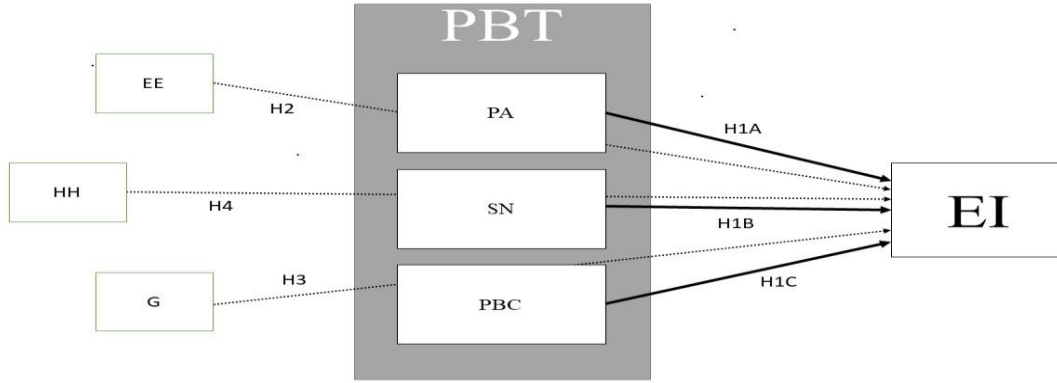
Araştırmada kullanılan ölçek, 5'li Likert ölçeğidir [Kesinlikle katılmıyorum (1)- Kesinlikle katılıyorum (5)] ve Liñán ve Chen tarafından 2009 yılında yapılan çalışmadan alınmıştır. Ölçek; kişisel tutum (personal attitude-PA), öznel norm (subjective norm-SN), algılanan davranış kontrolü (perceived behavioral control-PBC) ve girişimcilik niyeti (entrepreneurial intention-EI) olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Orijinal kaynakta yer alan 20 ifade tarafımızdan Türkçeye çevrilmiş ve bu ifadelerin 18'i çalışmamızda kullanılmıştır. Çalışmamızda kullanılan 18 ifadeden 5 tanesi PA, 2 tanesi SN, 5 tanesi PBC ve 6 tanesi EI boyutlarına aittir.

2.3. Araştırmanın Modeli⁶

⁴ Ana kütle büyüklüğüne ve güvenilirlik düzeyine göre örneklem hacmini belirlemek için kullanılan formül, $n = \frac{N.t^2.p.q.}{(N-1).d^2+t^2.p.q}$ şeklindedir. Burada n örneklem hacmini, N ana kütle hacmini, t güven düzeyine ait t tablo değerini, p ve q (1-p) ana kütle oranı tahminini ve d örneklem hata büyüklüğünü göstermektedir (Bayram, 2017: 25).

⁵ "Hane halkı içinde kendi işini kuran biri var mı?", "Girişimci olmak ifadesi size ne ifade ediyor?", "Hangi alanda iş kurmayı tercih ederiniz?", "Girişimcilere sağlanan desteklerden haberdar mısınız?", "Girişimcilik ile ilgili bir kariyer planınız var mı?", "Aldığınız girişimcilik eğitimi yararlı mı?"

⁶ PBT: Planlı Davranış Teorisi (Theory of Planned Behavior), PA: Kişisel Tutum (Personal Attitude), SN: Öznel Norm (Subjective Norm), PBC: Algılanan Davranış Kontrolü (Perceived Behavioral Control), EI: Girişimcilik Niyeti (Entrepreneurial Intention), EE: Girişimcilik Eğitimi (Entrepreneurial Education), HH: Hane Halkı (Household), G: Cinsiyet (Gender).

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada kişisel tutum (PA), öznel norm (SN) ve algılanan davranış kontrolünün (PBC) girişimcilik niyeti üzerindeki etkileri ölçülmüştür. Analizde girişimcilik niyeti bağımlı değişkeni ile kişisel tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolü bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma çerçevesinde kurgulanan hipotezler aşağıda verilmiştir:

H1A: Kişisel tutum, girişimcilik niyetini anlamlı olarak etkilemektedir.

H1B: Öznel norm, girişimcilik niyetini anlamlı olarak etkilemektedir.

H1C: Algılanan davranış kontrolü, girişimcilik niyetini anlamlı olarak etkilemektedir.

H2: Öğrencilerin girişimcilik niyetleri; girişimcilik dersi almış, almakta olan ve almamış olmalarına göre farklılık göstermektedir.

H3: Öğrenci cinsiyetine göre girişimcilik niyeti farklılık göstermektedir.

H4: Öğrenci ailelerinde girişimci olup olmamasına göre girişimcilik niyeti farklılık göstermektedir.

2.5. Bulgular

2.5.1. Demografik Bulgular

Tablo 1'de katılımcılara ait cinsiyet, sınıf ve katılımcıların hane halkında kendini işini kuran birey ile katılımcının yakınlık ilişkisini gösteren demografik bilgiler bulunmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		N	(%)
Cinsiyet	Kadın	106	41.6
	Erkek	149	58.4
Sınıf	1.Sınıf (dersi almamış)	52	20.4
	2.Sınıf (dersi almamış)	51	20
	3.Sınıf (dersi almakta)	53	20.8
	4.Sınıf (dersi almış)	95	37.3
Hane Halkında Kendi İşini Kuran Biri Var Mı?	Anne	5	2
	Baba	72	28.2
	Kardeş	10	3.9
	Hayır	129	50.6
	Diğer	17	6.7

Anket katılımcılarının %60'a yakını erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemin %37'si girişimcilik dersini almış olan 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Buna ek olarak; anket uygulandığında dersi almakta olan katılımcı yüzdesi %21, dersi henüz almamış olan katılımcıların yüzdesi %40'tır. Katılımcıların %51'inin hane halkı içerisinde kendi işini kuran bir birey bulunmamaktadır. Öte yandan katılımcıların %28'inin babası, kendi işini kurmuştur.

Tabloda dışında yer alan diğer ilgi çekici bulgular aşağıda özetlenmiştir:

- Katılımcıların %57'si daha önceleri staj yapmış veya bir iş yerinde çalışmıştır.
- Katılımcıların sadece %50'si aldıkları girişimcilik eğitiminin yararlı olup olmadığı hakkındaki soruyu yanıtlamıştır. Soruyu yanıtlayan öğrencilerin %70'i girişimcilik dersinin veya eğitiminin yararlı olduğunu belirtmişlerdir.
- Katılımcıların %47'si "Girişimcileri tanımlamak için aklınıza gelen ilk sıfat hangisidir?" sorusuna "yenilikçi", %26'sı "azimli" yanıtını vermişlerdir. Katılımcıların girişimcileri tanımlamak için kullandığı diğer sıfatlar; farklı, hayalci, çözüm odaklı, yaratıcı, özgüvenli ve cesurdur.
- "Hangi sektörde iş kurmayı tercih ederdiniz?" sorusuna verilen yanıtlar arasında ilk sırada hizmet sektörü yer almaktadır. Bunun yanı sıra moda, kozmetik, yazılım, e-ticaret gibi alanlar da öğrencilerin tercihleri arasında yer almaktadır.

2.5.2. Faktör Analizi

Faktör analizi, birbiriyle ilgili çok sayıda değişkeni bir araya getirip kavramsal açıdan anlamlı daha az sayıda değişken oluşturmayı amaçlayan çok değişkenli istatistiksel bir yöntemdir. Faktör analizinin ana amacı; faktör yapısını açığa çıkarmak veya daha önceden tahmin edilen faktör yapısını doğrulamaktır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010: 177-178).

Girişimcilik Niyeti Ölçeği için KMO ve Bartlett test sonucu (0.890, $\chi^2 = 1983.932$; $df = 120$; $p = .000$) verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Analizde, beklentilerimize uygun olarak, dört adet faktöre ulaşılmıştır. İfadeler arasındaki 0.1 farka bakılarak iki ifade (PBC3⁷ ve EI1) analizden çıkarılmıştır. Böylece, yapılan testlerde toplam 18 ifade kullanılmıştır. "Sürdürülebilir bir iş kurmaya hazırım." ifadesi girişimcilik niyeti boyutu altında yer almaktadır. Bunun dışındaki tüm ifadeler doğru faktörler altında toplanmıştır.

2.5.3. Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik analizi, araştırmada kullanılan ölçeğin içsel tutarlılığını belirlemek için yapılır. İçsel tutarlılığı belirlemede kullanılan en yaygın yöntem Cronbach Alpha değeridir (Coşkun, Yıldırım ve Altunışık, 2007: 115). Güvenirlilik analizinde kullanılan " α " değeri ölçek içinde yer alan ifadeler arasındaki korelasyonun ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (Bayram, 2017: 194). Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlilik değerleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Ölçeklerin Güvenirlilik Analizleri

Ölçek	Cronbach's Alpha
Kişisel Tutum (PA)	0.82
Öznel Norm (SN)	0.76
Algılanan Davranış Kontrolü (PBC)	0.69
Girişimcilik Niyeti (EI)	0.91

Orijinal ölçeğin güvenirlilik değerleri; $\alpha_{PA} = 0.89$, $\alpha_{SN} = 0.77$, $\alpha_{PBC} = 0.88$ ve $\alpha_{EI} = 0.94$ 'tür. Türkçeye çevirdiğimiz ölçeğin güvenirlilik değerleri $\alpha_{PA} = 0.82$, $\alpha_{SN} = 0.76$, $\alpha_{PBC} = 0.69$ ve $\alpha_{EI} = 0.91$ 'dir. Türkçeye çevrilen ölçeğin tamamının güvenirlilik değeri $\alpha = 0.91$ 'dir. Dolayısıyla, uygulanan ölçek yüksek düzeyde güvenirlilik oranına sahiptir; yani, içsel olarak tutarlıdır.

⁷ PBC3: "Kendi işimi kurma süreciyle baş edebileceğime inanıyorum."

EI1: "Girişimci olabilmek için her şeyi yapmaya hazırım."

2.5.4. Regresyon Analizi

Yükledikleri faktörlere göre ifadelerin ortalamaları alınarak regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 3: Hipotez-1 İçin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: “Girişimcilik Niyeti (EI)”		
Bağımsız Değişkenler	Beta (β)	
Kişisel Tutum (PA)	.483***	
Öznel Norm (SN)	.087*	
Algılanan Davranış Kontrolü (PBC)	.289***	
Düzeltilmiş R ² = .457	F = 71.161	Sig = .000
*** p<.01 ** p<.05 * p<.10		

Tablo 3’te; kişisel tutumun, öznel normun ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerindeki etkisini incelemektedir. Analizdeki bağımsız değişkenlerin girişimcilik niyetindeki değişkenliği açıklama oranı %45.7’dir. Kurulan modelin F değeri 71.161’dir ve bu da kurulan modelin anlamlı olduğunu bize göstermektedir. Analizden elde edilen sonuçlara göre; kişisel tutum ve algılanan davranış kontrolü %1, öznel norm ise %10 anlamlılık düzeyinde girişimcilik niyetini pozitif yönde etkilemektedir. Bu bağlamda en yüksek beta katsayısına sahip değişken kişisel tutumdur. Bu sonuçlar; H1A, H1B ve H1C hipotezlerini desteklemektedir.

Tablo 4: Hipotez-2 İçin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: “Girişimcilik Niyeti (EI)”		
Bağımsız Değişkenler	Beta (β)	
Kişisel Tutum (PA)	.482***	
Öznel Norm (SN)	.088*	
Algılanan Davranış Kontrolü (PBC)	.283***	
SINIF	.026	
Düzeltilmiş R ² = .4575	F = 52.293	Sig = .000
*** p<.01 ** p<.05 * p<.10		

Tablo 4’te, Tablo 3’te kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak; öğrencilerin girişimcilik dersini alıp almadıklarına göre oluşturulan kukla değişken olan SINIF değişkeni de yer almaktadır. SINIF değişkeni; girişimcilik dersini henüz almamış olan 1. ve 2. sınıf öğrencileri için 0, girişimcilik dersini almakta olan 3. sınıf öğrencileri için 1 ve girişimcilik dersini almış olan 4. sınıf öğrencileri için 2 olarak tanımlanmıştır.⁸ Yapılan regresyon analizine göre; girişimcilik dersi almanın, diğer değişkenler sabit tutulduğunda, girişimcilik niyetini etkilemediği görülmüştür.⁹ Buna göre “H2: Öğrencilerin girişimcilik niyetleri; dersi almış, almakta olan ve almamış olmalarına göre farklılık göstermektedir.” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5: Hipotez-3 İçin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: “Girişimcilik Niyeti (EI)”	
Bağımsız Değişkenler	Beta (β)
Kişisel Tutum (PA)	.483***
Öznel Norm (SN)	.113**

⁸ İşletme Bölümü’nün dört yıllık ders planında girişimcilik dersi, üçüncü sınıfın güz döneminde verilmektedir.

⁹ 3. sınıf (dersi almakta olan) öğrencileri dışlanarak yapılan analizde de SINIF kukla değişkeni anlamsız çıkmıştır.

Algılanan Davranış Kontrolü (PBC)	.258***
CİNSİYET	.160***
Düzeltilmiş R ² =.480	F =58.629 Sig=.000
*** p≤.01 ** p≤.05 * p≤.10	

Tablo 5'te, Tablo 3'te kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak; kukla değişken olan CİNSİYET de analize eklenmiştir (1=kadın, 2=erkek). Elde edilen sonuçlara göre; CİNSİYET değişkeni anlamlı ve pozitif bulunmuştur. Diğer bir deyişle; erkek öğrenciler, kadın öğrencilere göre girişimci olmaya daha yatkındır. Buna göre “H3: Öğrenci cinsiyetine göre girişimcilik niyeti farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 6: Hipotez-4 İçin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken: “Girişimcilik Niyeti (EI)”	
Bağımsız Değişkenler	Beta (β)
Kişisel Tutum (PA)	.707***
Öznel Norm (SN)	-.096
Algılanan Davranış Kontrolü (PBC)	.249**
HANE HALKI	.133
Düzeltilmiş R ² =.661	F =22.424 Sig=.000
*** p≤.01 ** p≤.05 * p≤.10	

Tablo 6'da Tablo 3'te kullanılan bağımsız değişkenlere ek olarak; kukla değişken olan HANE HALKI kullanılmıştır. Bu değişken; öğrencinin hane halkı içerisinde daha önce girişimcilik faaliyetinde bulunmuş kişiler varsa (anne, baba, kardeşler, diğer) 1, yoksa 0 değerini almıştır. Elde edilen sonuçlara göre; hane halkında girişimci bulunmasının öğrencinin girişimcilik niyetine etkisi görülmemiştir. Ayrıca bu değişkenin eklenmesi, öznel normun katsayısını değiştirip anlamsızlaştırmıştır. Bu durumda “H4: Öğrenci ailelerinde girişimci olup olmamasına göre girişimcilik niyeti farklılık göstermektedir.” hipotezi reddedilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Girişimcilik ile ilgili yapılan araştırmalar ekonomik, psikolojik ve sosyolojik alanlarda yapılmış olan teorik çalışmalardan etkilenmiştir. Özellikle bireylerin davranışlarının girişimcilik kavramına etkileri 2000 ve sonrasında literatürde geniş bir yer kaplamaktadır.

İşletme bölümü öğrencilerinin yanıtları doğrultusunda kişisel tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç; literatür ile genel olarak uyumludur. Fakat, öznel norm değişkeninin girişimcilik niyetine etkisi hakkında literatürde tutarsız sonuçlar elde edilmiştir. Bu çalışmada bu etki pozitif bulunmasına rağmen, anlamlılık düzeyi diğer değişkenlerin girişimcilik niyeti üzerindeki etkisine kıyasla daha düşüktür. Bu sonuç, örneklem bazında, bireyin girişimcilik kararında sosyal çevresinin fikirlerini önemli bulduğunun; fakat bireysel değerlendirmelerin ve girişimcilik mesleğinin zorluğunun kişinin girişimciliğe olan yatkınlığını daha fazla etkilediğinin göstergesidir. Ayrıca öznel normun sadece girişimcilikle ilgili güçlü gelenekleri olan etnik gruplar için anlamlı olması, kendi içine yönelik girişimcilerin etkisini azaltması, diğer girişimcilik boyutlarıyla ilişkili olması ve kurumsal bir girişim niyetinde bulunma olasılığının daha güçlü bir tahminçisi olabileceğine olan inanç da öznel normun düşük anlamlılık düzeyi için olası açıklamalardan sayılabilir (Krueger, Reilly ve Carsrud, 2000: 424; Zhang ve diğerleri, 2014: 627).

Yalova Üniversitesi İşletme Bölümünde eğitim gören öğrencilerin girişimcilik dersi almış veya almamış olmasının girişimcilik niyeti üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde girişimcilik dersi almış olmanın girişimcilik niyetini genelde olumlu olarak etkilediği gözlemlense de

elde edilen sonuçlar çeşitlidir. Hernández-Sánchez, Sánchez-García ve Mayens (2019: 29) çalışmasına göre bunun nedeni; sadece yatay kesit bağımlılığı bulunan anketler gibi metodolojik kısıtlar, kontekt farklılıkları, uygulanan yöntemlerin çeşitliliği ve pedagojik müdahaleler, uygulanan ölçeklerin özneliği olarak sıralanabilir. Ayrıca öğrencilerin “girişimci olma” düşüncesinin daha arka planda yer alması, aldıkları girişimcilik eğitiminin gelecekteki hedeflerini tamamen girişimciliğe odaklayacağı yönünde bir bakış açısına sahip olmaması; örneklemimizin bir devlet üniversitesinde işletme okuyan öğrenciler ile sınırlandırıldığı düşünüldüğünde gerçekçidir.

Çalışmada bulunan dikkat çekici bir diğer sonuca göre; cinsiyet, girişimcilik niyeti üzerinde etkilidir ve kadın öğrencilerin girişimcilik niyeti, erkek öğrencilerininkine oranla daha düşüktür. Geçmiş çalışmalara bakıldığında bu durum, olası bir sonuçtur. Arslan'ın (2002:11) çalışmasında erkek öğrencilerin önceliği kendi işini kurmak, kadın öğrencilerin önceliği ise özel sektörde bir işte çalışmak olarak bulunmuştur. Bu durum ayrıca erkek öğrencilerin girişimcilik algısının kadın öğrencilere kıyasla daha farklı olmasından da kaynaklanabilir (Hannes, Maes, Meuleman, Sels ve Debruelle, 2009: 17-18). Kadın ve erkek olarak genelleme yapmanın gelecekte ayrı bir çalışma konusu olabileceği fikri bir yana; kişilik özelliklerinin farklı olması, girişimcilik niyetinin derecesini etkileyebilir (Karabulut, 2016; Azumah, 2019).

Elde edilen diğer bir sonuç; hane halkı içerisinde girişimci bir bireyin bulunup bulunmamasının girişimcilik niyeti üzerinde bir etkisinin olmamasıdır. Kolvereid'e (1996: 54) göre; çekirdek ailenin çalışma hayatının önemli bir kısmında kendi işi ile ilgilenmesinin girişimcilik niyeti üzerinde doğrudan değil, girişimcilik niyetlerinin alt boyutları da göz önünde bulundurularak, dolaylı bir etkisi bulunmaktadır. Özne norm değişkeninin anlamlılık derecesinin çalışmada göreceli olarak düşük olduğu göz önünde bulundurularak, örneklemdeki katılımcıların girişimcilik kararında daha bireysel olarak düşündüğü söylenebilir.

Gelecekteki araştırmalarda, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesindeki diğer bölümlerin öğrencileri de analize dâhil edilebilir. Ayrıca farklı fakülteler bünyesindeki öğrencilerin (mühendislik, hukuk ve güzel sanatlar) girişimcilik niyetleri karşılaştırılabilir. Özellikle farklı fakülteler bazında yapılacak olan incelemeler, girişimcilik eğitimi üniversitede ders olarak almanın niyeti nasıl etkilediğinin analizi açısından daha yol gösterici olacaktır.

Kültürel farklılıklar açısından yapılacak olan karşılaştırmalar da ilgi çekici bir çalışma konusu olabilir. Burada farklı üniversitelerin öğrencileri ele alınabilir. Ayrıca aynı ölçeğin farklı dönemlerde yapılması da ülkedeki öğrencilerin girişimcilik düzeylerinin değişimini izlemek açısından fikir verici olabilir.

Etkileşim terimlerinin analize dahil edilmesi, dolaylı ilişkileri göz önüne sermek açısından daha doğru olabilir. İleriki çalışmalarda, örneğin, cinsiyeti kadın / erkek olup ve hane halkında bir girişimci olması değişkeni analize dahil edilebilir.

Kişilik özelliklerinin girişimcilik niyetini etkileyebileceği düşüncesinden hareketle; katılımcıların kişisel özellikleri, ayrı bir ölçek yardımıyla analize dahil edilebilir. Bu sayede örneğin, risk-sever ve dışa dönük bir bireyin girişimcilik niyeti hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Bu çalışmanın belki de en kilit sonucu, girişimcilik dersinin örneklemdeki katılımcı öğrencilerin girişimcilik niyetini anlamlı olarak etkilememesidir. Öğrencilerin girişimcilik niyetini artırmak, onları belli kalıpların ötesine taşımak için girişimcilik dersi ve genel eğitimi adına iyileştirmeler ve düzenlemeler yapılabilir. Eğitimin içeriğinde yapılacak değişiklikler yardımıyla öğrencilere birer girişimci olma niyeti aşılanabilir. Örneğin zorunlu veya gönüllü staj uygulamalarında girişimciliğin teşvik edilmesi, öğrencilere paneller yardımıyla girişimciler ile tanışma ve onların deneyimlerinden faydalanma şansının sağlanması, ülke çapında girişimciliği destekleyen kurumlar ile üniversiteler arasında iş birliğinin sağlanarak gerekli ekonomik katkıların bu yönde artırılması; öğrencilerin birer girişimci olma konusundaki niyetlerinde daha etkin birer rol oynayabilir.

Çalışmada elde edilen diğer çarpıcı bir sonuç, kadın öğrencilerin girişimcilik konusunda erkek öğrencilerininkine kıyasla daha isteksiz olmalarıdır. Kadın öğrencilerin girişimcilik algılarının artırılması

adına eğitimler düzenlemek ve girişimcilik dersi / eğitimi kapsamında yapılması vurgulanan panellere kadın girişimcileri çağırarak, bu bağlamda olumlu sonuçlar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211.
- Ajzen, I. (2001). Nature and Operation of Attitudes. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 27-58.
- Ajzen, I. (2002). Perceived Behavioral Control, Self-Efficacy, Locus of Control and the Theory of Planned Behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, 1-20.
- Alparslan, A.M., Taş, M.A. ve Yastıoğlu, S. (2017). Girişimcilik Niyeti Eğitimle mi Artar Yoksa Kültürel Değerlerle mi Açıklanır?. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 148-161.
- Arslan, K. (2002). Üniversiteli Gençlerde Mesleki Tercihler ve Girişimcilik Eğilimleri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6, 1-11.
- Autio, E., H. Keeley, R., Klofsten, M., GC Parker, G. ve Hay, M. (2001). Entrepreneurial Intent among Students in Scandinavia and in the USA. *Enterprise and Innovation Management Studies*, 2(2), 145-160.
- Avrupa Komisyonu (Europa Commission) (2013), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the Entrepreneurial Spirit in Europe. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0795&from=EN> (06.03.2020).
- Avrupa Komisyonu (Europa Commission), Entrepreneurship and Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs): What the European Commission Does for SMEs: Supports Entrepreneurship. Retrieved from https://ec.europa.eu/growth/smes_en (08.02.2022).
- Azumah, S. K. (2019, May). The Effect of Entrepreneurial Characteristics on Entrepreneurial Intention. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Commerce University.
- Bayram, N. (2017). Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bird, B. (1988). Implementing Entrepreneurial Ideas: The Case for Intention. *Academy of Management Review*, 13(3), 442-453.
- Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Altunışık, R. (2007). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı. Adapazarı: Sakarya Yayıncılık.
- Çetinkaya Bozkurt, Ö. (2014). Planlanmış Davranış Teorisi Çerçevesinde Öğrencilerin Girişimci Olma Niyetlerinin İncelenmesi. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 27-47.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Ekici, E. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimini Belirlemede Planlanmış Davranışlar Teorisi ve Girişimcilik Eğitiminin Rolü. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, Adana.
- Fidan, Y., Çetin, S. ve Yurdasever, E. (2021). İşletme Lisans Öğrencilerinde Girişimcilik Düşüncesinin Değişimi: 2005 ve 2020 Karşılaştırması. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10(1), 506-536.
- Fragoso, R., Rocha-Junior, W. and Xavier, A. (2020). Determinant Factors of Entrepreneurial Intention among University Students in Brazil ve Portugal. Journal of Small Business and Entrepreneurship, 32(1), 33-57.
- Gün Eroğlu, Ş. ve Avcı, U. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Boylamsal Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 13(4), 3607-3621.
- GEM, Global Entrepreneurship Monitor. (2021). 2020/2021 Global Report. Retrieved from <https://www.gemconsortium.org/reports/latest-global-report> (02.02.2022).
- Gençay, E. (2017). Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Niyetine Etkisi: Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Hannes, L., Maes, J., Meuleman, M., Sels, L., & Debruelle, J. (2009). Gender Effect of Entrepreneurial Intentions: A TPB Multi-Group Analysis at Factor and Indicator Level. Academy of Management Annual Meeting. Chicago: Academy of Management.
- Hernández-Sánchez, B. R., Sánchez-García, J. C., & Mayens, A. W. (2019). Impact of Entrepreneurial Education Programs on Total Entrepreneurial Activity: The Case of Spain. Administrative Sciences, 9(1), 25-40.
- Kalkan, A. (2011). Kişisel Tutum, Öznel Norm ve Algılanan Davranış Kontrolünün Girişimcilik Niyeti Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (14), 189-206.
- Karabulut, A. T. (2016). Personality Traits on Entrepreneurial Intention. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 229, 12-21.
- Kolvereid, L. (1996). Prediction of Employment Status Choice Intentions. Entrepreneurship Theory and Practice, 21(1), 47-58.
- Krueger, N.F. (1993). The Impact of Prior Entrepreneurial Exposure on Perceptions of New Venture Feasibility and Desirability. Entrepreneurship Theory and Practice, 18(1), 5-21.
- Krueger, N.F. (2000). Competing Models of Entrepreneurial Intentions. Journal of Business Venturing, 15(5-6), 411-432.
- Liñán, F., Rodríguez-Cohard, J. C. and Rueda-Cantuche, J. M. (2011). Factors Affecting Entrepreneurial Intention Levels: A Role for Education. International Entrepreneurship and Management Journal, 7(2), 195-218.
- Liñán, F. and Chen, Y. W. (2009). Development and Cross-Cultural Application of a Specific Instrument to Measure Entrepreneurial Intentions. Entrepreneurship Theory and Practice, 33(3), 593-617.
- Maresch, D., Harms, R., Kailer, N. and Wimmer-Wurm, B. (2016). The Impact of Entrepreneurship Education on the Entrepreneurial Intention of Students in Science and Engineering versus Business Studies University Programs. Technological Forecasting and Social Change, 104, 172-179.
- Memduhoğlu, H. B. ve Şahin, M. (2017). Öğretmen Adaylarının Girişimcilik Düzeylerinin İncelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 6(1), 297-307.
- Ozaralli, N. and Rivenburgh, N.K. (2016). Entrepreneurial Intention: Antecedents to Entrepreneurial Behavior in the U.S.A. and Turkey. Journal of Global Entrepreneurship Research, 6(3), 1-32.
- Özdemir, P. (2016). Girişimcilik Eğitimi ve Üniversitelerimiz. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 11(1), 224-240.

- Özdemir, Ş. (2019). Memurluğa Odaklanmış Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğitimi Hakkındaki Görüşlerine Yönelik Nitel Bir Araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 21(37), 101-114.
- Pihie, Z. A. L. (2009). Entrepreneurship as a Career Choice: An Analysis of Entrepreneurial Self-Efficacy and Intention of University Students. *European Journal of Social Sciences*, 9(2), 338-349.
- Shapero, A. and Sokol L. (1982). The Social Dimensions of Entrepreneurship. In C.A. Kent, D.L. Sexton, & K.H. Vesper (Ed.). *Encyclopedia of Entrepreneurship*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 72-90.
- Souitaris, V., Zerbinati, S. and Al-Laham, A. (2007). Do Entrepreneurship Programmes Raise Entrepreneurial Intention of Science and Engineering Students? The Effect of Learning, Inspiration and Resources. *Journal of Business Venturing*, 22(4), 566-591.
- Tuygun Toklu, A. (2020). Genç Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Niyeti Üzerinde Planlı Davranış Teorisi ile Birlikte Fırsatları Görme ve Teşvik Desteğinin Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(3), 753-762.
- Uslan, B. (2019). Girişimcilik Eğitiminin Girişimcilik Niyeti Üzerindeki Etkisinin Planlanmış Davranışlar Teorisine Göre Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Wang, C. K. and Wong, P. K. (2004). Entrepreneurial Interest of University Students in Singapore. *Technovation*, 24(2), 163-172.
- Yelkikalan, N., Akatay, A., Yıldırım, H. M., Karadeniz, Y., Köse, C., Koncagül, Ö. ve Özer, E. Dünya ve Türkiye Üniversitelerinde Girişimcilik Eğitimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2010(2), 51-59.
- Zhang, Y., Duysters, G. and Cloudt, M. (2014). The Role of Entrepreneurship Education as a Predictor of University Students' Entrepreneurial Intention. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 10(3), 623-641.

Mario Bunge'nin Ontolojik Sistemcilik Kuramının Sosyal Çalışma Bilim ve Mesleğine Etkileri

Emine ATAMAN¹

Derleme Makalesi

Öz

Sistem teorileri, uzun bir geleneğe sahiptir. Başlangıçta teknoloji ve doğa bilimlerinde geliştirilmiş ve daha sonra sosyal bilimlere aktarılmıştır. Amacı, dünyadaki karmaşık ilişkileri ve karşılıklı bağımlılıkları analiz etmek ve gerçekliğin kapsamlı bir tanımını sağlamak için, çaba göstermektir. Sistem teorisi kurucularından önemli bir isim olan Mario Bunge, Arjantinli bir filozof, matematikçi ve fizikçidir. Onun gerçeklik felsefesi, ontolojik sistemcilik teorisinin temelidir. Bu makalede, gerçeklik, idrak, sistem, sosyal sistem, insan/toplum imajı ve bilim kavramları kullanılarak, Mario Bunge'nin sistem teorisinin gereklilikleri ve ön şartları incelenmektedir. Buna dayanarak, Bunge'nin ontolojik sistemciliğinin gerekliliklerinin, sosyal çalışma alanındaki uzmanların gerçekliği anlama ve çalışma tutumları üzerinde ne derece doğrudan etkisi olduğu sorusuna cevap verilecektir. Konuya ele alarak, teoriler ile ilgili bilginin, Bunge'nin ontolojik sistemciliğin ön varsayımlarından ayrılamaz olduğu gösterilecektir. Bu çalışmanın amacı, sosyal sistemlere ait teorik bilginin önemi ve sosyal çalışmadaki profesyonellerin çalışmalarını üzerindeki çok katmanlı etkisi hakkındaki tartışmaya katkıda bulunmaktır. Buradan elde edilen bulgular, konuyla ilgili daha fazla çalışmaya zemin hazırlaması ümidiyle nihai düşünceler şeklinde tezlere dönüştürülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Mario Bunge, Ontolojik Sistemcilik Kuramı, Sosyal Hizmet, Gerçeklik, Sosyal Sistem

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
10.08.2021

Kabul Tarihi:
04.04.2022

The Effects Of Mario Bunge's Ontological Systemism Theory On Social Work Science And Profession

Abstract

Systems theories already have a long tradition. Originally developed in technology and natural sciences and subsequently transferred to the social sciences, they try to analyze complex interrelationships and interdependencies in the world and to enable a comprehensive description of reality. Mario Bunge, one of the founders of system theory, is a philosopher, mathematician and physicist from Argentina. His philosophy of reality is the basis of ontological systemism theory. In this paper, the requirements and prerequisites of Mario Bunge's systemism theory are examined by using the concepts of reality, cognition, system, social system, human/society image and science. On the basis of this, answers will be given to the question to what extent the presuppositions of Bunge's ontological systemism have a direct influence on the understanding of reality and the working attitude of professionals in social work. By addressing the subject, it will be shown that knowledge of theories is inseparable from the presuppositions of Bunge's ontological systemism. The aim of this study is to contribute to the discussion on the importance of theoretical knowledge of social systems and its multifaceted influence on the work of social work professionals. The findings are processed into theses in the form of concluding thoughts, which provide a basis for any further work on the topic.

Keywords

Mario Bunge, Ontological Systemism Theory, Social Work, Reality, Cognition, Social System

Article Info

Received:
10.08.2021

Accepted:
04.04.2022

¹ Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim dalı Doktora Öğrencisi, emineataman08@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6057-7499

Giriş

Sosyal çalışmanın teorik söylemlerinde ve tartışmalarında son yıllarda genellikle iki tür sistem teorisi üzerinde durulmaktadır: Bir taraftan Alman sosyolog Niklas Luhmann'a (1927-1998) ait sosyolojik sistemler teorisi, diğer taraftan da Arjantin-Buenos Aires doğumlu filozof Mario Bunge'ye (1919-2020) ait ontolojik sistemcilik kuramı. Bunge, bilim ve teknolojiyle uyum gösteren materyalist/rasyonalist/hümanist/natüralist/gerçekçi/sistemci bir felsefeyi savunmakla birlikte materyalizmin yine de meta-fikirlerin varlığını kabul etmesi ve en azından onların bazılarını önemsemesi gerektiğini "Felsefe Krizde" kitabında açıkça belirtmektedir (Bunge, 2001: 222-223).

Bunge, bilim ve felsefe arasındaki farkı gördüğü ve kesin bir ayırım yaptığı halde bu iki bilim dalını, bugünün genel yaklaşımlarından farklı olarak, birbirine bağımlı olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda fikirlerini geliştirmiş bir bilim insanıdır. Bunge, teorik ve pratik felsefenin (metodoloji, etik, siyaset felsefesi) tüm alanlarına yönelik çok sayıda klasik soruna yeni cevapların bulunmasına zemin hazırlayan sosyal felsefe temelli teoriler sistemi geliştirmiştir.

Sistemci ontoloji, bu anlamda bu felsefi teoriler sisteminin bir parçasıdır. Bir şeyler araştırma alanına giren konuları incelemekle yetinmek yerine Bunge'nin sistemci ontolojisi, var olan her şeyin temellerine kadar inen âdeti azami derecede genelleştirilmiş bir teoridir. Başka bir deyişle, geliştirdiği sistemci ontolojisi, evreni gerçeklik bağlamında her olguyu içine alan dünya çapında bir kuramdır.

Böylece ontoloji ile bilimsel teori arasında ortaya çıkan tek farkın genellik olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda bilim insanlarının bir konuya duydukları bilimsel ilgi, derin ve kapsamlı olmalıdır. Değişik bilim dalları da, fiziksel, biyolojik veya sosyal şeyler (sistemler) kapsamına giren konular bağlamında gerçekliğin belirli yönlerini ortaya koymalı ve özel/yerel ontolojilere belirli derecede katkıda bulunmalıdır. Ancak bundan farklı olarak (genel) ontoloji, farklı bilim dallarının ortak yönlerini ve bunların arasındaki ilişkileri sistemleştirmelidir.

Bu bağlamda İsviçreli sosyal çalışma bilim insanları olan Silvia Staub-Bernasconi (1936 -) ve Werner Obrecht (1942 -), başta ontolojik sistemcilik olmak üzere sosyal sistem teorilerini, sosyal çalışma için uygun hale getirmiştir. Luhmann'ın çalışmaları, Türkiye'de az çok bilinmekle beraber Bunge'nin sosyal çalışmaya yaptığı bilimsel katkıları pek bilinmediği için, bu çalışmada ağırlıklı olarak Bunge'nin ontolojik sistemcilik kuramının temel taşlarından olan gerçeklik/idrak gibi unsurlar, ayrıntılı olarak ele alınacak ve bilimsel/mesleki olarak sosyal çalışma üzerindeki etkileri değerlendirilecektir.

1. Mario Bunge'ye Göre Ontolojik Sistemcilik Kuramının Düşünce Dünyası

Mario Bunge'nin sistemik yaklaşımı ve buna bağlı olarak meta-teorik gerekçeleri bu bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu doğrultuda önce gerçeklik ve idrak (algı) kavramlarının anlaşılmasına, ardından da epistemolojik sorulara odaklanılacaktır. Ayrıca sistemlerin, bu kavramsal yaklaşımları kullanılarak, nasıl oluşturulabildiği ve tanımlanabildiği açıklanacaktır. Bu doğrultuda sistem, sosyal sistemler ve ortaya çıkma (emergenz), insan ve ihtiyaçlar, toplum, bilim ve teori düşünceleri ile ilgili sorulara cevap aranacaktır.

1.1. Gerçeklik ve İdrak Düşüncesi

Bunge'ye (1999) göre gerçeklik, birinin onu düşünüp düşünmediğine, zihnen inşa etmesine ya da araştırmasına bakılmaksızın, gözlemciden bağımsız bir gerçektir. Buna göre gerçeklik, "dünyadaki şeyler" hareket halinde olan belirli yasalara tâbidir (Klassen, 2010: 11). Bu yasalar, bilimsel yöntemlerle araştırılabilir, böylece genel hipotezler ve dolayısıyla "dünya" hakkında bilgi oluşturulabilir. Obrecht'e (2009: 97) göre, gerçeklik sistemlerden oluşmaktadır. Ancak gerçekliğin kendisi bir sistem veya 'bütünlük' olmaktan çok var olan, yani gerçek olan tüm bu şeylerin toplamıdır."

Bunge'nin gerçeklik kavramının temel ifadesi, gerçekliğin yalnızca reel yani somut veya maddi şeylerden oluştuğu ile özetlenebilmektedir. Bu bağlamda gerçeklik, aslında herhangi bir şey değildir. O, somut olan ve şimdi var olan şeylerin bütünüdür ifade eden bir kavram veya fikirdir (Obrecht, 2005a: 97). Kendini materyalist olarak tanımlayan Bunge'ye göre yalnızca somut veya maddi nesnelerin gerçek bir varlığa sahip olduğu var sayılmalıdır (Bunge-Mahner, 2004: 18)

Bunge'nin anlama/idrak/algılama/kavrama fikri veya bilgi edinme anlayışı, insanlar için en azından kısmen zihinde canlanan bir gerçekliğe dayanmaktadır. Ancak bu gerçeğe erişim, yalnızca kişilerin algılama olanaklarına ve bilişsel yeteneklerine bağlıdır (Staub-Bernasconi 2007: 165). Bunun için de bir ön şart olarak insanların kendileri hakkında olduğu kadar gerçekler/gerçeklik hakkında da

bilgi edinmelerini sağlayan başta sağlam bir beyin olmak üzere plastik sinir sistemine ihtiyaç vardır (Klassen 2004: 41).

Kendini tanıma/bilme, öz-farkındalık yeteneğini veya öz-bilinç becerisini ifade eden zihinsel bir süreçtir. İnsanlar, kendi düşünce ve algılarını farkına varabilmekte ve bunları yansıtılabilirliğe sahip olmaktadır. Öz bilinç, büyük bir çoğunlukla yine sosyal çevre içinde meydana gelen davranışlarının bir sonucudur (Bunge-Ardila, 1990: 372).

Kişi, davranışlarıyla kendini başkalarının değerlendirmesine ve yargısına ne kadar açık hale getirirse, kendisinde oluşan farkındalık da o oranda artmaktadır. Böylece bilinç ve özellikle öz bilinç, aynı zamanda hem toplumsal davranışın bir sebebi, hem de sonucudur. Bu pozitivist açıklamalar, gerçekliğin direkt olarak algılanmadığının da bir göstergesidir. Ancak zihinde meydana gelen bilişsel süreçler sayesinde gerçekliğin az veya çok algılanması ve yorumlanması söz konusu olabilmektedir.

Bunge'nin gerçeklik kavramı ve buna dayalı epistemolojik ifadeler, gözlemciden bağımsız da olsa sistemlerden (bütünlüklerden) oluşan bir gerçeklik vardır. Her şey, ya bir sistemdir, ya da sistemin bir parçasıdır (alt sistem). Gerçekliğin anlaşılabilirliğini sağlayan beyin dâhil plastik sinir sistemidir. Sinir sisteminde harekete geçen bilişsel süreçler (düşünme, algılama, öğrenme) ve durumlar (bilgi), verileri gerçekliğin açıklanmasına ve yorumuna yol açmaktadır. Bir başka ifadeyle bilgiler, gerçekliğin yapılandırılmasına olanak sağlamaktadır.

Dolayısıyla Bunge'nin anlama/ıdrak/algılama kavramı, epistemolojik yapılandırıcılık temeline dayanmaktadır. Somut gerçekliğe ulaşabilmenin ve onu anlayabilmenin çeşitli yol ve yöntemleri vardır. Ancak bütün yol ve yöntemlerin dayanağı, en nihayetinde öğrenmeye yatkın olan bir beyin dâhil plastik sinir sisteminin oluşturacağı anlam ve biliş gücüdür. İdrak mekanizması veya algısal aygıt, gerçekliği birebir haritalamaktan veya resmetmekten genelde acizdir. Ne var ki insan zihni, sadece tanıdığını/ıdrak ettiğini düşündüğü şeye dayalı olarak içsel entegre edilmiş/uyumlu imgeler/resimler (yapılar) oluşturmaktadır.

1.2. Sistem Düşüncesi

Bunge'nin gerçekliği ve onun anlam arayışına yönelik temel bilgileri, sistem kavramını ele almak için uygun bir zemindir. Sistem kavramı bağlamında mevcut felsefi dünya görüşü, iki alternatif bakış açısına göre ele alınmaktadır:

1.) Luhmann'ın ontolojik/epistemolojik/holistik/idealist/işlevselci bir sistem anlayışı: Bireysel veya kolektif bilincimiz (benim benliğe karşı birbirleriyle iletişim kuran benliklerimiz), tüm soruların ve hatta dünyanın merkezindedir. Bu görüşe göre, ister iç veya dış dünyamızda olsun maneviyat her şeyden önemli olarak birincil şeydir. Luhmann'ın geliştirilmiş sosyolojik kuramı, günümüzde sosyal çalışma mesleği farklı disiplinlerarası çalışmalar ve uygulamalar için de bir zemin oluşturmaktadır (Yoldaş, 2019: 42-43).

2.) Bunge'nin ontolojik/epistemolojik/materyalist/gerçekçi/sistemci bir sistem anlayışı: Buna göre birincil derecede önemli olan gerçek dünyadır. Gerçek dünya, bizden önce vardı ve halen de bizim dışımızdadır ve insan da gerçek dünyanın bir ürünüdür. Kendimiz de dâhil olmak üzere dünyayı bilebiliriz/ıdrak edebiliriz, çünkü biz - ruhumuz/zihnimiz ile birlikte - onun bir parçasıyız. Bu yaklaşımda insanların dünyada merkezi bir konumu yoktur (Bunge-Mahner 2004: 1).

Zürih Okulu'nun meta-teori olarak nitelendirdiği Bunge'nin gerçeklik felsefesi, gerçek olarak idrak edilen dünyanın somut şeylerden ve sistemlerden oluştuğu tezine dayanmaktadır. Buna göre her şey ya bir sistemdir, ya da bir sistemin bileşenidir. Bütün bunlar, bizim deneyimimizde olup olmadığına ve insan bilinci tarafından algılanıp algılanmadığına bakılmaksızın vardır ve varlığını sürekli olarak geliştirmektedir (Staub-Bernasconi, 2007: 160-161).

Bunge'nin ontolojik sistemci yaklaşımı, maddi realite olarak sadece gerçekliği gördüğü için, tekçidir (monisttir), ancak gerçeklikte birçok nitelik bulunmasından dolayı da aynı zamanda çoğulcudur (plüralisttir). Bir başka ifadeyle ontolojik sistemci yaklaşım, nesnelere/şeylerin değişik türlerinin varlığını kabul etmektedir, yani, fiziksel olanların yanında kimyasal, biyolojik, sosyal (ve özellikle psikolojik alt sistemlere ait olan), sosyal ve teknolojik (insan eliyle yapılan) her şey, bu kapsama girmektedir.

Sistemciliğin şeylere/nesnelere bakışı aslında çok basittir: Atomlarda olduğu gibi gözlemlenebilir olup olmamasından bağımsız olarak ve ne biri, ne de diğeri olan fiziksel bir alanda görüldüğü üzere "elle tutulamayan" her şey, soyuttur. Buna göre, değişebilen her şey böyle bir şeydir. Tersine, somut şeylerden (Luhmanncı toplumsal ve kişisel sistemler gibi) bağımsız olduğu düşünülen

fikirler veya süreçler gibi değişmez şeylerin varlığı, söz konusu olamaz. Belki bunlar faydalı olabilecek sadece hayali kurgulardır.

Somut şeyler, kendileri kadar gerçek özelliklere sahiptir. Somut şeyler, gerçek özellikleri sayesinde birbirinden ayırt edilebilmektedir. Örneğin içsel, nicelikli veya birincil olanlar, ilişkili, nitelikli veya ikincil olanlardan farklıdır. Ontolojik sistemciliğin ilk ve en genel hipotezini aslında şu cümle ile ifade etmek mümkündür: **Dünya, özellikle somut/maddi şeylerden oluşmaktadır ve buna binaen “madde”, bütün maddi nesnelerin bütünüdür.** İkinci hipotezini de şu şekilde ifade edebiliriz: **Somut şeyler, bağlı oldukları yasalara göre hareket etmektedir.** Ancak burada nedensellik önemli bir oluş şekli almakla birlikte tek yol veya süreç de değildir: Bunun yanında düzenli, tesadüfi ve kaotik süreçler de ortaya çıkmaktadır. Burada söz konusu olan yasalar, şeylerin davranışındaki düzenlilikler veya kalıplardır (Bunge-Mahner, 2004: 41).

Bir başka deyişle yasalar, söz konusu şeyde belirli özelliklerin değişmez/sabit, bir şekilde bağlantılı olduğu gerçeğinin bir ifadesidir. Nitelikler, ait oldukları şeylerle meydana geldikleri için, yeni şey türleri ile birlikte yani bir nevi sistemci yeni bir düzeyde beklenmedik bir şekilde/spontane (emergenz) yeni özellikler de ortaya çıkartmaktadır. Yeni özelliklerin ortaya çıkması, yeni düzenliliklerin/yasaların doğmasına sebebiyet vermektedir. Bu anlamda biyo-yasalar, organizmaların ortaya çıkması ile var olmuştur; psikolojik yasalar, plastik sinir sistemlerinin belirlenmesinden sonra şekillenmiştir ve birçok sosyal içerikli yasal düzenlemeler de gelişmiş olan bir toplum tipinin bir yansımasıdır. Örneğin piyasa ile ilgili yasal düzenlemeler, ilk piyasaların oluşumu ile birlikte gerekli görülmüştür.

Bunge, bir sistemi karmaşık bir nesne/obje olarak tanımladıktan sonra bir sistemi, kavramsal ve somut sistemler olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bunge, gerek somut, gerekse kavramsal sistemlerin ilk genel karakteristiğini şu şekilde formüle etmektedir: “Sadece parçaları arasındaki bağlantılar nedeniyle bir sistemi uyumlu veya entegre bir bütün olarak görebiliriz.” Tersinden ifade etmek gerekirse, birbiriyle bağlantısı olmayan parçalar, sistem olma özelliğini taşımaktan uzaktır ve bunlar olsa olsa bir yığın veya birikmedir (Bunge-Mahner, 2004: 73). Her iki, sistem arasındaki belirgin farklar şunlardır:

1.) Kavramsal sistemler, mantıksal veya matematiksel işlemlerle bağlantılı terimlerden oluşmaktadır. Buna göre bir sistem, hayal ürünüdür.

2.) Somut sistemler, kimyasal, fiziksel, biyolojik, kültürel veya ekonomik bağlantıları olan ama kavramsal olmayan somut şeylerden meydana gelmektedir. Örneğin hücreler, organlar, aileler, kuruluşlar, hükümetler ya da enformel sosyal ağlar, somut sistemler için birer örnek olarak gösterilebilir (Bunge, 1996: 20). Somut bir sistem, bileşimi, yapısı ve çevresi ile karakterize edilmektedir. Bir sistemin bileşimi, en az iki öğeden oluşmaktadır. Yapı, sistemin parçaları arasındaki bağların toplamının yanı sıra, bu parçaların ve sistemin çevresi arasındaki bağları yansıtmaktadır.

1.3. Sosyal Sistemler ve Ortaya Çıkma (Emergenz) Düşüncesi

Bunge, emergenz “ortaya çıkma (tezahür)” kavramını şu şekilde tanımlamaktadır (Bunge-Mahner, 2004: 79, Bunge, 1996: 20).

- P, b isminde bir şeyin özelliğini temsil etsin. O zaman P, b'den ortaya çıkan bir özelliktir. Ne var ki bunun için, aşağıdaki şu şartın mutlak olarak yerine getirilmesi gerekmektedir:

- Ya b, karmaşık (girift/kompleks) bir şeydir (sistemdir) ve öğeleri de P özelliğini taşımaması gerekmekte,

- Ya da b, P'nin (farklı) bir sistemin parçası olarak edindiği bir şey olarak meydana gelmektedir (yani b ismindeki şey, bağımsız veya izole edilmiş bir şey olsaydı p özelliğine sahip olmayacaktı).

İlk tespit için, sosyal sistemler bağlamında sosyal yapı, dayanışma, istikrar ve bir sistemin tarihi örnek olarak sunulabilir. Daha somut bir örnekleme olarak bir sistem veya fiziksel varlık olarak insan, bazı özelliklere sahiptir. Hücreleri, organları vb. bileşenleridir. Buna rağmen bir insanın bileşenleri, kendine has asıl özelliklerini yansıtmamaktadır. Kaldı ki diğer bileşenlerin birçoğu da fiziğin bir parçası değildir (Bunge, 2004, s. 86-87).

İkinci tespite dair aile sistemi, örnek olarak gösterilebilir. Aile babası, böyle bir sistemin parçası olması durumunda, sistemin özelliğini üstlenebilmektedir. Üçüncü tespit için örnek olarak sosyal roller, insan hakları, kıtlık ve fiyatlar verilebilir.

Bunge'nin sistemci ontolojide sosyal sistemler, insanların tutum ve davranışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmakta, sürdürülmekte, değişmekte, geliştirilmekte veya insan eliyle bozguna uğratılmakta ve tahrip edilmektedir. Nöromotorik ve içgüdüsel eylemler olarak tanımlanan bu tutum ve davranışlar, duygusal-bilişsel süreçler tarafından yönlendirilmektedir. Örneğin biyo-psiko-sosyal ihtiyaçlarla ilgili olarak algılanan çoğu zaman dış şartların ortaya çıkarttığı tehlikeler veya teşvikler söz konusu olduğunda, insanlar bilinçli bir şekilde eyleme geçmektedir. Bu bağlamda nihai bileşenler olarak bireylerden oluşan sosyal sistemler, somut sistemlerdir, çünkü bileşenler somut ve gerçektir.

Bunge'nin sosyal dünyasında insanlar, meraklı, aktif, beşeri münasebetlerde ilişki kurma ve bir gruba dâhil olma eğilimli, öğrenme, konuşma, kendini tanıma ve bilme yeteneğine sahip biyo-sistemlerin belki de en değerli üyesidir. İnsanlar, çoğu zaman ya kendi hür iradeleriyle seçtikleri sosyal sistemlerin, ya da içinde doğup büyüdükleri mevcut aile ve toplumun bir üyesi olarak hayatlarını idame ettirmektedir. Sosyal sistem, semboller dâhil bireyler tarafından meydana gelen bir sistemdir. Göstergibilimsel veya sembolik sistemler ise, somut olan ve başkalarını temsil eden veya dil, metinler ve diyagramlar gibi başka nesnelere temsil eden sistemlerdir (Bunge, 1996: 21-22).

Sistem özellikleri, sosyal yapı ile hemen hemen eş anlamlı bir şekilde ele alınan sosyal sistemlerle bağlantılı olarak merkezi bir öneme sahiptir. Öğelerinin birbirleriyle bağlayıcı ilişkiler içinde olmalarından dolayı, sosyal sistemlerin sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. Bağlayıcı ilişkiler devam ettiği sürece zahiri, ilişkisel ve sonuçsal gibi spesifik sistem özellikleri ortaya çıkmaktadır.

Bir sosyal grubun belirli bir özelliği, kolektif bir yaklaşımla birbirinden ayırt edilebilmek için, üç gruba tasnif edilmektedir (Obrecht, 2005a: 108-109):

1.) Sonuç veren veya kümülatif (birikmiş) özellikler: Örneğin bütün türdeki istatistiksel veriler (ortalama, sayı vb.)

2.) Yapısal veya ilişkisel özellikler: Bir sosyal sistemin üyelerinin, sistemin diğer parçaları ile olan münasebetleri sebebiyle sahip oldukları ilişkiye bağlı özelliklerdir. (Örneğin üniversitedeki bir öğrenci). Kişiyi bağlayan ilişkiler, ilgili sistemin öğeleri açısından bir fark meydana getirmektedir. Bu tür bağlayıcı ilişkilere aile sisteminde evli olmak, bir şirkette çalışmak, çıkar gruplarıyla işbirliği yapmak gibi örnekler gösterilmektedir.

3.) Küresel veya ortaya çıkan (görünen) özellikler: Örneğin bir ülkede hâkim olan ideoloji, ülke nüfusu, hükümet şekli vb. Ülke (sistem), hayati varlığını kaybettiğinde zahiri özelliklerin yaşama şansı bulunmamaktadır.

Sosyal sistemler, bileşenleri/bireyleri tarafından ihtiyaç ve arzularını tatmin edebilmek için kullanılmaktadır. Sosyal sistemin türüne göre bazı ihtiyaçlar ve arzular tatmin edilebilirken, bazılarını karşılık verilememektedir. Sosyal sistemler, sosyal eylemlerle yapılandırılmaktadır. Örneğin, temel ihtiyaçlara belli bir süre içinde yetkili birimlerce yeterince cevap verilmezse sosyal gerginliklerin meydana gelmesi muhtemeldir. Bu durumda muhtaç duruma düşen insanlar, eyleme geçmekte ve ihtiyaçların, meşru veya gayrimeşru yollarla giderilmektedir (Klassen, 2004: 74-75). Eylemlerin çoğu, kültürel ve sosyo-ekonomik nitelikte olan şartlara dayanmaktadır. Kitlesel olarak harekete geçme ihtiyacı duyan bireyler, çoğu zaman eylem sırasında bunların bilincinde dahî değildir (Obrecht, 2005a: 111).

Sosyal eylemin farklı sistem düzeylerinde değişik etkileri olabilmekte ve buna bağlı olarak farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Bazen eylemlerin etkisi ve sonucu, planlanan ve amaçlanan hedefin çok ötesine de geçebilmektedir. Demek ki etkin eylemler, sosyal sistemleri doğrudan etkileyebilmekte ve hatta kısmen veya bütünüyle değiştirebilmektedir. Bireyler, sosyal sistemlerin bileşenleri oldukları için, kendileri de eylemlerinden ötürü etkilenebilmekte ve hatta değişebilmektedir.

Kolektif eylemlerin olabilmesi, insanların birbirleriyle iletişimde olmalarına bağlıdır. Bunge'de iletişim, diğer insanlarla algıları ve açıklamaları müzakere etmemizi sağlayan bir bilişsel beceridir. Bundan ötürü iletişim, insanlardan veya bilişsel sistemlerinden ayrı olarak çalışmayan bilişsel bir süreçtir (Obrecht, 2005a: 111-112). İnsanlar arası sosyal ilişkiler olmadan iletişimin de sağlanması mümkün değildir, çünkü iletişim, bir bağ veya bağlantıdır. Öğrenebilir sinir sistemi sayesinde insan, başkalarıyla iletişime geçebilmekte, sinyaller üretebilmekte, haberler iletebilmekte ve bilgilendirebilmektedir (Bunge, 1996: 59).

1.4. İnsan ve İhtiyaçlar Düşüncesi

Bunge'nin ortaya çıkan materyalizm anlayışında insan, zihinsel süreçlerle işleyen bir beyin sayesinde düşünebilen ve konuşabilen bir varlıktır (Klassen 2004: 97). İnsanlar, özel bir tür

kapsamında olan psiko-biyolojik sistemlerdir, yani öğrenme, konuşma ve kendini bilme yeteneğine sahiptir. İnsanların bir diğer önemli özelliği ise sosyal yaşam tarzlarıdır (Obrecht, 2005: 117).

Bunge'ye göre insanın sahip olduğu bu özellikler, üyesi olduğu toplumun bir ürünü değildir. Bu üstün insani özellikler, sinir sistemlerinin yapısının bir ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle insanlar, sosyalleşmiş bireyler olarak biyo-psiko-sosyo-kültürel sistemlerdir." (Staub-Bernasconi, 2007: 170). Bunge'nin insan düşüncesinde insan, psiko-biyolojik organizma anlamında bir birimdir. Zihin (ruh), bir bireyin merkezi sinir sisteminin yapısında bulunduğu için, bunun bir ürünüdür. Bir başka ifadeyle zihin (ruh), psişik sisteminden tezahür eden bir özelliktir. Bunge'ye göre insan eylemlerinin oluşmasına sebep olan motivasyonun ana amacı, zorunluluğun bir tezahürü olarak ihtiyaçları karşılamaktır. Ontolojik sistemcilik teorisinde ihtiyaçlar, insan davranışlarını açıklamaya yarayan önemli bir kavramsal zemindir (Klassen, 2004: 98).

Biyo-psiko-sosyo-kültürel sistemler olarak tanımlanan insan bireylerinin tümü, birbiriyle ilişkili olan üç spesifik biyo-psikolojik fonksiyona sahip olmaları ile karakterize edilmektedir. Bunlardan ilki motivasyonel, diğer ikisi de buna bağlı bilişsel alt fonksiyonlardır. Bir insanın motivasyonel fonksiyonu, giderilmeyen biyolojik, biyo-psikolojik ve biyo-psiko-sosyal ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkan ve içsel gerilim durumlarını düzenleyen motivasyonlar meydana getirmektedir (Obrecht, 2005a: 120-124).

Diğer iki bilişsel alt sistem ise, hem kendi iç dünyasını, hem de çevresini temsil etmek için ortaya çıkmaktadır. Ancak hepsinden öte yukarıda belirtilen ihtiyaçları tatmin edecek işlevler üstlenmektedir. Öte yandan ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eden eylemleri, hedef doğrultusunda hazırlama, kısa-orta-uzun vadeli planlama, sürekli olarak takip etme ve denetleme becerisine sahiptirler. Motivasyonu eyleme dönüştüren iç ve dış faktörlerin başında kişisel ihtiyaçlar, çevresel etkenler ve kavramsal görüntüler gelmektedir. Bu çevresel görüntüler, sistemin kendisindeki duyuşsal uyaranlar tarafından tetiklenmektedir (Obrecht 2005: 124-128).

Bunge'nin ihtiyaçlar analizini, özellikle sosyo-kültürel yönden eksik gören Obrecht, kültür kavramından yola çıkarak, ihtiyaçlar ve istekler arasında bir ayrım yapmaktadır. Bir başka ifadeyle ihtiyaçlar, itibari bir esasa dayandırılmalıdır. Buna göre ihtiyaçlar, tamamen nesnel-zorunlu olan zaruret ve tamamen keyfi olan arzular arasında farklıdır. Bu anlamda istek ve arzular, çevresel sosyo-kültürün etkisinde kalan bir insanın, bilinçli farkındalık sürecinde oluşan özel ihtiyaçlardır. Örneğin susamış olmak, hemen giderilmesi gereken fizyolojik bir ihtiyaç/zarurettir, ancak susuzluğunu su ile değil de bira ile gidermek, bir arzudur (Obrecht, 2009: 121).

Bunun yanında ihtiyaçlar, zorunlu olmasa dahi, psikolojik olarak sonsuzdur. İhtiyaçların bir kısmı birbiri yerine koyabilmektedir (örneğin şekere olan ihtiyaç, pekmeze giderilebilir). Ayrıca bazı ihtiyaçlar, tatmin edildikçe, sigara ve alkollü içeceklerde olduğu gibi şiddetini gittikçe artırmaktadır. Bazı özel ihtiyaçların ileri bir tarihte karşılanması mümkün iken özellikle bazı temel ihtiyaçların hemen giderilmesi zorunludur. Dolayısıyla bazı ihtiyaçlar elastiki, bazıları ise tam tersine beslenme gibi yerine getirilmesi bakımından istisnasız olarak katı özellikler taşımaktadır. Adalet ve saygı görme gibi sosyal ihtiyaçlar, belirli şartlar altında bir ömür boyu karşılanmayabilir. Elastiki olsun veya olmasın, yeterince karşılanmayan özellikle zorunlu ihtiyaçlar, bir insanın iyi hissetme halini ve sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve er veya geç kendisine, sosyo-kültürel çevresine ve toplumsal barışa zarar vermektedir (Staub-Bernasconi 2007: 171).

Öğrenmek, ürünü bilgi/bilmek olan bir bilişsel süreçtir. Bilinçli veya bilinçsizce meydana gelen davranışlar ve eylemler, öğrenme süreçlerinin bir sonucudur ve ihtiyaçları gidermek için bir araçtır. Hedefi teorik davranışsal bilgi üzerinden pratik sorunları çözmek olan profesyonel/mesleki davranış ise, her zaman bilinçlidir (Klassen, 2004: 94).

Bunge'ye göre zihin (ruh), bir insan sisteminden ortaya çıkan/tezahür eden bir bilişsel özelliğidir. Zihinsel olarak yaşanan her olay veya bilişsel süreçlerin sonunda meydana gelen her davranış, beyindeki belirli faaliyetlerin bir karşılığı hükmündedir. Eyleme dönüşen insan davranışları, arzu ve ihtiyaçlar gibi beyinde kurgulanan biyo-kimyasal ve sinirsel değerlendirmelerin bir sonucudur. Somut olarak eylem, yeterince tatmin edilmemiş ihtiyaçlardan dolayı oluşan motivasyonlar tarafından tahrik edilmektedir.

1.5. Toplum Düşüncesi

Bunge, toplum düşüncesini yine ontolojik sistemcilik yaklaşımından esinlenerek oluşturmaktadır. İnsan toplumları, özel sosyal sistemlerdir ve biyolojik, ekonomik, politik ve kültürel

işlevsel alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu anlamda eyaletler, belediyeler, kasabalar ve devletler, toplumdur. Dolayısıyla bunlar, tür, büyüklük ve işlev açısından çok çeşitli sosyal sistemlerden oluşan sosyal sistemlerdir. Dünya toplumu hariç toplumlar da, daha büyük sosyal sistemlerin bir parçasıdır. Bahsedilen bütün sistemlerin öğeleri netice itibarıyla insanlardır. İnsanların bu sistemler içinde elde ettikleri rol statüleri, eylem alanlarını yapılandırmaktadır.

Biyolojik, ekonomik, politik ve kültürel yönleriyle işlevsel farklılaşmalarına ilaveten bu sistemler, dikey, düzey, yaşam süresi, sosyo-mekânsal, etik ve cinsiyetle ilgili olmak üzere farklı bir şekilde tasnif edilmektedir. Bahsi geçen alt sistemler, üyeleri aracılığıyla hem birbirleriyle kenetlenmiş durumda, hem de az veya çok etkileşim içindedir. Söz konusu sistemler içindeki etkileşim yoluyla sosyalleşme süreçleri oluşmaktadır. Bireyler, toplumu ve alt sistemlerini hem iletişim, hem de somut eylemler yoluyla, içerden ve dışarıdan etkileyebilmektedir (Klassen, 2010: 68-69).

1.6. Bilim ve Teori Düşüncesi

Bilim; akıl, deneyim, uygulama veya sezginin yanında özellikle gerçekliğe giden özel bir yaklaşımdır (Obrecht, 2005a: 93), gerçekliğe ulaşmanın bir yolu olarak bilimin akıl ve deneyimi sistematik olarak birleştirdiğini iddia etmektedir. Bilim, kendi bünyesinde birçok alt sisteme yani değişik araştırma alanlarına sahip olduğu için, süper sistem olarak da adlandırılmaktadır. Bilim, sosyal olarak organize edilmiştir ve birincil amacı, doğadaki, sosyal sistemlerdeki veya bireylerdeki olguları tanımlamak, açıklamak ve tahmin etmektir.

Bunu “şeffaf ve dolayısıyla öznel arası denetlenebilir bir metodoloji” kullanarak, gerçekleştirmektedir (Klassen, 2004: 52). Bilim, toplumun bir alt sistemidir ve araştıran bilim insanlarından meydana gelmektedir. Bilim sayesinde günlük hayattan elde edilen yanlış algılar, tedrici de olsa düzeltilebilmekte ve hakikat adına doğrular tespit edilmektedir (Staub-Bernasconi, 2007: 168).

Bununla birlikte, hakikat/gerçek, asla sonuç değildir ve bu nedenle tekraren ampirik olarak kanıtlanmalıdır. Eğer hakikat yolculuğunda daha ileri bir gerçeklik elde edilmek isteniyorsa bilim, her yönüyle eleştirilebilir ve hatalarından arındırılabilir olmalıdır. Bunge'nin dünya görüşünde teoriler, doğal, psikolojik ve sosyal nitelikteki sistemlerin düzenlilikler/yasalar bağlamında ifade sistemleridir (Obrecht, 2005: 95). Yöntemler ise hem pratik, hem de bilişsel sorunlara yönelik olarak önerilen çözümleri geliştirmeye, test etmeye ve değerlendirmeye yarayan prosedürlerdir (Klassen 2004: 54).

2. Sistemci Sosyal Çalışmanın Doğuşu ve Gelişimi

Sosyal sistem teorilerinden etkilenen sosyal çalışma bilimi, kendi içinde bir görüş ve yöntem biçimi olarak sistemci (sistemik) sosyal çalışma ekolü oluşturmuştur. Buna göre sistemci sosyal çalışma, hemen bütün sosyal çalışma alanlarında sistemci teoriler ve yöntemler uygulamakta ve buna göre bir tutum sergilemektedir. Sistemci sosyal çalışma, bir kuramsal paradigma olarak, bir başka deyişle meta-teorik yani felsefi nesne ve temel bilim sistemi olarak genel ve özel eylem bilimi teorileri ve yöntemlerine dayanmaktadır.

Sistemci sosyal çalışma paradigmasının oluşumu ve gelişimine gelince: Birkaç sosyal çalışma bilim insanı, ontolojik sistemcilik gibi sosyal sistemler teorilerinden yararlanarak, sistemci sosyal çalışma anlayışını yaklaşık olarak otuz yıldan beri geliştirmekte, öğretmekte ve sosyal çalışma alanlarında uygulamaktadır. Bunların başında bahsedildiği üzere Staub-Bernasconi ve Obrecht gelmektedir.

Sistemci sosyal çalışma paradigmasının oluşturulabilmesi, İsviçreli sosyolog Peter Heintz'in (1920-1983) erken dönemde ortaya koyduğu sistemci (dünya toplumu) makro-sosyolojik teori uygulanmasıyla mümkün olabilmiştir (Heintz, 1972). Daha sonra ise Bunge, meta-teorik sistem düşünceleriyle sosyal çalışma bilimine önemli bulgular sunabilmiştir. Özellikle sistemci ontoloji ve bununla tam bir uyum içinde gelişen sosyal bilimlerin gerçekçi felsefe kuramı, sosyal çalışmanın sorunlarına temas eden ve mevcut bilgilerini zenginleştiren niteliktedir.

Bunge'nin meta-teorileri, mesleki açılım açısından sosyal çalışma alanlarının tümüne yönelik olarak tanımlayıcı ve açıklayıcı bilgileri sistemleştirmenin ve sistematik sentezlemenin veya bütünleştirmenin yol ve yöntemi olarak değerlendirilmektedir. Meta-teorileri, günümüzde saygınlığı olan bilimsel bilgilerin sosyal çalışma bilimi tarafından kapsamlı bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu meta-teoriler, özellikle açıklayıcı sosyal sorun teorisinin geliştirilmesi açısından biyolojik, psikolojik ve sosyal sistemlerle ilgili teorilerin birbirleriyle bağlantılı olmasına imkân vermektedir (Herwig-Lempp, 2005: 111-116)

Meta-teoriler, bunun dışında eylem bilimleri ve sosyal meslekler için önemli olan tanımlama, açıklama, değerlendirme, tahmin (öngörü), hedef, planlama ve eylem bilgisinin de birbiriyle sıkı temas halinde olmasını sağlamaktadır. Sistemci sosyal çalışma bağlamındaki birbirleriyle bağlantılı özel karakteristik teoriler ise Bunge'den bağımsız olarak adı geçen sosyal çalışma bilim insanları tarafından geliştirilmiştir.

2.1. Sistemci Sosyal Çalışma Biliminin Teorik Düzeydeki Kaynakları

Sistemci sosyal çalışma anlayışında, hem bilimsel temelin, hem de metodolojik yönelimin sistemik bakış açılarına, teorilere ve konseptlerine dayanması temel bir esastır. Sosyal çalışma biliminin yapısının eylem odaklı bir bilim dalı olduğunu gösteren sistemci ontolojinin bu bağlamdaki önemi büyüktür. Sistemci sosyal çalışma paradigması açısından eylem odaklı bilimsel yapı, aynı zamanda profesyonel/mesleki bilgidir. Sosyal çalışma da profesyonel/mesleki bilginin teorik temelleri, genellikle her düzeyinin mantıksal olarak bitişik olanlarla ilişkili olduğu dört düzeye göre belirlenmektedir (Obrecht, 2005b: 12-13):

2.1.1. Özel Eylem/Uygulama Teorileri

Sosyal çalışma biliminin birinci düzeyi, özel eylem teorilerine veya bilimsel yöntem/süreçlere dayanmaktadır. Yöntemler, müdahale alanındaki yasaların bilgisine ve eylemler bağlamında uygulanmasıyla harekete geçen mekanizmalar ile direkt ilgili ise, işte o zaman bunlar teknoloji olarak adlandırılabilir kurallardır veya kurallardan oluşan sistemlerdir. Psikolojik ve sosyal süreçler alanında yasalar olduğuna göre bu alanlarda da teknolojiler bulunmaktadır. Bu anlamda psikolojik terapi, psikolojik teknolojilerin uygulanmasına dayandığı gibi, sosyal çalışma bilimi de somut olarak sosyal müdahale yöntemlerine dayanmaktadır. Sosyal kriterlere ek olarak meslekler, üyelerinin kendi özel pratik sorunlarıyla başa çıkmak için, belirli teknolojileri kullanmalarıyla tanımlanmaktadır. Sosyal meslek sahiplerine verilen disiplinler, bu doğrultuda etkin teknolojiler geliştirme amacı taşıyan eylem bilimleridir (Obrecht, 2005b: 12).

2.1.2. Genel Eylem Teorileri

Sosyal çalışma biliminin ikinci düzeyi, genel eylem teorileri ile bağlantılıdır. Sosyal çalışma alanında eyleme geçmeden önce sorunların çözümünde detaylı, planlı, düzenli ve hedef odaklı yöntemlere ihtiyaç vardır. Profesyonel yöntem, aslında eylem olmaktan daha çok somut eylemleri kontrol etmeye hizmet eden ve uygulaması bir dizi başka bilişsel işlemi içeren, özellikle eylem veya danışmanlık planlarının geliştirilmesi için bir bilişsel kaynaktır. Mesleki eyleme ait en önemli adımların sırası şöyledir (Obrecht, 2004: 270-294):

- 1.) İlgili gerçekleri tanımlamak, yani sorunun önemli esaslarını belirlemek.
- 2.) Tanımlanan/belirlenen gerçekleri/esasları/durumu açıklamak ve izah etmek.
- 3.) Durumun daha sonraki seyri ile ilgili olarak tahminleri formüle etmek ve öngörmek.
- 4.) Tanımlanan/belirlenen ve açıklanan gerçekleri/esasları/durumları, alternatif tahmin(ler) ışığında değerlendirmek.
- 5.) Gerekirse sorunu yeniden tespit etmek, yani eyleme geçmeden önce karmaşık bir sorun görüntüsü veren durumları ve süreçleri gözden geçirmek.
- 6.) Bir hedef formüle etmek.
- 7.) Hedefe ulaşmaya yönelik (alternatif) eylem planı ve konsepti (müdahale planı) hazırlamak.
- 8.) Eylem planlarını mukayeseli olarak değerlendirmek ve en iyi maliyet/fayda dengesine sahip olan planı seçmek.
- 9.) Planı uygulamak, yani eyleme geçmek/müdahale etmek.
- 10.) Eylemin/müdahalenin etkisini değerlendirmek, yani süreci ve sonucu değerlendirilmek.

2.1.3. Temel Bilimsel Teoriler

Sosyal çalışma biliminin üçüncü düzeyi, temel bilimsel teorilere odaklanmaktadır. Bunlar genelde biyolojik, bilişsel ve duyuşsal sinirbilimleri, genel psikoloji ve çeşitli sosyal bilimlerden oluşan teorilerdir. Genel bir yaklaşımla eylem planlama süreci, bir planın hazırlanmasıyla ve uygulanmasıyla sona ermektedir. Eylem planlama süreci, sorunlu olarak kabul edilen gerçekleri/esasları/durumları, yani fiziksel, kimyasal, biyolojik, biyo-psikolojik veya sosyal gibi herhangi bir şeyin durumundaki

yapı ve değişiklikler gibi gerçekleri/esasları tanımlamak, açıklamak ve tahmin etmek (ön görmek) ile başlamaktadır.

Tanımlamak, açıklamak ve tahmin etmek işlemlerinin bilişsel kaynakları, temel bilimsel teorilere dayanmaktadır. Temel bilimsel teoriler, kavram sistemlerinden ve düzene dair yasalardan oluşmaktadır. Bu bağlamda sorun içerikli gerçekler/esaslar/durumlar, temel bilimsel teorilerden elde edilen kavramlar doğrultusunda tanımlanmakta, açıklanmakta ve tahmin edilmektedir. Mesleki eylemlerin vazgeçilmezi olan temel bilimsel bilginin bu şekilde kullanılması, bir taraftan temel bilimler ile eylem bilimleri arasındaki bağın, diğer taraftan da açıklayıcı teoriler içeren teknoloji temelli nomolojik (yasa bağımlı) teorilerin önemini göstermektedir (Obrecht, 2005b: 13).

2.1.4. Meta-Teoriler

Sosyal çalışma biliminin dördüncü düzeyine dair açılım, tamamen meta-teorilere yöneliktir. Meta teorileri kapsamına sistemci ontoloji, epistemoloji ve bilim felsefesi, semantik, aksiyoloji ve etik gibi bilim dalları girmektedir. Sosyolojik teorilerin temel yapısına ilişkin “soyut veya ampirik bir temele dayanan somut konulara yönelik olarak sistematik çalışmalar yapmak” olarak tanımlanabilecek meta-teoriler, sosyal dünyaya dair ilgisi dolaylıdır. Bir başka ifadeyle, “sosyolojik teori, sosyal dünyaya ilişkin teoriler geliştirmek anlamı taşırken, meta-sosyolojik teori, söz konusu teorilere ilişkin teoriler geliştirmeyi ifade etmektedir. Meta-teorinin ele aldığı temel unsur, sosyolojik teorinin kendisidir. Dolayısıyla, sosyolojik anlamda meta-teorinin sosyal dünyanın incelenmesiyle dolaylı bir ilgisinin bulunduğu söylenebilir.” (Öğün, 1998: 139).

Meslekler, belirli alan ve türdeki pratik sorunlar üzerinde uzmanlaşsalar da, genellikle bunlarla bağlantılı olarak farklı türde yine de sorunlu olan gerçekler/esaslar ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki bunların tanımı ve açıklanması için, farklı disiplinlerin teorilerine başvurulması gerekmektedir. Dolayısıyla temel bilimlerden farklı olarak, eylem bilimleri ve mesleklerin, sadece bu tür gerçekler/esaslar ile yetinmeleri mümkün değildir. Meta-teorileri, bu anlamda sosyal çalışma bilimi için de önemli bir başvuru kaynağıdır. Ancak bununla birlikte değişik disiplinlere ait teorileri birbirleriyle uyumlu hale getirme zorunluluğu ve dolayısıyla meta-teorilerin yatay ve dikey düzeyde birleştirilmesi ile ilgili bazen sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Obrecht, 2005b: 12).

2.2. Ontolojik Sistemcilik Kuramının Sosyal Çalışma Bilimine Etkileri

Diğer sosyoloji kökenli sistem teorileri kadar Bunge'nin ontolojik sistemcilik kuramının bulguları/ön şartları ve bu çerçevede oluşturulan (sosyal) sistem kavramı, gerçekliğin/durumların anlaşılmasına ve sosyal çalışma mesleğinin bilimsel gelişimine önemli derecede etkili olmuştur. Burada ne kadar etkili olduğu ile ilgili ontolojik sistemciliğin teorik ön şartlarının sosyal çalışma mesleği üzerindeki etkisi sorusunun yanıtları, yine gerçeklik/idrak, sosyal sistem, insan/toplum ve bilim olguları/unsurları çerçevesinde aranacaktır.

2.2.1. Gerçeklik ve İdrak Bağlamındaki Etkileri

Bunge'nin gerçeklik anlayışı, gözlemciden bağımsız bir realiteyi öngörmektedir. Bu ana şart, sosyal çalışma elemanlarının günlük uygulamada algıladığı ve değerlendirdiği nispeten önemsiz durumlarda bile tek başına son derece etkili ve faydalı olmaktadır. Bunge'nin teorisine göre, günlük profesyonel yaşamda, insan gerçekliğinin mahiyetinin idraki (“Bu nedir? sorusu bağlamında) ve bununla bağlantılı inşası (durum değerlendirmesi) hakkında soru sorulması önemlidir. İdrak edilen (algılanan) ve değerlendirilen her şey, Bunge paradigmasının öngördüğü gibi, belirli bir noktaya kadar gerçekliğe yerleşmenin mümkün olup olmadığına bakılmaksızın bir inşa/yapılanma sürecine tâbi tutulmaktadır.

Bir meslek olarak sosyal çalışma, bilişsel soruların cevaplarına dayalı olarak, bilimsel (sosyal) teoriler ve yöntemler temelinde bireylerin veya sistemlerin pratik sorunlarıyla ilgilenmekte ve sorunların giderilmesi veya hafiflemesi için çözüm üretmektedir. Pratik sorunların çözümüne yönelik işlem yapabilmek ve girişimde bulunabilmek için, önce sorun oluşturan gerçekleri ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu genellikle durumun bilinçli tanımlanması ve açıklanması yöntemi ile yapılmaktadır. Bir başka ifadeyle gerçekliğin idraki, işte tam da bu yaklaşımla ortaya çıkmaktadır.

Şimdiye kadar yapılan bulguların açıkça gösterdiği gibi, teorilerden bağımsız olarak gerçeklik, aslında öznel/bireysel algılanan bir gerçektir. Bu anlamda insanın gerçeklik algısı, kişinin karmaşık beyin yapısına bağlı olarak eksik ve dolayısıyla yetersizdir. Bunun bir sebebi de kişisel algılamının

bütüncül ve objektif olmaktan ziyade seçici olmasıdır. Üstelik çoğu zaman algılanan şeylerin bir kısmı zamanla ya zihinden silinmekte, ya da nefsanî duyguların bir yansıması olarak kasıtlı bir şekilde çarpıtılmaktadır. Onun için modeller ve teoriler, algılanan gerçekliği sadece yorumlamakta ve yapılandırmaktadır. Dolayısıyla sosyal teoriler, gerçeği sadece yaklaşık olarak resmedebilme gücüne sahiptir (Staub-Bernasconi 2007: 161-162).

Dolayısıyla bu çerçevede somut bir örnek göstermek, yanıltıcı olabileceği gibi çoğu zaman mümkün de olmamaktadır. Ne var ki sosyal çalışma elemanları, algıladıkları her bir gerçekliğin perde arkasında sosyal teorilerin ön şartlarının bulunduğu dair bir bilince sahip olmalıdır. Durumların tanımı ve açıklamaları da teoriden tamamen bağımsız değildir. Çünkü tanım ve açıklamalar, ancak kavramsal bağlamında yapılabilmektedir. Bunun yanında kavramlar soyutlamalardır, yani genel olarak bir şeyin zihinde resmedilmesi veya varsayımdır (Merten, 2005: 330-331).

2.2.2. Sosyal Sistem Bağlamındaki Etkileri

Obrecht ve Staub-Bernasconi tarafından daha da geliştirilen Bunge'nin sistem anlayışında sosyal sistemler, sosyal eylemlerden oluşan, belirli yasaları uygulayan ve üyeleri bireyler olan son derece karmaşık bütünlüdür. Sosyal sistemlerin amacı, sistem sayesinde kendi kendilerine yeterli olmayan veya değişik türde ihtiyaç sahibi bireylerin ihtiyaçlarını gidermektir. Sosyal sistemleri ve üyelerini etkilemek mümkündür. Sosyal çalışma açısından burada yapılması gereken tespit, sosyal sorunların genellikle giderilmeyen veya yeterince tatmin edilmeyen insani ihtiyaçlarla ilgili olmasıdır. Sosyal sorunların alan ve düzeyleri çok değişik olduğunu düşünecek olursak, sosyal çalışma elemanlarına düşen görevlerinin de çok kapsamlı olduğunu belirtmek gerekmektedir (Obrecht, 2009).

Sosyal sistem kavramı, sosyal çalışma bağlamında sosyal sorunları belirlemeye yönelik şu veya bu düzeydeki bilimsel katkı ve etkilerini görmezlikten gelemeyeceğimize göre, Bunge'nin ontolojik sistemciliğinin sosyal çalışmanın, kendine özgü bir kuramsal sistem paradigmasına kavuşmasına yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.3. İnsan ve Toplum Bağlamındaki Etkileri

İnsan ve toplum düşüncesi, özellikle insan ve toplum arasındaki ilişkiyi sosyal bağ, sosyal sorunların belirlenmesinde ve ele alınmasında belirleyici olmaktadır. Bunge'nin ontolojik sistemcilik kuramında yer alan sosyal alt sistemler, sonuç olarak birbirini ve bileşenlerini etkileyen toplumla beraber yaşamaya yatkın bireylerden oluşan özel bir sosyal sistem olarak sistemik, genellikle detaylandırılmış bir toplum tasavvurunu yansıtmaktadır (Obrecht, 2002: 8).

Bunge'nin insan ve toplum tasavvuru, sosyal çalışmayla uğraşan profesyonellerin uğraş alanlarını etkilemektedir. İnsanlar, tek başına bir birim olmadıkları ve sosyal alt sistemlerin ortamına ait oldukları için, topluma tâbi olmak ve uyum sağlamak zorundadır. Diğer yandan insanlar ve değişik topluluklar, birbirini etkilemekte ve böylece bireysel ve toplumsal değişime olanak sağlamaktadır. Bu değişim de bir sosyal sisteme ve bir topluma üye olan insanın, belirli özellikler elde edebilmesine yol açmaktadır. Bu "sistemci" tezahür sayesinde bir insan, sistemin değişen şartlarına uyum sağlama becerisini gösterebilmektedir.

Bu değişim sürecine bir örnek göstermek gerekirse: Kırsal alanda üretimin sürdürülebilirliği ve geçim güvencesi işlevleriyle sanayi öncesi toplumların geniş ailesi yapısı, iş bölümü ve kentleşme ile birlikte en nihayetinde çekirdek aileye dönüşmüştür. Bunun yanında hayatta kalma ve değişik sosyal risklere karşı sosyal sigortalar ve kamusal yardım sistemleri geliştirilmiştir. Bir başka deyişle her sistem, kendini bilme ve öğrenme becerisini gösterebilen biyo-sosyal-sistemler olarak kabul edilen bireyler dâhil, bir sistemler zincirindeki evrimsel halkadır (Staub-Bernasconi, 1995: 128).

Bunge'nin anlayışına göre, hem sosyal sistemleri, hem de üyelerini (bireylerini) dış müdahaleler/destekler yoluyla örneğin ihtiyaç ve isteklerine göre etkileme olanağı vardır. Dolayısıyla sosyal çalışma elemanları da Bunge'nin insan ve toplum düşüncesine dayalı olarak, sosyal sorunlarla uğraşırken ve bunlarla baş etmek için çareler ararken, birbirinden farklı veya birbirini tamamlayan eylem planları tasarlama fırsatı bulabilmektedir.

2.2.4. Bilim ve Teori Bağlamındaki Etkileri

Bunge'ye göre bilim sistemi, diğer sistemlere bilgi sağlayan bir alt sistem olarak tanımlanmaktadır. Bilginin yaratıldığı kriterler veya süreçler bağlamında bilgi, doğrulanabilir ve denetlenebilir bir metodolojiye dayalı araştırmanın bir ürünüdür. Bunge'nin sistem teorisini Obrecht,

sosyal çalışma bilimine dönük olarak genel eylem teorisi ile geliştirmiştir. Genel eylem teorisine göre bilgi, nesnel olarak var olan gerçeklik hakkında açıklamalar yapan bilişsel süreçlerin bir ürünüdür.

Doğal olarak bu bilginin, her zaman kesin olarak doğru olamayacağı için, sık sık gözden geçirilmesi gerekmektedir. Ne var ki elde edilen bu bilgi, sosyal çalışma bağlamında önemli olan rasyonel eylem hakkında etkili ipuçları verme niteliğine sahiptir. Dolayısıyla “Ne Nasıl, Neden” gibi belirli sorulardan elde edilen cevaplar ve bilgi birikimi sayesinde daha etkili rasyonel eylem planları hazırlanabilir (Obrecht, 2009).

Sonuç

Bunge'nin ontolojik sistemcilik kuramı, farklı sistem seviyelerine ait olan şeylerin kendi aralarındaki ilişkisel bağlarından kaynaklanan olayları, gerçeklik gibi kavramlar üzerinden açıklama yeteneğine sahip olmasından dolayı daha önceleri bilim dalları arasında aşılabilir diye düşünülen iletişim engellerini ortadan kaldırarak, biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve sosyal çalışma gibi bilim dalları arasında sistematik bir bağ kurmuştur/kurmaktadır.

Ontoloji, ne türde ve hangi sayıda olduğuna bakılmaksızın, gerçeklik bağlamında şeylerin varlığını kabul ettiği gibi değişimini de öngörmektedir. Bunge'ye göre var olanın ve bunun nasıl değiştiğinin doktrini olarak gördüğü ontoloji olmadan sosyal sistem teorilerinin de geliştirilmesi mümkün değildir. Buna göre gerçeklik veya daha doğrusu olgu/durum/sorun üzerine oluşturulan bir bilimin teorisi, ontolojik olmak zorundadır. Bundan dolayıdır ki genel anlamda sosyal teorilerin meta-yaklaşımları, dar anlamda Bunge'nin ontolojik sistemcilik kuramının sosyal çalışma bilim ve mesleğinin teorik ve pratik gelişimine yönelik olarak fayda sağlayan birçok etkisi olmuştur/olmaktadır. Sistemci sosyal teorilerin bilimsel etkilerini özet halinde sıralamak gerekirse:

- İnsan ve toplum gerçekliğinin ötesinde sistemci bir açılım ile başka gerçekliklerin varlığına dair zihinsel algı oluşturmaktadır.

- Gerçekliğin algılama süreci çerçevesinde durumun/sorunun tanımı ve açıklanması esnasında zihinsel imajlar/görüntüler ortaya çıkmaktadır. İmajları/görüntüleri ve kavramları kullanarak, gerçekliğin tanımları her zaman teoriye dayalı olduğu için, günlük pratikte durumların/sorunların algılanmasını doğrudan etkilemektedir.

- Genel olarak sistemler ve özel olarak sosyal sistemlerin kavramsal dünyası, bileşenleri/öğeleri aracılığıyla kendi içinde birbirleriyle ilişkili olan sistem, çevre, toplumlar ve(ya) insanlar hakkında farklı düşünce ve görüşlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum, iç veya dış tesirlerin altında kalan sistemleri ve bileşenlerini doğrudan etkilemektedir. Dahası sistem kavramı, sosyal sorunların tanımlanması, açıklanması, öngörülmesi ve bununla bağlantılı olarak çözümlenmesinde de etkili bir rol almaktadır.

Sistemci yaklaşımlar, sosyal çalışma çalışmalarına ve elemanlarına gerek teori, gerekse uygulama boyutuyla farklı bir perspektiften kendine özgü bir insan ve toplum tablosu sunmaktadır. Bu da sosyal çalışma elemanlarının mesleklerine karşı bilinç düzeyinin ve hizmet kalitesinin artmasına katkı sağlamaktadır. Ancak bununla birlikte diğer disiplinlerin bulgu ve bilgilerinden yararlanmak durumunda olan sosyal çalışmanın, bilim sistemleri içinde bir “alt sistem” olarak başka sistemlerin “taşeronluğunu” üstlenen bir meslek olarak küçümseyici bir eleştiriye de muhatap olabilmektedir. Ne var ki sosyal bilimler alanında karşılıklı bilimsel “alış-verişler”, bilimsel ilerlemenin bir gereği olduğu için, bu eleştirel yaklaşımın pek fazla bir değeri olmadığı düşünülmelidir.

Sosyal çalışma elemanları, meta-teorik sosyal teorilerin bilimsel olarak temellendirilmiş ve dolayısıyla profesyonel çalışma için fayda sağlayıcı etkilerini gördüklerinde pratikte uygulanabilen bu teorilerin yöntemlerini, hiç çekinmeden kendi alanları için değerlendirme marifetini göstermelidir. Bu durum, Bunge'nin ontolojik sistemcilik kuramı için de geçerli olmalıdır. Çünkü bu sistemci sosyal teorinin unsurlarının, özellikle gerçeğin anlaşılması ve sosyal çalışma mesleğinin üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki bilim dünyasında çok tartışılan teori-pratik aktarımı sorunsalının da ontolojik sistemcilik kuramının yol gösterici bilgilerini değerlendirmek suretiyle ortadan kaldırılması mümkündür.

Sonuç olarak bugün sosyal çalışma alanlarında sistemci konsept ve yöntemler, örneğin çocuklar, ergenler, yetişkinler veya yaşlılar gibi farklı sosyal gruplarla yapılan sosyal çalışmalar başarılı bir şekilde sürdürülmektedir. Sosyal sorunların hafifletilmesi, önlenmesi ve ortadan kalkması, ciddi anlamda isteniliyorsa, sosyal çalışma bilimi, uygulamalarının etkililiğini arttırmaya yönelik olarak bilimsel/teorik yönden kendini sürekli olarak yenilemeye devam etmeli ve bu bağlamda Bunge'nin

ontolojik sistemcilik gibi değişik sosyal sistem teorilerinden yararlanmasını ve kendine özgü uygulama yöntemler geliştirmesini bilmelidir.

Kaynakça

- Bunge, M. ve Ardila, R. (1990). Die Philosophie der Psychologie. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Bunge, M. ve Mahner, M. (2004). Über die Natur der Dinge: Materialismus und Wissenschaft. Stuttgart: Hirzel.
- Bunge, M. (1996). Finding Philosophy in Social Science. New Haven & London: Yale University Press.
- Bunge, M. (1999). Social Science under Debate. A Philosophical Perspective. Toronto: University of Toronto.
- Bunge, M. (2001). Philosophy in Crisis: The Need for Reconstruction. New York: Prometheus Books.
- Heintz, P. (1972). A Macrosociological Theory of Societal Systems, Vol. 1. Bern, Stuttgart, Vienna: Hans Huber.
- Herwig-Lempp, J. (2005). Die Konstruktion der systemischen Sozialarbeit-Einführung, in: Kontext 2/2005, Bd. 36.
- Klassen, M. (2004). Was leisten Systemtheorien in der Sozialen Arbeit? Ein Vergleich der systemischen Ansätze von Niklas Luhmann und Mario Bunge. Bern: Haupt.
- Klassen, M. (2010). Soziale Problemlösung als Aufgabe der Sozialen Arbeit, Case- und Sozialmanagement. Innsbruck: Studia.
- Merten, R. (2005). Kommentierung zum Theoriebeispiel. In H. Hollstein-Brinkmann & S. Staub-Bernasconi (Hrsg.) Systemtheorien im Vergleich. Was leisten Systemtheorien für die Soziale Arbeit? Versuch eines Dialogs. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. 329-333.
- Müller, K. (1996). Allgemeine Systemtheorie. Geschichte, Methodologie und sozialwissenschaftliche Heuristik eines Wissenschaftsprogramms. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Obrecht Werner (2002). Umrisse einer biopsychosozialen Theorie sozialer Probleme. Ein Beispiel einer transdisziplinär intergrativen Theorie, Fachtagung „Themen der Sozialarbeitswissenschaft und ihre transdisziplinäre Verknüpfung.“ 5.März, 2002 an der Hochschule für Soziale Arbeit Zürich.
- Obrecht, W. (2004). Soziale Systeme, Individuen, Soziale Probleme und Soziale Arbeit. Zu den metatheoretischen, sozialwissenschaftlichen und handlungstheoretischen Grundlagen einer systemtheoretischen Konzeption der Sozialen Arbeit. In A. Mühlum (Hsg.). Sozialarbeitswissenschaft-Wissenschaft der Sozialen Arbeit. 270-294.
- Obrecht, W. (2005a). Ontologischer, sozialwissenschaftlicher und sozialarbeitswissenschaftlicher Systemismus. Ein integratives Paradigma der Sozialen Arbeit. In H. Hollstein-Brinkmann & S. Staub-Bernasconi (Hsg.), Systemtheorien im Vergleich-Versuch eines Dialogs. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 93-172.
- Obrecht, W. (2005b). Temmuz 7, 2021 tarihinde Der emergentistische Systemismus Mario Bunes und das Systemtheoretische Paradigma der Sozialarbeits- wissenschaft und der Sozialen Arbeit (SPSA).
https://www.academia.edu/43721310/Der_emergentistische_Systemismus_Mario_Bunes_und_das_Systemtheoretische_Paradigma_der_Sozialarbeits_wissenschaft_und_der_Sozialen_Arbeit_SPSA_adresinden_alindi.
- Obrecht, W. (2009). Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft. (Unveröffentlicht). Skript zur Lehrveranstaltung im FS09. ZHAW Departement Soziale Arbeit.
- Öğün, A. (1998). Sosyolojide Meta-Teorik Yaklaşım İlişkin Bir İnceleme. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. 15 (1), 137-145.
- Staub-Bernasconi, S. (1995). Systemtheorie, soziale Probleme und Soziale Arbeit: Lokal, national, international. Oder: Vom Ende der Bescheidenheit, Bern/Stuttgart/Wien: Haupt.
- Staub-Bernasconi, S. (2007). Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft. Bern: Haupt.
- Yoldaş, Y. (2019). Sistem Kuramı. İstanbul: Derin Yayınları.

Norveç'te Dinler Tarihinden Din Bilimine¹

Murat KAYA²

Çeviri

Öz

Bu makalenin odak noktası, son elli yılda Norveç'te din çalışmalarındaki gelişmeler olup çevredeki dünya ile ilişkilerin yanı sıra temalar, teoriler ve yöntemlerdeki değişimleri, geçmişle devamlılıkları ve kopuşları ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Çalışmaları
Norveç

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi:
05.03.2021
Kabul Tarihi:
04.12.2021

From the History of Religions to the Science of Religion in Norway

Abstract

The focus in this article is on the developments in the study of religion in Norway during the last fifty years, reflecting over continuities and breaks with the past, over changes in themes, theories and methods as well as over relations to the surrounding world.

Keywords

Study of Religion,
Norway

Article Info

Received:
05.03.2021
Accepted:
04.12.2021

¹ Bu makale, Gilhus, I. S. & Jacobsen, K. A. (2014). From the History of Religions to the Science of Religion in Norway. *Temenos-Nordic Journal of Comparative Religion*, 50 (1), 63-78 'den çevrilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Dinler Tarihi, kitap-murat@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6729-278X

Giriş

Temenos 1965'te kurulduğunda, Norveç sadece bir tane dinler tarihi profesörüne sahipti. O da 1953'te Oslo Üniversitesine atanan İlahiyatçı Herman Ludin Jansen'di. Elli yıl içinde din çalışmaları veya din bilimi-*religionsvitenskap*³-Norveç'teki dört eski üniversitede öğretilirdi. Oslo'da ilk kürsü 1914'te (aşağıya bakın), Bergen'de 1965'te,⁴ Trondheim⁵ ve Tromsø'de 1994'te⁶ kuruldu. Süreç içerisinde öğrenciler, bölümler ve kürsülerin sayısında artış oldu-alandaki kalıcı pozisyonların sayısı 60'lı yılların başında bir iken 2014'te yaklaşık olarak yirmi beşe ulaştı. Başlangıçta, bu kürsülerin bir kısmını elinde tutan Hristiyan ilâhiyatçıların yerini, zamanla sanat ve beşerî bilimler fakültesinde yetişmiş din bilginleri aldı.

Bu makalenin odak noktası, son elli yılda Norveç'te din çalışmalarındaki gelişmelerdir. Bu çalışmada, çevredeki dünya ile ilişkilerin yanı sıra temalar, teoriler ve yöntemlerdeki değişimleri, geçmişle devamlılıklar ve kopuşları ifade edeceğiz.

1. Odak ve Alanlar

Wilhelm Brede Kristensen (1867-1953) Norveç'teki ilk dinler tarihçisiydi. 1898'de Oslo Üniversitesinden⁷ bir araştırma bursu (universitetsstipend) aldı. Ancak 1901'de Cornelis Petrus Tiele'nin yerine geçmek için Leiden Üniversitesine çağrıldı (bkz. Bremmer, 2000; Hjelde, 2000). Kristensen'den sonra J.F. Wilhelm Schencke 1901'de araştırma bursu aldı (universitetsstipend) ve 1 Temmuz 1914'te profesör olarak atandı (Thomassen, 2000). Hem Kristensen hem de Schencke, Mısır bilimi Profesörü Jens D.C. Lieblein⁸'nin yönetiminde çalıştı ve her ikisi de doktoralarını Mısır dini⁹ üzerine yaptı. Schencke'nin atanmasından önce, Dinler tarihi profesörlüğünün ilâhiyat fakültesinde mi yoksa sanat fakültesinde mi yer alması gerektiği tartışılmıştı. Schencke, ilâhiyatın üniversitede ders olarak nitelendirilmesi için prensip olarak tüm yönleriyle eleştirel bir araştırmaya tabi tutulmasını (Kyllingstad & Rørvik, 2011: 173) ve bundan dolayı da seküler din çalışmaları ile yer değiştirmesi gerektiğini savundu. O, ilâhiyat fakültesini, fakülte ile zor bir ilişkisi olduğunu gösteren ve aynı zamanda bilimsel din çalışmaları¹⁰ hakkındaki ilerici görüşlerini ifade eden '*üniversitenin iltihaplı bölümü*'¹¹ olarak tanımladı. Kürsü, sonunda Schencke'nin yirmi beş yıldır (1914-1939)¹² profesör olduğu sanat fakültesine yerleştirildi. 1947'de Eski İskandinav Dini uzmanı, tarihçi Georg Sverdrup (1885-1951), onun yerine geçti. Ancak dört yıl sonra öldü.¹³ Kürsüye 1953'te, Herman Ludin Jansen (1905-1986) atandı ve 1975'e kadar görev yaptı.¹⁴

³ Oslo Üniversitesi hariç, diğer tüm üniversiteler din bilimi için artık Almanca *Religionswissenschaft* kavramıyla ilgili olan *religionsvitenskap* kavramını kullanmaktadır. Bu kavram, konunun tarihsel yanını da ihtiva eden multidisipliner yapısını ifade etmektedir.

⁴ İlk Profesör Alv Kragerud 1967's'de atandı (Thomassen, 2011).

⁵ Nora Ahlberg 1996'da Trondheim'a atandı.

⁶ Juha Pentikäinen da 1996'da Tromsø'ye atandı.

⁷ Oslo o zaman *Kristiania* adıyla anılıyordu ve üniversitesin adı ise *Det Kongelige Frederiks Universitet* (The Royal Frederick University) idi.

⁸ Bununla birlikte dinlerle tarihsel açıdan ilgilenen geniş bir akademisyen çevresi vardı Bunlar: Eski Ahit teologları, aynı zamanda Klasikler, Mısır bilimi, Sami dil ve kültür profesörleriydi. Örneğin Jens D. C. Lieblein (1827-1911) 1867'de bir araştırma bursu (universitetsstipend) aldı ve 1876'da Oslo Üniversitesindeki Mısır Bilimi alanına sıra dışı bir profesör olarak atandı. O, Mısır dini üzerine kitaplar yayımladı. Bir diğer örnek ise 1914-1945 yılları arasında Klasikler alanında profesör olan ve Yunan dini üzerine birkaç kitap yazan (*Beiträge zur griechischen Religionsgeschichte, 3 bd., 1910-20; Opferritus und Voropfer der Griechen und Römer, 1915 gibi*) Samson Eitrem (1872-1966) idi. Hem Lieblein hem de Eitrem, geniş bir uluslararası yayına sahipti ve Norveç dışında iyi tanınıyordu. Sigurd Hjelde, daha geniş anlamda din tarihçileri olarak adlandırdığı şeyin örnekleri olarak savaşlar arası dönemden üç ilâhiyatçıdan da bahsetmektedir. Bunlar: Eivind Berggrav, Sigmund Mowinkel ve Kristian Schjelderup'dur. (Hjelde, 2008).

⁹ Kristensen'in doktora tezi *Ægypternes forestillinger om liv etter døden i forbindelse med guderne Ra og Osiris* (Kristiania, 1896); Schencke'nin ise *Amon-Re. En studie over forholdet mellom enhed og mangfoldighed under udviklingen af det ægyptiske gudsbegreb* idi (Kristiania, 1904) (bkz. Naguib, 2000).

¹⁰ Tidens tegn 28.01.1913 ('universitetets betændte blindtarm, som maa opereres vek jo før jo heller').

¹¹ Schencke, 1901'den 1914'e kadar gazete ve süreli yayınlarda yüzden fazla makale yazdı. Bu konuda onun birçok makalesinden bazılarının atıfları için bkz. Finnestad, 2001: 246, not 19.

¹² Schencke'nin eserlerinin bilimsel bir bibliyografyası, Halden, 2007:285-91'de bulunmaktadır.

¹³ Sverdrup'un doktora tezi *Fra gravskikker til dødstro i nordisk bronsesalder* (1933) idi.

¹⁴ Ludin Jansen emekli olduktan sonra iki yıl ders vermeye devam etti.

Ludin Jansen, Schencke'nin öğrencisi olmamıştı (Halden, 2007: 184). Formasyonu, 1940'ta doktora derecesini aldığı yer olan ilâhiyattı (*Die Henochgestalt: Eine vergleichende religionsgeschichtliche Untersuchung*, 1939). Özel çalışma alanı ise Orta Doğu ve Akdeniz dünyasının dinleriydi. Ancak o, Budizm hakkında da yazılar yazdı ve Japon dinleriyle de ilgilendi.¹⁵ Jansen, Sanskritçe ve Avesta dillerinin yanı sıra Latin, Yunan, İbrani, Suriye, Arap, Eski Mısır ve Kıpti dillerini de biliyordu ve *Numen*, *Temenos*, *Acta Orientalia* gibi dergilerde; çoğunlukla da *Norsk Teologisk Tidsskrift*'te geniş bir alanda yayımlar yaptı.

O, 1965'ten, öldüğü yıl olan 1986'ya kadar Temenos dergisinin yayın kurulunda yer aldı.¹⁶ Ludin Jansen yeni derginin ilk sayısında '*Die Hochzeitriten im Tobitbuch*' adlı makalesini (Jansen, 1965) ve dört yıl sonra Yunan dini hakkındaki '*Die Kassandragestalt in Aischylos' Agamemnon*' adlı makalesini yayımladı (Jansen, 1969). Jansen son makalesini ise yine Temenos dergisinde yayımladı. Ancak bu defa konu, '*Zur Frage vom Menschenbild im Koran*' adlı makalesiyle İslâm'dı (Jansen, 1980).

Ludin Jansen, mistisizme ömür boyu ilgi gösterdi. Plotin ve Eckhart üzerine yayımlar yaptı ve Nag Hammadi Kıpti metinlerini; özellikle de Hakikat İncili'ni (*The Gospel of Truth*) inceleyen öncü bilim insanlarından biri oldu (bkz. Kværne 1986; 1988). İskandinav meslektaşları arasında onun en yakın ilişkisi Geo Widengren ileydi.¹⁷ Jansen, 1973'te Upsala Üniversitesinde fahri doktora (honoris causa) unvanı aldı. Ortaokullar ve üniversiteler için ders kitapları ve gazetelerde makaleler yazdı. Torgny Sæve-Söderberg ile birlikte Aswan Barajı'nın inşasıyla bağlantılı olarak Nubia'ya arkeolojik keşif seyahatleri yapan *Scandinavian Nubia Committee*'i (İskandinav Nubia Komitesi) kurdu.

Herman Ludin Jansen, birçok şekilde, kendi zamanındaki ideal bir dinler tarihçisinin tipik özelliklerini gösterdi. O, birkaç din üzerine yayın yapan, birkaç eski dil bilen, uluslararası yönelime sahip olan ve Norveç toplumunda dinler tarihi çalışmalarını destekleyen üretken bir yazardı. Ancak formasyonunun ilâhiyat alanında olması dikkate değerdir. Onun öğrencilerinden birkaçı üniversitelerde görev aldılar. Bunların arasında: Bergen Üniversitesinin ilk profesörü olan Alv Kragerud da vardı. Ancak o da bir ilâhiyatçıydı ve Luteran bir papaz olarak görev yapmıştı.¹⁸

2. Araştırma ve İlgi Alanlarının Genişlemesi

Norveç'te dinler tarihinin ilk üç profesörünün araştırma ilgileri, sonraki nesil bilim insanları tarafından devam ettirildi. Mısır dini hakkındaki araştırma, Jens Lieblein tarafından başlatıldı. Brede Kristensen ve Wilhelm Schencke tarafından devam ettirildi. Ardından da merhum Ragnhild Bjerre Finnestad ve Saphinaz A. Naguib tarafından devam ettirildi. Sverdrup, İskandinav dini üzerine uzmanlaşmıştır. Sverdrup'un alanında, eski İskandinav dininde Gro Steinsland ve Sami dininde Håkan Rydving önemlidir.

En belirgin devamlılık, Kıpti Hristiyan metinlerinin çalışmalarında olmuştur. Schencke, 1906'da Kıpti metni olan *Pistis Sophia* üzerine iki öğrencisine ders verdi (Ruud, 1998: 286). 1955'in sonbaharında Ludin Jansen, Kıptice ilk dersini verdi ve 'Gnostik' Kıpti Hristiyan metinleri, özellikle Nag Hammadi metinleri, onun bölümünün en önemli konusu haline geldi (Ruud, 1998: 290-291; Gilhus, 1998). Bu Norveç'te hala canlı bir araştırma alanıdır.¹⁹

Toplumdaki daha geniş siyasî ve kültürel değişimlerin ardından, 1960'lardan beri araştırma, eğitim ve kurumları kapsayan disiplinde, istikrarlı bir gelişme olmuştur. 1960'tan 1970'e kadar Oslo Üniversitesindeki öğrenci sayısı üç katına çıkmış (1970'de 16.800 öğrenci) ve 1978'de hükümet, din bilimi (Bergen Üniversitesi) ve dinler tarihi (Oslo Üniversitesi) alanlarındaki bir üniversite diplomasının

¹⁵ Herman Ludin Jansen'in bilimsel bir bibliyografyası için bkz. Borgen, 1985: 11-14.

¹⁶ 1965'te Temenos'un yayın kurulunda yer alan diğer iki Norveçli: Eski Ahit profesörü olan Arvid Kapellrud ve Halkbilim profesörü olan Svale Solheim idi.

¹⁷ Ölmeden önceki yıl, Greko-Romen dünyadaki din konulu makalelerin bir cildi Ludin Jansen'e sunulduğunda, kendi yazılarını ve meslektaşlarının dört katkısını da dâhil etmiştir (Borgen, 1985). Dört kişiden biri ve Norveç dışındaki tek meslektaşı Geo Widengren idi.

¹⁸ Kragerud'un doktora tezi *Die Hymnen der Pistis Sophia'dır* (1967).

¹⁹ Ludin Jansen'in Kıptice öğrencileri arasında Peter Borgen, Ingvild Sælid Gilhus, Jacob Jervell, Alv Kragerud ve Kari Vogt vardı (Gilhus, 1998). Alv Kragerud, Bergen Üniversitesi'nde Kıptice dersler verdi ve Kıpti ve Gnostik metinler alanında; Jarl Fossum, Jorunn Jacobsen, Gro Steinsland ve Einar Thomassen'e Kıpti ve Gnostik metinler alanında danışmanlık yaptı. Kıpti metinleri üzerine uzmanlaşan sonraki nesil bilim insanları, Hugo Lundlaug ve Christian Bull'dı. Bu bilim insanlarından birkaçı Nag Hammadi metinleri üzerine doktora yaptı. Einar Thomassen, dünyanın diğer bölgelerinden bilim insanlarını da kapsayan bir ağ olan *İskandinav Nag Hammadi ve Gnostisizm Ağ*'ının başlatıcısı ve lideriydi.

okullardaki işler için uygun olması gerektiğine karar vermiştir. Öğrenci nüfusunun genel olarak büyümesi ve ortaokullarda dinî olmayan din çalışmalarının başlaması, din alanında, ilâhiyat fakültesinden olmayan öğrencilerin sayısında önemli bir artışa yol açmıştır. Bu konuda meydana gelen bir değişiklik, din bilimi/dinler tarihi alanında yüksek lisans derecesi (cand.philol.) almanın mümkün hale gelmesiydi. Bu derece, liselerdeki öğretmen ihtiyacını karşılamak ve eski araştırma derecesi olan *Magister Artium*'un yerini almak anlamına geliyordu.

Büyük bir Hristiyan egemenliğine sahip bir ülke olmaktan, 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında çok kültürlü ve çok dinli bir topluma doğru yavaş bir geçiş başladı ve 1970'lerden beri Müslüman, Budist, Hindu ve Sih dinî kurumları; New Age maneviyatı, Yoga gelenekleri, Budist ve Hindu maneviyatının kamuoyunda görünürlüğü giderek artmıştır. Black Metal, Satanizm²⁰ ve popüler din²¹ de dikkatleri üzerine çekti. Bu gelişmeye bağlı olarak din bilimcilerinin ilgi alanı da genişlemiştir.²²

Hint, Doğu Asya dinleri ve İslâm hakkında, sadece din bilimi bölümlerinde değil aynı zamanda ilâhiyat fakültelerinde, misyonerler ve ilâhiyatçılar tarafından misyon ve diyalog perspektifli çalışmalar yapılırken Güney ve Doğu Asya dilleri ve kültürleri bölümlerinde ise dil ve kültür çalışmalarının bir parçası olarak çalışmalar yapıldı. Diyalog perspektifi, çoğunlukla din bilimi ile alakasız kabul edilmiştir. Çünkü diyalogun başlangıç noktası, Hristiyan dünya görüşüdür ve diğer dinler Hristiyan perspektifinden anlaşılmaktadır. Norveç'te Güney ve Doğu Asya dilleri ve kültürleri bölümlerindeki din çalışmaları, özellikle Hint ve daha az derecede Doğu Asya din çalışmaları için önemli olmuştur. Hint dinlerinin çalışılmasının din bilime çıkardığı zorluk, din bilimcilerin Hindolojinin filolojik titizliğini sürdürmek zorunda olması ve aynı zamanda daha geniş bir dinî çalışmalar alanı olmasıyla ilgilidir.

Oslo Üniversitesi, 1919'dan 1937'e kadar Hint filolojisi profesörü olarak görev yapan Sten Konow (1867-1948) ile Hindoloji alanında sağlam bir geleneğe sahip olmuştur. Georg Morgenstierne (1892-1978) Oslo Üniversitesindeki Güney Asya dilleri alanında, bir sonraki önemli dil bilimciydi. Oslo Üniversitesindeki Sanskritçe profesörlüğü, bu üniversitede din eğitimi alan öğrenciler için önemli bir kaynak olmuştur. Georg von Simson 1977'den 2003'e kadar burada Sanskritçe profesörü olarak görev yapmıştır. Bergen Üniversitesinde düzensiz bir şekilde öğretilen ve din biliminin bir parçası olarak sunulan tek Güney Asya dili Sanskritçedir. Oslo Üniversitesinde Budizm (Per Kværne, Jens Braarvig, Hanna Havnevik ve Torkel Brekke) ve Bergen Üniversitesinde Hinduizm (Knut A. Jacobsen ve 2013'ten itibaren Istvan Keul) çalışmaları öne çıkmıştır. Oslo'daki Budist çalışmalar, Mahayana Budizm'i ve özellikle Tibet dini üzerine yoğunlaşmıştır. Per Kværne Bon dini, Jens Braarvig Mahayana metinleri, Hanna Havnevik Budist rahibeler, Torkel Brekke ise Budizm ve şiddet üzerine kapsamlı yayınlar yapmıştır. Bergen'deki Hindu çalışmalarında Knut A. Jacobsen, geçmiş ve günümüz Sāṃkhya yoga gelenekleri, Hindu hac gelenekleri, geçit törenleri, Hindu gelenekleri ve doğası, Hindu diasporası, ritüelleri ve kimliğinin çoğulculuğu üzerine kapsamlı yayınlar yapmıştır. Onun altı ciltlik *Brill's Encyclopedia of Hinduism* (Brill Hinduizm Ansiklopedisi) (Jacobsen 2009-2014) ve *Brill's Encyclopedia of Hinduism Online*²³(Brill Çevrimiçi Hinduizm Ansiklopedisi) adlı çalışmalarının her ikisi de Bergen Üniversitesi tarafından yayına hazırlanmıştır. Doğu Asya dinleri üzerine yapılan çalışmalar, çoğunlukla Doğu Asya dilleri bölümlerinde yapıldığı için bu durum, din çalışmalarının akademik bir din bilimi disiplininin daha geniş bir alana sahip olduğunu göstermektedir.

Durum İslâm çalışmalarında da biraz benzerdir. Oslo'daki dinler tarihi bölümünde Kari Vogt, kısmen Norveç'te İslâm'ın egemen olduğu ülkelerden gelen birçok diaspora üzerine yaptığı araştırma nedeniyle en göze çarpan akademisyen olmuştur. Diğer din bilimi bölümlerinde, ritüel, ikonografi, aile hukuku, Kur'ân, İslâmî histografi, yaşayan İslâm alanlarında, İslâm çalışmalarına önemli katkılar yapılmıştır (Marianne Bøe, Mona Farstad, Ingvild Flakerud, Ulrika Mårtensson, Richard Johan Natvig). İslâm tarihi, toplumları ve ilgili diller üzerine yapılan araştırmalar, tarih, sosyal antropoloji, dil bölümleri ve ilâhiyat fakültelerinde de güçlü bir varlığa sahip olmuştur.

²⁰ NTNU (Norveç Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)'dan Asbjørn Dyrendal bu alandaki çalışmalara öncülük etmiştir.

²¹ Dag Øistein Endsjø ve Liv Ingeborg, din ve popüler kültür üzerine çalışmalar yapmıştır. Her ikisi de eski dinler konusunda uzmandır.

²² Ragnhild Bjerre Finnestad 1990'ların ortalarında Norveç'teki din çalışmaları üzerine bir makale yazdığına (Finnestad, 2001), Gnostik çalışmaların çoğalmasına ve Kıpti Hristiyanlığı, Budizm, Tibet Bon dini, Afrika dini ve kadın gelenekleri çalışmalarının önemine dikkat çekti (Finnestad, 2001: 247). O zamandan beri geçen yıllar, tabloyu biraz değiştirdi ve Hinduizm, Sihizm, Caynizm, Zerdüştlük, New Age, Sami dini ve Satanizm gibi alanımıza yeni ilaveler yaptı.

²³ <<http://www.brill.com/publications/online-resources/brills-encyclopedia-hinduism-online>>

1990'lerden beri, özellikle Bergen Üniversitesinde New Age dinleri üzerine, bazıları dış finansmanla birkaç araştırma projesi ve öğrenci kursu düzenlenmiştir.²⁴ Bu muhtemelen Norveç'te en fazla-yaklaşık yüz kadar-yüksek lisans tezi yapılan alandır (Gilhus & Mikaelsson, 2012). Artan bir başka ilgi alanı, İskandinav ülkelerindeki Sihler üzerine yapılan bir İskandinav araştırma projesine katılım da dahil (Jacobsen & Myrvold, 2011; 2012)²⁵ göçmenler ve onların torunlarının dinleri olmuştur (bkz. Jacobsen, 2011; Jacobsen & Kumar, 2004; Jacobsen & Raj, 2008).

3. Teoriler ve Metotlar

Konularla alakalı ilginin genişlemesi, metotların ve yeni teorik yaklaşımların çoğalması ile eşleştirilmiştir. Bununla birlikte özellikle metinsel çalışmalar ve filoloji alanında geçmişle güçlü bir devamlılık da vardır (bkz. Stausberg, 2009b: 277).

İlk profesörler esas olarak geçmişle ve eski metinlerle çalışmıştır. Çalışmalar sırasında onların temel araçları, filoloji ve tarihsel eleştirel yaklaşım olmuştur. Bu, onların yaklaşımlarının Eski ve Yeni Ahit, Klasikler ve Doğu dilleri alanlarında çalışan akademisyenlerinkiyle neredeyse aynı olduğu anlamına gelmektedir. Ludin Jansen izinli iken onun yerine, dinler tarihi ile bu tür çalışmalar arasındaki yakınlığı gösteren meslektaşları vardı.

Schencke, haleflerinin paylaştığı bir görüşü; dini anlamak için dil bilgisinin kesinlikle gerekli olduğunu görmüştür. Ludin Jansen, Mısır, Kıpti ve Süryanice dersi verirken Schencke, Eski Mısır, Arap ve İbrani dil ve gramer dersleri vermiştir. Din alanında yetişen akademisyenler, mesleği, genellikle hocayla birlikte eski metinleri çevirerek ve yorumlayarak öğrenmiştir (Halden, 2007:179; Finnestad, 2001: 246). Bu tipik olarak bir zanaatkarın zanaatı yaparak öğrenmesi gibidir. Hoca sık sık yayınlarla sonuçlanan kendi araştırmalarına dayalı dersler ve seminerler vermiştir. Bu bağlamda, geçmişin çalışılması ve metinsel yaklaşım, özellikle Bergen ve Oslo Üniversitelerinde hala çok canlıdır.

Öğrencilerin müfredatındaki tarihsel metinlere yoğunlaşmaya paralel olarak fenomenolojiye de ilgi duyulmuştur. Diğer ülkelerde olduğu gibi din fenomenolojisi, dinlerin çeşitliliğini bir arada tutan bir yapılandırıcı olarak görülmüştür. Brede Kristensen'den ilham alan Schencke, Ludin Jansen ve Kragerud'un yaptığı gibi fenomenoloji dersleri vermiştir (Halden 2007: 179). 70'ler ve 80'lerdeki müfredatta, van der Leeuw ve Mircea Eliade'nin fenomenolojileri, Geo Widengren'in sistematik çalışmalarıyla dengelenmiştir. Bu dönemde Bergen Üniversitesi öğrencileri, biri din tarihi diğeri ise karşılaştırmalı materyale sistematik yaklaşımı uyguladıkları iki ana sınavdan geçmiştir. Diyakronik ve senkronik perspektifler, ideal olarak birlikte çalışmak zorundaydı. Ancak 80'lerde fenomenoloji giderek artan bir eleştiriye maruz kalmıştır. Günümüzde ise bu yaklaşım artık önemli değildir (Thue, 1996).

Din, artık *sui generis* (kendine özgü) olarak daha az, tanımlanması ve açıklanması gereken bir şey olarak daha fazla görülmüş, giderek yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ragnhild Bjerre Finnestad, kültürel ve sosyal yönlerin eşi görülmedik derecede dikkate alınmasının sonucunu uygun bir şekilde şöyle ifade etmiştir:

“Tarihsel ve kültürel bir fenomen olarak din çalışmaları, teorik ve metodolojik yaklaşımların oldukça çeşitli bir cephaneliğine sahiptir. Norveç akademik çevresi, bu çok disiplinli çoğulculuğa karşı büyük ölçüde eklektik bir şekilde davranmış ve bunu bir dezavantaj olarak görmemiştir. Daha ziyade, disiplini, bir veya diğer okullarla sınırlandırma konusunda belirgin bir isteksizlik görülebilir” (Finnestad, 2001: 248).

Din bilimi, kendisini ilâhiyat ve Kutsal Kitap çalışmalarından kurtardıkça, dindeki odak, metinlerin ötesine geçmiştir. Bundan dolayı akademisyenler, günümüze ve dine, metinler olarak değil ancak insanların yaptığı bir şey olarak daha fazla odaklanmak zorunda kalmış ve etnografik alan çalışmaları, (ne yazık ki genellikle uygun dil becerileri olmadan) bir dereceye kadar filolojik eğitim ve metinlerle çalışma vurgusunun yerini almıştır.

²⁴ *Theosophy in Norway* (1992-1998) ve *Myte, magi and mirakel i mote med det moderne* (Myth, magic and miracle meet modernity), adlı çalışmaların her ikisi de Bergen Üniversitesi tarafından yapılmıştır (1994-1997).

²⁵ Proje, *Sikh Identity Formation: Generational Transfer of Traditions in the Nordic Countries* (Sih Kimlik Oluşumu: İskandinav Ülkelerinde Geleneklerin Kuşak Transferi) (2009-2013) adı altında Lund, Bergen, Kopenhag ve Jyväskylä Üniversitelerinin iş birliği ile yapılmıştır.

Öğrencilere dil öğretmek ve profesörleri taklit ettirecek yapılan din çalışmalarından bugün teori ve metoda dayalı öğrenci eğitimine geçilmiş, metot ve metodoloji hakkında kitaplar yayımlanmıştır (aşağıya bakınız).

1980'lerden beri Danimarka ve Norveç'teki din tarihçileri arasında yakın bir iş birliği olmuştur. *Chaos* adlı dergi, 1982'de Jørgen Podeman Sørensen tarafından Kopenhag'da yayınlanmaya başlamış, ancak 1986'dan (nr. 5) itibaren Kopenhag ve Bergen arasında ortak bir girişim olmuştur. Daha sonra diğer Norveç üniversiteleri de bu girişime dâhil olmuş ve 2006'dan (nr. 46) itibaren İsveç üniversiteleri de katılmıştır. Üniversiteler arasındaki iş birliği yıllık bir konferansı kapsamıştır. 1999'da yayınlanmaya başlayan *Din: tidsskrift for religion og kultur* adlı Norveç dergisi, Norveç'in alandaki ilk dergisi olmuştur.

70'lerde kadınların rolleri değişmeye başlamıştır. Feminist çalışmalar, müfredatın bir parçası haline getirilmiş ve geleneksel metinlere yeni bir perspektif kazandırılmıştır.²⁶ 1980'lerde Bergen Üniversitesinde kadın din bilimciler çoğunluğu oluşturmuş ve 1982'den günümüze kadar on beş kadın, Bergen Üniversitesinde doktora yapmıştır.²⁷

4. Ders Kitapları ve Tarihsel Araştırma Çalışmaları

Son on beş yıl, özellikle Bergen Üniversitesi din bilimcileri tarafından hem Norveççe hem de İngilizce, çok sayıda önemli ders kitabı, tarihsel araştırmalar, din teorileri, metot ve metodoloji kitaplarının yayımlanmasıyla dikkat çekmiştir. Kitaplar tipik olarak bir geleneğin tarihsel olarak ortaya çıkışına odaklanmış ve bu dinin gelenekleri, coğrafi dağılımı ve dilleri üzerine uzmanlaşan kişiler tarafından yazılmıştır. Din fenomenolojisi ise önemsiz görülmüştür. Knut A. Jacobsen, Budizm (2000), Hinduizm (2003), Sihizm (2006) ve Caynizm (2013); Michael Stausberg, Zerdüştlük (2008); Kari Vogt, İslâm (1993; 2005) ve Einar Thomassen (Tarald Rasmussen ile birlikte), Hristiyanlık (2000) üzerine çalışmalar yapmıştır. Araştırmalar arasında, şu anda üçüncü baskısı olan *Verdensreligioner i Norge* (Norveç'te Dünya Dinleri) (Jacobsen, 2011 [ilk baskı 2001]), *Verdens levende religioner* (Yaşayan Dünya Dinleri) (Gilhus & Mikaelsson, 2007a) ve *Oldtidens religioner: Midtøstens og Middelhavsområdet religioner*'dir (Eski Dinler: Orta Doğu ve Akdeniz Dinleri) (Gilhus & Thomassen, 2010) bulunmaktadır. Norges religionshistorie (Norveç'in Dinî Tarihi), Halkbilimci Arne Bugge Amundsen tarafından yayına hazırlanmış ve Brita Pollan ve Anne Stenvold (2005) adlı iki din tarihçisi de bu çalışmaya katkı sağlamıştır.

Universitetsforlaget's series Hva er ('Nedir?') adlı seri, din bölümlerinden akademisyenlerin dinler üzerine yazdığı birkaç cildi içermektedir. Bunlar, İslâm (Vogt, 2007), Hinduizm (Jacobsen, 2009), Yeni Dinler (Kraft, 2011), Fundamentalizm (Brekke, 2007) ve din bilimi disiplini hakkındaki bir ciltten oluşmaktadır (Gilhus & Mikaelsson, 2007b). Son yirmi yıl, özellikle *verdens hellige skrifter* (Dünyanın Kutsal Metinleri) (De norske bokklubbene) serisinde, şimdiye kadar yaklaşık doksan başlık ile çeşitli dinî metinlerin popüler çevirilerinin Norveççe yayımlanması açısından verimli bir dönem olmuştur. İlk üç serinin editörlerinden biri, Oslo Üniversitesinde bir din bilimci olan Jens Braarvig'dir. Teori ve metot hakkındaki kitaplar esas olarak Bergen Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır. Bu kitaplar şunlardır: *Nytt blikk på religion: studiet av religion i dag* (Din Üzerine Yeni Bir Perspektif: Günümüzde Din Çalışmaları) (Gilhus & Mikaelsson, 2001) ve gözden geçirilen ciltler *Contemporary Theories of Religion: a Critical Companion* (Çağdaş Din Teorileri: Eleştirel Bir El kitabı) (Stausberg, 2009a), *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion* (Routledge Din Çalışmalarında Araştırma Metotları El Kitabı) (Stausberg & Engler, 2011) ve *Metode i religionsvitenskap*'dir (Din Biliminde Metot) (Kraft & Natvig, 2006).

²⁶ Bunun bir örneği: Lisbeth Mikaelsson, 'Sexual Polarity: An Aspect of the Ideological Structure in the Paradise Narrative (Cinsel Kutupluluk: Cennet Anlatısındaki İdeolojik Yapının Bir Yönü)', Gen.2, 4-3, 24.' *Temenos*, 16 (1980), 84-91'dir.

²⁷ Bugün çoğu üniversite kürsüsüne sahip, yedisi ise profesör olan kadın akademisyenler şunlardır: Ingvild Sælid Gilhus, Ragnhild Bjerre Finnestad, Saphinaz Naguib, Lisbeth Mikaelsson, Henny Hägg, Siv Ellen Kraft, Liv Ingeborg Lied, Anne Stensvold, Mette Ramstad, Ingvild Flakerud, Gerd Marie Ådna, Sissel Undheim, Birte Breketo, Marianne Bø, Mona Farstad.

5. İlahiyatla İlişki

Gördüğümüz gibi, din çalışmalarının kurumsal çerçevesi, Norveç'te din çalışmalarının en başından beri bir sorun olmuştur. Bu sorunun ilk aşaması, ilâhiyat ile çatışmadan çeşitli şekillerde etkilenmiştir.²⁸ Schencke ve Ludin Jansen, dinler tarihinde profesör olarak atanmadan önce Ludin Jansen'in araştırma bursu (*universitetsstipend*) ve daha sonra doçentlik aldığı (1939-1953) ilâhiyat fakültesinde eğitim almıştır (Kværne, 1988; Thelle, 2000: 24). Ludin Jansen, dinler tarihini bir meydan okumadan ziyade ilâhiyatın tamamlayıcısı olarak görürken, Schencke için çalışmalarındaki itici güç, ilâhiyata olan yoğun muhalefet ve onun ilgisini çeken şeylerden biri, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın seküler kökenleri olmuştur.

Genel olarak ilâhiyatla ilişkiler zor olmaya devam etmiştir. Çünkü dinler tarihinin kimliği, kısmen önemli bir öteki olan ilâhiyattan farklılaşması üzerine kurulmuştur (Gilhus, 2011). Dinler tarihine özel bir meydan okuma, Hristiyanlık çalışmalarından gelmiştir. 1957'de, Oslo Üniversitesinde Hristiyanlık çalışmaları, başlı başına bir alan olarak kabul edilmiştir (Ruud, 1998: 292). 1974'ten itibaren dinler tarihi bölümünde, biri dinler tarihi, diğeri Hristiyanlık çalışmaları olmak üzere iki ayrı bölüm var olmuştur ki (Ruud, 1998: 223) bu çok talihsiz bir durumdur. Ancak 1989'da Hristiyanlık çalışmaları, ilâhiyat fakültesine devredilmiştir (Ruud, 1998: 294). Bergen'de de benzer bir gelişme yaşanmıştır. Ancak burada ayrı bir branş olarak Hristiyanlık çalışmaları 1991'de kapatılmış ve Hristiyanlık o andan itibaren, din biliminin himâyesinde karşılaştırmalı bir bağlamda incelenmiştir. Tromsø Üniversitesindeki ana odak nokta, Sami dini, Kuzey Norveç'teki din, New Age dini de dâhil olmak üzere yerli din olmuştur.²⁹ Üniversite, din bilimine paralel olarak ilâhiyat eğitimi de vermekte ve her iki çalışma alanının da bazı ortak dersleri bulunmaktadır.

Norveç'te ilâhiyat kurumlarının din bilimini, kendi alt alanlarına dahil etmeye istekli oldukları gibi bir eğilim görünmektedir. Bunun nedenlerinden biri, programlarına daha fazla sayıda öğrenci çekmektir. Norveç'te din bilimi, küçük bir disiplindir ve din üzerine çalışan ve eğitim veren birkaç disiplinden yalnızca biridir. İlahiyat ve din eğitimi kurumları, öğretmen ve öğrenci sayısı bakımından çok daha geniştir. İlk ve ortaokul öğretmenlerinin eğitimi, büyük ölçüde bu kurumların görevi olarak tanımlanmaktadır. Bu okullarda din eğitimi, Hristiyanlık çalışmalarına dayanmaktadır ve müfredat, ilk ve ortaokullarda değişen müfredatı yansıtacak ve diğer dinleri de kapsayacak şekilde genişletilmiş olsa da bu dinler esas olarak normatif bir din olarak Hristiyanlık ışığında anlaşılmaktadır. İlahiyat ve din eğitimi kurumlarındaki öğretmenlerin birçoğu, eğitimlerini, Oslo Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, MF Norveç İlahiyat Okulu (Oslo), NLA Üniversite Koleji (Bergen) ve MHS Misyon ve İlahiyat Okulu (Stavanger) gibi akreditasyonu olan kamu ve özel kurumlardan almaktadır. İlkokul ve ortaokullarda din eğitimi veren öğretmenlerin çoğu, üniversitelerdeki din bilimi alanında değil buralarda ve diğer öğretmen okullarında, esas olarak Hristiyan ilâhiyatı ve çalışmaları konusunda yetişmiş öğretmenlerden eğitim almaktadır. Din bilimi, Norveç'teki tüm eski üniversitelere yayılmış olsa da din, ilâhiyat ve din eğitimi gibi diğer birçok disiplinde öğretilmeye devam etmektedir ve sayısal olarak din bilimi, bu disiplinlerin en küçüğüdür. Dolayısıyla Norveç'teki din tarihinin ilk aşamalarındaki ilâhiyatçıların yerini, yavaş yavaş ilâhiyat kurumlarıyla bağlantılı olmayan beşerî bilimlerdeki kişiler almış ve din bilimine zemin hazırlamış olsa da diğer eğitim kurumlarında durum böyle olmamıştır. İlk ve ortaokul öğretmenlerinin eğitimi, hâlâ ne yazık ki Hristiyan ilâhiyat ideolojisinin hâkimiyeti altındadır.

İlahiyattan kurtuluş, Norveç'teki din biliminin kimliğinde temel bir motivasyon ve önemli bir unsur olmuştur. İlahiyat, özellikle Hristiyanlığın kökeni ve erken dönem gelişimini etkileyen Hristiyan gelenekler ve dinler üzerine çalışanlar için önemli olmuştur. Diğer yandan Asya dinleri çalışması için ise ilâhiyat çoğunlukla önemsiz; Hindoloji, Çin ve Japon çalışmaları önemli olmuştur.

²⁸ Sissel Halden'e göre, Danimarka ve İsveç'te ilâhiyat ile ilgili Norveç'tekine karşılık gelen bir çatışma olmamıştır (Halden, 2007: 251-279).

²⁹ Bu üniversitede çalışmalar Siv-Ellen Kraft, Roald Kristiansen, James Lewis and Bjørn Ola Tafjord tarafından yapılmıştır.

Sonuç: Norveç'te Din Çalışmaları

Norveç'te din biliminin gelişimi, başından beri uluslararası bir boyuta sahip olmuştur ve onun tarihini, ulusal bir tarih olarak anlatmak giderek zorlaşmaktadır. O, uluslararası araştırma ağlarına, dergilerine ve organizasyonlarına katılımı olan uluslararası bir kuruluştur. Din çalışmaları alanında birkaç profesör, doktoralarını yurt dışında yapmıştır. Einar Thomassen, St. Andrews Üniversitesinde (School of Divinity) ve Knut A. Jacobsen, Santa Barbara'daki Kaliforniya Üniversitesinde (Religious Studies), Torkel Brekke ise Oxford Üniversitesi Şarkiyat Çalışmaları (Oriental Studies) alanında doktorasını yapmıştır. Ek olarak, Norveç'teki din bilimi bölümlerinde, yurt dışından giderek artan sayıda akademisyen çalışmaktadır. Bergen Üniversitesinde Istvan Keul, Håkan Rydving ve Michael Stausberg; Trondheim'daki NTNU'da Gabriel Levy ve Tromsø Üniversitesinde James Lewis, bu akademisyenlerden bazılarıdır. Akademisyenler, yurtdışında aldıkları eğitim ve edindikleri tecrübelerle Norveç'e önemli bir uluslararası güç kazandırdılar. Onlar alanda faydalı düzenlemeler yaptılar ve yanlarında yeni ihtisas alanları getirdiler. Norveç'teki din bilimi araştırmaları, çok sayıda temayı kapsamaktadır ve tek bir teorik okul ya da yaklaşımın hâkimiyeti altında değildir. Coğrafi olarak araştırmalar, özellikle Orta Doğu, Akdeniz, Hindistan, Güney Asya ve Norveç'e; tematik olarak ise Budizm, Hristiyanlık, Diaspora çalışmaları, Hinduizm, cinsiyet çalışmaları, Gnostisizm, ikonografi, İslâm, Caynizm, din metotları ve teorileri, New Age, din ve doğa, siyaset, popüler kültür, halk dini, ritüel çalışmaları, Sami dini, kutsal hayvanlar, Satanizm, Sihizm ve Zerdüştlük gibi çeşitli alanlara odaklanmaktadır. Kayda değer bir şekilde, artık Norveç'teki din bilimi profesörlerinin çoğu, din bilimi eğitimine ve geçmişine sahiptir. Bu durum, kurumsal gelişmede önemli bir kilometre taşıdır.

Kaynakça

- Amundsen, A. B. (Ed.). (2005). *Norges religionshistorie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Borgen, P. (Ed.). (1985). *The many and the one. Essays on religion in the Graeco-Roman world. Presented to H. Ludin Jansen (Relieff)*. Trondheim: Tapir.
- Brekke, T. (2007) *Hva er fundamentalisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bremmer, J. N. (2000). W. Brede Kristensen and the religions of Greece and Rome. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss. 115-30). Leiden: Brill
- Eitrem, S. (1910-20). *Beiträge zur griechischen religionsgeschichte*. 3bd. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Eitrem, S. (1915). *Opferritus und voropfer der Griechen und Römer*. Kristiania: Jacob Dybwad.
- Finnestad, R. B. (2001). The study of religions in Norway. *Method & Theory in the Study of Religion*, (13), 243-253.
- Gilhus, I. S. (1998). Sophias tjenere: gnostisisme og gnostiske studier i Norge. Inger Marie Ruud ve Sigurd Hjelde (Ed.), *Enhet i mangfold? 100 år med religionshistorie i Norge*, (ss. 62-80). Oslo: Tano Aschehoug.
- Gilhus, I. S. (2011). The non-confessional study of religion and its normative dimensions. Jan-Olav Henriksen (Ed.), *Difficult normativity: Normative dimensions in research on religion and theology* (ss. 95-107). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2001). *Nytt blikk på religion: studiet av religion i dag*. Oslo: Pax.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2007b) *Hva er religion*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2012) Bibliografisk oversikt over nyreligiøsitetforskningen i Norge. *Aura. Tidsskrift för akademiska studier av nyreligiøsitet*, (4), 21-45.
- Gilhus, I. S. & Mikaelsson, L. (2007a). *Verdens levende religioner*. Oslo: Pax.
- Gilhus, I. S. & Thomassen, E. (2010). *Oldtidens religioner: Midtøstens og Middelhavsområdets religioner*. Oslo: Pax.
- Halden, S. (2007). *Wilhelm Schencke-en omstridt pioner. Etableringen av religionshistorie som et akademisk fag i Norge*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Oslo Üniversitesi, Beşerî Bilimler Fakültesi, Oslo.
- Hjelde, S. (2000) From Kristiansand to Leiden: The Norwegian career of W. Brede Kristensen. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss. 205-222). Leiden: Brill.
- Hjelde, S. (2008). Religionswissenschaft zwischen Rationalismus und Irrationalismus: Ein norwegisches Beispiel: Der fall Kristian Schelderups. Horst Jungiger (Ed.), *The Study of Religion under the Impact of Fascism* (ss. 491-509). Leiden: Brill.
- Jacobsen, K. A. (2000). *Buddhismen*. Oslo: Pax.
- Jacobsen, K. A. (2002). *Buddhismen: Kultur, historia, traditon*. Stockholm: Natur og Kultur.
- Jacobsen, K. A. (2003). *Hinduismen*. Oslo: Pax.
- Jacobsen, K. A. (2004). *Hinduismen: Historia, tradition, mångfold*. Stockholm: Natur og Kultur.
- Jacobsen, K. A. (2006). *Sikhismen: Historie, tradisjon og kultur*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Jacobsen, K. A. (2009). *Hva er hinduisme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jacobsen, K. A. (2013). *Jainismen: religion, historie og ikkevold*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Jacobsen, K. A. (Ed.). (2011). *Verdensreligioner i Norge*. Oslo: Norwegian University Press.
- Jacobsen, K. A. (Ed.). (2009-2014). *Brill's encyclopedia of Hinduism* (c.6.). Leiden: Brill.
- Jacobsen, K. A. & Kumar, P. P. (Ed.). (2004). *South Asians in the diaspora: Histories and religious traditions*. Leiden: Brill.
- Jacobsen, K. A. & Myrvold, K. (Ed.). (2011). *Sikhs in Europe: Migration, identity, and representations*. Farnham: Ashgate.

- Jacobsen, K. A. & Myrvold, K. (Ed.). (2012). *Sikhs across borders: Transnational practices among European Sikhs*. London: Bloomsbury.
- Jacobsen, K. A. & Raj, S. J. (Ed.). (2008). *South Asian Christian diaspora: Invisible diaspora in Europe and North America*. Farnham: Ashgate.
- Jansen, H. L. (1939). *Die Henochgestalt: Eine vergleichende religionsgeschichtliche untersuchung*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Jansen, H. L. (1965). Die hochzeitriten im Tobitbuch. *Temenos*, 1, 142-149.
- Jansen, H. L. (1969). Die Kassandragestalt in Aischylos' Agamemnon. *Temenos*, 5, 107-19.
- Jansen, H. L. (1980). Zur frage vom menschenbild im Koran. *Temenos*, 16, 56-61.
- Kraft, S. E. (2011). *Hva er nyreligiøsitet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kraft, S. E. & Natvig, R. (Ed.). (2006). *Metode i religionsvitenskap*. Oslo: Pax.
- Kragerud, A. (1967). *Die hymnen der Pistis Sophia*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristensen, B. (1896). *Ægypternes forestillinger om liv etter døden i forbindelse med guderne Ra og Osiris*. Kristiania.
- Kværne, P. (1986). Herman Ludin Jansen (1905-1986). *Temenos*, 22, 142-144.
- Kværne, P. (1988). Minnetale over Professor Herman Ludin Jansen holdt i den historisk-filosofiske klasses møte den 13. November 1986. *Det Norske Videnskaps-Akademi Årbok 1986*, 217-219. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kyllingsgtad, J. R. & Rørvik, T. I. (2011). *1870-1911: Vitenskapenes universitet (Universitetet i Oslo 1811–2011, bind 2)*. Oslo: Unipub.
- Mikaelsson, L. (1980). Sexual Polarity: An aspect of the ideological structure in the paradise narrative, Gen. 2, 4-3, 24. *Temenos*, 16, 84-91.
- Naguib, S. A. (2000). Lieblein, Kristensen and Schencke and the quest for Egyptian monotheism. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss.101-113). Leiden: Brill.
- Ruud, I. M. (1998). 100 år med religionshistorie i Norge: En faghistorisk oversikt. Inger Marie Ruud and Sigurd Hjelde (Ed.), *Enhet i mangfold? 100 år med religionshistorie i Norge* (ss. 281-310). Oslo: Tano Aschehoug.
- Schencke, W. (1904). *Amon-Re. En studie over forholdet mellom enhed og mangfoldighed under udviklingen af det ægyptiske gudsbegreb*. Kristiania: Cammermeyer.
- Stausberg, M. (2008). *Zarathustra and Zoroastrianism: a short introduction, translated by Margret Preisler-Weller; with a postscript by Anders Hultgård*. London: Equinox.
- Stausberg, M. (2009a) *Contemporary theories of religion: A critical companion*. London/New York: Routledge.
- Stausberg, M. (2009b). The study of religion(s) in Western Europe III: Further developments after World War II. *Religion*, 39, 261–82.
- Stausberg, M. & Engler, S. (Ed.). (2011) *The Routledge handbook of research methods in the study of religion*. London/New York: Routledge.
- Sverdrup, G. (1933). *Fra gravskikker til dødstro i nordisk bronsealder*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Thelle, R. I. (2000). Historiens utfordringer: Gammeltestamentlig forskning ved det teologiske fakultet i det 20. Århundre. *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 101,17–31.
- Thomassen, E. (2000). Wilhelm Schencke-Norway's first professor in history of religions. Sigurd Hjelde (Ed.), *Man, meaning and mystery. 100 years of history of religions in Norway. The heritage of W. Brede Kristensen* (ss. 223-236). Leiden: Brill.
- Thomassen, E. (2011). Minnetale over professor Alv Kragerud holdt i fellesmøte i Bergen den 4. November 2010. *Det Norske Videnskaps-Akademi. Årbok 2010*, 174-9. Oslo: Novus forlag.
- Thomassen, E. & Tharald, R (2000). *Kristendommen: en historisk innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thue, F. W. (1996). Det humanistiske fagfeltets historie. – Nils Roll-Hansen et al. *Universitetet i Bergens historie* (c. 2, ss. 434-579). Bergen: Universitetet i Bergen.

Vogt, K. (1993). *Islams hus: verdensreligion på fremmarsj*. Oslo: Cappelen.

Vogt, K. (2005). *Islam: tradisjon, fundamentalisme og reform*. Oslo: Cappelen.

Vogt, K. (2007). *Hva er Islam*. Oslo: Universitetsforlaget.